

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Тања Ж. Илић

**МЕЂУОДНОС КОНКУРЕНТНИХ ЛЕКСИЧКИХ
ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ У
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

докторска дисертација

Београд, 2022.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

Tanja Ž. Ilić

**MEĐUODNOS KONKURENTNIH LEKSIČKIH
JEDINICA I IMENIČKIH SINTAGMI U
SRPSKOM JEZIKU**

doktorska disertacija

Beograd, 2022.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Tanja Ž. Ilić

**RELATIONSHIP BETWEEN COMPETITIVE
LEXICAL UNITS AND NOUN SYNTAGMS IN
THE SERBIAN LANGUAGE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2022

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Таня Ж. Илич

**ВЗАИМОСВЯЗЬ КОНКУРИРУЮЩИХ
ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ И ИМЕННЫХ
СИНТАГМ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ**

Докторская диссертация

Белград, 2022.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Проф. др Милош Ковачевић, редовни професор

Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

1. _____

2. _____

3. _____

Датум одбране: _____

ИЗЈАВА ЗАХВАЛНОСТИ

Огромну захвалност дугујем свом ментору, проф. др Милошу Ковачевићу, за стрпљење, предусретљивост и увек добру вољу. Такође, на инспирацији за непрестано усавршавање и визију какав Професор треба да буде.

Захваљујем својим родитељима, Живораду и Весни, на подршци и помоћи. Брату Игору на могућности да се ослоним на њега увек. Својим пријатељима Ивани и Милени – на томе што су увек ту.

Посебну захвалност дугујем проф. др Првославу Радићу – за увођење у свет истраживања и најдрагоценије животне поуке.

Тања Илић

МЕЂУОДНОС КОНКУРЕНТНИХ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

САЖЕТАК

Предмет истраживања јесте конкуренција семантички еквивалентних синтаксичких јединица – лексичких јединица (именица и поименичених придева) и именичких синтагми. Основни циљ истраживања јесте опис њихових семантичко-синтаксичких карактеристика, те анализа њиховог међуодноса на синтагматском и парадигматском плану.

Коришћена је структурална метода, и то лексичко-синтаксичко-семантичка, а додатно и колокацијска и функционалностилска метода.

Истраживање је спроведено на разуђеном функционалностилском корпусу, од писаних извора различитих жанрова, грађе ексцерпираних из описних речника српског језика, из електронског корпуса, те је допуњена језичким материјалом прикупљеним с интернета, с вебсајтова и интернет форума.

Истраживању се примарно прилази са творбеног, синтаксичког и стилског аспекта. У раду се указује на то да је одабир између конкурентних јединица условљен ограничењима каква су семантичка, творбена и синтаксичка. Притом, да до разједначавања конкурентних облика долази пре свега приликом њихове напоредне употребе и у стручном дискурсу. Показује се фаворизање једног облика у односу на други у одређеној врсти текста или у функционалном стилу. Такође, испоставља се да је дистрибуција конкурентних облика у вези са прагматичко-стилским критеријумима, односно са различитим комуникативним потребама (онеобичавање, истицање одређене семантичке компоненте, успостављање лексичке кохезије итд.), као и са критеријумом референцијалности и линеаризацијом. Даје се и преглед продуктивних и оказионалних синтагматских модела конкурентних лексичких јединицама.

Такође се показује да се семантика и функција независног члана модификује унутар и ван плеонастичних деминутивних и полуконгруентних синтагми.

Кључне речи: именичка синтагма, лексичка јединица, конкуренција, творба речи, синтакса, лексикологија, стилистика, творбена, семантичка и синтаксичка ограничења.

Научна област: српски језик

Ужа научна област: творба речи, синтакса, семантика, лексикологија.

УДК:

RELATIONSHIP BETWEEN COMPETITIVE LEXICAL UNITS AND NOUN SYNTAGMS IN THE SERBIAN LANGUAGE

ABSTRACT

Subject of the research is a competition of semantically equivalent syntactic units - lexical units (nouns and noun adjectives) and noun phrases. Basic aim of the research is to describe their semantic-syntactic characteristics, and to analyze their interrelationship on the syntagmatic and paradigmatic level.

The structural method was used, namely the lexical-syntactic-semantic method, and additionally the collocation and functional-stylistic method.

The research was conducted on a diverse functional-stylistic corpus, from written sources of various genres, material excerpted from descriptive dictionaries of the Serbian language, from the electronic corpus, and supplemented with language material collected from the Internet, websites and Internet forums.

The research is primarily approached from the creative, syntactic and stylistic aspects. The paper points out that the choice between competing units is conditioned by limitations such as semantic, creative and syntactic. At the same time, the equalization of competing forms occurs primarily during their parallel use and in professional discourse. It shows the favoring of one form over another in a particular type of text or in a functional style. Also, it turns out that the distribution of competing forms is related to pragmatic-stylistic criteria, ie different communicative needs (disabling, emphasizing a certain semantic component, establishing lexical cohesion, etc.), as well as the criterion referentiality and linearization. An overview of productive and occasional syntagmatic models competing with lexical units is also given.

It is also shown that the semantics and function of the independent member are modified inside and outside the pleonastic diminutive and semi-congruent syntagms.

Keywords: noun phrase, lexical unit, competition, word formation, syntax, lexicology, stylistics, creative, semantic and syntactic constraints.

Scientific area: Serbian language

Narrow scientific field: Word formation, Syntax, Semantics, Lexicology.

UDC:

САДРЖАЈ

1. УВОД	1
1.1. Предмет, циљеви и задаци истраживања	1
1.2. О појму <i>конкуренција</i>	4
1.3. Корпус и методологија истраживања	5
1.4. Структура рада	8
1.5. Преглед досадашњих истраживања	10
2. САДРЖИНСКИ ОДНОСИ ИЗМЕЂУ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ	18
2.1. Квазисинонимија лексичких јединица и именичких синтагми	18
2.2. Контекстуална хипонимија лексичких јединица и именичких синтагми	23
2.3. Закључак о садржинским односима између лексичких јединица и именичких синтагми	23
3. КОНКУРЕНЦИЈА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ НАСТАЛИХ ДЕКОМПОНОВАЊЕМ ИМЕНИЦА	25
3.1. Декомпоновање именица	25
3.2. Структура именичких синтагми насталих декомпоновањем именица	25
3.3. Мотивација за декомпоновање лексичких јединица	26
3.4. Синтаксичка ограничења за конкуренцију лексичких јединица и именичких синтагми насталих декомпоновањем именица	29
3.5. Закључак о конкуренцији лексичких јединица и именичких синтагми насталих декомпоновањем именица	30
4. КОНКУРЕНЦИЈА ТВОРЕНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ	32
4.1. Синтагматско порекло твореница	32
4.2. Синтагматско значење твореница	32
4.3. Синтагматска структура твореница	35
4.4. Синтагматска мотивација твореница	36
4.4.1. Именичка синтагма – мотиватор сложеница	37
4.4.2. Именичка синтагма – мотиватор сраслица	37
4.4.3. Именичка синтагма – мотиватор скраћеница	38
4.4.4. Именичка синтагма – мотиватор универбата	38
4.4.5. Именичка синтагма – мотиватор сливеница	43

4.5. Конкуренција твореница са семантичким обележјем [+ живо] и именичких синтагми	44
4.5.1. Конкуренција моционих лексичких јединица и именичких синтагми	44
4.5.1.1. Конкуренција моционих лексичких јединица са значењем животиња женског рода и именичких синтагми	44
4.5.1.2. Конкуренција моционих лексичких јединица са значењем особа женског рода и именичких синтагми	45
4.5.2. Конкуренција лексичких јединица са значењем носиоца особине и именичких синтагми	48
4.5.2.1. Именовање човека према физичком изгледу	52
4.5.2.2. Именовање човека према доминантној карактерној особини	61
4.5.2.3. Именовање човека према инвалидитету	76
4.5.2.4. Именовање човека према старосном добу	79
4.5.2.5. Именовање човека према сексуалном опредељењу	87
4.5.3. Конкуренција лексичких јединица са значењем становника, припадника народа и држава и именичких синтагми	88
4.5.4. Конкуренција лексичких јединица са значењем вршиоца радње/носиоца занимања и именичких синтагми	96
4.6. Конкуренција лексичких јединица [- живо] и именичких синтагми	100
4.6.1. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'месо'	101
4.6.2. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'ракија'	102
4.6.3. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'дрво'	104
4.6.4. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'фабрика'	105
4.6.5. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'радња'	106
4.7. Синтаксичка ограничења у дистрибуцији конкурентних твореница и именичких синтагми	106
4.7.1. Синтаксичка ограничења за употребу творенице	106
4.7.2. Синтаксичка ограничења за употребу именичке синтагме	111
4.8. Закључак о конкуренцији твореница и именичких синтагми	115

5. КОНКУРЕНЦИЈА ДЕМИНУТИВНИХ И АУГМЕНТАТИВНИХ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ДЕМИНУТИВНИХ И АУГМЕНТАТИВНИХ СИНТАГМИ	121
5.1. Синтагматска структура деминутивних и аугментативних лексичких јединица	121
5.2. Контекстуална условљеност семантике деминутивних/аугментативних лексичких јединица	123
5.3. Конкуренција деминутивних/аугментативних лексичких јединица и плеонастичних деминутивних/аугментативних синтагми	126
5.4. Закључак о конкуренцији деминутивних и аугментативних лексичких јединица и деминутивних и аугментативних синтагми	130
6. КОНКУРЕНЦИЈА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ПОЛУКОНГРУЕНТНИХ ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ	132
6.1. О појмовима <i>атрибутив</i> и <i>полуконгруентна именичка синтагма</i>	132
6.2. Синтаксички однос чланова полуконгруентне именичке синтагме	133
6.3. Конкуренција лексичких јединица и плеонастичних полуконгруентних именичких синтагми	134
6.4. Закључак о конкуренцији лексичких јединица и полуконгруентних именичких синтагми	140
7. ЛИНЕАРИЗАЦИЈА КОНКУРЕНТНИХ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ	141
7.1. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми у наслову	141
7.2. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми у рематској позицији	144
7.3. Закључак о линеаризацији конкурентних лексичких јединица и именичких синтагми	148
8. КОНКУРЕНЦИЈА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ ПРЕМА ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛСКОМ, ПРАГМАТИЧКО-СТИЛСКОМ КРИТЕРИЈУМУ И КРИТЕРИЈУМУ РЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТИ	150
8.1. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми према функционалностилском критеријуму	150
8.2. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми према прагматичко-стилском критеријуму	153
8.3. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми према критеријуму референцијалности	164
8.4. Закључак о конкуренцији лексичких јединица и именичких синтагми према функционалностилском, прагматичко-стилском критеријуму и критеријуму референцијалности	166
9. ЗАКЉУЧАК	167
ИЗВОРИ	177

ЛИТЕРАТУРА

182

Распоред табела у раду

191

1. УВОД

1.1. Предмет, циљеви и задаци истраживања

Предмет истраживања јесте конкуренција лексичких јединица са вишечланим синтаксичким јединицама – именичким синтагмама.

Под *лексичком јединицом* у овом раду подразумеваћемо само једночлане лексеме, и то именице и поименичене придеве. Именице сагледавамо као „самосталне променљиве речи које означавају неко биће, предмет или појаву – појам уопште, као скуп особина” (Станојчић/Поповић 2011: 79). Поимениченим придевима сматрамо придеве који су неафиксалном творбом, те супстантивизацијом (поименичавањем), прешли у именице (Пипер/Клајн 2013: 254), и преузели њима својствене граматичке категорије и синтаксичке функције. У питању су придеви добијени контекстуалном супстантивизацијом, који се напореда могу користити и у свом примарном, придевском значењу и у значењу именице (Лепојевић 2018: 610). Штавише, према А. Пешовском сваки се придев може употребити у функцији именице (према: Лепојевић 2018: 610).

Под *именичком синтагмом* подразумевамо пунозначне речи повезане истом синтаксичком и семантичком функцијом (Пипер и др. 2005: 34) чији је независни члан, њено лексичко језгро, именица. За њу се везују зависни чланови/конституенти – атрибути¹ – који могу бити специфичне одредбе, обично у позицији испред центра синтагме или, ако се обично смештају иза центра, у функцији одредбе или допуне (Станојчић/Поповић 2011: 272–273), односно атрибутиви. Предмет нашег разматрања биће зависне синтагме, чији је зависни део у односу субординације према независном (Пипер и др. 2005: 34), и то синтагме с именицом у функцији независног члана и (не)конгруентним атрибутом у функцији зависног члана, односно атрибутивом. Сходно томе, служићемо се терминима *конгруентна синтагма*, *неконгруентна синтагма* и *полуконгруентна синтагма*.²

Истраживању примарно прилазимо с творбеног, синтаксичког и стилског аспекта.

Предмет анализе с творбеног аспекта биће творбени начини преобликовања, односно трансформисања синтагматског садржаја у лексичку јединицу и обратно, као и творбена ограничења која тај поступак онемогућавају.

¹ Конгруентни атрибут може бити придевска реч или придевска синтагма, конгруентна с именицом. Обично се налази испред речи коју одређује и с њом конгруира у роду, броју, падежу, аниматности (*тај* дан) (Пипер/Клајн 2013: 303). Неконгруентни атрибут је именичка синтагма [или предлошко-падежна конструкција – прим. Т. И.] која у зависном падежном облику одређује другу именицу или синтагму и с њом не конгрура (слонови *из Африке*) (Пипер/Клајн 2013: 304). По „броју модела и по семантичкој разноликости сигурно је синтаксички ’најразуђенија’ категорија” (Ковачевић 2015а: 33). На семантику неконгруентних атрибута утичу тип детермината (именичке речи), тип детерминанта и у случају предлошко-падежне конструкције – значење предлога (Ковачевић 2015а: 14).

² О термину *полуконгруентна синтагма* в. т. 6.1.

Са синтаксичког аспекта изведеницама³ и сложеницама прилази се као лексичким јединицама синтагматског порекла. Отуда је могуће одредити синтаксички однос њихових саставних делова. Поменути синтаксички однос тумачићемо двојачко:

- 1) на нивоу једнолексемске јединице, изведенице, односно сложенице, где је однос између творбене основе и суфикса, односно саставних делова сложенице, претпостављен као однос независног и зависног члана, због чега је могућа парафраза синтагмом;
- 2) на нивоу синтагме чија се структура састоји из именичке компоненте у функцији независног члана и придевске компоненте, односно именичке компоненте у предлошком или беспредлошком облику у функцији зависног члана, односно на нивоу полуконгруентне синтагме која се састоји из две именичке лексеме између којих се остварује хиперонимско-хипонимски семантички однос. Анализираћемо уз то синтаксички однос синтагматских чланова и статус независног члана унутар и ван синтагме.

Разматраће се и синтаксичка ограничења у дистрибуцији еквивалентних форми, као и синтаксичка позиција и улога датих јединица у комуникативној перспективи реченице.

Са стилског аспекта биће анализирана стилска маркираност конкурентних јединица, тенденције у њиховој употреби са функционалностилског и прагматичко-стилског аспекта, односно сагледавање стилистичке и прагматичке функције творбених процеса.

Основни циљ истраживања јесте опис семантичко-синтаксичких карактеристика денотата с двојном номинацијом – именица и именичких синтагми – и њиховог међуодноса на синтагматском и парадигматском плану.

На синтагматском плану настојаћемо да утврдимо контекстуалну условљеност семантике именице у њима конкурентним, пленоастичним именичким синтагмама, и то у декомпонованим, деминутивним, односно аугментативним и полуконгруентним синтагмама.

На парадигматском плану интересоваће нас испитивање дистрибуцијских могућности еквивалентних форми. Анализираћемо могућности њиховог ступања у парадигматске лексичке односе, начин на који су конкурентне јединице распоређене, њихову стилску маркираност, условљеност комуникативном ситуацијом, затим њихов однос с обзиром на критеријум референцијалности итд.

Покушаћемо да одговоримо на следећа питања:

- јесу ли истозначне лексичка јединица и именичка синтагма увек заменљиве,
- који су разлози супституентности, односно који су разлози употребе именичких синтагми уколико постоји истозначна лексичка јединица и обратно,
- шта онемогућава заменљивост истозначних, те конкурентних лексичких јединица и именичких синтагми,
- показују ли се тенденције у дистрибуцији конкурентних лексичких јединица и именичких синтагми сходно дискурсу у ком се употребљавају и сл.
- који фактори онемогућавају творбу лексичких јединица.

³ Термином *изведеница* служићемо се само за производ суфиксације, док ћемо термин *твореница* користити за сваки производ творбе речи (и изведену и сложену реч), како се то чини и у новије време (в. Ђорђић 2008: 11).

Дисертацијом неће бити покривени сви аспекти датог међуодноса него само они за које налазимо да су моделски репрезентативни, продуктивни и својим критеријумима описа сагласни са класификационим критеријумима примењеним у раду.

У циљу остварења датих циљева биће неопходно решити следеће задатке:

1. одређивање парадигматских односа у којим се семантички еквивалентне, конкурентне, јединице напореда употребљавају;
2. издвајање продуктивних конкурентних модела: творбено-семантичких категорија, односно лексичко-семантичких група твореница (изведеница и сложеница) и њихових творбених модела, односно њима конкурентних структурних модела именичких синтагми;
3. ексцерпирање детерминатора употребљених уз плеонастичне деминутивне и аугментативне изведенице и утврђивање њиховог утицаја на семантику независног члана у конкурентним плеонастичним деминутивним и аугментативним именичким синтагмама;
4. издвајање плеонастичних полуконгруентних синтагми и одређивање статуса чланова који их чине унутар и ван синтагми;
5. одређивање фактора који онемогућавају дистрибуцију лексичке јединице, односно именичке синтагме, и то примарно семантичких,⁴ синтаксичких и творбених;
6. утврђивање разлога образовања напоредних форми;
7. испитивање прагматичке и стилске вредности конкурентних синтаксичких јединица, те условљеност дистрибуције конкурентних облика прагматичким параметрима као што су комуникативна ситуација, комуникативна намера говорника и сл.; утврђивање стилске маркираности датих синтаксичких јединица и сл.;
8. откривање тенденција у дистрибуцији облика, те разлога могућег фаворизања једног облика у односу на други у одређеној врсти текста или у функционалном стилу;
9. анализирање тенденција у вези са синтаксичком позицијом конкурентних јединица, те њихове улоге у комуникативној перспективи реченице;
10. испитивање условљености дистрибуције конкурентних облика критеријумом референцијалности.

Полазне тачке истраживања чине следеће хипотезе:

- 1) Монолексемске, лексичке, јединице – просте речи – имају своје семантичке еквиваленте у перифрастичним аналитичким јединицама, именичким синтагмама насталим декомпозицијом, са којима су у односу релативне (контекстуалне) синонимије/квзисинонимије.
- 2) Монолексемске, лексичке, јединице – изведенице и сложенице – будући синтагматског порекла и структуре имају своје семантичке еквиваленте у аналитичким јединицама, именичким синтагмама, са којима су у односу релативне (контекстуалне) синонимије/квзисинонимије. Њима мотивне синтагме јесу и њихови конкурентни синтагматски модели.
- 3) Лексичке јединице из истог семантичког поља, које припадају истим творбено-семантичким категоријама, те лексичко-семантичким групама, као и истим творбеним моделима, реализују исте конкурентне синтагматске моделе.

⁴ Под семантичким ограничењима нећемо подразумевати само немогућност замене једног облика другим, већ и разлике у конотацији између конкурентних облика и сл.

- 4) Конкурентним лексичким јединицама и именичким синтагмама подударно је денотативно значење, тј. деле исту архисему, а разликују се у погледу диференцијалних семантичких компонената.
- 5) Унутар плеонастичних синтагми и ван њих модификује се семантика независног члана.
- 6) Именичке синтагме као вишелексемске јединице спрам којих нема конкурентне именичке лексеме, имају улогу попуњавања „празног” места у систему. У случајевима пак где постоје конкурентне лексичка јединица и именичка синтагма, њихова дистрибуција условљена је конкретном комуникативном ситуацијом, семантичким, творбеним или синтаксичким ограничењима или стилским разлозима, те ће се ови облици диференцирати на структурном, функционалностилском и прагматичко-стилском плану.

Водимо се становиштем да је језик сложен али и економичан систем због чега је свака синтаксичка синонимија упитна, при чему на избор језичких средстава утичу и правила, али и семантички и прагматички разлози (Куна 2010: 76).

Очекивани резултати треба да допринесу опису морфосинтаксичког система српског језика. Настојаћемо да укажемо на тенденције и закономерности у дистрибуцији лексичке јединице и именичке синтагме. Очекивано је да се покаже у којим лексичко-семантичким условима постоји могућност лексичко-именичке и именичко-синтагматске конкурентности, а у којим је она онемогућена. Затим, да се утврде продуктивни и околионални модели конкурентности. Такође, анализом би требало доћи до закључка у какве синтагматске и парадигматске односе дате јединице ступају. Отуда могући допринос рада лежи и у систематизованом прегледу модела и услова који прате конкуренцију лексичких јединица и именичких синтагми у савременом српском језику. Допринос представља и проучавање контекстуалне синонимије/квзисинонимије, којој у србистичкој литератури није придавана већа пажња. Шире гледано, одељци који тематизују семантику лексема чија су значења условљена детерминатором, те контекстом, могли би бити прилози за учење српског језика као страног, и то у вези са формирањем лексичких спојева, чиме се истраживање прикључује резултатима изучавања синтагматских лексичких односа, недовољно проучених у односу на парадигматске (Драгићевић 2007: 213). Рад би могао дати допринос и у области текстуалне лингвистике / лингвистике текста. Уз то, наше истраживање би требало да испита различите улоге творбе речи, имајући у виду то да је разлог за настајање нових речи најчешће стварање синонима већ постојећих лексема, из чега происходи да деривати не настају увек да би попунили празна места у лексичком систему (Драгићевић 2018: 339). Полазимо од тврђења да је творба нових речи мотивисана екстралингвистичким разлозима, али и унутарјезичким, какви су нпр. тежња за језичком економијом или потреба за експресивизацијом језичког израза (Драгићевић 2020: 108).

1.2. О појму конкуренција

Премда о конкуренцији постоји велики број објављених радова, има разилажења у вези с тумачењем овог појма (в. Тошовић 2000: 27, Стојановић 2000: 275). Штавише, само се у истраживањима из области српског језика среће, примера ради, „у домену творбе речи, синтаксичким описима, па и у радовима контрастивне природе” (Стојановић 2000: 275–276). Б. Тошовић примећује да „уколико се пак и тумачи, онда се то углавном своди на констатацију да се ради о употреби једнога облика умјесто другог, (узајамној) замјени

језичких јединица, синонимији, варијативности, исказивању истог садржаја различитим средствима и сл.” (Тошовић 2000: 27). Ипак, наставља аутор, није исто да ли се говори о избору, синонимији или замени (Тошовић 2000: 37).

У лингвистичкој теорији термин *конкуренција* се

„обично објашњава законом економије језичких средстава, „борбом” синонимичних образовања, односно иманентном тежњом језика да не дозволи дуготрајније постојање синонима, тако да једно од конкурентних језичких средстава нестаје из употребе или долази до израженије диференцијације значења. Такво схватање се пројектује нарочито на област структурне стилистике, која у сам врх својих интересовања ставља питање синонимије” (Стојановић 2000: 282).

Л. Лашкова конкуренцију језичких средстава види као резултат варирања/варијабилности језичких јединица, при чему су пратеће појаве: паралелизам, супституција, редундантност, елипсис. О конкуренцији се може говорити током процеса актуелизације језичких структура у конкретном тексту и говорној ситуацији. „Ради се о уланчавању, коегзистенцији и кореспонденцији три основна појма: облигаторности – варијабилности у условима конкуренције и – факултативности – у резултату”. Другим речима, слобода избора је са становишта савременог приступа комуникативном чину условљена експресивношћу, стилем, говорном ситуацијом и др. с циљем употребе што прикладнијег израза у интерпретативном чину. Према ауторки, о конкуренцији говоримо: „1) ако је у питању већи број истоветних средстава у знаку синонимије, 2) ако је у питању структурна реорганизација и ограничавање архаизираних експликације на говорну периферију” (Лашкова 2000: 51–52).

Ми ћемо под термином *конкуренција* подразумевати значење које концепција лингвистичког структурализма придаје функционалној конкуренцији, односно могућност да се различита језичка средства употребе у истој, и то у тзв. лингвистичкој функцији, односно, условно говорећи, денотативно-десигнативном аспекту. Другим речима, конкуренцијом ћемо сматрати исказивање истог садржаја на различите начине (фус. 10 у: Стојановић 2000: 276) – једнолексемском, синтетичком, јединицом – именицом или поимениченим придевом, односно аналитичком јединицом – именичком синтагмом.

1.3. Корпус и методологија истраживања

За ово истраживање прикупљен је разуђен функционалностилски корпус, писани извори различитих жанрова.

Лексикографски корпус састоји се из трију дескриптивних речника српског језика, и то *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске и *Речника српскога језика* Матице српске.

Примери употребе добиће се и претрагом електронског Корпуса савременог српског језика (СрпКор 2013),⁵ као и сајта пројекта „Антологија српске књижевности” Учитељског

⁵ У питању је корпус савременог српског језика који се под руководством Д. Витаса израђује на Математичком факултету у Београду. Претраживали смо анотиран корпус са изворима. Сви примери су пренети

факултета Универзитета у Београду и компаније Мајкрософт.⁶ Допунски корпус чиниће језички материјал прикупљен с интернета, вебсајтова и интернет форума,⁷ тим пре јер је лексика која је наш предмет интересовања превасходно одлика разговорног језика и стила. Грађа добијена на овај начин значајна нам је јер пружа увид у језичку динамику, те у тенденцију које имају потенцијал да постану део стандардног језика. Наиме:

„[u] internetskoj tvorbi snažno dolazi do izražaja zakon ekonomije/ekonomičnosti (nastojanje da se sa što manje sredstava što brže i jednostavnije izrazi misao), pa se u te svrhe koristi kompresivna tvorba: konverzija (morfološko-sintaksički postupak zasnovan na obrazovanju riječi bez tvorbenih afiksa, transpozicija: prelazak iz jedne vrste riječi u drugu), slaganje (morfološki postupak objedinjavanja dviju proizvodnih osnova pomoću interfiksa u novu riječ), srašćivanje (leksičko-sintaksički postupak obrazovanja tvorenice od čitave sintagme), stezanje sintagmi (sufikalna univerbacija: određena riječ se izostavlja, a osnovi se dodaje sufiks, uglavnom služe za zbijanje smisla čitave sintagme u jednu riječ) i skraćivanje” (Тошовић 2017: 381–382).

Списак коришћених извора дат је на крају рада. Оваквим избором корпуса настојаћемо да утврдимо функционалностилску дистрибуцију именица и именичких синтагми. Ипак, функционалностилски поткритеријум издвајаћемо само у случајевима у којима се он испостави релевантним.

Грађу ћемо представљати у виду скраћених реченица, те минималног реченичног контекста, водећи рачуна о томе да се не изгубе релевантне информације. Притом, приликом класификовања грађе, те утврђивања конкурентних облика, водићемо се следећим критеријумима:

- 1) структурним: у односу конкуренције јесу лексичка, дакле једнолексемска јединица, и аналитичка/перифрастична јединица у форми именичке синтагме;
- 2) семантичким: конкурентна лексичка јединица и именичка синтагма јесу истозначне;
- 3) творбеним: конкурентне лексичка јединица и именичка синтагма јесу у творбеној вези – мотивисане су зависним чланом њима еквивалентних именичких синтагми;
- 4) синтаксичким: конкурентне лексичка јединица и именичка синтагма јесу у синтаксичкој вези, тј. значење једнолексемске јединице утврђује се реконструкцијом полазне синтаксичке јединице – именичке синтагме.

Упориште за утврђивање облика конкурентних лексичким јединицама – претпостављених именичких синтагми – тражићемо у лексикографским потврдама, корпусним потврдама и језичком осећању. Уз то, за извођење творбено-семантичких интерпретација лексичких јединица, те потврду семантичких реализација, главни извор биће нам једнотомни *Речник српскога језика* (у даљем тексту – РСЈ), из ког ћемо, уз потребна скраћења, преузимати дефиниције појединих значења. Служићемо се и шестотомним *Речником* Матице српске (у даљем тексту – РМС) и *Речником* САНУ (у даљем тексту – РСАНУ), што ћемо посебно наглашавати. Дакле, под лексикографском потврдом подразумевамо синтагматски лексикографски опис лексичке јединице. Корпус пак, очекивано, пружа разноврсније семантичке описе у односу на речничке дефиниције. Нпр. судећи по лексикографском опису, именица *црнкиња* може се интерпретирати синтагмом

у облику у ком су ексцерпирани, чак иако одуарају од стандарднојезичке норме, или садрже штампарске и правописне грешке. Исто се односи и на грађу прикупљену из других извора.

⁶ Сајт је доступан на адреси: <<http://www.antologijjasrpskeknjizevnosti.rs/>>.

⁷ С обзиром на то да у основном тексту наводимо пуне адресе са којих су примери преузети (као и датум преузимања), нећемо их понављати у списку извора.

'жена црне боје коже/расе', али се у корпусу у истом значењу налази и потврда за истозначну синтагму 'црна жена'.⁸ Притом, како се методологија истраживања темељи на синхроно оријентисаној семантичко-синтаксичкој анализи корпуса, приликом творбено-семантичке анализе изведеница и сложеница држаћемо се синхронијског приступа, свесни могућности алтернативних тумачења.⁹ Наводићемо, дакле, потенцијалне и потврђене варијантне облике.

Приликом илустровања конкурентних структурних модела у вези са конкуренцијом твореница и именичких синтагми корпусну грађу класификоваћемо на следећи начин: формални критеријум биће главни критеријум класификације, односно издвајање према структури и форми. Другим речима, издвојићемо тип лексичких јединица (именице и поименичени придеви) и именичких синтагми (конгруентне, неконгруентне и полуконгруентне синтагме). Даље ћемо лексичке јединице према семантичком критеријуму сврстати у одговарајуће лексичко-семантичке групе.

Што се синтагматских модела тиче, у оквиру сваког синтагматског типа издвојићемо подтипове формиране према именичкој лексеми као носиоцу архисемског/категоријалног значења. Притом, конкурентне именичке синтагме неће нужно садржати лексички идентичне независне чланове већ синонимне – блискозначне, односно истозначне. Уз то, пошто је у нашем фокусу однос лексичке јединице према именичкој синтагми, нећемо детаљно улазити у диференцирацију конкурентних синтагматских облика, сем начелних напомена у вези с разликом у њиховој дистрибуцији, и то пре свега ако је она релевантна за однос спрам конкурентне лексичке јединице. Уз то, приликом одређивања конкурентних синтагматских модела свесни смо могућности различитих интерпретација у вези са семантиком падежних облика, те прожимања значењских категорија.

Такође, при илустровању конкурентних модела лексичких јединица и именичких синтагми нећемо узимати у обзир морфосинтаксичке категорије падежа, броја и рода, сем ако се оне за дати контекст не испоставе релевантним.

Структурне моделе издвајаћемо само у случајевима лексичких јединица које, сходно нашој грађи, пружају репрезентативне конкурентне моделе. Реконструисаћемо именичке односно синтагматске конкурентне моделе методом трансформационог семантичког теста. Притом, при илустровању ограничења и/или тенденција која условљавају избор конкурентних облика, нећемо нужно наводити све могуће конкурентне варијанте, већ оне у којим дато ограничење делује, односно на које се дата тенденција односи.

Будући „да је тешко, ако не и немoguће, izolirano promatrati stileme, a не i njihovo mjesto i funkciju u tekstu” (Катнић-Бакаршић 1999: 97), конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме, сем на нивоу изолованих примера, тумачићемо и у континуираном тексту.

Наилазили смо на извесне тешкоће приликом ексцерпције грађе. Примера ради, нисмо увек могли са сигурношћу да утврдимо да ли је ексцерпирана реч узуална, потенцијална¹⁰

⁸ Нпр.: Нека **црна жена** сасвим нага, тешких чврстих груди које као да је вуку води и земљи, прилази и гледа задовољно како размазујем помаду за бријање. Стављам је и на њене образе и она сва срећна одлази. Црнци пред колибама перу се и запирају, чучећи испред калбасе пуних вреле воде (Р. Петровић, А, 48).

⁹ О проблемима утврђења мотивационог смера у деривационим процесима доста је писано, поменућемо само неке од радова. О вишеструкој и паралелној мотивацији в. Ћорић (2008: 27–30); о покушајима успостављања системских критеријума при двосмерној релацији именица – глагол в. Штасни (2010); односно код речи добијених комбинованом творбом в. Ћуровић (2007).

¹⁰ Потенцијалне речи су фреквентан начин настајања реалних нових речи у језику, и то уз помоћ постојећих најпродуктивнијих творбених модела (Драгићевић 2018: 223). По следећим критеријумима, премда недовољно прецизним, узуалне речи се разликују од потенцијалних: узуална реч треба бити више пута

или околионална. Исто важи и за претпостављени конкурентни облик који бисмо настојали да реконструисемо без корпусне потврде. Уз то, нисмо могли увек с поузданошћу да оценимо нормативни статус конкурентног облика и/или његових рексијских облика,¹¹ поготово кад је речи о грађи прикупљеној с интернета. Отуда се конкурентним моделима ми нећемо ни бавити с нормативног, те прескриптивног аспекта. Заправо, у средишту наше пажње биће њихова активна реализација у језику.

Незаобилазно се наметало и питање адекватности творбено-семантичке парафразе, односно дилема у вези с тим која је именичка синтагма еквивалентна лексичкој јединици и обратно, и то пре свега у случајевима кад би изостала лексикографска или корпусна потврда: да ли је нпр. синтагми *човек од науке* конкурентна именица *научник* или *научењак*; или нпр. да ли је именичкој синтагми у изразу „*први човек у чаршији*” конкурентни еквивалент именица *првак*. С тим у вези, с обзиром на то да има више именичких облика са синонимним суфиксима, настојали смо да се при трансформационом тесту одлучимо за именицу са прототипичним суфиксом, односно оним који није полифункционалан, или који се не одликује различитим референцијалним вредностима.

Постављало се и питање да ли је могуће исцрпети све варијанте синтагматских семантичких интерпретација именица. Рецимо, питали смо се постоји ли спрам именице *хористкиња*, поред ’певачица у хору’, ’чланица хора’, ’хорска певачица’, још нека потенцијална конкурентна синтагматска форма. Отуда, приликом навођења начелних конкурентних структурних модела, одлучујемо се за оне најпродуктивније, не искључујући могућност да се неки од модела које не узимамо у обзир, или сматрамо непотврђеним, не могу образовати по аналогји са другим облицима, те задобити статус потенцијалних речи или околионализама.

Основна метода биће структурална, и то лексичко-синтаксичко-семантичка, која подразумева истраживање семантике конкурентних (синонимних и/или блискозначних) структурних лексичких и синтагматских модела. При утврђивању контекстуалних реализација служићемо се колокацијском методом, а за анализу функционалностилске репартиције анализираних јединица биће коришћена функционалностилска метода.

1.4. Структура рада

Рад ће обухватити следећа поглавља: Увод, Централни део, Закључак, Извори, Литература, Распоред табела у раду. Поглавља су подељена на низ потпоглавља.

У уводном, првом, делу рада представиће се предмет, циљеви и задаци истраживања, полазне хипотезе, очекивани резултати, корпус и методологија истраживања, преглед досадашњих истраживања. Даће се и тумачење појма *конкуренција*.

потврђена, говорници којима је српски матерњи језик треба да буду сигурни да дата лексема постоји у српском језику, пожељно је да дата лексема буде потврђена у неком од описних једнојезичких речника (Драгићевић 2018: 226).

¹¹ Сложеност успостављања и прописивања критерија за употребу рексијских облика лежи у томе што многе речи српског језика „имају веома сложену и развијену полисемантичку структуру, а самим тим и широку колокабилност и морфосинтаксичку спојивост” (Ружић 2012: 104).

У другом поглављу обрађиваће се садржински односи у које ступају лексичке јединице и именичке синтагме – квазисинонимија и контекстуална хипонимија.

Треће поглавље тематизоваће конкуренцију лексичких јединица и именичких синтагми насталих декомпоновањем именице.

Четврто поглавље биће посвећено конкуренцији твореница (изведеница и сложеница) и њима семантички еквивалентних именичких синтагми. Разматраћемо синтагматско порекло, значење и структуру твореница, те функцију синтагме као мотиватора творбених процеса. Конкуренцију лексичких јединица и њима еквивалентних именичких синтагми илустроваћемо у вези са твореницама са семантичким обележјем [+ живо], односно [- живо]. Даље ћемо их према семантичком критеријуму поткласификовати у одговарајуће лексичко-семантичке групе. Притом, лексичке јединице са семантичким обележјем [+ живо] уже ћемо класификовати на моционе лексичке јединице (и то са значењем животиња женског рода и са значењем особа женског рода), лексичке јединице са значењем носиоца особине (којим се човек може именовати према физичком изгледу, према доминантној карактерној особини, према инвалидитету, према старосном добу, према сексуалном опредељењу), на лексичке јединице са значењем становника, припадника народа и држава и на лексичке јединице са значењем вршиоца радње/носиоца занимања. У вези са семантичком категоријом [- живо], разматраћемо конкуренцију лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'месо', 'ракија', 'дрво', 'фабрика', 'радња'.

Дату поделу на лексичко-семантичке групе треба схватити условно, с обзиром на то да су очита преклапања међу њима. Нпр. именица *агресивац* може се сврстати у категорију лексичких јединица са значењем вршиоца радње/носиоца занимања ('онај који испољава агресију') или лексичких јединица са значењем носиоца особине ('онај који је агресиван').

Издвојићемо, дакле, продуктивне конкурентне структурне моделе, затим ограничења која онемогућавају њихову заменљивост, каква су семантичка, творбена и сл. и дотаћи ћемо се питања њихове евентуалне стилске диференцираности, где се оно испостави релевантним. Предмет посебног потпоглавља биће синтаксичка ограничења која прате дистрибуцију семантички еквивалентних облика.

Предмет петог поглавља биће творбено-семантичка категорија деминутивних и аугментативних лексичких јединица. Притом, у фокусу наше пажње биће деминутивне лексичке јединице те њихова конкуренција са претпостављеним, њима мотивним, синтагмама (*лончић* : *мали лонац*) и плеонастичним деминутивним синтагмама (*лончић* : *мали лончић*). Спрам конкурентних синтагми испитиваће се условљеност семантике независног синтагматског члана детерминатором.

Шесто поглавље бавиће се конкуренцијом лексичких јединица и плеонастичних полуконгруентних именичких синтагми (нпр. *шарка* : *змија шарка*, *првак* : *ђак првак*). Наиме, разматраће се статус чланова полуконгруентне синтагме унутар и ван ње, као и синтаксички однос оба члана полуконгруентне синтагме.

У седмом поглављу пажњу ћемо посветити линеаризацији, те начину на који су конкурентне јединице распоређене, и то у позицији наслова и реме.

Осмо поглавље проблематизоваће дистрибуцију лексичке јединице и именичке синтагме према функционалностилском и прагматичко-стилском критеријуму, као и према критеријуму референцијалности.

Девето поглавље је закључно. Сем изношења закључних разматрања ово поглавље биће праћено корпусним изворима, списком цитиране литературе, као и списком распореда табела представљених у раду.

1.5. Преглед досадашњих истраживања

Међуоднос неперифрастичних и перифрастичних јединица – именичких јединица и именичких синтагми – није био самостални предмет истраживања у српском језику, нити му је сербокроатистичка литература придавала већу пажњу,¹² сем констатујући напоредо постојање аналитичких, структурно сложенијих јединица, перифраза и парафраза спрам синтетичких, структурно простијих лексичких јединица.

Перифраза се одређује као „вишечлани опис, дакле, конструкција, којом се из стилских разлога замјењује проста или мање сложена језичка јединица којом се може изразити исти појам” (Ковачевић 2015б: 135). За разлику од перифразе, која је као стилска фигура увек стилски маркирана јединица, парафраза је стилски немаркирана еуфемистичка јединица, тј. „аналитички термин, односно описни експанзивни конкурент лексичком термину” и сусреће се у свим функционалним стилевима. Нпр. М. Ковачевић илуструје употребу парафраза, између осталог, еуфемистичким изражавањем опсцених садржаја (нпр. *сексуално општење, сексуални однос, полни однос, вођење љубави*) (Ковачевић 2015б: 171–172). (С тим у вези наше је одређење да парафраза и перифраза строго не одвајамо, већ ћемо конструкције тог типа посматрати уопште узев аналитичким јединицама и сматрати их по правилу перифрастичним. Исто се чини и у РСЈ (2011: 907), где одредница *перифраза* у примарној семантичкој реализацији упућује на *парафраза*. Уп. *парафраза*: на други начин изречена нека фраза, изрека, мисао и сл. (РСЈ 2011: 898).)

Ипак, у датим истраживањима синтетичка, лексичка, јединица и аналитичка, синтагматска, јединица нису нужно доведене у творбену везу, а њихов међуоднос дубље није испитиван, сем што се констатује да је обема јединицама подударно денотативно значење, а различито сигнификативно,¹³ јер приказују денотат на различит начин. Разлике се, наиме, тичу семантичке структуре, пошто је неперифрастични израз семантички општији, те и апстрактнији, а перифрастични конкретнији, јер садржи више семантичких компоненти, и то диференцијалних. „Основни се синоним из тог разлога у односу на перифраза на семантичком плану јавља архисемским”. Нпр. перифраза *бацити се у загрљај* у односу на основни синоним *загрлити* којим се само именује радња, посредно осликава радост,

¹² Поменут однос испитиван је у вези с другим врстама речи: глаголима (М. Радовановић, М. Ивић, П. Пипер, С. Танасић, И. Лазић Коњик, Д. Керкез итд.), прилозима (И. Чутура), придевима (М. Стевановић, М. Ивић, А. Марковић, Б. Мишић, Б. Куна итд.). За нас су нарочито значајни резултати истраживања на пољу придевских лексема јер указују на ограничења која прате дистрибуцију конкурентних форми – конгруентних и неконгруентних атрибута, који су као зависни чланови именичких синтагми конкурентних лексичким јединицама предмет и нашег разматрања.

¹³ За лексему се као апстрактну јединицу везује денотација као једна од компоненти предметно-појавне макрокомпоненте лексичког значења, која представља однос између језика и стварности. За реч као конкретну јединицу употребљену у одређеном контексту везује се референција, из чега произилази да је референција тип денотације. Друга компонента предметно-појавне макрокомпоненте лексичког значења је десигнација, која се тумачи као однос између језика и мишљења. Наиме, док је денотат представа о појавама и предметима, десигнат (сигнификат) је појам о њима. За разлику од представе, која може варирати у зависности од животног искуства говорника, појам садржи круцијална, и отуда критеријска обележја (Драгићевић 2007: 58–60).

одушевљење као емоционално стање вршиоца радње, а уз то и компоненту начина остварења радње – брзину, ватреност, спонтаност (Ковачевић 2015б: 136–137).

Ипак, понегде се истиче творбена веза међу овим јединицама. Б. Куна могућност преобликовања садржаја исказаног квалификативним [квалитативним]¹⁴ генитивом (нпр. *жена црне косе*) у именицу налази у економисању језичким средствима. Наиме, с једне стране, фреквентна употреба квалификативног [квалитативног] генитива објашњава се парадигматском економијом, те избегавањем стварања нове језичке јединице. Међутим, ако се издвојени референт више пута помиње, комбинација више језичких јединица постаје неекономична, због чега се посеже за творбом речи као видом синтагматске економије. Твореница ће притом у својој структури садржавати појавно обележје које је у еквивалентној синтагми одликовало именицу у генитиву (*црнка/гаравуша*) (Куна 2010: 69–70).

Нека од питања у вези с датим међуодносом између конкурентних јединица у литератури пак јесу покренута. Нпр. пишући о начинима номинације човека у тексту „О речима које исказују људски створ у најнеодређенијем смислу”, М. Ивић узгредно напомиње да предстоји „*као budući zadatak da se precizno utvrde principi po kojima govorni predstavnici, ukazujući na muškarce, biraju sintetičko leksičko rešenje (trojica, osmorica i sl.) umesto analitičkog (tri čoveka, osam ljudi i sl.)*” (фус. 7 у: Ивић 1995: 109).

У литератури су напомене о могућностима двојаког изражавања истог садржаја лексичком јединицом, односно именичком синтагмом, дате тек узгредно. Рецимо, у Стојановић (1996: 458) наводи се да су пејоративне именице изведене наставком *-оња* значењски еквивалентне синтагмама које чине именица и придев на *-ат*, којим се истиче необичност неутуђивог дела – *главоња* ’глават човек’, *носоња* ’носат човек’. С друге стране, И. Клајн запажа да, нпр. *факултетлија* не може ни у ком случају у сваком тексту заменити синтагму ’факултетски образован човек’ (Клајн 2003: 146).

Истичући да у сваком језику постоје једночлане и вишечлане језичке јединице (устаљени изрази који се јављају у функцији и са особинама лексеме; настали су синтаксичком творбом а у лексикологији се обрађују као синтагматски лексички скупови), Љ. Недељков сматра да речник треба да покаже оба структурна типа лексема. Она групише вишечлане јединице по врстама речи, и то према обради у граматикама (с аспекта творбе речи) и монографијама. Ипак, премда у њих сврстава глаголске перифразе (*ставити на располагање, вршити испитивање*), ауторка не наводи именичке перифразе.¹⁵ У раду се указује на недовољно дефинисан статус вишечланих назива и с теоријског и с лексикографског аспекта. Између осталог, напомиње се да „појам речи у морфологији не покрива дефиницијом и примерима све структурне облике у којима се реч испољава”. Такође, „на основу података из наших уџбеника о грађењу речи, може се рећи да се описаним

¹⁴ О напоредној употреби придева *квалитативни/квалификативни* у србистичкој лингвистичкој пракси и терминолошкој разлици међу њима в. Марковић (2016: 7–8). Ми се опредељујемо за служење термином *квалификативни* за означавање и свих типова атрибутски употребљених падежа и за изражавање особине, али ћемо у угластим заградама наводити термин *квалитативни* уколико се за њега определио аутор ког парафразирамо.

¹⁵ Међу вишечлане јединице, у истом извору, ауторка убраја још фразеологизме (*испод жита, царски рез*), „вишечлане називе” (*прсни кош, плесна дворана*), лексикализоване и терминолошке синтагме са структуром придев + именица којима се именују појмови из различитих области (*хајдучка трава, нилски коњ, слепо црево, Лазарева субота*), контекстуално употребљене вишечлане лексичке јединице (Абидага је *издавао наређења*), вишечлане облике властитих именица (*Панамски земљоуз, Пећка Бистрица*), вишечлане облике заједничких именица (*годишње доба, топлотни појас*), двочлане називе (*Нови Сад*), синтаксичке целине које имају значење речи и означавају један појам (називи биљака – *пусти баба коњу крв, крсти куме дете*), вишечлане лексеме са конотативном вредношћу (врста ветра – *ћораван Анђелија*) или денотативном (*потрес мозга, чир на дванаестопалачном цреву*), фразне именице (*тројански коњ, неписани закон*).

творбеним типовима не обухватају сви облици који имају функцију номинације” (Недељков 2012). Љ. Недељков још сматра да за истраживање вишечланих лексичких јединица треба развијати посебне семантичке процедуре у односу на проучавање једночланих. Нпр. ако се глосар назива *бодљикавим прасетом*, треба испитати у каквој су семантичкој вези придев *бодљикав* и именица *прасе* и сл. (према: Драгићевић 2007: 41).

У србистичкој литератури се спорадично и посредно изводе закључци да кад нема конкурентне именичке лексеме, перифрастична образовања, те именичке синтагме, имају улогу попуњавања „празног” места у систему. Примера ради, у литератури је примећено да се при номинацији животиња у великом броју случајева не експлицира разлика по полу, и то нарочито ако се дата врста именује именицом женског рода (*хијена, жирафа*), те се у контекстима који налажу одређење пола, употребљава перифрастична конструкција (*женка пацова, мужјак жирафе*) (фус. 19 у: Васић 2017: 360).

Исто уочава и В. Ломпар у вези са називима за младунчад дивљих животиња, закључивши да ако приликом грађења изведеница са значењем младунца има дилема у вези с тим који модел употребити, са суфиксом *-(ч)ић, -че*, или ако ниједан од постојећих не одговара (**бодљикаво праице / *бодљикави прасић*), „увек је ту спасоносни модел МЛАДУНЧЕ + ген.” (Ломпар 2008: 74).

Декомпозицији именица је највише пажње посветила Д. Кликовац, и то с аспекта бирократизације¹⁶ српског језика (Кликовац 2008, Кликовац 2001), тумачећи ову језичку појаву експлицитним категоризовањем појмова. Ауторка се дотиче конкуренције једнолексемских и перифрастичних облика сумирајући разлоге фреквентне употребе декомпонованих облика упркос њиховој истозначности са синтетичким јединицама (Кликовац 2008: 44–45). Ван истраживања пак остала су друга ограничења која онемогућавају заменљивост, попут творбених и синтаксичких. Други истраживачи на ову језичку појаву осврћу се уз давање примедби о декомпоновању других врста речи (Радовановић 2004а, Спасић 2017, Тодоровић/Манојловић 2015 итд.).

Сагледавајући творенице као лексикализоване синтагме, односно реченице по пореклу и значењу, З. Никитовић је на песничком корпусу анализирао стилско-семантичку функцију изведеница, те сложеница које за творбену базу имају предлошко-падешку конструкцију, односно које у својој структури имају два лексичка језгра (Никитовић 2014). Избор корпуса образложен је констатацијом „да је ријеч о теми широкој и неистраженој” (Никитовић 2014: 528). Ауторка се експлицитно не бави конкуренцијом твореница и синтагми, али каткад наводи полазни синтагматски модел. Истиче тако нпр. да иако се именица *безњеница* са формалне стране може свести на синтагму ‘(стање) без ње’, посматрано са семантичке стране, она је знатно сложеније структуре, будући да је њен семантички опсег испуњен ширим песничким контекстом и претходним лирским сликама. Отуда се нпр. испоставља да је *безњеница* заправо метафора за реч *пакао* која није формално изражена, те да опонира лексеми *рај*. Дакле, деривацијом се врши онеобичавање песничког исказа, и управо стилска функција твореница усложњава и њихову творбену семантику која имплицира шири песнички контекст. Ауторка увиђа да се понављањем одређених творбених форманата по истом творбеном моделу код различитих речи остварују и различити стилски ефекти (парадоксалност, антитетичност итд.), поетичност али и синтаксички паралелизам. Такође, нијансирањем датог значења у исти творбени низ уноси се нова семема а тиме архисема још

¹⁶ Бирократски језик ауторка схвата као језик бирократије – државне, политичке, научне и стручне. Међу његовим особинама, захваљујући којим се он испоставља моћним средством манипулације људима, издвајају се: 1) номиналност, 2) општост, 3) неодређеност, 4) експлицитност (редундантност), 5) еуфемизам, 6) вишак речи, 7) квазинаучност (употреба речи страног порекла и помодних речи) (Кликовац 2008: 99).

више истиче, што је и карактеристика синонимије. Прикупљен корпус је још показао да понављањем једне од две творбене основе, која је иста у више творбених јединица, сложенице могу, рецимо, градити синтаксичко-семантичке фигуре, какве су хомографијске, односно хомофонијске фигуре конструкције, или се тиме може постићи контрастирање појмова и сл.

Синтагматским пореклом, те и парафразом творенице синтагмом, З. Никитовић бавила се делом и у својим другим радовима. Нпр. у Никитовић (2013: 29–30) методом трансформације сложенице у семантичку парафразу ауторка, између осталог, издваја примере у којим је синтагма у основи сложеница у српскословенском језику.

И друга истраживања тематизују упитност потпуне семантичке еквиваленције твореница и именичких синтагми којим се оне могу парафразирати. Тако се на могућу синонимност једног типа деадјективних именица као експонената реченица којим се констатује постојање неког стања у друштву/природи и именичких синтагми, овлаш осврће Н. Бугарски. Наиме, деадјективне именице у функцији површинског субјекта семантички су еквивалентне синтагмама које чине придев и именица веома апстрактног и уопштеног значења: *стабилност* ← *стабилна ситуација*, *неизвесност* ← *неизвесна ситуација*, *револуционарност* ← *револуционарно понашање / схватање*, *горчина* ← *горак осећај*, *сличност* ← *слична ствар / појава / ситуација*, *новина* ← *нова ствар / појава*, *могућност* ← *могуће тумачење / ситуација*, *комплексност* ← *комплексна ситуација*. Применом трансформационог теста у дубинској структури од такве именице добија се имперсонална реченица са структурним ликом $S = X(\text{Адв})$ је. Међутим, ако се пође од претпоставке да су деадјективна именица и синтагма семантички еквиваленти, на дубинском нивоу могућа је још једна интерпретација семантичке базе деадјективне именице. У њој се тад могу наћи једна имперсонална и једна персонална реченица са експлицираним граматичким субјектом и копулативним предикатом чије лексичко језгро попуњава придев. Заправо, када се овим деадјективним именицама констатује само постојање неке особине или неког стања, односно кад се оне употребе неререференцијално, у дубинској структури реконструише се субјекатска клауза са везничким спојем (*то*) да. Међутим, ако се деадјективном именицом именује нека конкретна особина или стање, те она употреби референцијално, дубинска субјекатска клауза уводи се везничким спојем (*то*) што:

„Сада је достигнута *стабилност*, најслободнија смо земља на свету... [← сад је достигнуто *то да је стабилно*; ← сад је достигнуто *то да је ситуација стабилна*]; Међународна заједница показује вољу да се оконча стварање нових држава, али *неизвесност* у том погледу и даље постоји, ... [← али *то да је неизвесно* у том погледу и даље постоји; ← али *то да је ситуација неизвесна* у том погледу и даље постоји]; Иза свега је *горчина* [← иза свега је *то да је горко*; ← иза свега је *то да је осећај горак*]; Веровао сам... да ће *револуционарност* постати и радни, а не само ратни појам, ... [← веровао сам... да ће *то што је револуционарно* постати и радни, а не само ратни појам; ← веровао сам... да ће *то што је понашање револуционарно* постати и радни, а не само ратни појам]; Истина, њихова ситуација није иста јер Маљковић има посао и може да бира где ће радити, *сличност* је у шанси која се указује једном или двапут у каријери [← *то што је слично* је[сте] у шанси; ← *то што је слична ситуација* је[сте] у шанси”.

Управо у супротстављању две семантичке базе ауторка види доказ да на површинском нивоу поменуте деадјективне именице и именичке синтагме нису прави синоними, већ семантички приближно еквивалентне структуре. Притом се деадјективне именице

употребљавају када постоји потреба за високим степеном анонимизације (Бугарски 2004: 308–310).

У вези са твореницама мотивисаним синтагамама домаћа и страна литература пажњу поклања и твореницама образованим творбеним поступком универб(из)ацијом – универб(ат)има.¹⁷ Отворено, међутим, остаје питање разлога опстанка обеју форми, аналитичке и синтетичке. Неки од досад пружених одговора у србистичкој литератури јесу да је универбизација карактеристична пре свега за разговорни језик или какав професионални жаргон (Ајџановић 2018: 10–11, Ћорић 2008: 162), да универбати као изразито зависни од контекста имају много веће семантичке могућности у односу на мотивну синтагму (Драгићевић 2018: 371), а факторима за њихово настајање испостављају се језичка економија и тежња за експресивизацијом (Драгићевић 2018: 374).

Истраживања појаве универбизације у руском језику показала су да упоредо с компресивном, универбати у оквиру поетског и прозног текста могу вршити емоционално-експресивну, номинативну, игровну, „идеолошку“, текстотворну и индексну функцију, што проширује њихов стилски потенцијал¹⁸ (Фатхутдинова 2018: 137).

Показује се да разматрана литература посредно проблематизује међуоднос лексичке јединице и именичке синтагме, не третирајући га пак као конкуренцију. Запажања у вези са разликама између ових форми свде се претежно на диференцирање са стилско-семантичког аспекта али нису нпр. разматрана ограничења која онемогућавају заменљивост. У датим истраживањима нема ни систематичног прегледа и описа структурних типова конкурентних јединица и могућности њихових варијација, сем спорадично и на нивоу констатације о могућности вишеструке мотивације, односно творбено-семантичке интерпретације твореница, које се посматрају као лексикализоване синтагме. Такође, саоднос именичке и њој конкурентне синтагматске форме, колико је нама познато, није разматран на нивоу континуираног текста.

Контекстуална условљеност семантике именице детерминатором у именичкој синтагми уочена је и образлагана у литератури с различитих аспеката. Д. Гортан-Премк испитивала је контекстуалну условљеност секундарних семантичких реализација. Дошла је до закључка да се примарна значења лексема реализују слободно а секундарна синтагматски, и то у семантичкој позицији са детерминатором, семантичким или синтаксичким¹⁹ (Гортан-Премк 1997: 110).

Синтагму чији зависни члан може толико изменити значење независног члана да она задобије ново значење, С. Георгијевић сматра конкретизованом синтагмом, именујући је термином *лексичка реч*. Нпр. *бела лађа*, *Црвена армија* (‘совјетска војска’), *Нова година* (Георгијевић 1953–1954: 290). Притом, максимално сужене могућности за лексичко варирање

¹⁷ Ми ћемо се у даљем тексту служити терминима *универбат* и *универбизација*.

¹⁸ „Итак, следует констатировать, что в художественном дискурсе универбы характеризуются целым рядом особенностей и многообразием функций. Наряду с компресивной, в рамках поэтического и прозаического текста они могут выполнять эмоционально-экспрессивную, номинативную, игровую, ’идеологическую’, текстообразующую и индексальную функции, что расширяет их стилистический потенциал.”

¹⁹ Према ауторки семантичка позиција је место реализације једне лексема, а међуоднос лексема у синтагми или реченици који се читава у семантичкој спојивости лексема, која је пак условљена семантичким садржајем самих лексема, именује термином *лексичко слагање* (Гортан-Премк 1997: 49). Разликују се притом: 1) опште, лексичко слагање са семантичким детерминатором, које обухвата лексема чији се семантички садржаји могу довести у некакав семантички и синтаксички однос, нпр. *бобоћати зубима*, *имати лене зубе*, *оправљати зубе* (Гортан-Премк 1997: 49–50) и 2) лексичко слагање са задатим семантичким детерминатором, нпр. *крваве очи од дима*, *бранити брату главу* и сл. (Гортан-Премк 1997: 53).

неке атрибушке синтагме доводе до фразеологизације таквог споја именице са атрибутом (нпр. *златне руке*, *дрвени филозоф*, *челични живци*), који у таквим случајевима мора стајати непосредно испред именице”.²⁰ У питању су, дакле, лексикализовани облици, те образовање идиоматских лексичких спојева (Драгићевић 2018: 298).

Идиоматизовани спојеви предмет су анализе и Т. Прћића. Он их именује фразним именицама, сматрајући их посебном врстом безглаголских фразних лексема, реализованих именичким синтагмама, и то најчешће у виду идиоматизованих колокација придев + именица,²¹ какве одликују и енглески језик (*personal computer* ’лични компјутер’ / ’рачунар’; *sexual harassment* ’сексуално узнемиравање’; *Trojan horse* ’тројански коњ’; *unwritten law* ’неписани закон’). Могу да буду и у форми именица + *of*, односно генитив + именица: *war of nerves* ’рат живаца/нерава’; *point of view* ’тачка гледишта’; или у спојевима попут *secretary-general* ’генерални секретар’; *commander-in-chief* ’врховни командант’). Ове именичке синтагме на плану функције и садржаја блиске су еноцентричним сложеним лексемама, будући да именују подврсту онога што је изражено именицом. Тиме се фразна именица (нпр. *unwritten law* ’неписани закон’) јавља као хипоним самосталне именице (*law* ’закон’) (Прћић 2016: 163).

За нас је значајно и запажање да веома фреквентна употреба лексикализованих и термилошких синтагми²² придев + именица са устаљеним значењем, односно с вредношћу једне лексема (у РМС дате под „Изра.”, односно ’изрази’), сведочи да, за разлику од нпр. немачког језика, у српском нема нарочитог притиска да спој придева и именице оформи сложеницу (без суфикса). Рецимо, од споја речи *мали* и *град* не настаје ни сраслица (**малиград*) ни сложеница са спојним вокалом (**малоград*), већ се сложеница образује тек уз додавање суфикса, који мења и значење (*малограђанин*) (Клајн 2002: 63–64).

Л. Грчић Симеуновић (: 2015) је описивала термилошке синтагме на корпусу подручја науке о кршу где је посебну пажњу посветила улози придевских речи као квалификатора и носилаца специјализације значења, и то изражавањем дистинкцијских обележја. Анализа придева с којима се називи у синтагмама учестало појављују послужила је као полазиште за откривање класа блискозначних појмова. Међу синтагматским члановима описани су синтаксички односи детерминације (нпр. *јамско окно*: целина – део, *шљунковит нанос*: материјал – продукт, *алувијална равна*: агенс – продукт). Одређене су њихове појмовне класе (нпр. класа *отвори* може се дефинисати с гледишта положаја – *јамско окно*, *подземна пукотина*; порекла – *алувијални понор* итд.). Описивањем аргумената придева категоризују се типови назива квалификовани придевима. Нпр. придев *ванпеначки* комбинује се уз појмове из следећих класа: *рељефне целине* (*ванпеначки блок*, *ванпеначко горје*, *ванпеначка планина*), *флора* (*ванпеначка алга*), *рељефни облици* (*ванпеначка падина*, *ванпеначки рељеф*) итд. Парафразирањем значења придева илуструје се њихова активна улога у интерпретацији термилошких синтагми и слојевитост њиховог значења. Рецимо, придев *флувијалан* објашњава се парафразом ’који је настао флувијалним деловањем’ кад се комбинује уз

²⁰ Међутим, границу између релативно слободних атрибута с крајње уском спојивошћу и фразеолошки везаних атрибута није увек лако разлучити. При тумачењу прелазних случајева сем спојивости у обзир треба узети и друге критеријуме, и то најпре семантичке. Уп. степене удаљавања од основног значења атрибута *воћни* у следећим спојевима где права фразеологизација изостаје: *воћна салата* ’воће у облику салате’; *воћни сок* ’сок од воћа (или напитака који укусом треба да подсећа на сок од воћа)’; *воћна дијета* ’дијета која се заснива на исхрани воћем’; *воћна торта* ’торта која садржи поред осталог у знатном делу и воће’ (Пипер и др. 2005: 100).

²¹ Други модели су: именица₁ + именица₂ у зависном падежу (*вршилац дужности*), именица₁ + предлог + именица₂ (*прашак за пециво*), именица₁ + именица₂ (*ћак првак*), комбиновани обрасци (*бицикл с [помоћним мотором]*) (Прћић 2011: 65–66).

²² Атрибуција се сматра уобичајеним механизмом специјализације значења приликом термилогизације (фус. 21 у: Грчић Симеуновић 2015).

појмове из класе *морфолошки процеси* (*флувијална абразија, флувијална ерозија*); док се нпр. значење 'који је настао уз речни ток' актуелизује уз појмове из класе *рељефни облици* (*флувијална долина, флувијалан рељеф*). Дакле, груписањем назива у класе с обзиром на њихову колокабилност пружа се увид у парадигматске односе и разлике у њиховој дистрибуцији. Истраживањем се дошло до закључка да значење назива произлази из унапред утврђеног места у појмовном систему али је, с друге стране, условљено употребом у самом тексту.

Способност појединих лексема да у различитим контекстима остварују варијабилне семантичке реализације, може бити последица њихове недовољно спецификоване семантике. М. Ивић то потврђује на примеру лексеме *ствар*, приметивши да „[у] многим језицима постоје поједине лексичке јединице које се појављују у упадљиво различитим семантичко-синтаксичким окружењима, а при томе су свакоме од њих, у значењском погледу, на одговарајући начин прилагођене” (Ивић 2005: 74). Истраживањима овог типа прилази се с различитих аспеката. Примера ради, Р. Драгићевић је појаву значењске подспецификованости испитивала на примеру лексеме *основа* помоћу концептуалне анализе (Драгићевић 2008), док се Ј. Перишић при испитивању семантичке диференцијације блискозначних лексема *основа* и *темељ* служила пак колокацијском методом (Перишић 2019).

У контекстуалном окружењу испитиване су и једнореферентне изведенице, односно творбено-семантичке категорије деминутива и аугментатива. Б. Ћорић контекст сматра једним од узрочника стилске маркираности, захваљујући ком нпр. именице *људина* или *официрчина* могу имати потпуно опречна експресивна значења (Ћорић 2008: 179). Ћ. Шуњеварић је испитивао аугментативе настале додавањем суфикса *-(ч)ина* на творбену основу именица којима се означавају особе мушког пола. Аутор долази до закључка да дати аугментативи носе различита семантичка обележја у различитим контекстима. Рецимо, лексема *шпијунчина* и поред негативне семантике мотивне речи може развити хипокористичност, нпр. *легендарна балканска шпијунчина* (Шуњеварић 2020: 196).

Поједини новији србистички радови тематизују укрштање значења хипокористичности, деминуције, аугментације, пејоративности (Ковачевић 2018, Лутовац 2015), чиме настају стилематичне и стилогене²³ плеонастичне конструкције.

Из поменуте литературе произилази да се синтагматски, додавањем детерминатора, реализују секундарна значења, кад долази до лексикализације, фразеологизације значења. Показује се да идиоматизовани лексички спојеви могу имати улогу хипонима, односно именовати подврсту онога што је означено именицом уз коју се детерминатор употребљава, кад су блиски ендоцентричним сложеницама. У истраживањима се истиче улога атрибута као носилаца специјализације значења изражавањем дистинкцијских обележја, и то пре свега у терминолошким синтагмама и у вези са лексемама недовољно спецификоване семантике. Испитивана је и контекстуална условљеност деминутивних и аугментативних изведеница у склопу деминутивних и аугментативних синтагми, али се она махом сведе на укрштање значења деминуције и хипокористичности, односно аугментације и пејоративности, не и на испитивање других прагматичких реализација детерминатора уз њих употребљених. Ван

²³ Стилем је носилац стилистичке, односно структурно-стилистичке информације језичке јединице и настаје поступцима онеобичавања општеупотребних јединица које су носиоци семантичке али не и стилистичке информације. Испитивање стилематичности подразумева анализирање начина оформљења стилема, а стилогености оцену функционалне вредности стилема, будући да није сваки стилем стилоген (Ковачевић 2015б: 323–324).

истраживања, колико смо упознати, остаје и контекстуална условљеност именичких речи у плеонастичним полуконгруентним синтагмама.

2. САДРЖИНСКИ ОДНОСИ ИЗМЕЂУ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ

2.1. Квазисинонимија лексичких јединица и именичких синтагми

2.1.1. Синонимија је могућа на сублексемском нивоу (међу јединицама нижег нивоа од речи), лексемском (међу јединицама на нивоу речи), и на супралексемском нивоу (међу јединицама вишег реда од речи) (Штасни 2017: 387–388). Међутим, у литератури је уочена и честа синонимност између лексеме и синтагме, што могу илустровати примери *аларм – алармни уређај, туча – физички обрачун* (интерпретирано према: Драгићевић 2007: 249). У питању је својеврсна „међуразинска синонимија”²⁴ (Ковачевић 2015б: 136), односно у нашем случају синонимија синтаксичке конструкције, именичке синтагме, и једнолексемске, лексичке, јединице, што ћемо илустровати примерима из наше грађе:

Опазио је да га сви гледају са жаљењем, са великим саучешћем, и досећао се да је то због тога, што га сви они сматрају као **мртва човека**, а већ зна се да се сваки **мртвац** сажаљева (С. Ранковић, Г, 166); Умире неко нарочито **лепо девојче**, нека **лепотица**, добра, чиста, а остају толике дроље, око ње (М. Црњански, С2, 134); **Усамљен човек** се и најмање боји губитака, пошто **усамљенику** најмање треба (Ј. Дучић, СД, 200–201); Опазио је да га сви гледају са жаљењем, са великим саучешћем, и досећао се да је то због тога, што га сви они сматрају као **мртва човека**, а већ зна се да се сваки **мртвац** сажаљева... (С. Ранковић, Г, 166); Једна од најстрашнијих несрећа **старца**, то је осећање усамљености. **Старац** је човек који више нема пријатеља [...] Мало ко има интереса да тражи пријатељство **старца**, чак и кад може да подноси његову старост; а свет подноси **старца** само ако је духовит и богат [...] чак друштво **старца** утиче лоше на васпитање животне радости међу младима. **Старац** је самац [...] **Стари људи** воле младост али не воле младе људе. Младић, то је за **старца** онај који му је отео све што је до јуче било само његово. Чак и кад је младић његов син, он га воли више инстинктом него разумом. **Старац** осећа да се поред младића његова несрећа сматра поругом [...] Затим, млад човек је скоро увек његов противник у сваком мишљењу. Млад човек истиче нове идеје, и **стар човек** истиче само старо искуство. Један увек гледа напред, а други натраг. Зато нове идеје долазе од младих људи, а све предрасуде долазе од **стараца** (Ј. Дучић, СД, 111); У *očima zavidna čoveka* ovaj naš svet je pravi raj, a svi mi ljudi smo blaženi rajski žitelji [...] Dok postoji, on će vam zavideti, vama i svima ljudima oko sebe, sve do onog najnesrećnijeg od nesrećnih među živima [...] Jer **zavidljivci** vam često pripisuju dobra i preimućstva kojih nemate (И. Андрић, 3, 126–27).

Ради успостављања дистинкције у односу на синонимију као системску појаву, својство језичких јединица (речи, синтагми, фрази) да се у контексту остварују као синоними, поједини аутори попут Б. Тафре одређују као синонимичност (Тафра 2018: 217–218). Наиме, „[s]inonimnost se dokazuje identičnim definicijama, a sinonimičnost zamjenom dviju jezičnih jedinica (riječii ili jedinica većih od riječi) samo u jednom kontekstu bez promjene značenja iskaza” (Тафра 2018: 224). Она још сматра да „ima leksičkih jedinica koje referiraju na isti referent pa su one istoznačnice jer su u kontekstu zamjenjive, a one koje se ne mogu u svim

²⁴Античка реторика синонимију разнотипских јединица (лексеме и синтагме, лексеме и реченице, реченице и синтагме) није сматрала синонимијом, већ је користила назив *епимона* (Ковачевић 2015б: 185).

kontekstima zamijeniti, vrsta su istoznačnica, odnosno one su bliskoznačnice”. Ауторка стога сматра да постоји истозначност а да је блискозначност само врста истозначности, о којој се не може говорити без градирања, јер „не може бити истост која се не може ступњевати” (Тафра 2018: 226). Блискозначнице се, дакле, односе на исто у одређеним ситуацијама али исто не значе (Шарић 2011: 312). Уз то, захваљујући контексту могу се неутрализовати разлике међу синонимима, што неке блискозначнице може претворити у истозначнице (Драгићевић 2007: 255–256). Контекстом се отуда могу истаћи нека значењска обележја, односно активирати потенцијална значења, а занемарити друга (Шарић 2011: 311).

Следећи став Р. Драгићевић, поменути вид истозначности у контексту, који је и предмет нашег рада, ми сагледавамо као квазисинонимију, прихватајући тврдњу да би синоними морали бити лексеме и припадати истој врсти речи (Драгићевић 2007: 249).²⁵

Неопходност истраживања синонимије у контексту истиче Љ. Шарић (2011), указујући на контекстуалну условљеност конструисања значења. Она синонимији прилази са когнитивнолингвистичког полазишта, претпостављајући говорникову когнитивно свесну употребу језика, те прилагођавање говорним ситуацијама, илуструјући своје становиште примером *Мој ми отац никад није био тата*. У наведеној реченици речи *отац* и *тата* контрастно су употребљене у исказу,²⁶ иако би у многим контекстима могле заменити једна другу. Дакле, конкретни говорни чин увек имплицира избор лексичких јединица, чиме се на различите начине конструише ситуација, што је становиште од кога и ми полазимо. Синоними зато обезбеђују остваривање различитих конструката значења, која су ужа од потенцијалних и резултат су намере говорника с циљем преношења одговарајуће поруке (Шарић 2011: 312–313).

Уз то, како је већ речено, синонимизација је и „[о]сновни поступак у структурисању разноврсности казивања” (Тошовић 2002: 165).

2.1.2. Разноврсност казивања се на лексичком плану, у вези с именичким лексемама, може постићи истозначним формантима, с истим категоријалним обележјем.²⁷ Отуда се на сублексемском нивоу остварује суфиксална/творбена синонимија. Нпр. синтагма *аматерски рад* може се лексикализовати именицама и *аматерство* и *аматеризам* (РСЈ 2011: 28); *ракија од шљиве* конкуренте има у именицама *шљивовица*, *шљивовка*, *шљивка* (РМС VI: 984).

Различитим суфиксом се именички облици мотивисани истом основом могу пак разједначити на стилском или конотативном плану. Нпр. синтагма *мршав човек* може се лексикализовати именицама *мршо*, *мрша*, *мршавац*, *мршавко* итд. Међутим, именице на *-ац* имају углавном пејоративни а именице на *-ко* хипокористични или шаљиви тон. Будући да именице на *-ко* немају множину, за означавање плуралног облика може се употребити множина именица на *-ац*, али треба водити рачуна о различитој конотацији (Стијовић 2009: 44). Отуд се може употребити неутрална синтагматска форма *мршава особа/човек/мушкарац*, из чега проиходи да у овом случају синтагма попуњава „празно” место у систему, тим пре

²⁵ Истичући да контекстуалне синонимије има знатно више него праве, која се остварује и независно од контекста, ауторка даље заговара став да треба истраживати оба типа лексичких односа, али да правој синонимији као примарној треба придати више пажње (Драгићевић 2007: 255).

²⁶ Под термином *исказ* подразумевамо реченицу исказану у конкретној говорној ситуацији, с одређеним комуникативним циљем (Пипер и др. 2005: 25).

²⁷ Примера ради, у пару *пивница/пивара* конкуренција творбених средстава изостаје услед тога што су денотати различити, док нпр. у пару *политичар/политикант* постоји делимична конкуренција форманата, с обзиром на то да међу њима има разлике на стилском плану (Ђорић 2008: 222) (уп. *политичар* ’онај који се бави политиком’, *политикант* ’човек који се бескрупулозно бави политиком’).

што постоји творбено ограничење за извођење именице – немогућност множинског облика именица на суфикс *-ко*.

2.1.3. Разноврсност казивања се може постићи и на нивоу синтагме, и то варирањем зависног члана, конгруентног атрибута:

Док, одједном, угледах међу децом неколико **старијих људи** где тако исто шеткају, или седе, уче нешто из неких хартија [...] Никако нисам могао растумачити откуд ови **стари људи** међу децом и шта ког врага они уче под седом косом (Р. Домановић, М, 47–48); *Oko tri posle podne počinjao je gotovo svakog dana u susednoj sobi glasan razgovor između gospođice Marijane i nekog očigledno **starijeg** i vrlo razgovornog **čoveka** [...] **Stari gospodin** promuklog glasa doneo bi obično čitavu hrpu novosti [...] – Ja razumem sve – kaže gorko **starac** više za sebe* (И. Андрић, П, 328–329); *Za razliku od **starijih ljudi** iz drugih zemalja, koji putuju po svetu, **stari ljudi** u Srbiji užitak nalaze u sitnim radostima* (СрпКор).

У горенаведеним примерима употребљени су придеви са способношћу градирања, степеновања особине. Компаративни облик употребљен је у значењу једне врсте нормативног, лексичког диферентива. Он се у односу на обични нормативни диферентив (позитив) одликује „додатним значењем учтиве несигурне субјективне процене”. Ипак, значењска разлика између ове две форме врло је мала и, обично, на комуникативном плану небитна, због чега се може и сасвим изгубити (Пипер и др. 2005: 863), отуда оне и јесу синонимне. Зато је могуће да у одређеним контекстима²⁸ ови облици буду конкурентни именици *старац*:

Sad često biva da se setim nekog od **starijih** i **starih ljudi** sa kojima sam se u životu sretao. Tako, živo mi je u sećanju njihovo držanje, njihov govor, njihovi postupci i, naročito, njihovo uporno **staračko** ćutanje (И. Андрић, 3, 157).

Разноврсност казивања је постигнута и у наредном примеру употребе облика којим се особина степенује, и то изражене лексичком јединицом *лудак*, односно именичком синтагмом *луд човек*, јесу еквивалентни:

OVO JE DEFINITIVNO **NAJVEĆI**²⁹ **LUDAK**³⁰ NA SVETU! Pažnja, gledate na SOPSTVENU ODGOVORNOST! (VIDEO)

Najludi čovek na svetu zove se Sven Ugau, ima 37 godina i dolazi nam iz Švajcarske. Njegova supermoć je da skoči sa vrha planine sa odelom za letenje i onda prođe celim telom kroz tri kartonske mete koje su postavljene iznad zemljišta na visini od samo dva metra

²⁸ Разлика између синтагматских облика чији су зависни чланови придеви са способношћу градирања, комуникативно је пак значајна у стручном дискурсу: Prema podeli Svetske zdravstvene organizacije (SZO) u gerijatrijskoj populaciji se izdvajaju sledeće grupe: · **starije osobe** (60 - 75 godina), · **stare osobe** (75 - 90 godina), · **veoma stare osobe** (preko 90 godina) (К. Вучићевић, Б. Миљковић, СФ, 374).

²⁹ Уп. *велик* '3. а. који је изнад просечног, нормалног по интензитету, јачини, одн. степену испољавања, претерано јак, силан, жесток'.

³⁰ Исту конструкцију забележили смо и у следећим примерима из наше грађе: да и не говорим о највећем **лудаку** [најлућем човеку], Карађозу. У свакој другој земљи на свету он би био одавно у лудници (И. Андрић, ПА, 86); Nema većeg **lažljivca** [лажљивијег човека] od onog koji govori o sebi (ММ, 28); živahnog pogleda, energičnog lica, odvažan, dobar u svom poslu, ulio bi poverenje i najvećim **plašljivcima** [најплашљивијим људима] (СрпКор); О susretu Rena i Miškovića Nije uobičajeno da komesar za proširenje EU sreće najvećeg **bogataša** [најбогатијег човека] zemlje kao što je Srbija (СрпКор); Prema opštem sudu, Rigout beše najveći **nevaljalac** [најневаљалији човек] u kraju. Niko za njega ni jednu jedinu lepu reč nije imao (СрпКор).

(<https://www.espreso.co.rs/svet/svastara/195321/ovo-je-definitivno-najveci-ludak-na-svetu-paznja-gledate-na-sopstvenu-odgovornost-video>, 17.1.2022).

Варирање исказа се на синтагматском плану може постићи и префиксацијом зависних чланова (уп. *постарију* 'а. нешто старији. б. прилично старији', односно *остарео* 'који је остарио, који је постао стар')

Otvori mi jedna **postarija žena** [старица], oštra izgleda, čoškasta i sva u crnini (И. Андрић, ПОМ, 119); Ima nečeg tužnog u tome kako taj **postariji čovek** [старац] zapinje iz sve snage i vozi svoj teret (И. Андрић, П, 447). Добио је шлајфер сина већ као **постар човек** [старац], с једном младом женом с којом се саживео био, и после и венчао (И. Секулић, КП, 37); Кошша је, срџбом **остарелог човека** [старца], за све то кривио тог једног човека, Ванија, за кога је тврдио да је протува (М. Црњански, С2, 202); У нашем националном, каже, има мало курвара, међу **остарелим људима** [старцима] (М. Црњански, С2, 366).

Реч је о томе да се приликом изражавања градирања граматичким степеновањем које се реализује именицама, и то категоријама деминутива и аугментатива, односно лексичким степеновањем које се изражава придевима, не остварују доследно све очекиване скаларне вредности. Примера ради, граматичко степеновање обухвата максимални степен – суперлатив, док се у лексичком степеновању оно не остварује регуларно, где се објекат степеновања (својство, величина скупа) пореди, експлицитно или имплицитно, с неким другим објектом, који има функцију полазне вредности на скали коју чини нулти или еквативни степен, и степени мањег, већег и максималног одклона од полазне вредности, нпр. *уморан, мало уморан, јако уморан, сасвим уморан/нимало уморан; лепа као сестра, лепша од сестре, најлепша у породици; исти, сличан, доста друкчији, супротан; рука, ручица, ручерда* итд. (Пипер и др. 2005: 847).

И варирањем неконгруентних атрибута се може постићи разноврсност израза. Примера ради, С. Георгијевић међу синтагме синонимског значења убраја форме *јунак над јунацима* и *јунак од јунака*, односно *јунак јунака* (Георгијевић 1953–1954: 302–303). Нпр.:

у некој прилици размрсио вили кошу која се тако била заплела, и вилу га је зато наградила да буде **јунак над јунацима** (СрпКор).

Наведеном примеру изражавања уже суперлативности (в. Пипер и др. 2005: 861) именица *јуначина* 'аугм. од јунак; велики јунак' није потпуни семантички еквивалент, јер се њоме не врши суперлативно издвајање. Дакле, семантичко ограничење онемогућава замену лексичком јединицом.

На синтагматском плану се разноврсност казивања може постићи и варирањем семантички еквивалентних независних чланова:

(1)

Није њу покојница трпела, иако без свакога разлога, а стварно је то здрава и тако рећи права **женска особа** била и истицала се. Располаже она некако и одликује се свим што се од једне жене тражи, и по пуноћи и облици и по другом, док покојница према њој, Боже опрости, као и да није прави **женски створ** представљала (Д. Васић, С, 191).

(2)

Na raskrsnici Gušićeve i Zmaj Jovine ulice u naselju Bubanji u Kragujevcu danas oko 11 sati došlo je do **saobraćajne nezgode** u kojoj su učestvovala dva putnička automobila. Povređenih, na sreću, nije bilo.

U proteklih nedelju dana na ovoj raskrsnici bilo je nekoliko **saobraćajnih udesa**. Da podsetimo, 10. septembra na istom mestu dogodila se saobraćajka kada je putnički automobil, iz nepoznatih razloga, skrenuo sa puta i udario u semafor i trafiku (<https://www.pressek.rs/kragujevac/kragujevac-ponovo-saobracajka-na-uglu-gusiceve-i-zmaj-jovine/>, 27.12.2021).

Уп. лексикографске дефиниције: *биће* '1. оно што живи, што постоји, створ, створење'; *створ* 'живо биће'; односно *незгода* 'немио догађај, невоља, неприлика'; *удес* '1.а. немио догађај, несрећан случај'.

Независни чланови конкурентних синтагми могу бити и релативни синоними, уп. у наредном тексту лексеме *сарадник* '1. онај који с неким сарађује, који у нечему сарађује. 2. назив или саставни део назива неких звања', *криминалац* 'онај који је извршио криминално дело, који врши криминална дела, онај који се одао криминалу', *припадник* 'онај који припада каквој заједници':

Zemunski klan ni danas nije prestao da postoji, ali od njegove prve postave, koja je organizovala ubistvo premijera Zorana Đinđića, svi su u zatvoru ili su pokojni.

Напшеније Младана Мићића Рачова, **saradnika zemunskog klana**, zbog prebijanja ćerke, podsetilo je mnoge na ozloglašenu kriminalnu grupu, odgovornu za ubistvo premijera Srbije Zorana Đinđića 2003. i niz drugih zločina te otvorilo pitanje gde su sada **kriminalci iz mračnog zemunskog klana** [...] Inače, Bojović nije bio obuhvaćen nijednim postupkom protiv zemunskog klana koji je vođen nakon ubistva premijera Đinđića [...] Osim za ubistvo premijera, protiv **pripadnika zemunskog klana** u Specijalnom sudu vođen je jedinstveni postupak za 17 ubistava, tri otmice i dva teroristička napada [...] Milisavljević nije otkrio ko je od "**zemunaca**" ubio Jurišića, pa niko nije osuđen za ubistvo [...] Kako su pisali španski mediji, "**zemunci**" su od Jurišićevih ostataka čak skuvali i gulaš, zbog čega su u španskim novinama nazivani "Srbi kanibali" (<https://www.blic.rs/vesti/hronika/ubistva-otmice-teroristicki-napadi-istrazujemo-gde-su-i-sta-danas-rade-pripadnici/1hwtyp8>, 6.3.2021).

Именичким синтагмама са датим независним члановима конкурентна је лексичка јединица *земунац*.

Из реченог проиходи да се употребом именичке синтагме остварује већа прецизност у односу на конкурентну лексичку јединицу.

Такође, разноразински синоними, попут релативних синонима (блискозначница) могу имати кохезиону улогу те, за разлику од понављања истих лексема, омогућити „остварење сложености семантичке структуре текста, већу семантичку условљеност реченица и већу експресивну вриједност текста” (Ковачевић 2015б: 311). Уз то, избегавање понављања једнотипске јединице комбиновањем перифрастичких и неперифрастичких јединица омогућује бољу стилистичку организацију текста (Ковачевић 2015б: 145).

2.2. Контекстуална хипонимија лексичких јединица и именичких синтагми

Конкурентне лексичка јединица и именичка синтагма, напоредо употребљене, могу ступити и у друге парадигматске односе, какав је однос хипонимије.³¹ Именица тако може функционисати као хипероним, те економичнија јединица. Њоме се могу обухватити појмови чије разлике нису релевантне, те различити референти:

Драги **Партизановци**, [Партизанови] играчи, тренери, стручњаци, симпатизери, упосленици и навијачи,³² срећан вам Божић (<https://rs.sputniknews.com/sport-fudbal/202101081124322398-partizan-poseo-pripreme-vr-atio-zivkovica-i-dobio-pismo-od-vucelica-video/>, 1.4.2021).

Реч је о томе да нема одговарајуће именице довољно општег значења која би у склопу претпостављене синтагме објединила све појмове који се дају обухватити именицом.

Такође, и синтагма може имати функцију хиперонима:

Под **ЧЛАНОМ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ** подразумева се:

- Такмичар (у даљем текст **Репрезентативац**), члан клуба који је редовни члан КБСС, који је одлуком Селектора именован за **члана репрезентације** Србије у било којој старосној категорији и дисциплини и који има важећи Уговор о узајамним правима и обавезама са матичним клубом (у даљем тексту Клуб) депонован у Кик бокс савезу Србије (у даљем тексту Савез) у складу са Спортским правилима Савеза
- Селектор свих репрезентативних селекција Кик бокс савеза Србије (у даљем тексту Селектор)
- Тренер репрезентације Србије (у даљем тексту Тренер)
- Стручњак у области спорта – кик бокс судија (у даљем тексту Судија)
- Медицинско особље (у даљем тексту Лекар) (ПрКикБ, 2).

2.3. Закључак о садржинским односима између лексичких јединица и именичких синтагми

Синонимност између лексичке јединице и именичке синтагме одређује се као контекстуална, „међуразинска” синонимија, односно „квазисинонимија”. Њоме се постиже у тексту разноврсност казивања. На лексичком плану се она у вези с именичким лексемама може постићи суфиксалном/творбеном синонимијом, којом се пак облици мотивисани истом основом могу разједначити на стилском или конотативном плану (*мршавац* : *мршавко*), док је синтагма стилски немаркирана конструкција (*мршава особа*).

Разноврсност казивања се може постићи и на нивоу синтагме, и то варирањем зависних чланова, како конгруентних атрибута (*стари* и *старији људи*), тако и неконгруентних (*јунак јунака* : *јунак од јунака*) или варирањем семантички еквивалентних

³¹ Поједини аутори истичу да хипероним и хипоним морају припадати истој врсти речи (в. Драгићевић 2007: 291).

³² Конкурентан би могао бити и модел с посесивним генитивом: „[...] **играчи, тренери, стручњаци, симпатизери, упосленици и навијачи Партизана**”.

независних чланова (женска *особа* : женски *створ*), односно релативних синонима (*припадници* Земунског клана : *криминалци* Земунског клана). Отуда, употребом синтагме остварује се већа прецизност у односу на конкурентну лексичку јединицу.

Разноразински синоними могу остварити и кохезиону улогу.

Конкурентне лексичка јединица и именичка синтагма, напоредо употребљене, могу ступити и у однос контекстуалне хипонимије, а оба члана могу имати улогу хиперонима, односно хипонима.

3. КОНКУРЕНЦИЈА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ НАСТАЛИХ ДЕКОМПОНОВАЊЕМ ИМЕНИЦА

3.1. Декомпоновање именица

Декомпоновању језичких јединица у почетку се приступало као делу остваривања процеса језичке кондензације и номинализације. Кондензација, наиме, подразумева сажимање реченичног и семантичког садржаја у функционалним стиливима попут правног, новинарског, научног и сл., где се тежи уопштавању, обезличавању израза. У те сврхе употребљавају се инфинитив, глаголски прилози, трпни придев и тзв. номинализације – девербативне и деадјективне именице.

С друге стране, декомпоновање лексема подразумева њихово разлагање. Тако ће *анализирам* номинализацијом дати *анализа*, а декомпозицијом *вршим анализу*, и даље *вршење анализе*, *обављам вршење анализе* итд. Исти поступак среће се и код именица: *пореска давања* < *порези*; *придева: црвене боје* < *црвен*; *прилога: у погуреном положају* < *погурено*. И док је разлога за декомпоновање глагола подоста (несинонимичност, апстрактност, стилска обележеност итд.), они за декомпоновање именица, придева и прилога леже у сфери „*explicitnog kategorizovanja pojmova*” (Радовановић 2004б: 43–44). У питању је екстракција општег, инхерентног, неотуђивог својства појма денотираног декомпонованом јединицом (Радовановић 2004а: 208–210).

Реч је о томе да се из једног именичког појма изводи њему надређен, номинован именицом, док полазна именица постаје одредба (*снег – снежни покривач, планина — планински предели*). Тако настали облици се даље групишу, па се *паркови* именују – *парковским просторима, ресторани – ресторанским просторима, плакари – плакарским просторима*; за *зиму* и *лето* користе се изрази *зимски* и *летњи период*, а слично томе и за (*неко*) *време – временски период*, „чиме се уклапају у друге изразе с помодном речју *период (протекли, овај, текући, наредни* и сл.)” (Кликовац 2001: 92).

3.2. Структура именичких синтагми насталих декомпоновањем именица

3.2.1. М. Радовановић разматра два продуктивна обрасца при декомпоновању именичких лексема:

- 1) именица која се декомпонује добија придевску форму, док се неотуђиво својство појма њом денотирано исказује апстрактном именицом: *школа / школска установа*,³³ *бања / бањско место*;
- 2) именица која се декомпонује задобија генитивну форму и улогу детерминатора апстрактне именице у номинативу којом се екстрахује неотуђиво својство појма денотирано декомпонованом именицом: (*јавна*) *потрошња / област (јавне)*

³³ Не бисмо се сложили с констатацијом да је именица *установа* апстрактна именица. Сврстали бисмо је у заједничку именицу опште семантике.

потрошње, рашишићавање (снега) / акција рашишићавања (снега), (својинска) трансформација / процес (својинске) трансформације (Радовановић 2004а: 210–212).

Према томе, два продуктивна синтагматска модела при декомпоновању именичких лексема јесу конгруентна синтагма и генитивна синтагма.

3.2.2. Декомпоновани облици одликују се, такође, плеоназмима, односно гомилањем истозначних речи. По М. Ковачевићу они се искључиво изражавају субординираним (зависним) синтагмама, и то:

„зависним чланом плеонастичке субординиране синтагме увијек се исказује сема (семантичка) компонента коју у својој семичкој структури већ садржи надређени члан синтагме. Управо због тога подређени је члан синтагме по правилу комуникативно редувантан, јер је његово значење већ садржано у семантему надређеног члана” (Ковачевић 2015б: 192).

Процес проширивања именских конструкција плеоназмима, тзв. речима-паразитима, с циљем прецизирања или истицања садржаја поруке, И. Прањковић назива интензификацијом, те видом посебног типа номинализације, својствене научном, публицистичком и нарочито административном функционалном стилу (*у политици* → *у области политике*, *у Далмацији* → *на подручју Далмације*, *у законодавству* → *у домену законодавства*, *у туристичкој привреди* → *у сектору туристичке привреде*) (Прањковић 1996: 522). Према је једна од одлика бирократизованог стила и гомилање оваквих речи (Шушањ 2010: 31), претеривање у њиховој употреби сматра се погрешним, као и употреба у функционалном стилу ком нису својствене³⁴ (Прањковић 1996: 521–522).

Плеоназми, дакле, могу бити намерни, у ком случају су стилогени, и ненамерни (Шушањ 2010: 30).

3.3. Мотивација за декомпоновање лексичких јединица

Појава декомпоновања именица у основи је апстрактног мишљења и подводи се под *општитост*, под којом Д. Кликовац подразумева „категоризацију појмова на нивоу вишем од основног”. Она тумачи и разлог њеног јављања, закључивши да се „[в]иши појам [...] уводи зато што је економичан: њиме се обухвата низ сличних појава чије разлике нису релевантне” (Кликовац 2001: 90). Другим речима, употребом општије именице не наводе се сви појмови нижег реда њоме обухваћени. Нпр. под *наставним особљем* подразумевају се *наставници Универзитета*, а под *ненаставним особљем* и *дактилографи*, *правници*, *записничари*, *чистачице*, *возачи* итд. Или нпр. декомпоновани облик *наставни процес* добија општији карактер јер више не реферише само о настави као одржавању конкретне наставе, већ и о свим пратећим радњама и чиниоцима тог процеса, какви су припрема наставе, њено одржавање, извештај о настави, учесници итд. (Тодоровић/Манојловић 2015: 352). Отуда синтагма има улогу својеврсног хиперонима.

Д. Кликовац притом скреће посебно пажњу на именичке синтагме које имају шире значење од почетне именице, истичући да у њима заправо експлицитна категоризација

³⁴ Поменуто неадекватно прелажење с једног стила на други у језичкој нормативистици означава се термином *замена кода* (Радовановић 1996: 12).

остварује истинску сврху. Реч је о именичким синтагмама које се такође творе механизмом експлицитне категоризације, али су повезане не са нивоом категоризације, већ са структуром категорије, која подразумева централније и маргиналније чланове. Нпр. прототип за категорију *установа* у којима се уметнички предмети излажу и чувају јесте *музеј*, али она обухвата и галерије као маргиналније чланове и сл. Ради именовања такве категорије од прототипичног појма (*музеј*) изводи се виши појам (*установа*), а именица која означава тај прототип преузима атрибутску функцију (*музејски*) и добија се *музејска установа* (Кликовац 2008: 45–46).

Ипак, и полазна именица може имати улогу надређеног појма:

„Polovina radnika obezbeđenja u Laze Telečkog su **policajci – pripadnici policije, žandarmerije, interventne i drugih jedinica**“, izjavio je jedan policajac na visokom položaju u novosadskoj Upravi kriminalističke policije (<https://www.cins.rs/policajci-koji-rade-kao-obezbedjenje-osumnjiceni-za-nasilje-i-korupciju/>, 21.2.2021).

М. Радовановић декомпозицију именица доводи у вези са универбизацијом (о универбизацији в. т. 4.4.4). Наиме, према аутору су обе појаве условљене језичком економијом, односом према информацијској прецизности, при чему се разликује њихова дистрибуција у оквиру социолеката и функционалних стилова. Уз то, „*ni jezički nivoi njihovoga ispoljavanja nisu isti (sintaksa i semantika / tvorba reči)*” (Радовановић 2004б: 46–47). Штавише, због очигледне чврсте везе између ове две појаве, понукан напоменом Ђ. Оташевића (в. Оташевић 1997: 61), М. Радовановић предлаже за декомпоновање лексема назив *мултивербизација*, комплементаран термину *универбизација* (Радовановић 2004б: 47–48).

М. Ајџановић поставља притом следеће питање:

„да ли је у случају постојања напоредних истозначних структурно различитих номината – онај једночлани нужно резултат језичке економије, тј. дериват и универбат двочланог/вишечланог, или је, за шта постоје потврде и у грађи коју смо прикупили (нпр. *пољопривредница > чланица пољопривредног газдинства*), на делу супротан процес – мултивербација: замењивање једночланог деривата вишечланим, пре свега додавањем каквог истокореног придева, ради постизања веће семантичке прецизности или услед неког другог разлога, какви су они условљени стилем?” (Ајџановић 2018: 11).

Литература однос једнолексемске и перифрастичне јединице не разматра експлицитно као конкуренцију, али се у вези с тим односом пажња поклања разлозима избора једног од облика.

Сумирајући разлоге фреквентне употребе израза насталих декомпоновањем упркос истозначности са лексичким јединицама, Д. Кликовац наводи следеће:

- имплицирање строге, чврсто организоване, добро контролисане друштвене, односно државне организације;

- разлике у семантици, конотацији³⁵ или могућности употребе у односу на полазну именицу (нпр. избегавање двосмислености употребом израза *школски објекат* уместо *школа*, чиме се потцртава разлика између школе као зграде и школе као институције);
- прецизирање неког аспекта нижег појма, нпр. начина вршења радње, масовности вршиоца (*акција рашичићавања снега : рашичићавање*);
- избегавање понављања (*ракетни пројектил : ракета*);
- истицање намере пошљаоца поруке, било да је у питању рекламирање неког објекта/простора (*ресторански простор*), умањивање значаја (*појаве повећавања цена*), имплицирање тежине (*процес трансформације*) или намера манипулативне природе. Нпр. из тежње пошљаоца поруке да својој струци да на важности (*снежни покривач*) (Кликовац 2008: 43–45).

Разлика између полазне именице и декомпонованог облика може се заправо тумачити диференцијалним семантичким компонентама. Примера ради, Д. Кликовац примећује да синтагме настале декомпоновањем могу имати еуфемистички призив, будући да је у њима фокус на именици општијег значења која нема исте конотације у односу на полазну именицу (уп. *протестни скупови / протестне активности : протести*) (Кликовац 2001: 92). Уп. примарне семантичке реализације полазне именице *протест* и општих именица у функцији центра синтагме настале њеним декомпоновањем:

протест '1. отворено, енергично изражено незадовољство, неслагање с оним што се сматра неправилним, неправедним';

скуп '1. а. састанак већег броја лица везаних међу собом каквим заједничким интересом ради каквог договора или решавања нечега; б. више или мање лица на истом месту';

активност '1. особина онога који је активан, онога што је активно; активно учешће, деловање, ангажованост; деловање, рад'.

Именицом *протест* наглашава се сема 'изражено незадовољство/неслагање', која у друге две именице изостаје.

И Ј. Спасић долази до закључака сличних онима које износи Д. Кликовац. Наиме, поредећи диференцијалне црте новинског извештаја у односу на вест на корпусу српских новина, она примећује да се декомпоновање именица понекад јавља у насловима новинских извештаја, али не и у насловима новинских вести. Ауторка то доводи у везу управо с чињеницом да је независни члан синтагме настале декомпоновањем именице најчешће апстрактна именица. Она уједно сматра да се апстрактна именица јавља најчешће ради супспецификације значења, јер се употребом именица као што су *акција*, *процес*, *поступак*, *појава* исказује значењска нијанса или конотација коју није могуће изразити једнолексемским еквивалентом. Уп. следеће примере: Покренут *поступак реструктурисања*; Покренут *поступак приватизације „Железаре“*; *Акција откривања* неонациста; Започет *процес изручења* руског екстремисте оптуженог за 11 убистава (Спасић 2017: 611). Ауторка нешто даље приближније објашњава о каквој супспецификацији значења је реч, напомињући да се у новинском извештају експлицитном категоризацијом именичких појмова читаоцу сугеришу институционализованост, строга уређеност и функционисање одређених радњи и државе,

³⁵ Конотативна макрокомпонента лексичког значења садржи податке о експресивном односу целе говорне заједнице према значењу лексеме. Синоними се обично и одликују истом денотацијом а различитом конотацијом (Драгићевић 2007: 60).

што погодује бирократичности изражавања и отежава дешифровање информације (Спасић 2017: 615).

У књижевноуметничком стилу пак модификација архисемске компоненте експлициране независним синтагматским чланом може допринети експресивности и сликовитости изражавања, као у следећем примеру где је независни члан ослободен додатном семантичком компонентом, уп. *креатура* '1. а. особа, створење без вредности, ништавило':

портир му даде кључ од гајбе и ми ти се, заједно са пола гарнизона и једно двеста најсумљивијих **женских креатура** [жена] које сам икада видела, размилесмо по ходницима (М. Капор, Б, 73).

Значење независног члана синтагме добијене декомпоновањем може бити модификовано реченичним контекстом, те целокупном комуникативном ситуацијом. Рецимо, у следећој реченици именица *глава* употребљава се у значењу '4.а. особа, личност, појединац, човек', чиме се синтагма чији је она независни члан, испоставља семантичким еквивалентом лексичке јединице *жена*:

За собом води двије **женске главе** [жене] (РСАНУ II: 273).

Међутим, истом именицом у функцији независног члана се у говорном чину грдње може имплицирати значење '2.а. памет, интелигенција' (РСАНУ II: 272), што употребу синтагме у датом контексту чини ефектнијом у односу на конкурентну лексичку јединицу *жена*.

О, бог с нама!..Ама, јеси ти при себи, **женска главо** [жено]! (Ј. Веселиновић, ХС, 310).

3.4. Синтаксичка ограничења за конкуренцију лексичких јединица и именичких синтагми насталих декомпоновањем именица

Конкуренцију лексичке јединице и синтагме настале декомпоновањем именице могу онемогућити синтаксичка ограничења. Нпр. уз атрибутив се може употребити само именица:

Једино ту се виде трагови уске стазе кроз целац **снег** [*снежни покривач] (И. Андрић, ПА, 5).

Или у следећем примеру до замене лексичком јединицом не долази кад је зависни члан синтагме добијене декомпоновањем полазне именице повезан напоредним односом са другим конгруентним атрибутом, те они одређују исти референт.

Samosvest je ono što vrednuje kod svake , posebno **ženske osobe** [*жене] (СрпКор); i tokom leta građani će plaćati za snagu koju su angažovali u prethodnom , dakle **zimskom periodu** [*зиму] (СрпКор); Kada gost stigne u restoran i na garderobi , u kišnom ili **zimskom periodu** [*зиму] ostavlja mantil ili kaput , dočekuje ga i pozdravlja domaćin (СрпКор); utvrđen na osnovu prosečne mesečne potrošnje struje u prethodnom obračunskom dakle **zimskom periodu** [*зиму] (СрпКор).

Односно кад зависни члан декомпоноване форме у функцији неконгруентног атрибута с другим реченичним члановима (лексичким јединицама или синтагмама) с којим је у

напоредном односу, одређује исти референт – независни члан синтагме настале декомпоновањем именице:

Pravno lice u kojem je funkcioner vlasnik više od 20 % udela ili akcija , ako učestvuje u **postupku privatizacije** [*приватизацији] , javnih nabavki ili drugom postupku čiji je ishod zaključivanje ugovora sa organom Republike (СрпКор); u skladu sa Odlukom o utvrđivanju Socijalnog programa za zaposlene kojima prestaje radni odnos u **procesu restrukturiranja** [реструктурирању] preduzeća i pripreme za privatizaciju , stečaja i likvidacije (СрпКор); kroz sistem obrazovanja i vaspitanja , naučno - istraživačkog i tehnološkog razvoja , usavršavanja u **procesu rada** [раду], javnog informisanja i popularizacije zaštite životne sredine (СрпКор); novčane naknade koja se isplaćuje licu kome prestaje radni odnos u **procesu racionalizacije** [*рационализацији], restrukturiranja i pripreme za privatizaciju u skladu sa aktom Vlade (СрпКор).

3.5. Закључак о конкуренцији лексичких јединица и именичких синтагми насталих декомпоновањем именица

Декомпоновање именица подразумева њихово разлагање, те издвајање неутуђивог својства појма денотираног декомпонованом јединицом.

Два продуктивна синтагматска модела при декомпоновању именичких лексема јесу конгруентна синтагма и генитивна синтагма. Независни члан синтагме настале декомпоновањем именице притом је најчешће апстрактна именица. Декомпоновани облици својствени научном, публицистичком и административном функционалном стилу одликују се плеоназмима (у *политици* → у *области политике*), којима се прецизира или истиче садржај поруке, кад су стилогени.

Разлози за декомпоновање именица леже у сфери експлицитног категоризовања појмова. Виши појам се уводи зато што је економичан: њиме се обухвата низ сличних појава чије разлике нису релевантне, због чега синтагма има улогу својеврсног хиперонима (*ненаставно особље = дактилографи, правници, записничари, чистачице, возачи*). Шире значење од почетне именице имају превасходно именичке синтагме које су повезане са структуром категорије, која подразумева централније и маргиналније чланове (*музеј → музејска установа*). Ипак, и полазна именица може имати улогу надређеног појма (*полицајци – припадници полиције, жандармерије, интервентне и других јединица*).

Међу разлозима за избор израза насталих декомпоновањем спрам истозначних синтетичких јединица јесу још и:

- имплицирање строге, чврсто организоване, добро контролисане друштвене/државне организације;
- прецизирање неког аспекта нижег појма;
- избегавање понављања;
- истицање намере пошиљаоца поруке;
- разлике у конотацији.

Разлика у значењу између полазне именице и декомпонованог облика може се тумачити диференцијалним семантичким компонентама. Такође, у односу на полазну

именицу синтагмом се може модификовати архисемска компонента, у правцу еуфемизације (*протест* : *протестни скуп*), супспецификације значења (*реструктурисање* : *поступак реструктурисања*) или експресивности, у циљу постизања сликовитости изражавања (*жена* : *женска креатура*). Значење независног члана синтагме добијене декомпоновањем може бити модификовано реченичним контекстом, те целокупном комуникативном ситуацијом.

Конкуренцију облика могу, међутим, онемогућити синтаксичка ограничења. Нпр. уз атрибутив се може употребити само именица (целац *снег* [*снежни покривач]). Или до замене лексичком јединицом не долази кад је у функцији одређивања истог референта зависни члан синтагме настале декомпоновањем полазне именице у напоредном односу са: конгруентним атрибутима (у кишном или *зимском периоду* [*зиму]), односно неконгруентним (у поступку *приватизације* [*приватизацији], јавних набавки).

4. КОНКУРЕНЦИЈА ТВОРЕНИЦА³⁶ И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ

Творенице (изведене и сложене речи) и именичке синтагме јесу у творбеној и синтаксичкој вези, будући да „su tvorbeni odnosi u sinhronijskoj ravni sintagmatski, a sintagma se može prepoznati u motivaciji, strukturi i značenju tvorbene riječi” (Ненезић 2018: 290).

4.1. Синтагматско порекло твореница

4.1.1. Сложенице су обично некадашње синтагме јер између њихових делова мора постојати чврста синтаксичка веза. То је неопходно будући да су сложенице „reči koje su postale srastanjem delova rečenice ili celih rečenica sastavljenih od najmanje dve reči”, те је за њихов настанак неопходно испуњење одређених услова. Наиме, поред тога што делови сложенице морају унутар те везе имати друго значење него кад су ван ње (изузев код тзв. есоцентричних сложеница [ендоцентричних – прим. Т. Илић], кад разликовну улогу има акценат), они морају бити измењени у гласовном склопу и пре свега у акценту (Пецо/Станојчић 1972: 418–419).

4.1.2. Б. Ћорић примећује, на основу појмовно-терминолошког апарата у Пецо/Станојчић (1972), да је у србистици/србокроатистици прошлог века неспорно да сложенице воде порекло од бивших синтагми. Ипак, он констатује да се не говори о томе да и изведенице могу настати на исти начин (Ћорић 2008: 17).

4.2. Синтагматско значење твореница

4.2.1. У односу на мотивну синтагму може се сагледавати и значење сложенице, у зависности од чега она може бити ендоцентрична или егзоцентрична (Ненезић 2018: 292). И то код ендоцентричних сложеница укупно значење једнако је значењу независног члана, сужено према значењу одредбеног дела (*пароброд* – врста *брода* – брод *на пару*), односно код координативних сваки саставни део има засебно значење (*глувонем* – и *глув* и *нем*). Код егзоцентричних сложеница оба саставна дела дају значење сложеници (*вукодлак* није ни врста *вука* ни врста *длаке*) (Клајн 2002: 37). У српском језику знатно је више егзоцентричних именичких сложеница, али су и ендоцентричне српске сложенице увелико распрострањене, укореењене и уобичајене (в. Клајн 2002: 37–39). Многе су настале превођењем, и то пре свега с немачког језика (Клајн 2002: 42).³⁷

³⁶ Ми ћемо термин *твореница* користити за сваки производ творбе речи, како се то чини и у новије време, а термином *изведеница* служићемо се за производ суфиксације и префиксације (в. Ћорић 2008: 11).

³⁷ Неке сложенице, међутим, могу бити у једном значењу ендоцентричне а у другом егзоцентричне, уп. *белокапа*: 1. 'бела капа', 2. 'онај ко носи белу капу', 3. 'животиња са белом белегом на глави' (Вукићевић 1994: 149). И зависно од контекста у појединим случајевима је сложеницу могуће одредити као егзоцентричну, упркос томе што се она може наизглед чинити ендоцентричном, јер се њен семантички опис изводи из секундарног значења једног или оба саставна дела сложенице. Уп. примере чије је значење мотивисано религиозним контекстом: *пустиножителство* се не може интерпретирати синтагмом 'живот у пустињи', већ 'живот у

Према појединим ауторима еноцентричне [есоцентричне] сложенице значе исто што и синтагме од којих су постале: *велеград* = *велики град*, *дивокоза* = *дивља коза*, *земљотис* = *опис земље*, *градоначелник* = *начелник града* (Пецо/Станојчић 1972: 85). И С. Ненезић сматра да је семантички опис сложенице *романописац* идентичан мотивној синтагми *писац романа* (Ненезић 2018: 292).

И. Клајн је, међутим, мишљења да је већа или мања промена значења форманата својствена готово свим сложеницама, и еноцентричним и егзоцентричним. Стога се нпр. *бродоградња* не може једноставно одредити као 'градња брода', него, судећи по речничким дефиницијама, 'израда и оправка бродова', 'наука о градњи бродова', односно 'посао изградње бродова' (Клајн 2002: 37).

М. Стевановић наводи да у српскохрватском језику има неколико атрибутских сложеница које су то постале иако делови у њима нису изменили значења која су имали у употреби ван сложенице. Тако је *велеиздаја* 'велика издаја', *велесила* 'велика сила', *висораван* 'висока / виси(ј)ска / висинска раван / раван на (одређеној) висини'. У ове набраја и именицу *дивокоза*, јер иако не значи исто што и *дивља коза*, у народу је ова сложеница постала од синтагме *дивља коза*, те су и сложеница и синтагма истог значења. Не одступајући пак од става да је постанак сложеница условљен променом значења и/или облика њихових саставних делова, аутор срастање у сложеницама *велеиздаја*, *велеиздајник*, *велепоседник*, *велеград*, *дивокоза* објашњава крњењем првог дела синтагме, односно променом њеног облика. Уз то, у њима се изгубила веза с мотивним придевима *велик* и *диваљ* (Стевановић 1955: 156–158). Уз њих М. Стевановић наводи и сложенице попут *многдопоштованї/мндопоштованї*, *високдцењенї*, *високдученї*, *такдзванї* које се у односу на мотивну синтагму не разликују ни по значењу ни по облику, једино у акценту. Стога се оне, с изузетком сложенице *такдзванї*, чешће употребљавају као скупови посебних речи – *мндо поштованї*, *високо цењенї*, *високо ученї* (Стевановић 1970: 403).

Семантичка ограничења у конкуренцији лексичких јединица и именичких синтагми. Померање значења у синтаксичком споју може довести до лексикализације еноцентричних сложеница. Нпр. до замене конкурентном синтагмом не може доћи кад су именицом лексикализована:

– занимања:

da omrzne život kao što je tih oktobarskih dana 1944. godine omrznuo Stevanu Karajanu, privredniku i **kućevlasniku** [*власнику куће] (И. Андрић, II, 523); Osnivači удружења су : Radmila Mudrinić , poznati **tekstopisac** [*писац текста], Stojan Cvetković , pesnik i publicista (СрпКор); **Tekstopisac** [*писац текста] iz Lukićeva poznat je i po tome što je, sem za Cuneta, napisao i tekstove za pesme Gordane Lazarević, Šabana Šaulića, Halida Muslimovića, Miloša Bojanića, ansambl „Svilen konac” i mnoge druge (<https://listzrenjanin.com/malo-je-poznato-da-je-pisac-teksta-za-cuvenu-pesmu-janicar-rado-mir-vasiljevic-roden-u-lukicevu/>, 18.2.2021);

– титуле:

манастиру или на неком пустом месту'; *тајновидац* не значи 'онај који види, зна било коју тајну', већ 'онај који види божанске тајне'; *високоумље* не означава 'високу интелигенцију, моћ расуђивања', него 'високо мишљење о себи', евентуално 'високу способност мишљења и сазнања' (Штасни 2008: 250–251).

Slobodan Rakitić uputio je dobrodošlicu Njegovom kraljevskom veličanstvu **prestolonasledniku** [*наследнику престола] Aleksandru i princezi Katarini Đorđević povodom njihovog dolaska u Beograd (СрпКор); Za sredinu juna zakazano venčanje **prestolonaslednice** [*наследнице престола] princeze Viktorije sa dugogodišnjim dečkom , bivšim fitness instruktorom Danijelom (СрпКор).

Такође, заменљивост конкурентним обликом може бити условљена контекстом. Нпр. лексичка јединица *рођендан* 'дан нечијег рођења; прослава везана за тај дан' и њој мотивна именичка синтагма *дан рођења* остварују конкуренцију у следећем тексту где су напоредо употребљене:

Драга сестро, Можда ће овај одговор закаснити и проћи ће детињи **рођендан**. Ти си сасвим правилно поступила, кад си намеравала да **дан рођења** твога детета обележиш молитвено, у парохијској цркви [...] И ваш свештеник се сложио са тим начином обележавања **рођендана**. Он ти је сигурно рекао да Црква слави само три **рођендана** (Господа Исуса Христа, Пресвете Богородице и Светог Јована Крститеља) [...] Неки хришћански народи (на пример Руси) славе имендан детета, јер детету дају углавном име по Светом који се слави на **дан рођења** или крштења детета. Значи, обележава се и **дан рођења**, јер је свакако то и значајан дан за једну породицу. Не знам шта је игуману оближњег манастира сметало такво обележавање [...] Да ли му је засметао одлазак у парохијску цркву и паљење свеће на **дан рођења** детета или породични ручак поводом тога дана? [...] За разлику од осталих хришћанских народа, који у својим породичним слављима имају и **рођендане**, не само деце него и одраслих, Срби имају породични духовни **рођендан**, имају Крсну славу [...] Зато Црква и не одобрава баханално слављење **рођендана**, па чак ни деце. Твоја жеља за обележавањем **дана рођења** твога детета не крши црквено правило, јер подстиче, с једне стране на молитву, а с друге стране на породично окупљање (<https://svetosavlje.org/rođendan-2/>, 7.3.2021).

Што су контексти неутралнији, заменљивост је већа, иначе се твореницом, односно именичком синтагмом, уносе диференцијалне црте. Стога, замена није могућа увек. Употребом именице активира се сема прославе, као што је случај у примеру из горенаведеног извора:

Драга сестро, Можда ће овај одговор закаснити и проћи ће детињи **рођендан** [*дан рођења].

Уп. и пример у ком се исечак времена који је предмет говорења, односи на период од једне прославе до друге:

Od **rodendana** [*дана рођења] do **rodendana** [*дана рођења] vreme je brisalo dane i sate, a svako novo saznanje o prošlosti snažilo me je (К. Ковач, Ф, 220–221).

Употребом синтагме активира се, с друге стране, сема тачног датума рођења:

otvaram Mamin pasoš da proverim njen tačni **dan rođenja** [*рођендан] (СрпКор); ostvariće se u skladu sa propisima koji su bili na snazi na **dan rođenja** [*рођендан] deteta . Član 13 . Ovaj zakon stupa na snagu (СрпКор); Njegova metoda , naime , omogućava da bez bolova , bez skalpela i rezova ljudima počev od prvog **dana rođenja** [*рођендана] do duboke starosti koža bude stvorena (prvi put) ili obnovljena , nezavisno od površine i mesta (СрпКор).

4.2.2. Што се синтагматског значења изведеница тиче, још А. Белић истиче да „нема изведене речи без тога [синтагматског – прим. Т. И.] значења, без обзира на то да ли је каква изведена реч постала и каквим нарочитим наставком или је постала само на тај начин што је реч једне језичке категорије променила своју функцију” (Белић 1998: 179). Кад основа има значење и функцију одредбене речи (*слеп-ац* = *слеп човек*), изведеница припада мутационом творбеном значењу, а кад суфикс има значење и функцију одредбене речи (*лист-ић* = *мали лист*), изведенице имају модификационо творбено значење (Ђорић 2008: 18).

4.3. Синтагматска структура твореница

4.3.1. Сложенице нису мотивисане само двома пунозначним речима, него и њиховим синтаксичким односом (Ненезић 2018: 292). Синтаксички однос саставних делова сложеница попут односа између синтагматских чланова, може бити независан и зависан. Премда „[м]еђусобни синтаксички односи делова сложенице могу бити крајње разноврсни, тако да њихова свеобухватна и чврста категоризација није могућа, а можда ни неопходна” (Клајн 2002: 33), литература доноси поделу на три основна типа односа, према чему се сложенице могу поделити на копулативне, одредбене и рекцијске (Клајн 2002: 33, в. и Пецо/Станојчић 1972: 419). У копулативним (напоредним/координативним) сложеницама оба међусобно равноправна дела припадају истој врсти речи (*бабадевојка*, *стармали*, *глувонем*), док у одредбеним/детерминативним зависни члан увек претходи независном (*Београд*, *главобоља*, *раноранилац*), при чему се могући изузеци срећу код такозваних апозицијских сложеница (*бубамара*). Код рекцијских/допунских сложеница њихови саставни делови су у зависном односу као независни члан и његова допуна (најчешћа релација: прелазни глагол – објекат: *дрводеља*, *писмоноша*, *властољубље*)³⁸ (Клајн 2002: 33–35).

Р. Симић је на грађи из РСЈ, РМС и РСАНУ тумачио однос међу члановима сложеница са семантичког и синтаксичког аспекта, сагледавајући ендонимност/есоцентричност, односно егзонимност/ексоцентричност делова који их чине (Симић 2019). Аутор запажа да се у одређеним примерима у речничкој дефиницији сложеница, односно како их именује у наслову ’композицијских универбалних твореница’, у неизмењеном облику или незнатно друкчији понављају лексички елементи из назива, те је *домоуправитељ* ’управитељ дома’, *дрворед* ’ред дрвећа’, *земљопосед* ’земљишни посед’, *водоток* ’ток воде’ / ’водени ток’ / ’водена струја’ итд., при чему свака компонента сложенице задржава своје изворно значење. Кад је реч о синтаксичком односу чланова сложеница, доследно је први део у односу атрибутске одредбе спрема другог. Тако атрибутска одредба у нпр. синтагми *земљишни посед* подразумева приписивање односа према земљи(шту). Али, аутор даље примећује, у облицима *земљопосед*, *дрворед* и сл. није прецизирано који тип међуодноса основа постоји. *Земљопосед* се, рецимо, може интерпретирати вишеструко – као ’посед земље’ (: земљишни), ’посед у виду земље’, ’земља као посед’. Слично се и у вези с лексемом *дрворед* поставља питање њене парафразе – ’ред дрвећа’ или ’дрвеће у реду’. „Двосмерност односа у ствари значи синтаксичку антиципацију

³⁸ Међутим, како је тешко разграничити допуну од одредбе, рекцијске сложенице је тешко разлучити од одредбених. Стога И. Клајн предлаже поделу на субординативне сложенице, с неравноправним односом међу саставним деловима – одредбене и рекцијске, и напоредне (координативне), са равноправним учешћем саставних делова у значењу. Ипак, с обзиром на то да се ни међу њима не може утврдити апсолутна хомогеност, он сугерише да за сваки појединачни тип сложенице треба одредити врсту речи којој припадају делови који је чине, затим утврдити да ли је реч о чистим или суфиксалним сложеницама, а напоследку, где је то могуће, и синтаксички међуоднос саставних делова, и то парафразом путем синтагме/реченице (Клајн 2002: 35–36).

атрибута у полузависни назив, тј. измену и атрофију синтаксичког момента у универбату” (Симић 2019: 417–418).

Заправо, улога зависног члана, по смислу неодређеног, може се упоредити с улогом наставка код изведених речи и облика. Онај елемент сложенице који има статус перспективизатора³⁹ јесте зависни елемент а онај чији је смисао перспективизацијом усмерен, има улогу независног члана. Семантичка деградација елемента у улози перспективизатора слична је оној коју има наставак код речи или облика. Али деградација није таква каква је код творбених или обличких наставака. Заправо, „значање зависног елемента није затрто, већ је само помућен с м и с а о његове улоге у глобалној структури: да ли је ‘писање’ окарактерисано по свом квалитету (‘руком’), пореклу (‘ручно’) или како друкчије; да ли ‘дрво’ дата својства добија од ‘дељања’ или ‘дељача’ итд.” (Симић/Јовановић 2002: 156). Код напоредних сложеница (сем код правих копулативних попут *даниноћ*, *соихлебник*) сваки од чланова се може схватити као перспективизатор другог, због чега нема једнозначне смисаоне ни синтаксичке интерпретације (Симић/Јовановић 2002: 156–157).

4.3.2. Структура изведенице је синтагматска, те се однос основе и суфикса може интерпретирати као однос синтагматских чланова, кад можемо издвојити два типа:

- 1) основа има значење и функцију одредбене речи: *слеп-ац* = *слеп човек*;
- 2) суфикс има значење и функцију одредбене речи: *лист-ић* = *мали лист* (Пецо/Станојчић 1972: 156, Торић 2008: 18).

4.4. Синтагматска мотивација твореница

Именичка синтагма, дакле, мотивише творбу изведеница и сложеница. Оне могу бити образоване различитим творбеним поступцима. С. Ненезић је указала на синтагму као мотиватора творбе:

- 1) сложеница, и то несуфиксалних (*минобацач*) и суфиксалних⁴⁰ (*ватрогасац*) (Притом, међу сложенице мотивисане синтагмом ауторка убраја и именичке полусложенице као што су *трач-партија*, *јеж фризура*.);
- 2) сраслица (*Ђурђев дан* → *Ђурђевдан*);
- 3) скраћеница (*Пошта, телефон и телеграф* → *ПТТ*);
- 4) универбата (*нуклеарна (центра)* → *нуклеарка*);
- 5) суфиксалних изведеница (*мали лонац* → *лончић*, *болестан човек* → *болесник*) (Ненезић 2018).

Уз то, ауторка истиче следеће: „[s]vim analiziranim tvorenicama značenje se opisuje sintagmatskom konstrukcijom, s tim da je semantički opis identičan motivnoj sintagmi kod sraslica

³⁹ Перспективизација се дефинише као „својеврсно семантичко ограничење речи: рестрикција опште сфере њеног значења усмерењем на извесне дистинкције, уз запостављање осталих дистинкција којима реч у систему располаже. Перспективизација је селективно активирање сигнификацијских потенција речи” које се контекстуално реализују (Симић/Јовановић 2002: 150).

⁴⁰ Другим речима, у сложенице се могу убројити и сложенице састављене од основа двеју речи и сложено-суфиксалне изведенице (Пипер/Клајн 2013: 250–251).

i svih vrsta složenica endocentrične semantičke usmjerenosti, te kod univerb(at)a i skraćeniца” (Ненезић 2018: 298).

У даљем раду начелно ћемо представити поменуте творбене поступке којим се образују творенице мотивисане синтагмом и њихов однос са конкурентним именичким синтагмама.

4.4.1. Именичка синтагма – мотиватор сложеннца

Што се сложеннца тиче, у литератури се констатује да су оне састављене од основе две речи, с тим да уколико им је додат и суфикс, у питању су сложено-суфиксалне изведенице (Пипер/Клајн 2013: 249).

Терминолошки, одређени аутори сложено-суфиксалне изведенице третирају као творенице добијене комбинованом творбом које настају спајањем најмање двеју основинских морфема од којих прва може бити и префикс, док се друга уобличава додавањем суфикса (Станојчић/Поповић 2011: 147), и то „на основи синтагме којом би се описно означио појам на који у сложено-изведеној именици упућује структурни суфикс (гласовно изражен, или нулти). Притом, како „је у другом делу именица, остали делови добијене именице су са функцијом одредбе у односу на њу, тј. означавају особину или ситуацију која одликује појмове означене датим именицама”. Уп. *риболовац* ’ловац на рибе’, *мишоловка* ’справа која лови мишеве’ итд. (Станојчић/Поповић 2011: 168–169).

За творенице образоване префиксом и суфиксом Р. Маројевић сматра да речи чије су творбене базе још увек живе, попут *беспослица*, *оковратник*, *поткровље*, *безболан* (уп. *без посла*; *око врата*; *под кровом*, *без бола*), нису могле настати префиксално-суфиксалним начином творбе, већ суфиксацијом предлошко-падежне везе. Мишљења је заправо да се у њиховој морфемској структури „може [...] само условно говорити о префиксу (тачније је рећи да је то окамењени предлог), али та морфема није и творбени формант, тј. средство помоћу којег је сама изведеница настала” (Маројевић 2005: 702).

Ни у Пипер/Клајн (2013: 238) се не спори да је „[у] старијим граматицама префиксално-суфиксални тип творбе представљан [...] као извођење суфиксом и з с и н т а г м е (нпр. *беспослица* од *без посла* и суфикс *-ица*)”. Аутори ипак примећују да премда је у историјском погледу посредни начин на који су многе од тих речи настале, има речи које се не могу изводити из синтагме, нпр. *по-ветар-ица*, *на-реч-је*, као и готово све глаголске изведенице.

4.4.2. Именичка синтагма – мотиватор сраслица

У Пипер/Клајн (2013: 249) под *сраслицама* се подразумевају сложеннице у којима први и други део задржавају исти облик и исти међусобни однос какав су имали у синтагми од две речи, док је једини знак спајања јединствен акценат.

Елементом за разликовање слагања (композиције) од срастања, те њихових резултата – сложенице, односно сраслице И. Клајн сматра управо синтаксички однос између саставних делова сложеница. Заправо, он сраслицом сматра сложенице које се „од истих саставних делова, у истом облику и истом поретку могу јавити и као синтагме” (*Ђурђевдан, Београд, бабадевојка, даниноћ, злурад, акобогда*). Притом, указује на то да је прелаз из синтагме у сложеницу праћен променом значења и уједињавањем акцента, али истиче релативност оба фактора, што потврђују недоумице око састављеног/растављеног писања (*тако рећи/такорећи, добро дошао/добродошао, Бања Лука/Баљалука*) (Клајн 2002: 28). Већина сраслица, наиме, потпуно сраста, означавајући нови, јединствен појам (*дангубити* 'бити беспослен' није исто што и 'губити дан' (Клајн 2002: 29). Нпр. именица *Ђурђевдан* и именичка синтагма *Ђурђев дан* јесу истозначне, што се потврђује лексикографском одредницом (РСАНУ V: 120). Ипак, у одређеним контекстима, заменљивост није могућа, и то у примеру који наводимо, она је онемогућена пренесеним значењем зависног члана употребљене именичке синтагме, коју не би могла заменити конкурентна, небројива, лексичка јединица:

Давно ме минуше моји **Ђурђеви дни** [*Ђурђевдани], сада ми настају већ јесењи (РСАНУ V: 120).

Уз то, у датом примеру атрибут *јесењи* анафорички упућује на независни члан.

4.4.3. Именичка синтагма – мотиватор скраћеница

Грађењем које се одвија скраћивањем две или више речи и њиховим повезивањем у нову реч, настају сложене скраћенице. Оне могу бити:

- словне, творене од првих слова речи од којих је састављен пун истозначни израз (*РС – Република Србија*),
- морфемске, образоване од морфема, двеју или више речи (*Космет – Косово и Метохија*) и
- комбиноване, састављене од слогова и слова, двеју или више речи (*Бемус – Београдске музичке свечаности*) (Пипер/Клајн 2013: 252).

Структура сложеница је инваријантна и неконвенционална.

Мотивација за творбу лексичке јединице. Скраћенице су искључиво мотивисане језичком економijом.

4.4.4. Именичка синтагма – мотиватор универбата

О универбизацији се у литератури говори као о „суфиксалном творбеном начину помоћу кога се вишечлане номинативне синтаксичке конструкције трансформишу у номинативне јединице од једне речи, без промене у значењу” (Ђорић 2008: 190), које ћемо одређење и ми прихватити.

Ипак, ово није једино тумачење универбизације. Она се одређује врло широко:⁴¹ као било који процес у језику чији је резултат коришћење једне лексичке јединице уместо синонимичних вишечланих конструкција (суфиксација – *недељне новине* > *недељник*; супстантивизација (у чијој је основи елидирање) – *незапослени људи* > *незапослени*; сложено-суфиксална творба – *ученик основне школе* > *основношколац*; акронимизација – *Уједињене нације* > *УН*; контекстуално елидирање: *Независно удружење новинара Србије* > *Удружење* и сл.) (Ајџановић 2018: 10). У Оташевић (1997: 53) наводи се још и синегдоха – *предмети од сребра* > *сребро*.

Ћ. Оташевић истиче да:

„[н]ајуже дефиниције продуктом универбације (универбатом) сматрају само такву мотивисану реч са којом упоредо постоји синонимна синтагма (с мотивишућом речју у својем саставу), која има карактер устаљене језичке номинације. При претварању атрибутивне синтагме у суфиксалну реч⁴² идентификујући члан синтагме [...] испушта се, а његову функцију преузима суфикс који се додаје диференцијалном члану синтагме” (Оташевић 1997: 53).

И И. Клајн напомиње да се при универбизацији скоро увек полази од синтагме састављене од придева и именице. Добијене овим творбеним начином он сматра само изведенице „које очигледно представљају скраћење већ постојећег дужег израза”. Наиме, према аутору би у супротном готово свака изведеница у чијој се дефиницији јавља реч од исте основе била универбација (Клајн 2003: 9).

У литератури се, отуда, с правом поставља питање разграничења универбата од „обичне” изведенице, с обзиром на то да многи примери који у литератури слове за универбате, немају спрам себе устаљену двочлану синтагму, већ зависну клаузу, или какав општији појам у функцији независног члана, нпр. *дођош* 'онај који је дошао негде', *депресивац* 'особа склона депресији', *досадњаковић* 'досадан човек' (Ненезић 2018: 297). Р. Драгићевић ту разлику (*нуклеарна централа* = *нуклеарка* : *стара жена* = *старица*) види у тиме што „универб не може настати од било какве синтагме, већ од оних синтагми чији су чланови чвршће повезани од уобичајеног колокационог повезивања”, због чега је реч о лексикализованим и идиоматизованим колокацијама. Заправо, већина универбата, сматра она, потиче од фразних лексема. Ауторка усваја став Т. Прћића који под фразном лексемом подразумева „хибридну лексичку јединицу, која је формално реализована као синтагма, али се у погледу функције, садржине и употребе понаша као реч”. Она има јединствену морфосинтаксичку функцију, упућује на јединствен денотат, може се употребити самостално (као што је случај с речима) и склона је елиптирању: *хемијска оловка* → *хемијска*, *родитељски састанак* → *родитељски* (према: Драгићевић 2018: 373). Слично констатује и В. Радева на материјалу бугарског језика, сматрајући да универбизацији претходи назив од две речи који је створен да сузи семантички обим полазне именице: *инспектор* – *стариши инспектор* – *старишия*. Притом је суштинска карактеристика ових формација њихова контекстуална условљеност⁴³ (Радева 2018: 380–381).

⁴¹ Још о погледима на одређење универбизације у славистичкој и другој литератури в. Милашин (2018).

⁴² Г. Милашин предлаже за овај тип универбизације – суфиксалну творбу именица од придевско-именичке синтагме где се именица елидира а суфикс додаје на придевску основу – термин (*суфиксална*) *дерадиксација* (Милашин 2018: 211).

⁴³ „В тези случаи универбирането се предхожда от двусловно название, създадено за стесняване на семантичния обем на опорното съществително: *инспектор* – *стариши инспектор* – *старишия*, *младиши инспектор* – *младишия*, *главен инспектор* – *главния* и пр. Във формалната структура на универбата се експлицира признаковата дума, използвана за специализиране на значението, но в семантичен план той “дублира”

Премда питање диференцијације универбата од „обичних” изведеница не сматрамо неважним, за потребе овог рада ми се приликом анализе грађе њиме нећемо дубље бавити, те ћемо разграничење универбата од „обичних” изведеница успостављати само у случајевима уколико нам оно буде релевантно.

Конкуренција лексичке јединице и именичке синтагме. Међу разлозима за настајање универбата наводе се језичка економија и тежња за експресивизацијом (Драгићевић 2018: 374). С тим у вези С. Милорадовић је мишљења да компресивни начини градње жаргонских номинација, под којим подразумева начине творбе „помоћу којих се кодификована номинација у процесу рационализације замењује једноставнијим и некодификованим квазисинонимом”, штавише „сведоче о једном начину изражавања који неспорно носи и извесну емотивну напрегнутост” (Милорадовић 2012: 218).

Б. Ћорић сматра да се номинације синтагмом, односно изведеницом, не разликују на плану садржаја, већ на изражајном плану и у сфери комуникативне употребе (Ћорић 2008: 162, в. и Ненезић 2018: 296). Наиме, у литератури преовлађује становиште према ком је универбизација карактеристична пре свега за разговорни језик или какав професионални жаргон (Ајџановић 2018: 10–11, Ћорић 2008: 162), „док у званичном изражавању предност имају вишечлани називи” (Клајн 2003: 9). Рецимо, људи с истим интересовањима служе се карактеристичном лексиком, у ком случају је употреба универбата мотивисана екстралингвистичким факторима. Нпр. у спортској терминологији:

Mihajlovićev het-trik iz “slobodnjaka”

Kada se spomene ime Siniše Mihajlovića mnogima su prva asocijacija fantastično izvedeni **slobodni udarci** [...] sa 28 golova i dalje je vladajući rekorder u italijanskoj Seriji A po broju postignutih golova iz **slobodnih udaraca** [...] Samo jedne sezone u dresu Lacija, Siniša Mihajlović je postigao devet golova iz **slobodnih udaraca**, a jedna utakmica, dok je nastupao za Lacijale, posebno je ostala u sećanju svim ljubiteljima Sinišinih “bombi” iz “**slobodnjaka**”. Lacio je u meču Kalča, odigranom 13. decembra 1998. godine, pobedio Sampdoriju rezultatom 5:2, a Siniša Mihajlović je na tom duelu napravio istorijski podvig, postigavši het-trik i to tako što je postigao sva tri gola iz **slobodnog udarca** [...] U susretu sa svojim bivšim klubom, Siniša Mihajlović je majstorskim golovima iz “**slobodnjaka**” u 29, 44. i 52. minutu potvrdio epitet, uz Roberta Karlosa, najboljeg izvođača **slobodnih udaraca** na svetu tih godina [...] “To je bio meč protiv Sampdorije, pobedili smo 5:2. Tri puta sam izveo **slobodan udarac**, tri gola sam dao. Na голу je bio Feron [...] Pre meča sam mu rekao: ‘Fero, nemoj da se praviš pametan i pokušaš da čitaš moje **slobodnjake**, znaš da ću te videti i promeniti stranu.’ [...] Pogodio sam tri od tri. Da je bilo pet **slobodnjaka**, dao bih svih pet [...] Pogledajte “Mihine” golove sa te utakmice i podsetite se kako izvođenje **slobodnih udaraca** deluje lako kada ih izvodi majstor kakav je definitivno bio Siniša Mihajlović (<https://sportskasecanja.com/mihajlovicev-het-trik-iz-slobodnjaka/>, 16.2.2021).

Примери употребе универбата потврђени су и у медицинској терминологији, како приказују лексикографске дефиниције из РСЈ (2011), што ћемо приказати табеларно, те илустровати неколиким примерима.

значението на двусловното названиее. Съществена особеност на тези формации е тяхната контекстова обусловеност, напр.: *главният е на визитация, а дежурният оформя някакви медицински картони.*”

Табела бр. 1: Универбат и конкурентна именичка синтагма у медицинској терминологији

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА
<i>бедрењача</i>	1. анат. <i>једна од три карличне кости os ilei, у коју је углављена бедрена кост; бедрена кост</i>
<i>бубњача</i>	анат. <i>бубна опна</i>
<i>бутњача</i>	анат. <i>бутна кост</i>
<i>везиво</i>	2. анат. <i>везивно ткиво</i>
<i>грудњача</i>	анат. <i>грудна кост</i>
<i>гужњак</i>	анат. <i>завршни део дебелог црева, гужње, гузно црево rectum</i>
<i>двоглавац</i>	анат. <i>двоглави мишић</i>
<i>жучњак</i>	1. анат. <i>жучни мехур;</i> 2. мед. <i>жучни каменац који се талози у жучној кесици</i>
<i>знојница</i>	1. анат. <i>знојна жлезда</i>
<i>језичњача</i>	анат. <i>језична кост</i>
<i>лојница</i>	анат. <i>жлезда у кожи, уз корен длаке, која лучи лој, лојна жлезда, glandula</i>
<i>млечњак</i>	анат. <i>млечни зуб</i>
<i>подгрлац</i>	анат. <i>јамица под грлом</i>
<i>поткожњак</i>	мед. <i>поткожни чир</i>
<i>препоњача</i>	анат. <i>препонска кост, os pubis</i>
<i>репњача</i>	анат. <i>репна кост</i>
<i>слепоочњача</i>	анат. <i>слепоочна кост</i>
<i>штитњача</i>	анат. <i>штитна/штитаста жлезда</i>

Л. Лашкова у вези са сложеним придевима спрам семантички еквивалентне синтаксичке конструкције запажа да при терминологизацији именица има предност над синтагмом која је описна конструкција, интерпретација (Лашкова 2001: 231). Наша грађа пак не пружа потврде за нужно исти закључак. Уп. нпр. НВДКлШЖ где је 83 пута употребљен облик *штитаста жлезда*, једанпут *штитна жлезда*,⁴⁴ а ниједном облик *штитњача*, што иде у прилог тези о избегавању синонимизације у научном стилу.

Ђ. Оташевић исправно примећује да се универбати јављају и у стилски неутралним текстовима, напомињући да:

„сами комплексни номинати, у случајевима када се појаве њихове скраћене замене, све ређе се користе. Широко и интензивно укључивање универбата у неутралне контексте потискује рашчлањене номинате на периферију књижевног језика, где се претежно употребљавају у службеном или пословном стилу. Употреба једног пуног назива у књижевности и публицистици је сасвим неутрална и означава удаљавање аутора од предмета писања, поглед са стране” (Оташевић 1997: 54).

Због комуникативне маркираности универбата и чињенице да су у питању махом нове речи, лексикографска литература оваква образовања углавном не бележи. Ако то и чини, уз њих се редовно употребљавају квалификатори за подручје употребе (Ђорић 2008: 162). Нпр.

⁴⁴ Ексерциране синтагме су у датом извору употребљене у различитим падежним облицима.

бувљак 'разг. бувља пијаца', *саобраћајка* '1. разг. саобраћајна незгода', *везист(а)* '2. спорт. разг. везни играч', или се они у конкретном тексту могу маркирати наводницима:⁴⁵

Ono što povezuje Kinoteku i Kino-klub jeste da su naši „**novotalasovci**“ [представници „новог таласа“] uveli u modu gledanje filmova (Б. Тирнанић, БП, 172).

Универбатима се постиже фамилијарност, нпр.:

и ја и моји **Kornijevci** [чланови моје Корни групе] (К. Ковач, Ф, 40).

Дакле, у односу на мотивну синтагму, универбати се разликују по конотативној вредности.

Како су у питању махом нове речи, због њиховог недовољно јасно утврђеног статуса, њихова се семантика каткад перципира аналогично према облицима истог творбеног типа, односно суфикс усмерава њихово значење, те се, рецимо, у наредном примеру универбат доживљава као деминутив:

– У Британији је крими жанр бренид, имамо скандинавски крими жанр као велики тренд, а код нас се и даље гледа на ово као на неко забавно штиво, па и сам назив „**кримић**“ дође као „**љубић**“? – Деминутив „**кримић**“ ми је симпатичан, доживљавам га као израз одмилја, тепање, а не пејоративе (<https://www.laguna.rs/laguna-bukmarker-djordje-bajic-zabavna-literatura-ne-mora-da-znaci-jednokratnu-unos-18173.html>, 28.7.2021).

Уп. и лексикографске дефиниције – *љубић* 'сентиментални љубавни роман, намењен првенствено читатељкама'; *кримић* 'разг. роман, филм или слично дело које припада криминалистичком жанру, криминалистички роман, филм и сл.'

Универбат има много веће семантичке могућности у односу на мотивну синтагму. Заправо, „[с]интагма је прецизна, одређена, јасна, по структури и значењу личи на дефиницију, док је универб семантички разливен, створен да лако мења сферу употребе, да може да постане ознака за десетак и више различитих појмова“ (Драгићевић 2018: 371). Отуда Р. Драгићевић разлог опстанка обе јединице управо и види, између осталог, и у томе што се синтагме и универбати семантички не поклапају (Драгићевић 2018: 371). Притом, све семантичке реализације настају независно једне од друге, понављањем истог творбеног модела, а на семантичком окупу их држи мотивна синтагма. Међу њима нема основних и нема хијерархије (Драгићевић 2018: 369). Уз то је нестабилно значење „понекад нужна последица чувања диференцијалног наустрб идентификацијског дела вишечланог номината, који заправо представља стожер лексичког значења дате синтагме“. Уп. *грађевинац* '1. грађевински радник; 2. студент грађевинског факултета'; *народњак* '1. новија песма компонована у духу народних песама; 2. певач таквих песама' (Ајџановић 2018: 17). Отуда се значење универбата може утврдити тек у контексту (в. и Драгићевић 2018: 374).

⁴⁵ Истиче се пак да мада се „[н]аводницима [...] обележавају и шаливи, иронични, жаргонски или фамилијарни изрази [...] с таквом употребом не ваља претеривати“ (Клајн 2011: 149).

4.4.5. Именичка синтагма – мотиватор сливеница

У прегледу С. Ненезић који смо поменули (в. т. 4.4) не помињу се сливенице међу твореницама које могу бити мотивисане синтагмом. У питању су лексичке јединице добијене сливањем (стапање/сажимање/контаминација/бленде), творбеним поступком који подразумева стапање двеју речи или њихових делова у нову целину, која најчешће и семантички представља комбинацију делова који је чине⁴⁶ (Бугарски 2006: 189).

У нашој грађи забележили смо сливеницу добијену сливањем именичке синтагме придев + именица, што ћемо илустровати следећим текстом.

VEGAPČIĆ JE ČEVAP ZA VEGANE: PRODAJE SE U CENTRU BEOGRADA, POGLEDAJTE OD ČEGA GA PRAVE!

JEDNA OD NOVOGODIŠNJIH ODLUKA MOŽE DA BUDE I DA SE ZDRAVIJE HRANITE, A ŠTA IMA MANJE KALORIČNOG OD PROKLIJALOG ŽITA?

U moru proizvoda lokalnih zanatlija i ugostitelja prisutnih na novogodišnjem, sedmom po redu, Trgu otvorenog srca, jedan se zaslužio izdvojio svojom originalnošću, jedinstvenom recepturom i ukusom koji čak i ne goji. U pitanju je “**vegapčić**”.

Idejni tvorci ovog **veganskog čevapa**, kako samo ime sugeriše, začudo dolaze iz Rume, gde se umesto isključivo proizvodnjom mesnih proizvoda oni bave i uzgojem “zelene farme”.

– Reč je o organskoj farmi na kojoj proizvodimo klice. Naš tehnolog je vegetarijanac, tako da smo rešili da pokušamo sa njegovom recepturom. Od proklijalog žita, malo luka i začina, napravili smo “**vegapčić**”. Dnevno ovde ispečemo oko 1.000 komada, što pokazuje koliko se zaista dopada ljudima [...]

Jedan od njih je i Goran iz Ljubljane, takođe vegetarijanac. Kaže da je **vegapčić** odličan, u šta smo se i sami uverili (<https://vegapcic.rs/index.php/2017/04/24/vegapcic-je-cevap-za-vegane-prodaje-se-u-centru-beograda-pogledajte-od-cega-ga-prave/>, 4.7.2021).

Како је већ показано у тексту, ова лексичка јединица реализује конкурентне синтагматске форме с описним придевом, односно с квалификативним акузативом.

Овакве лексичке сливенице често представљају новину и на плану форме и садржине. Њима се постиже оригинално, креативно и духовито именовање нових концепата, али се и „ревитализују” постојећи. Најчешће је реч о оцазионализмима и индивидуализмима (Томић 2019: 77–79). Г. Томић наводи и запажање Р. Бугарског према ком су сливенице чешће присутне у језику медија, пре свега у рекламама, и то у „меркантилне сврхе”. Она их сматра фреквентним у сфери електронских комуникација, омладинском жаргону, називима дечјих установа, игара, емисија, затим у политичком дискурсу, називима локала и установа, уметничких група, природби, пројеката, изложби, часописа, насловима књига (фус. 41 у: Томић 2019: 77).

У даљем тексту творенице ћемо груписати према семантичком обележју живо/неживо а затим их према семантичком критеријуму поткласификовати у одговарајуће лексичко-семантичке групе да бисмо илустровали њима конкурентне синтагматске моделе.

⁴⁶ Још о покушајима дефинисања овог творбеног процеса в. Томић (2019: 63).

4.5. Конкуренција твореница са семантичким обележјем [+ живо] и именичких синтагми

4.5.1. Конкуренција моционих лексичких јединица и именичких синтагми

Реч је о облицима изведеним граматичким моционим суфиксима којим се мења природни род именице (Кликовац 2015: 12). У ову творбено-семантичку категорију убрајамо именице чију творбену основу чине маскулинуми, односно именице мушког рода.

4.5.1.1. Конкуренција моционих лексичких јединица са значењем животиња женског рода и именичких синтагми

Конкуренција лексичке јединице и именичке синтагме. Како је већ наведено (в. т. 1.5), у литератури се констатује да премда су разлике по полу главно физиолошко и анатомско обележје свих двополних животиња, њихова експликација није обавезна. Стога двоструки називи за многе животиње не постоје, већ се посеже за перифрастичним образовањима (фус. 19 у: Васић 2017: 360).

Највећи број лексема за обележавање рода јавља се, очекивано, код назива за домаће животиње, захваљујући њиховој блискости са човеком и економском значају које за њега имају. Кад су посредни ванјезички фактори, постојање посебних облика за оба рода јесте оправдано кад су релевантне разлике у изгледу или неке друге карактеристике (нпр. *фазан* — *фазанка*). Уз то, у неким су случајевима они творени по продуктивном творбеном моделу премда значење обележја рода није основно (нпр. *орао* — *орлица*) (Ђуровић 2004: 63–64).

Творбени модел лексичке јединице. Типични суфикс за извођење изведеница са значењем животиња женског рода јесте суфикс *-ица*⁴⁷ — *лавица* (: *лав*), *магарица* (: *магарац*), *вучица* (: *вук*) (Станојчић/Поповић 2011: 164).

Конкурентни синтагматски модели. Перифрастична образовања остварују се у виду синтагматских модела с посесивним генитивом:

Povremeno bi se čak pojavljivala i kao **ženka nilskog konja** ; epitet joj je uvek bio " zlatna " (СрпКор);

односно с односним придевом:

"ako kolač padne sa šarom nagore - - jagnjiće se **ženski jaganjci** , a ako padne na lice - - jagnjiće se **muški jaganjci** " (СрпКор).

Посесивни генитив одговара на питање *Чију?*. Употребљава се у форми беспредлошког генитива (стан *Свете Светића*), генитива с предлогом *од* (ретко *у*) (кључеви

⁴⁷ У истом извору се типичним суфиксом за извођење изведеница са значењем животиња у мушком роду наводи суфикс *-ац* — *лисац* (: *лисица*), *жабац* (: *жаба*), *ждребац* (: *ждребе*).

од стана, Достојевски у Срба) и генитива с обавезним атрибутом, „у функцији неконгруентног атрибута са значењем односа поседовања или шире схваћене посесивности као односа између дела и целине, односа сродства, пријатељства, сарадничтва, односа ауторства и сл.” (очи моје мајке) (Пипер/Клајн 2013: 339).

Односни придеви означавају особину посредно (*храстова даска*). Деле се на праве односне (*градски, речни*), присвојне (*мајчин, очев*) и односно-присвојне придеве (*мачји, птичји*) (Пипер/Клајн 2013: 121–122). Прави односни придеви изражавају особину која проистиче из односа према неком објекту, материјалу, радњи, апстрактном појму, месту, времену, броју итд. Присвојни придеви означавају припадање неком лицу, односно бићу. Односно-присвојни придеви означавају припадање неком бићу или неку његову карактеристичну особину (Пипер/Клајн 2013: 122–124).

4.5.1.2. Конкуренција моционих лексичких јединица са значењем особа женског рода и именичких синтагми

У именице изведене моционим суфиксима убрајају се и антономазије које су жене добијале према очевом, односно мужевом, имену, презимену, надимку или занимању (Гргић/Николић 2011: 138):

Нола Лазарићка, што даље, све је више била Нола **Перчинова** (И. Секулић, КП, 29); Samo Kata **Bademlička**, žena najstarijeg od braće Bademlića, bila je izuzetak (И. Андрић, П, 99); i da su s njom, tu negdje u mraku, samo njena majka **Hafizadička** i strašni Šimun (И. Андрић, П, 133); ali on je od svoje majke, koja je bila **Sokolovička**, nasledio veliku i gospodsku ravnodušnost za sve stvari, naročito za račun i sticanje (И. Андрић, П, 193); **Protinica**, dobra, štedljiva do tvrdičluka, crna i sasušena starica, čas brani sina, čas pomaže oca (И. Андрић, П, 192); Никада се то није доживело. Бог је демантовао **поп-Томиницу** (И. Секулић, КП, 64); Кћи чувене лепотице, **Петричевичке**, имала је нежну лепоту дугуљастих глава, са огромном, густом, црном, косом (М. Црњански, С2, 452); SAVETA: To se tebe ništa ne tiče koliko Julka ima godina. Ноћеš valjda sad, pod starost, da se mešaš u ženske poslove. Što mora biti mora, ja sam **predsednikovica** i moram imati čestitu haljinu, inače kako bi me svet poznao?

АЏИМ: Ama, za to se ti ne brini, Saveta! Ovde u Beogradu ima tako mnogo **predsednikovica**, da svet i ne zna koja od njih ima novu haljinu a koja staru. Nego, deder ti da mi zbrinemo druge preče brige ([https://sr.wikisource.org/sr-el/Протекција_\(комедија_у_пет_чинова\)/36](https://sr.wikisource.org/sr-el/Протекција_(комедија_у_пет_чинова)/36), 16.11.2021).

Творбени модел лексичке јединице. Кад су посреди антономазије у чијој су основи лична имена, а с тим у вези тип моционог суфикса којим се ове изведенице творе, у савременом језику се изгубила дистинкција између наставака *-ева/-ова* и *-ка* за извођење презимена којим се образују презимена по оцу, односно по мужу, те за имплицирање брачног статуса. Ипак, наставак *-ка* субјективно се често доживљава као фамилијарни модел оловљавања, понекад с пејоративном нотом, због чега се наставак *-ева/-ова* радије употребљава (Фекете 1998: 285–286).

За разлику од наставка *-ка*, којим се од презимена твори женска презименска варијанта,⁴⁸ наставак *-ица* додаје се на присвојни придев личног имена – *Ђириница* 'Ђирина жена'; односно апелатива – *пуковниковица* 'пуковникова жена' (Стојановић 1996: 420), а такође и на антропонимску основу – *Шћепаница* (Радић 2013б: 56).

Пажњу ћемо најпре посветити антономазијама у чијој је основи лично име (т. 4.5.1.2.1), а затим и апелативима којима се посредно именују женски вршиоци радње, односно носиоци занимања (т. 4.5.1.2.2).

4.5.1.2.1. *Мотивација за творбу конкурентне лексичке јединице*. Наведеним антономазијама се постиже негирање женине индивидуалности, те жена дефинише као нечија кћер или супруга.⁴⁹ Разлог је могао лежати и у релативно малом броју женских светачких имена. Њима се пак може и нагласити „туђински” статус у новој породици давањем надимака према девојачком презимену или родном крају; или ако је било потребно разликовати женске чланове домаћинства које броји неколико генерација, затим ради спречавања родоскрвнућа и у циљу праћења генеалогичке линије у турско време (Гргић/Николић 2011: 138–139).

Сем социолингвистичким разлозима, творба женских презименских варијанти може бити мотивисана немогућношћу обраћања женској особи презименом без имена, односно без какве замене за име. Уз то, женске презименске варијанте су економичније, омогућавају деклинабилност презимена (нпр. *Н Селешова*, *Г Селешове*, *Д Селешовој* итд.), као и формирање присвојног придева, и то само изведенице на суфикс *-ка* (*Петровићкин*) (Ђорић 2008: 169–171).

У поезији употреба датих антономазија може бити додатно подржана метричким разлозима, нпр. у народној поезији ради грађења десетерачког стиха:

Кад то вид'ла млада **Павловица**, / завидила својој заовици, / па дозива љубу Радулову (АнтСрпЈун 2012: 264).

Конкурентни синтагматски модели. Антономазије које се остварују као антропоними, конкурентне облике имају у синтагмама с односним, те присвојним придевом, односно посесивним генитивом у функцији зависног члана.

Притом, за једночлане изрази у једнини за обележавање припадања у ужем смислу/поседовања, употребиће се присвојни придев (Пипер/Клајн 2013: 339–340):

Па се онда показало да **жена Миркова**, као да је полудела, све више тражи (И. Секулић, КП, 177); **Ђурђева жена**, на пример, била је начула, да у Кијев долази, или је дошао, Вишњевски (М. Црњански, С2, 484); Биће добар као и мој Павле, и добар као **Павлова жена** (И. Секулић, КП, 117); **Петрова жена**, која је била одрасла под строгим погледом свог оца, коме су се, често, тресли седи брци, није била навикла, ни на такве разговоре, а још мање, на пиће (М. Црњански, С2, 411); усудио се да уђе у кујну и

⁴⁸ Преузимамо термин Б. Ђорића, који се за њега одлучује будући да је реч о неофицијелној форми презимена (в. Ђорић: 2008: 169).

⁴⁹ Ј. Радић напомиње да је поменута говорна идентификација невесте могућа само под условом да младожења већ има изграђен и утврђен идентитет у заједници којој припада, због чега је она вероватно одликовала тек говоре оних заједница у којима није била уобичајена женидба пре пунолетства (Радић 2013б: 51).

преда саксију лепог цвећа, од чега се **Савина жена** врло нерадо растала (И. Секулић, КП, 175).

Посесивни генитив властитих имена јесте редак и често стилски обележен (Куна 1999: 4–5).

С друге стране, ако уз именицу стоји одредба (презиме или име сродства, титула, звање, занимање), употребиће се посесивни генитив (Пипер/Клајн 2013: 340):

— Ја сам **жена Станка Алексића!** Ако не умеднем убити, умећу погинути! (Ј. Веселиновић, ХС, 318).

Иначе се, без одредбе, без изузетка присвојним придевом означава припадност особи именованој властитим именом или презименом (Мешановић 2004: 90).

Међутим, посесивни генитив ће се употребити и ако је презиме именица придевске промене на *-ски, -цки, -чки, -ки, -ни* (Пипер и др. 2005: 689):

То је била госпожа Јулијана, **жена Вишњевскова** (М. Црњански, С2, 561).

М. Ивић закључује да се у ситуацијама у којима се тежи задржавању службеног, објективног и уздржаног тона информисања, људи помињу по титулама, додељеним друштвеним улогама или презименима, имајући у виду то да „*izbor prisvojnog prideva osigurava postojanje, a genitiva nepostojanje empatijskog⁵⁰ odnosa između pomenutog i onoga koji ga је pomenuo*” (Ивић 1995: 214). Дакле, употребна вредност ових облика условљена је, између осталог, и комуникативном ситуацијом.

4.5.1.2.2. *Мотивација за творбу конкурентне лексичке јединице.* У основи појачаних захтева да се именица којом се означава женски вршилац радње, односно носилац занимања, употребљава у морфемском лику који је саображен именици граматичког женског рода, леже, како смо већ навели, такође социолингвистички разлози.⁵¹ О овом питању има подељених мишљења која се свode на, с једне стране, заговарање доследног спровођења феминизације, а с друге на опирање наметању и творби нових речи у циљу привида о равноправности жена и мушкараца. У вези с тим Ј. Радић упозорава да:

„[н]ужно је [...] очекивати да ће диригована контекстуална расподела јединица типа помоћница и помоћник, коју више не условљава информативност већ „родна сензитивност“ (тима и својеврсна остензивност, „видљивост“ особе – женске или мушке), негативно утицати на процес одвајања речи од означених појава, а тима и на развој мишљења и формирање значења у језику” (Радић 2013а: 35).⁵²

⁵⁰ Кроз присуство обавезног атрибута – детерминатора конкретизације – емпатора јавља се емпатија, као „говорничко стајање уз”. Његово обавезно присуство својство је: квалификативног [квалитативног] генитива (и у једнини и у множини) и посесије *sensu stricto* [неотуђиве посесије – прим. Т. И.], али само када је генитив у једнини, сем ако посесор има обележја [- живо] [- множина], кад детерминатор конкретизације није обавезан ни у једнини (*шума Париза*). Такође, у категорији присвојних придева уместо емпатора јављају се емпатијски форманти *-ов, -ев, -ин* и за разлику од емпатора увек дају исту количину информације (Стојановић 1996: 473).

⁵¹ Уп. и Напомену у Пипер/Клајн (2013: 222) – „Има појединачних покушаја да се уведу посебни облици за женски род и тамо где их у језику нема (нпр. *академица, војнициња, филолошкиња*), а да се они који те облике не употребљавају огласе особама са политички некоректним понашањем. То су ипак покушаји вештачког мењања граматике према политичким уверењима. Број социјалних фемининатива у језику се постепено повећава у складу са променама у друштву, а тај процес не треба ни спутавати ни вештачки убрзавати”.

⁵² О друкчијем гледишту на ово питање в. Савић и др. (2009: 11).

Реч је о томе да називи попут *доцент, стручњак, граматичар, уредник, спикер* итд. нису маркирани у погледу пола због чега и не могу бити потврда језичке дискриминације, већ ти називи имају генеричку функцију (Ћорић 2008: 202).

Конкурентни синтагматски модели. Синтагматски модели конкурентни наведеним изведеницама реализују се у виду полуконгруентне синтагме:

Imao je neki čudan ponos. Činilo mu se da pravi gospodin i muškarac ne bi smeo da boluje od istih bolesti od kojih boluju i žene, ili bar ne bi trebalo da se leči na isti način [...] Nikada nije išao kod **žena-lekara** (Д. Радовић, ЖР, 66).

Могуће је остварити и конкурентни модел с односим придевом:

И усред тог неиздржљивог осећања врата се његове собе отворише и несташним једним гестом мали **женски чиновник** [’жена чиновник’/ чиновница] који уђе, упитно погледа господина начелника: је ли вољан да потпише. А овај мали **женски чиновник**, ова отмена и бледа девојка црвених усана [...] уносила је увек у собу господина Леђенског неки мистичан занос (Д. Васић, С, 137).

Ограничења за творбу конкурентне лексичке јединице. Ограничења за творбу моционих парњака Б. Ћорић види у домену лексикализације (*секретар : секретарица*), фонетике, тј. тешко изговорљиве гласовне скупине (*архитект : архитекткиња*), хомонимије (*тренер : тренерка*), двозначности изведенице (*министарка* ’министрова жена’, односно ’жена министар’), језичке неекономичности, где је посредни гломазно напоредно навођење и мушке и женске форме (Ћорић 2008: 204–207).

Е. Барић ограничења налази и код именица код којих је она биолошки онемогућена (*родиља, дојиља*), односно код којих се ограничења тичу „повијесно-tradicijskih” разлога (*дадиља, дворкиња*). Затим код именица као што су *ћак, беба*, именица на *-ич* (*водич, гонич*), или већина именица на *-ац* које означавају вршиоца радње (*писац, купац, творац*). Такође, моцијски ликови не могу бити реализовани ако већ имају друго значење, нпр. *слушалица* (од *слушатељ*) ’део направе за слушање’, кад се треба послужити другом творбеном основом, односно суфиксом (Барић 1987: 12–13).

Именичка изведеница се у односу на конкурентну синтагматску форму може разликовати и у погледу конотације. Примера ради, М. Шипка примећује да „[к]ад нпр. за мушкарца кажемо да је професионалац, онда је то позитивна квалификација, а одговарајући облик за женски пол (професионалка) изазива негативне конотације” (<https://www.politika.rs/scc/clanak/10270/Канимо-се-професионалки>, 9.10.2021).

4.5.2. Конкурентна лексичких јединица са значењем носиоца особине и именичких синтагми

У творбено-семантичку категорију лексичких јединица са значењем носиоца особине или атрибутивних именица (*nomina attributiva*) убрајају се именички деривати „којима се именују лица (ређе животиње и биљке), колективи према доминантној особини, према каквом

упадљивом делу или према радњи као особини”⁵³ (Штасни 2008: 217). Наиме, означавањем људи као носилаца особине они се смештају у различите професионалне, друштвене и моралне скупине, при чему се одражава човекова иманентна тежња да свет око себе категоризује, односно укалупљује у одређене обрасце (Микић Чолић 2014: 299). Од других именица којима се именују особе, атрибутивне именице се разликују по томе што се њихова номинација темељи на физичком или психичком својству (Штасни 2007: 471).

Потврде да одређене атрибутивне именице имају конкурентни облик у синтагми, пружа њихов лексикографски опис. Наиме, у описним речницима семантички садржај речи открива се преко дефиниције, коју најчешће чини описни део и синоним (Драгићевић 2007: 31). Премда лексикографско поступање није увек једнообразно, доследније је код појединих лексичко-семантичких група. Примера ради, поглед у РСЈ (2011) доноси поприлично доследан лексикографски приступ у вези са семантичким описом деадјективних изведеница које означавају мушке особе на *-ац*. Оне се парафразирају именичком синтагмом⁵⁴ чију структуру чине придев и именица опште семантике са семантичким обележјем [+ људско] (*особа, човек, жена* и сл.): *бандоглавац* (‘бандоглав човек’), *бојажљивац, наметљивац, подмитљивац, разметљивац, ћелавац, ћопавац* итд. Конкурентан суфиксу *-ац* је *-ко*: *аљкавко, буљавко, жгољавко* итд.

Слично је и са деадјективним именицама на *-(н)ик*: *безазленик* (‘безазлен човек’), *бездушник, безумник, бесловесник, лаковерник, лакомисленик, несрећник, подмићеник, проклетник, расипник* итд.

Моделом придев + именица могу се парафразирати и деадјективне именице мушког рода које означавају особе на *-ак*, односно *-јак*, односно *-њак*,⁵⁵ нпр. *видовњак* (‘видовит човек’), *глупак, покварењак, протак* итд.

Код именица женског рода које означавају особе, доследније поступање, те парафраза моделом придев + именица реализује се, примера ради, у вези с именицама на *-ица*, нпр. *буљавица* (‘буљава женска особа’), *врљавица, несрећница* итд.

У свим наведеним примерима у деривирани супстантив се преноси целокупан семантички садржај мотивног придева.

⁵³ Поједини истраживачи у атрибутивне именице убрајају и оне које значе какав поступак, као што је случај с именицом *детињарија*, где се претпоставља постојање једне семантички испражњене именице са значењем поступка или радње која се најпре подвргава атрибутирању (*детињаст поступак*) (Штасни 2008: 217–218). Уп. и *будалаштина* ‘будаласт поступак’, *заводништво* ‘заводнички поступак’, *мангупарија* ‘мангупски поступак’ итд. Б. Стојановић пак именицу *детињарија* подводи под творбено-семантичку категорију *nomina essendi* (имена особина) (Стојановић 2012: 164), с чиме бисмо се сложили. Разлике између ових творбено-семантичких категорија тичу се појма на који реферишу. Тако се изведенице које спадају у *nomina attributiva* односе на жива бића и предмете. С друге стране, изведенице које се убрајају у категорију *nomina essendi* везују се за апстрактне појмове, тј. особине. Категорију *nomina essendi* још одликује транспозиција, односно прелазак речи из једне врсте у другу без измене њеног лексичког значења (*хитар* → *хитрост, чист* → *чистоћа, топао* → *топлота*, Ћорић 2008: 21), а *nomina attributiva* мутација, јер се полазни појам из корена мења (уп. *богаташ* ‘богат, имућан човек’ и *богатство* ‘стање онога који је богат / особина онога што је богато’). Начелно је заједничко изведеницама обе категорије то да се, уз одређене изузетке, изводе од придева (Стојановић 2012: 151–152).

⁵⁴ У складу с нашим критеријумима, парафразу односном реченицом као могућу, и дату у речнику, нећемо узимати у обзир.

⁵⁵ И. Клајн наводи да је „речи са суфиксом *-њак* тешко [...] разликовати од оних са суфиксом *-џк* (после јотованог *н*, или после *-њ* као у *средњак, годишњак*). *-џк* односно *-јџк* у сваком случају је примарни суфикс” (Клајн 2003: 35).

У вези са изражавањем особине именицом, односно придевом, А. Вјежбицка износи претпоставку да је за придеве типично квалификовање. Стога се, када се жели указати на неку од више особина, употребљавају првенствено придеви (нпр. *паметан*) (према Марковић 2016: 220–221). Ово запажање илустроваћемо примерима из наше грађе:

Па Јелица... та храбра, **лепа девојка** [лепотница]! (Ј. Веселиновић, ХС, 275); Тамо га дочекаше лепо. Милош Севић био је **човек добар** [добричина], благ, миран (Ј. Веселиновић, ХС, 143); Ја сам био **добар човек** [добричина], миран, поштен (Ј. Веселиновић, ХС, 236); *Stranac koji je sada sišao s brega bio je mlad čovek* [младић], *stasit i jak* (И. Андрић, П, 252); Он, Адам Подолски, тада студент, оно дете коме је старац Аврам давао савете, а сада ојађени **млади човек** [младић] (М. Миленковић, П, 125); Сви су заробљеници били азијатски низами; крупни, здрави, **лепи људи** [лепотани], са добродушним, поштеним лицем (П. Тодоровић, Д, 42); Тамо за *kelnerajem sedi jedan suv, bradat čovek* [брадоња] (Ј. Анђић, К, 28); Алекса, зли, **пакосни човече** [пакосниче], три пут да си проклет зашто ме отрова оном страшном сумњом: да је, можда, мој Мита погинуо од братске српске руке (П. Тодоровић, Д, 89); Био је то **човек глават** [главоња], космат, запуштен, помало и одрпан (М. Црњански, С2, 16); *ispisana imena putnika koje su čekali . Među njima stajao je i tamnopot , bradat čovek* [брадоња] *u crnom kišnom mantilu . Nosio je tablu s natpisom " DR JULIUS UPENKAMPF "* (СрпКор); *šaptala je Margarita - - ah ti , maloverni , nesrećni čoveče* [несрећниче]! . . . *Ja sam se zbog tebe celu noć tresla gola* (СрпКор); *Ali , za ime boga , inženjeru , pa to je jedan glup star čovek* [старац] (СрпКор); *Drugi incident za manje od godinu dana u kojem su napadači opisani kao " agresivni , bradati mladi ljudi* [младићи] *u kratkim pantalonama "* (СрпКор); *Bio je to neki tiđ , glavat čovek* [главоња], *riijan , a gurao je neku plavušu kroz vrata u stepeništu* (СрпКор).

Асиндетом се притом истичу сви чланови низа и даје се утисак о незавршености набрајања (Станојчић/Поповић 2011: 360).

С друге стране, ауторка је мишљења да ако се акценат ставља на особину која се с обзиром на своју упечатљивост не може или не жели ставити у ред са другим особинама, користи се именица за коју је, отуда, типична функција категоризовања (према: Марковић 2016: 220–221). Поткрепићемо ово запажање примером из наше грађе:

Да Лазар није подстакао злу клицу у души Станковој, она би остала у њему мирна као јагње, успавана, па би ту закржљала и сасвим изумрла... Он би био **добричина** [добар човек], миран, благ, скроман; правио би се мањи од макова зрна, поштовао старије, волео млађе (Ј. Веселиновић, ХС, 36).

У истраживањима се још дошло до закључка да се придевима означава нека од латентно присутних особина у семантичком потенцијалу именице коју детерминишу, док се пак именицама означавају сложени ентитети, који обухватају скуп особина.

С овим становиштем се А. Вјежбицка пак не слаже сасвим, тврдећи да се значење именице не може представити као скуп обележја „јер је основна функција именице издвајање неке одређене врсте, врсте која се само делимично може описати на основу обележја, али се не може свести на скуп обележја” (према: Марковић 2016: 60–61). А. Марковић износи и претпоставку исте ауторке према којој између изражавања особине помоћу именица и придева мора постојати семантичка разлика, како у типовима референата, тако у типу семантичке структуре (према: Марковић 2016: 220).

Типизацију као функцију блиској именици потврђује и наша грађа. Номинацијом се врши константно квалификовање појма означеног именицом:

Bijaše gvardijan tada fra Ilija Zloušić, **štediša** [штедљив човек] i tvrd čo'jek, vješt i mudar Travnjak za koga se govorilo da „vizirsku pamet ima“ (И. Андрић, П, 336–337); али и да се удварају сенаторки, госпожи Агрипини Богданович, која је тек била прешла четрдесету, а била **лепотница** [лепа жена], на гласу (М. Црњански, С2, 450); По суштини свoga бића **nasilnik** [насиљан човек] i mučitelj ljudi (И. Андрић, П, 390); Отац му је био **pijanica** i **nasilnik** [пијан и насиљан човек], tip sitnog, subalternog činovnika (И. Андрић, П, 530); jedan uobraženi **glupak** [глупи човек], neradnik i čankoliz (И. Андрић, П, 333); Од некадашњег силедије и **расипника** [расипног човека] није остало готово ништа до ово празно препирање са **докоњацима** [доконим људима] и стална потреба за говором и причањем (И. Андрић, П, 81); Izdan i osramoćen od sinova, **jalovaka** [јалових људи] i kukavice (Д. Ћосић, К, 131); Замислите, **безобразник** [безобразни човек] један, он мени да каже да сам девета рупа (Б. Нушић, ООД, 89); И није за бољега, **проклетница** [проклета жена] једна — од говори Марко срдито, узимајући гарабилу са земље (С. Ранковић, Г, 70); Еј, ви, море! Ко ме ви Лаза? Ко ме ви Лаза, **несрећници** [несрећни људи] ниједни (Д. Васић, С, 174); Tri dana је star, a **glavonja** [главато дете], kakvu vratinu ima. Vidi ga, Ђорђе, kakav је **rutavko** [рутаво дете] (Д. Ћосић, К, 94); Nemoj tako, Zemba – kažem, **nesrećnici** [несрећни људи] su to. Do moga što су **nesrećnici** [несрећни људи]! Iscedili би i gosu iz drenovine (Б. Пекић, УО, 170–171); Ја сам непоправљиви **брбљивац** [брбљиви човек], волим ријечи свеједно какве, свеједно о чему (М. Селимовић, Д, 292); Nikola је prezirao смолју а mrzeo **bestidnicu** [бестидну жену] (Д. Ћосић, К, 241); За неколико недjelja, од девојке која је спajала u себи čар djeteta i lјepotu žene не ostade до jedna **nesrećnica** [несрећна жена] izgubljena pogleda (И. Андрић, П, 135); Osušio се, **jalovak** [јалов човек] si (Д. Ћосић, К, 96); Tetka, дај ми malo tvog муža! Smiluj се на мене **siroticu** [сироту жену]...!” (Д. Радовић, ЖР, 114); Како ће да докаже да му је исплатио његов део очевине? Све имање што је он, Ђорђе, купио... Тапије гласе на Аћима. **Слепац** [слеп човек] сам. Ако, Ђорђе! Кад си **слепац** [слеп човек], нека ти и кошуљу скину! (Д. Ћосић, К, 123); Сви су данас бољи од мене, поштенији од мене; сви патриоти, а ја **неваљалац** [неваљао човек], пропалица (Д. Васић, С, 32); Какав је био **страшљивац** [страшљив човек], натерао ме је да пођемо у спаваоницу – срећом, у њој није било никога (Д. Михаиловић, КЦТ, 110); Никад нисам могла да будем сигурна да ћу сутра имати нешто да вам скувам да једете. А колико сам тек за време рата издрхтала. Један **лудак** [луд човек] се ухватио са девојкама и боксом, друга **два лудака** [луда човека] с политиком: објасни им нешто. Нисте хтели да ми помогнете, ето (Д. Михаиловић, КЦТ, 84); којима је најбоље išао naruku brz ekonomski razvoj, најмање milion је svrstano u категорију **bogataša** [богатих људи] (СрпКор).

Уп. и примере где се уочава тенденција да се референт изражен личном заменицом, односно подразумеван, именицом у функцији апозиције додатно идентификује.

Добио је, **грешник** [грешни човек], одиста грозницу (Б. Нушић, ХП, 461); Неће дуго, **jadnik** [јадан човек] (Д. Ћосић, К, 282); Они су, daleko било од наше куће, u овој години imali два smrtna slučaja, ра ми, **nesrećnici** [несрећни људи], не могу pare да vrate (Д. Ћосић, К, 279); Па вам ту читуљу његов брат, Спасоје, **несретник** [несретни човек], даде, за дукат, па се још хвалио, како је добро продао, чађаву купусару (М. Црњански, С2, 160); — Bolestan, **nesrećnik** [несрећан човек]! — uzviknu Tola а рјанство napusti jedno parče svesti (Д. Ћосић, К, 96); zbunila се, **nesrećnica** [несрећна жена] (Д. Ћосић, К, 136); — Meni umre један... Levi... А био је krupan, **nesrećnik** [несрећно дете]. Kakva би to sila од deteta bila (Д. Ћосић, К, 101); Simka sprava. Sprava, **jalovica** [јалова жена].

Tako bi je slatko zabio u zemlju! (Д. Ћосић, К, 123); Zbog tebe, **nesrećnica** [несрећна жена], pati (Д. Ћосић, К, 96); Он, **ludak** [луд човек], bezmozgović, nije ni tražio priznanice (Д. Ћосић, К, 123); Budala je, i gori od budale ko traži ostrva samoće, **glupak** [глуп човек] je to kome bombe treba da pokazuju put (И. Андрић, П, 397); Жао ми га **јадника** [јадног човека]! Није био рђав!... Сад је паметан, озбиљан човек [...] Сад га не исмева нико, воле га луди; а и жалимо га, **јадника** [јадног човека]! (Р. Домановић, М, 87); — Жалим га, **грешника** [грешног човека]! — сажалевају га. — Није онако био рђав (Р. Домановић, М, 94); Што га, **сиромаша** [сиромашног човека], снађе беда! (М. Глишић, П, 48); Sada me, **podlac** [подли човек], još više mrzi, jer smatra da sam ga pravarao (Б. Шћепановић, И, 37); А можда је, **blesavuša** [блесавица], i slagala da bi me utešila i malčice ohrabrila (Б. Шћепановић, И, 51); Hudelist se, dakle, **nesretnik** [несретни човек], obreo u društvu megaložovâ (М. Јерговић, С. Басара, Т, 364); Окрете се, **ојађеник** [ојађени човек], народу па стаде беседити... (Ј. Веселиновић, ХС, 92); Он је **несрећник** [несрећни човек], и преко свега још волео Јелицу, волео је оним страшним љубавним жаром што би био кадар сагорети све као пламен (Ј. Веселиновић, ХС, 199).

Наведене две функције конкурентних форми илустроваћемо наредним примером где су оне напоредо употребљене, и то најпре синтагма, кад се при описивању референта ниједна од две особине не истиче, да би у наставку дошло до ближе карактеризације, те типизације именованог референта:

Тај немирни **побуњени човек** који је мислио супротно од свега што сам ја могао да помислим [...] У ствари, био сам само сигуран да би ми он, Исхак, **побуњеник**, могао да објасни неке ствари заузлане у мени у чвор (М. Селимовић, Д, 89).

Из свега реченог проистиче да у односу на именицу синтагма има еуфемистички карактер. Исто, чини се, може важити за поименичени придев:

Казати **црнац** увреда је, треба рећи **Црни**; то мање показује разлику у раси (Р. Петровић, А, 5).

Корпусна грађа, међутим, пружа и друге синтагматске моделе конкурентне атрибутивним изведеницама, дакле с неконгруентним атрибутом у функцији зависног члана, што ћемо представити у даљем току рада.

4.5.2.1. Именовање човека према физичком изгледу

Номинација на основу физичког изгледа се врши ако он привлачи пажњу, ако није типичан, будући да се у лексичком систему идентификују само маркирана својства (Драгићевић 2018: 219).

4.5.2.1.1. Десупстантивном лексичком јединицом *лепотан* човек се номинује на основу утиска о свеукупном физичком изгледу, што се може изразити и варијантним синтагматским облицима, што ћемо поткрепити табелом бр. 2.

Табела бр. 2: Лексичка јединица *лепотан/лепи* 'врло леп мушкарац, мушкарац изразите лепоте' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА			
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet ⁵⁶ N _{Gen}	центар + од + N _{Gen}	атрибутив + центар
Šta misli taj lepotan , da je sva veština u bademas tim očima i ufitiljeni m brčićima ? (И. Андрић, П, 362)	А ко га зна , лепи мој . . . Svakako će biti користи (СрпКор)	вешто је посредовао у трговачким пословима [...] али му се нарав преврнула, и сујета лепог човека порасла (И. Секулић, КП, 21); није био никад наочит ни леп човек (И. Андрић, П, 350)	MLADIĆ lepe spoljašnjosti , prosvetni radnik, traži trgovkinju radi braka - pre više od pola veka, ovaj oglas je u „Večernjim novostima“ dao Nedeljko Stanić, učitelj iz bosanskog sela Šeškovci (https://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html%3A328806-Tihomir-Stanic-Ve rujem-u-cuda, 30.7.2021)	Бошко Перчинов, отац Станојлин, болешљив као дете, развио се после у лепоту од човека (И. Секулић, КП, 21); Све су жене волеле Бошка грешно, па можда и ја. Лепота од човека , и свршено (И. Секулић, КП, 69)	Најприје [улазе] Франчези! Све злато . . . барјаци! . . . Љепота људи! (РСАНУ XI: 355)

Конкурентни синтагматски модели. Именичком синтагмом с конгруентним атрибутом, односно описним придевом, референту се непосредно приписује особина (Пипер/Клајн 2013: 121). Именицом се, међутим, особина интензивно наглашава, изразитије него што би се то учинило конгруентном синтагмом, што потврђује и лексикографска дефиниција – *лепотан* 'врло леп мушкарац'.

Конгруентној синтагми конкурише именичка синтагма с беспредлошким квалификативним генитивом.⁵⁷ Он може да искаже својство конкретног ентитета (или начин вршења радње кад је у функцији актуелног квалификатива). Квалификативним [квалитативним] генитивом се означава и истиче појам означен именицом из класе неутуђива посесија или из неке друге која може да се понаша као из те класе (Стојановић 1996: 476). Овим се падежом стога првенствено квалификује стање односно особина карактеристична за

⁵⁶ Служићемо се у раду следећим скраћеницама: N_{Gen} – генитив, N_{Ак} – акузатив, N_{Instr} – инструментал, N_{Lok} – локатив, ODet N_{падеж} – падеж с обавезним детерминатором, Ø N_{падеж} – падеж у слободној форми.

⁵⁷ О семантичкој категорији квалификативности се може говорити у најужем смислу, кад „се заснива на појму особине као неодвојиво, унутрашњег (инхерентног) својства неке појаве, конкретне или апстрактне, предметне или процесуалне” (Пипер и др. 2005: 830). У ширем смислу се она додирује са другим семантичким категоријама, између осталих и са посесивношћу. Ове две категорије, међутим, раздваја конкретност посесора и посесума у правом посесивном односу (посесивност у ужем смислу) и апстрактност бар једног члана у односу квалификације (уп. *Анин ауто* = Ана има ауто и *Анина радост* = Ана се радује, Ана је радосна; *ауто Ане Аничих* и *радост Ане Аничих*) (Пипер и др. 2005: 830–831).

известан појам у његовој целокупности, и то откривањем квалитета неког његовог интегралног дела, чиме се сам тај појам непосредно одређује (седи *погнутих леђа* = седи *погнут*, али не и – чека *болесног зуба* = чека *са болесним зубом* / *имајући болестан зуб*) (Ивић 1956: 263). Пошто се исказује представа о стању/особини, вишечлане конструкције са беспредлошким квалификативним [квалитативним] генитивом у српском језику имају неиспустиви детерминатор, односно атрибут (*девојка дуге косе*), којим се указује на квалитет независног члана синтагме⁵⁸ (Фелешко 1995: 43). Придев пружа нову информацију, због чега представља синтагматски информативни фокус и носи синтагматски акценат (Станојчић/Поповић 2011: 291).

Дакле, у вези са облицима датим у табели бр. 2 особина је најнеутралније изражена примером који илуструје оглас личне природе, те именичком синтагмом с квалификативним генитивом. Перифрастична конструкција је употребљена еуфемистички, с циљем изражавања скромности његовог постављача. Веће истицање особине описним придевом у односу на квалификативни генитив примећује и Б. Куна, који тврди да је, примера ради, ступањ особине изразитији у *слатко вино* спрам синтагме *вино слатка окуса* због истицања прагматичке природе, односно топикализације (каквоћа, односно врста вина стављена је у први план) (Куна 2010: 74).

Конкуренција описног придева и квалификативног генитива⁵⁹ је управо могућа јер се генитив функционално понаша као прави придев, што се потврђује тиме што се он може наћи и у атрибутској и у предикатској позицији (нпр. човек је седео *погнуте главе*; човек *погнуте главе* седео је ћутке) (Ивић 1956: 265–266). Могућност парафразе падежних конструкција описним придевом који је њихов лексички или семантички синоним заправо указује на квалитативну (описну) значењску компоненту у њима садржану. Другим речима, „[у]потреба квалитативног генитива и јесте једино онда могућа када се под генитивном синтагмом крије придевско значење” (уп. – та хаљина је *беле боје* = та хаљина је *бела*)⁶⁰ (Ивић 1956: 264).

Од других конкурентних синтагматских облика, нагласак на особини се синтагматски изражава и полукогруентном синтагмом, а такође и синтагмом с квалификативним генитивом с предлогом *од*, који уноси експликативно значење, где се емотивно истиче особина некога/нечега (Пипер и др. 2005: 835). Наиме, именица у генитиву има статус квалификативно детерминисаног члана синтагме, док именица уз коју стоји, има статус квалификативног детерминатора. Притом, цела именичка синтагма на нивоу реченице функционише као квалификативни детерминатор (Пипер и др. 2005: 161). Такође, и у случају полукогруентне синтагме и синтагме с експликативним значењем, комуникативни фокус је на апстрактној именици, која је у антепозицији.

Конкуренција лексичке јединице и именичке синтагме. У следећем примеру напоредо су употребљене конкурентне именичка синтагма и лексичка јединица:

⁵⁸ Такође, у функцији одредбе може се употребити и нека друга именица у генитиву, нпр. „лети паперје боје дима”, што је заправо кондензована варијанта реченице „паперје такве боје какву има дим” (Фелешко 1995: 48).

⁵⁹ Ипак, чињеница је и да многе примере попут *човек продорног погледа*, *девојка дуге косе*, *младић високог раста* није могуће преобликовати именском речју (Пипер и др. 2005: 835).

⁶⁰ И то се у истом извору истиче да „[п]ридевски облик у таквим случајевима не мора бити прави значењски синоним падежне конструкције, главно је да се њиме може извести потпуна идентификација оног значењског типа коме припада дата падежна конструкција по свом унутрашњем садржају (исп. рецимо: *дошао је разбијене главе* = *дошао је рањен*)”.

Stavrogine , vi ste **lepota od čoveka** ! - povika Petar Stepanovič gotovo u zanosu ; - znate li da ste divni ! **Lepotan** ! (СрпКор).

Особина се наглашава фокализованом апстрактном именицом у функцији центра синтагме. Затим се употребом именице особина конкретизује (в. и Ћорић 2008: 21, Ковачевић 2015а: 32).

4.5.2.1.2. Семантички блиску групу примера чине синтаксичке јединице којим се човек може именовати и према доминантној физичкој особини, што ћемо илустровати табелама бр. 3 и 4. Лексичке јединице које овде приказујемо јесу мотивисане простим придевом.

Табела бр. 3: Лексичка јединица *прљавац/прљави* 'онај који је прљав' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}
Ваш капетан ... не може ради вас, шмркавих прљаваца , напрезати своје уши (РМС V: 128); što ирицује на zaključak da se , bar dok traju vrućine , tuširaju svakodnevno . " Prļjavci " , izlanuh tu reč dosta oštro i dohvatih ubrus (СрпКор)	Прљави и бедни, прођоше каменита сеоска дворишта, наденута сеном, пуна стоке и осетише колико је сиротиња њина сиротиња бескрајна и благиште, у ком су се населили, безмерно благиште. (М. Црњански, С, 54)	Jednog jutra , dva dečaka su gurnula vrata i uplašila se pred prikazom prļjavog i dlakavog čoveka , koji je produžio da dešifruje pergamente na radnom stolu (СрпКор)	Na kafanskom tremu u tome času bilo je desetak seljaka prļjavog i umornog izgleda (СрпКор)

Табела бр. 4: Лексичка јединица *мршавац/мрша/мршави* 'мршав мушкарац, мршавко' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}
У црквама они мршавци на сликама моглоше им подати довољна разлога сумњи (РСАНУ XIII: 225); За њим се дао један средовечан мрша , Немац,	Он okrenu glavu od mršavog i pruži mu ruku . Mršavi steže tri prsta , pokloni se do pojasa i	Био је висок и мршав човјек , као што сте ви Дорчићи (РСАНУ XIII: 223)	i naslonivši se na zid , posmatrao je tog niskog crnomanjastog čoveka , mršave i krhke građe , ali izrazitih crta (СрпКор)

археолог (РСАНУ XIII: 223)	zakikota se kao Kinez (СрпКор)		
----------------------------	--------------------------------	--	--

Исте конкурентне моделе реализују и деадјективне лексичке јединице које означавају привремену или трајну квалификацију попут *аљкавац*, *балавац*, *вашљивац*, *неопранац*, *прљавац*, *траљавац*, *шантавац*, *шепавац/шепавко/шепоња*, *шкрбавац*, *шлампавац*, *шмркавац/шмрка* итд.

Конкурентни синтагматски модели. Уобичајене су конкурентне синтагматске форме с описним придевом, односно квалификативним инструменталом. Теоријски је могуће у околишним или стилематичним и стилогеним конструкцијама образовати конкурентне генитивне синтагме с експликативним значењем, нпр. *вашљивост од човека* [вашљивац], *шкрбавост од човека* [шкрбавац]. Чини нам се, међутим, да је наведени модел уобичајен тек од именица које у неком од секундарних значења реферишу на човека, нпр. *лепота* '3. лепотица; веома лепа, дивна, привлачна особа уопште' (в. табелу бр. 2).

Слично, сматрамо да наведене лексичке јединице у неутралном контексту не би могле реализовати конкурентни модел полуконгруентне синтагме. Мишљења смо, наиме, да је овај модел уобичајен ако именица у функцији атрибутива има атрибутску службу, као што је то наглашено у лексикографској дефиницији именице *лепота* '4. (у атрибутској служби, обично уз им. ж. рода) веома леп, красан, диван' (в. табелу бр. 2).

4.5.2.1.3. Номинација према физичком изгледу се може извршити и према квалификацији дела тела, кад се могу реализовати други синтагматски модели, што је представљено у табели бр. 5. Конкурентним лексичким јединицама испостављају се и деадјективна изведеница *плавуша* мотивисана простим придевом, али и поименичени, те сложено-изведени придев *плавокоса*.

Табела бр. 5: Лексичка јединица *плавуша/плавојка/плава/плавокоса* 'женска особа плаве, тј. светложуте косе' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}	центар + c(a) + ODet N _{Instr}
Ту се нагонило двоје дјеце: мала румена плавуша и чврст, буцмаст дјечак (РМС IV: 446); Аница беше	Zbog latinskog ? Ostao si ti , burazeru , zbog one plave male , ne zbog latinskog (СрпКор); најпре pomišljam na plavooke i plavokose , potom na zelenooke i	Могоо сам да га видим једино у соби пуној мачака, како гледа у слику младе, плаве жене (Г. Олујић, Г, 20); video sam kroz prozor restorana vojnika s plavom devojkom gde doručkuju zajedno uz belu kafu (К. Ковач, Ф, 169); U jednom od separea ručaju vlasnici	Levo od mene , na nekoliko koraka , koliko pogled dopire , devojkа plave kose raspravlja se s momkom (СрпКор)	Devojke sa plavom kosom agresivnije od brineta (https://opusten.o.rs/zanimljivosti-f19/devojke-sa-plavom-kosom-agresivnije-od-brineta-t4341.html , 12.1.2021)

крупна и здрава плавојка (РМС IV: 446)	crnokose . Ne tvrdim da i takvi slučajeви nisu negде opisan (СрпКор)	restorana , debela plavokosa žena s lakiranim noktima i krupan muškarac rumenih obraza , sa brčićima (СрпКор)		
---	--	--	--	--

Исте конкурентне моделе реализују и лексичке јединице као што су: *жућа, кудравац, риђоња, црнка, чупавац* итд.

Конкурентни синтагматски модели. Међу могућим конкурентним формама јесу синтагме с описним придевом и квалификативним генитивом. Генитивне конструкције овог типа које означавају неутуђиву посесивност, каткад се убрајају у нарочит тип посесивног генитива са посесивно-квалификативним значењем⁶¹ (*човек густих обрва, девојка црних очију, старац седе браде*) (Пипер и др. 2005: 690). Придевска форма употребиће се пак радије ако обележје њом изречено није значењски релевантно за одређење неког ентитета, уп.: *мачка кратке длаке – краткодлака мачка; пас дугих ушију – дугоухи пас; свиња кратка врата – кратковрата свиња; жена дуге косе – дугокоса жена; дечак брзих ногу – брзоног дечак; уређаји ниска напона – нисконапонски уређаји; младић бистра ума – бистроумни младић* (Куна 2010: 74).

Од конкурентних синтагматских модела у случају примера изведеница овог типа може функционисати именичка синтагма с квалификативним инструменталом, и то с инструменталом 'карактеристичне појединости', где је експлицитни или имплицитни обавезни детерминатор у форми придева, којим је означен интегрални, неутуђиви део тела живог бића, док је именица у функцији идентификатора – квалификативног детерминатора – девојка *с плавим очима и дугачком косом, човек са (седом) брадом*. Наиме, док њему конкурентни квалификативни генитив изражава неодојиво својство некога/нечега, квалификативни инструментал с предлогом *с(а)* означава квалификацију према карактеристичној појединости. Притом је у вези с појмом који се квалификативно одређује, код инструментала фокус на саставном делу, а код генитива на целини појма (Пипер и др. 2005: 257, в. и 159).

Такође, док се генитив може појавити само тамо где је дата синтагма у функцији типичној за придевску реч, инструменталном конструкцијом указује се на појаву која се јавља уз другу неку појаву. Штавише, замена квалификативног [квалитативног] генитива квалификативним [квалитативним] инструменталом је управо најостварљивија у примерима где се под инструменталом означава одредба која се може, бар приближно по смислу, а потпуно по функцији, идентификовати с каквим придевом који квалификује субјекта у

⁶¹ Суштину генитива управо и изражавају танке границе између односа порекла, посесивности и придевске детерминације (Фелешко 1995: 110). Ово преклапање други истраживачи сагледавају с аспекта концептуалне сличности квалификативног [квалитативног] и посесивног генитива који означава однос између дела и целине (у вези са деловима тела и предметима). Штавише, „*može se reći kako je sintagma s kvalitativnim genitivom zrcalna strukturalna projekcija posvojne sintagme*”, уп. *спретне ноге ногометаши : ногометаши спретних ногу*. Посесивним генитивом означава се целина којој припада део у функцији независног члана, док се квалификативним [квалитативним] генитивом означава својство целине. У обе синтагме, дакле, издваја се део у односу на целину и обе изричу неутуђиву посесивност. Разлика је у томе што квалификативни [квалитативни] генитив не може бити замењен придевом или заменицом, јер он као семантички (инхерентни) падеж није прави аргумент (Куна 2010: 72–73). Другим речима, у датом примеру употребљен субјекатски генитив има одредбену, тј. придевску функцију (Стевановић 1969: 174).

тренутку вршења радње (ходали *с образом светлим* – ходали *честити, исправни*) (Ивић 1956: 262).

Оба облика могу се и равноправно употребити, али избор условљава комуникативна ситуација, те топикализација,⁶² зато што од говорног лица зависи хоће ли пажњу управити на описивање субјекта као целине, кад би се употребио генитив, или на детаљ, кад је оправданија употреба инструментала. Ако се у конкретној ситуацији даје превага детерминативном, придевском значењу, с више оправдања се употребљава генитив. У случају да је, с друге стране, битније истаћи присуство извесне појаве – исправније је употребити конструкцију с инструменталом (Ивић 1956: 267–268).

Семантичко ограничење за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. Од семантичких ограничења за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме издвојићемо случај кад именицу *плавуша*, за разлику од синонимних именичких образовања попут *плавојка* и *плавокоса*, одликује сема колективне експресије, кад се не би могла заменити конкурентним синтагматским облицима. Нпр. у вицевима:

Zašto **plavuša** nosi kanap kad ide u pekaru ? ? ? ? Jer na vratima piše SVEŽI HLEB ! (СрпКор); Zašto **plavuša** maže majonez po vratu ? - - Na kesici piše " Dijamant " (СрпКор).

4.5.2.1.4. Кад су лексичке јединице мотивисане предимензионираношћу дела тела, могуће је реализовати исте конкурентне моделе.

Табела бр. 6: Лексичка јединица *главоња/главати* '1. а. (обично пеј.) човек с великом главом' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}	центар + <i>c(a)</i> + ODet N _{Instr}
Tri dana je star, a glavonja , kakvu vratinu ima. (Д. Ћосић, К, 94)	Da li su veliki mozgovi pametniji ? (Ukoliko je to tačno , glavati možda ne bi bili toliko glupi) (СрпКор)	Био је то човек глават [главоња], космат, запуштен, помало и одрпан (М. Црњански, С2, 16)	Био је то човек , да кажемо још једаред, висок, крупан, мало тетак, и необично велике главе (И. Секулић, КП, 154)	veće vrste su uobičajeno inteligentnije ! Da li isto vredi i za dvonošce s velikom glavom koje svakodnevno srećemo ? Ne žurite da uzmete u ruke krojački metar i izmerite obim svoje lobanje (СрпКор)

Исти синтагматски модели конкурентни су следећим првостепеним супстантивним твореницама мушког рода које припадају истом семантичком пољу, односно у основи имају

⁶² „Топикализација је функција издвајања појединих делова дискурса као информативно значајних” (Пипер и др. 2005: 1019).

именицу којом се означава део тела – *брадоња, бркоња/бркајлија/брко, гузоња, зубан, носоња* итд., односно именицама женског рода – *гузара, дупетара, зубача* итд.

Конкурентни синтагматски модели. Од конкурентних синтагматских форми могућа је реализација синтагми с описним придевом, те квалификативним генитивом, односно квалификативним инструменталом. Синтагматске форме с неконгруентним атрибутом притом подразумевају обавезни детерминатор *велик*, будући да се релевантном испоставља величина дела тела, односно телесна предимензионираност.

4.5.2.1.5. Од горенаведеног делом одступају именице којима се такође обележава иманентно физичко обележје, али које су мотивисане придевом, попут *грбавац, ћелавац* (в. табеле бр. 7 и 8). Наиме, дате именице реализују исте горенаведене конкурентне форме, с тим да модели неконгруентних синтагми нужно не подразумевају обавезни детерминатор. Реч је о томе да својство које се њиме одређује по себи већ подразумева одступање од уобичајеног, просечног, уп. *грба* 'а. мед. деформација кичме у виду избочине на леђима, као последица болести кичме или старачких промена у кичми', *ћела* 'место на глави где је коса отпала (обично теме без косе)'

Уз то, захваљујући моменту напоредности, присуства, употреба атрибутске одредбе није обавезна у инструменталној конструкцији. Наиме, значење инструменталне конструкције (уколико није изразито прилошко) може се идентификовати облицима *имајући, који има, кад има* и сл., а не каквом придевском речју (Ено онога *с капом* / ено онога *који има капу*)⁶³ (Ивић 1956: 267).

Табела бр. 7: Лексичка јединица *грбавац/грбави* 'грбав човек' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + (ODet) N _{Gen}	центар + (ODet) N _{Instr}
Носим је [несрећу] као грбавац своју грбу до гроба (РСАНУ III: 585)	Sede on sav srećan kad ga ovaj upita : Grbavi : Je li , faco , gde si ti рош ' о ? (СрпКор)	Eh – uzdiše grbavi mladić – ako svaki udari onog ko mu smeta i ko mu je najbliži pri ruci, to onda nema kraja (И. Андрић, П, 380); Ако је неко, претпоставимо , постао грбав	Reči se kotile u senci tvoga glasa, zadrhtaо Haron, čamdžija grbavog stasa (https://prkosdru.mski.bandcamp.com/track/aman , 15.12.2021)	ЧОВЕК СА ГРБИНОМ. ЗАШТО ГРБА НА ЛЕЂИМА РАСТЕ И КАКО СЕ НОСИТИ С ТИМ? [...] Човек са грбом , наравно, нема увек такав дефект од рођења. У већини случајева ово прекомерно кршење држања појављује се из два разлога [...] Особа са грбинама не пати увек

⁶³ Исти извор наводи да се и генитивне конструкције могу на тај начин преобликовати: *момче црна ока* = *момче које има црне очи*, али је таква идентификација од секундарног значаја за прецизно одређивање падежног значења.

		зато што га је напао демон, маг може демона да истера из њега и да га пошаље код другога, па да се грбав човек исправи (https://svetosavlje.org/cuvajte-dusu/92/ , 11.10.2021)		прецизно од вертеброгених оштећења. Слична грба може да створи јак корак [...] Особа са грбом може пронаћи овај недостатак и из једног од наведених разлога и њихове комбинације (https://sr.toptanmedical.com/chelovek-s-gorbom-pochemu-rastet-gorb-na-spine-ikak-s-etim-borotsya-read-780702 , 11.10.2021)
--	--	---	--	---

Табела бр. 8: Лексичка јединица *ћелавца/ћелави* 'онај који је ћелав' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + (ODet) N _{Gen} ⁶⁴	центар + (ODet) N _{Instr}
Поведе ме да пишемо жалбу у једнога ћелавца (РМС VI: 359)	Neki traže da ih šišamo što duže, čak i čitav sat. Dolaze i ćelavi , da im frizerke makar operu glavu (СрпКор)	Ћелав човек не привеже добро своју паруку, и путујући с другима на коњу, дуне јак ветар и однесе му и шешир и паруку заједно (Д. Обрадовић, Б, 198); Kad se setim nekih pojedinosti iz svojih školskih godina u gimnaziji, čini mi se da se jedan ćelav човек , kome lica ne vidim, naginje negde nadamnom i govori mi (И. Андрић, 3, 473)	После је до мене сео један љубазни господин потпуно ћелаве главе и подбулих капака (Д. Васић, С, 35)	Ljudi sa ćelama ne bi više trebalo da se tuku. Trebalo bi da filozofiraju (СрпКор)

4.5.2.1.6. Табелом бр. 9 илустроваћемо конкурентне синтагматске форме примера десупстантивне лексичке јединице којом се не номинује иманентно обележје човека.

⁶⁴ Б. Куна, међутим, тврди да није могућа употреба квалификативног [квалитативног] генитива ако се обележјем живог бића издваја болест или телесни недостатак: *дечак с упалом плућа* – **дечак упале плућа*; *болесник с једном ногом* – **болесник једне ноге* (Куна 2010: 76).

Табела бр. 9: Лексичка јединица *цвикераш* ' (обично подр.) онај који носи цвикере, наочари' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица	центар + Ø N _{Instr}	центар + у + N _{Lok}
Kukavice hoće da dovedu policiju - vikne neki cvikeraš (СрпКор)	Ћему се ти то, којег бoga, надаш? – онај s cvikerima баš се на мене наврзо (Б. Пекић, УО, 167)	Dok опасник u cvikerima prebira по neкаквим formularima (Б. Пекић, УО, 166)

Конкурентни синтагматски модели. Уз модел са квалитативним инструменталом, те инструменталом карактеристичне појединости, потврђен је и могући конкурентни синтагматски модел с квалитативним локативом, који има одредбену функцију и реализује се захваљујући томе што се предмет *наочари* концептуализује као ОДЕЋА.

4.5.2.2. Именовање човека према доминантној карактерној особини

4.5.2.2.1. Начелно, деадјективне⁶⁵ лексичке јединице из ове лексичко-семантичке групе попут именице *бедник* могу реализовати конкурентне форме приказане табелом бр. 10.

Табела бр. 10: Лексичка јединица *бедник/беда/бедни* '3. онај који је за презирање, нитков, подлац, неваљалац, пропалица' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА			
именица		поименичени придев	описни придев + центар	центар + (ODet) N _{Gen}	центар + <i>од</i> + генитив
(1) Ако [човек] у свакој прилици пита шта свет мисли; ако не може бити без светског мишљења и	(2) Море торњај се одавде, бедо , видиш где ћеш главом да платиш, Бог те убио	А, да ли си sakrio zlato i u toj raščupano j bradetini, ti bedni (СрпКор)	То је била borba između osnovnog principa života i jednog bednog čoveka koji u uništenju vidi	Osobe su bedne (mizerne) naravi , neće imati sreće u braku, (http://bnnast.ro.eu/Naksh)	Никако не могу да прокљувим ... какав је он човек. Беда од човека

⁶⁵ Под деадјективним изведеницама сматрамо и именице изведене од радног, односно трпног глаголског придева. Такође, и именице на *-(н)ик* сврставамо у деадјективне, премда се за њих може успоставити двострука творбена мотивација, односно није увек јасно да ли је у њиховој основи именица или придев (Јовановић 2018: 517). Исто се може констатовати и за именице женског рода које су изведене суфиксом *-(н)ица*, попут *безобразница*.

њему потчињава сопствено мишљење, он је онда бедник који очима служи (РСАНУ I: 375)	– рече Паштрмац срдито избацујући Драгића (РСАНУ I: 371–372)		oslobođenje svoje (СрпКор)	HR.html, 19.9.2021)	(РСАНУ I: 372)
---	--	--	----------------------------------	------------------------	-------------------

Исти модели у начелу су, дакле, конкурентни деадјективним изведеницама, и то првостепеним и другостепеним дериватима: *бандоглавац, безазленик, бесловесник, бесомучник, бојажљивац, брбљало/брбљивац, генијалац, глупак, гнусник, говорљивац, грабљивац, грамзивац, грешник, грижљивац, дарежљивац, депресивац, добрица, досадњаковић, досетљивац, дрзник, дурљивац, душевник, емотивац, жалосник, завидљивац/завидник, загрижљивац, заједљивац, злица, злобник, кмезавац, лажљивац, лајавац, лаковерник, лакомац, лакомисленик, лакоумник, лењивац, лудак, лукавац, малодушник, милосрдник, мудрац, наметљивац, насртљивац, нерадник, несрећник, окрутник, опасник, очајник, пакосник, перверзњак, плачљивац/плачљивко, плашљивац, поводљивац, поганац, подлац, подмитљивац, покварењак, похотљивац, поштењак/поштењачина, превртљивац, препредењак, примитивац, прождрљивац, проклетник, простац, радозналац, разблудник, разметљивац, разузданик, расипник, раскалашник, распусник, распуштеник, ревносник, савесник, саможивац, самотник/самотњак, свадљивац, својеглавац, скрушеник, слабић, смутљивац, сremeжљивац, страсник, страшљивац/страшљивко, ћутљивац, усамљеник, флегматичар, халапљивац, хвалисавац, цмиздравац, чангризавац, чудак/чудњак, шаљивац, шантавац, шашавац/шашавко, штедљивац* итд.

Конкурентне лексичке јединице. Од лексичких јединица остварују се – атрибутивна именица (1) и именица *potina essendi* која је у њеној основи (2),⁶⁶ односно која с њом дели исту лексичку основу (нпр. *прљавац* : *прљавост*) чији је денотат човек, и поименичени придев.

Обликом (2) референт се потпуно поистовећује с особином чији је носилац. Како смо већ навели (в. 4.5.2.1.2), мишљења смо да је он уобичајен уколико у неком од секундарних значења денотира на човека, нпр. *беда* '3. оно што је за презир, човек или ствар која заслужује презир'. У супротном он није учестао, нарочито не у неутралном стилу и могућ је тек контекстуално (нпр. – *Човече, весеље* [Веселјаче!]).

У односу на конкурентне форме лексичких јединица овај облик одликује се изразитом афективном компонентом. То је случај и у наредном примеру где функционише као стилско-изражајно средство – парегменон:

Idi, **bedo** bedina! Umalo oči nisam isplakala zbog tebe, a sad vidim da suze jedne nisi vtedan (И. Андрић, ПОМ, 138).

⁶⁶ Уп. и друге примере из наше грађе: У оči ми гледај, **nesrećo** [несрећни човече] rogana! (И. Андрић, П, 168); Ништа мени, Тодоре, **dobroto** [добри човече] моја, није код тебе необично (И. Секулић, КП, 24); Луњате по врагу у ово доба ноћи? И ти, **nesreћo** [несрећни човече] стара, док ниси гдје награјсао (РСАНУ XV: 506).

Конкурентни синтагматски модели. Од конкурентних синтагматских модела могуће је образовати именичке синтагме с описним придевом, квалификативним генитивом, и то с обавезним детерминатором и генитивом с експликативним значењем.

Синтагматски модел с квалификативним генитивом, где се у склопу независног члана јављају именице *природа/нарав/ћуд/карактер*, није пак конкурентан свим горенаведеним именицама, уп. *очајник *човек очајне природе, жалосник *човек жалосне природе*. Разлог налазимо у томе што именица *природа*, и њени синоними, у поменутом контекстуалном окружењу актуелизује значење '2. б. скуп битних, изразитих и сталних морално-психичких и интелектуалних особина појединца или заједнице', те се ова конструкција не може употребити за привремену или актуелну квалификацију.

Одредба у виду предлошког генитива с експликативним значењем доприноси појачаној експресивности (в. пример из табеле бр. 10). Такође, допуном у виду генитива с експликативним значењем може се експлицирати род:

Шта хоће ова **напаст од жене** [напасница]? Ја њој ништа нисам казала, она нека ћути (Д. Васић, С, 12).

Мада нисмо нашли корпусну потврду, сматрамо да је од конкурентних синтагматских облика могуће употребити и полуконгруентну синтагму 'човек беда', конкурентну пре свега синтагми с генитивом с експликативним значењем (в. т. 6.1).

Семантичка ограничења за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. И у овој лексичко-семантичкој групи лексичка јединица и именичка синтагма супституентни су облици само у појединим семантичким реализацијама.

Примера ради, у пару *несрећник : несрећан човек* долази до заменљивости кад и именица и именичка синтагма реализују примарно значење 'а. онај који нема среће, несрећан човек; онај којег је задесило зло':

Многи би помислили да је Шамика **несрећан човек** [несрећник]. Није тако. Шамика је са собом сасвим задовољан (Ј. Игњатовић, В, 146); *ljudi male pameti i tvrda srca, koji smatraju da su savršeni i nadmoćni samo zato što oko sebe mogu da vide ponekog nesrećnika* [несрећног човека] *koga je priroda u ponečem prikratila ili unakazila* (И. Андрић, ПОМ, 182); — Хвала ти, драги ага, што тако лепо мислиш о мом Лазару... Он је погрешно што је пуцао на оног **несрећника** [несрећног човека] (Ј. Веселиновић, ХС, 123).

Али се именица не може заменити синтагмом у следећем примеру у ком именица реализује значење '2.а. онај који својим поступцима, понашањем и сл. прави, изазива невоље, незгоде (себи и другима), злосрећник, невољник' (РСАНУ XV: 507):

utvrdili smo da je ovaj užasni zločin učinio **nesrećnik** [*несрећан човек] koji se nalazi na optuženičkoj klupi (СрпКор).

Затим, у конкурентном пару *вредница : вредна жена* може доћи до међусобне заменљивости у следећем примеру:

Отресита и **вредна жена** [вредница] прихвати у своје руке и тешке ратарске послове (М. Глишић, П, 170).

Тад, наиме, придев у функцији зависног синтагматског члана актуелизује значење '1. који ради савесно, с љубављу и истрајношћу, марљив, радин, приљежан', премда може реализовати и друге семантичке реализације. Конкурентна именица специјализује своје значење односећи се само на марљиву женску особу, и то у хипокористичном значењу – „често у тепању” (РСАНУ III: 37):

No , nađe se i poneka devojka koja je od svoje majke naučila da izrađuje rukotvorine i ako ta **vrednica** [вредна жена] na selu ostane , odoli izazovu i svetlostima gradova i turističkog Zlatibora (СрпКор); Ne libe se nijednog posla , **vrednice** [вредне жене] male ? ! I sve se mlađi osamostaljuju (СрпКор); učiniti da ispuni vaš zahtev i okreći vam stan u najkraćem roku . Budite bez brige , to je prava **vrednica** [вредна жена] (СрпКор).

Зато се у следећим примерима где се налаже неутралан, стилски немаркиран контекст, употребљава синтагма:

Potrebna **vredna zena** [вредница] za **kucne poslove** (<https://dijaspora.online/posao/posao-u-inostranstvu/potrebna-vredna-zena-za-kucne-poslove-469158.htm>, 17.4.2021); POSAO ČISTAČICA / POSAO NEMAČKA –potrebna **vredna žena** [вредница] za **čišćenje kancelarija u Nemačkoj** (<https://inoposlovi.online/posao-u-nemackoj/posao-cistacica-posao-nemacka-potrebna-vredna-zena-za-ciscenje-kancelarija-u-nemackoj/>, 17.4.2021).

До замене именицом не може доћи кад се придев употребљава у секундарном значењу, нпр. '2. који има вредност':

VREDNA ŽENA [*вредница] JE **VREDNA LEKCIJA** [...] Naravno, i dalje ćeš se prisećati vremena koje si proveo sa ovom **vrednom ženom** [*вредницом] koju si izgubio s vremena na vreme. Međutim, prošlost nije nešto što možeš promeniti, ali možeš je iskoristiti za stvaranje **bolje budućnosti** (<https://www.lepoticaizver.com/blog/da-li-ti-je-zao-sto-si-izgubio-vrednu-zenu-iz-svog-zivota>, 23.4.2021).

Овде долазимо до нешто друкчијих закључака у односу на истраживања перифрастичних јединица других врста речи. Наиме, М. Јакић у вези са декомпонованим предикатима (Јакић 2011: 160), а Б. Куна у вези с придевима (Куна 2010: 74) дошли су до закључка да се семантичке дистинкције могу прецизније исказати декомпонованим јединицама, будући да полилексичка структура омогућује њихово експлицирање. Изузетак у нашем случају представљају случајеви деадјективних именица при чијој се творби у основу не преноси цео семантички садржај мотивног придева, већ само поједина сема, док њима конкурентне именичке синтагме садрже зависне чланове који имају развијену полисемантичку структуру.

До замене у пару *простак* : *прост човек* долази кад придев *прост* реализује значење '4. невоспитан, неуљудан, неучтив', а именица *простак* значење 'а. прост, невоспитан, неучтив човек':

Jeo je polako da bi što duže uživao, a i zbog toga da Luka Savić ne bi slučajno stekao o njemu utisak da je **prostak** [прост човек]. Ipak, nije se mogao uzdržati da ne umače hleb u mast i da između zalogaja pokoji put ne oliže prste (Б. Шћепановић, И, 31–32); Onomad ćujem, u autobusu, više neki **prostak** [прост човек]: “Šta se pipkaš? Nisam ti ja svastika!” (Д. Радовић, ЖР, 115); с презрењем погледам на једног **простака** [простог човека] што

баш у тај мах прође и у непажњи нагази оно дугме. „**Простак** [прост човек]!” — изговорим јетко и плунем, па мирно продужим дале шетати, утешен мишљу да су такви **простаци** [прости људи] у врло малом броју, а необично ми беше пријатно што је мени бог дао фино срце и племениту, витешку крв наших старих (Р. Домановић, М, 97).

Не долази до замене кад је придев *прост* употребљен нпр. у значењу ’2. а. непосредан, природан, простодушан’, тј. супституција именицом унела би пејоративну компоненту, дакле различиту конотативну вредност:

иако је Павле био видео и Вијену, и свет у другим земљама, у рату, он је ипак био **прост човек** [простак] свог времена (М. Црњански, С2, 644); — А немој што замерити, господине — вели кмет. — Ми смо **људи прости** [простаци]... Није да рекнеш какав мит — боже сачувај!... (М. Глишић, П, 37); Оно, додуше, могу се и ја доста којечему довити, па још и боље од њега — иако је он капетан, а ја **човек прост** [простак], његов пандур (М. Глишић, П, 46); — А шта ја знам, господине, **прост човек** [простак]... Молим те, моћи ће зар и без општине... Свуд сам, богами, тражио, па нигде! (М. Глишић, П, 117).

Слично, облици *јадник* : *јадан човек* конкурентни су, између осталих, у својим примарним семантичким реализацијама. Уп. *јадник* ’1. онај који је у тешком стању, несрећник, невољник’; *јадан* ’1. а. који пати, који је у тешком стању, несрећан’:

Sloboda, puna sloboda, to je san, san kome ponajčešće nije suđeno da se ostvari, ali **јадник** [јадан човек] је сваки онај ко га никад није санјао (И. Андрић, 3, 70); Зна да је све само *naklapanje nemoćnog јадника* [јадног човека], који ноћу, у часovima после trezvenog dnevnog posla i пре mirnog noćnog сна, otvara свој ваšар чудовишта (И. Андрић, П, 363); »Да ли је жива, **јадница** [јадна жена] — помисли он за мајку — или је и она заклопила уморне старачке очи ?« (С. Ранковић, Г, 131).

Као у претходно анализираном пару, може се уочити тенденција да се лексичка јединица и синтагматска форма разједначе, те диференцирају на конотативном плану. Именицом се имплицира негативна, подругљива семантичка компонента, а синтагмом компонента сажаљења:

или neka nezgrapna šaljivčina koja hoće da se razmeće , или да је то neki **јадник** [јадни човек] koga је književnost zaludela ; jer , zaista , он је jutros načinio nekoliko ispada (СрпКор).

Могући разлог видимо у комуникативној потреби за типизацијом, и то пре свега у обраћању (уп. употребу вокатива у доленаведеним примерима), тим пре што се склоност ка покудама и негативним афективним стањима може подвести под одлику говорника савременог српског језика (Ристић 2004: 72):

Gajić Vučiću: **Jadniče** [јадни човече], kome ćeš ti da brutalno odgovoriš

Reagujući na izjavu predsednika Srbije Aleksandra Vučića kako bi “brutalno odgovorio” na tvrdnju doktora Radeta Panića da је zdravstveni sistem u Srbiji već “pukao”, адвокат i član Narodne stranke Vladimir Gajić је upitao šefa srpske државе kome он може да одговори на тај начин, nazivajući га јадником. “Kome ти **јadniče** [јадни човече] možeš brutalno да одговориш? Izuzev да добије 7 metaka u leđa”, napisao је Gajić

(<http://www.sindikatlfs.rs/gajic-vucicu-jadnice-kome-ces-ti-da-brutalno-odgovoris/>, 6.3.2021).

Jadnice [јадна жено], koji si mu redni broj?

Nekadašnja misica Jelena bin Draijem (Jakovljević) već godinama živi u Dubaiju sa suprugom – šaikom Saidom bin Draijem i njihovo troje dece, Asijom, Hilalom i Hamdanom. Nije tajna da njen muž poseduje milione i da žive vrlo raskošno, što je velikom delu srpske javnosti trn u oku. O tome svedoče i brojni negativni komentari u kojima se Jelena proziva kao “jadnica”, “sluškinja koja mu je rodila decu koja moraju da budu muslimani i koji mrze svoju majku”.

Takođe u komentarima joj često otvoreno postavljaju pitanje: **Jadnice** [јадна жено], koji si mu redni broj? (<https://luftika.rs/jelena-bin-draijem-brak-komentari/>, 6.3.2021).

Негативна тоналност именице може притом бити подржана целокупним реченичним контекстом:

a i ono što je rečeno izazvalo je samo dalji podsmeh i ogorčenje . " Da li je ovaj **jadnik** [јадни човек] išta naučio ? " , započinje svoj komentar (СрпКор); Nemoj da si smešan , ne budi seljak . Uvek si bio i bićeš **jadnik** [јадан човек] , šta se drugo moglo očekivati od tebe , raseru ! (СрпКор).

Тенденција ка семантичком удаљавању конкурентних облика, те специјализацији значења, може бити истакнута и лексикографском дефиницијом. Уп. *слабић* 'слаб човек (нарочито морално)'.

Потврду за фреквентну употребу именице при означавању моралних особина пружа и наш корпус:

Često snaga loše ljudske prirode posebno pogađa **slabiće** , moralno i etički , psihopatske ličnosti (СрпКор); Zagnjurih glavu u šake i počeh da jecam . Znam da sam **slabić** . Znam da se ne držim hlabro . Htela bih da budem jaka (СрпКор); Ostani sa mnom iz čovekoljublja ! Ti znaš kakav sam **slabić** . Ti znaš moja dva neprijatelja - moju slabost za ženama i moju sklonost jakom piću (СрпКор); Ali mila Ema nije takav **slabić** , snašla se bolje no što bi se većina devojaka snašle , ima pameti , snage i odvažnosti (СрпКор); U najkraćem , Sava je **slabić** . Nesposoban da se odupre pritiscima , sklon da svoju nemoć utapa u alkoholu (СрпКор).

Али бележе се и примери где се овом именицом реферише на физички слабог човека:

Žali se on kako su mu u selu prigovarali da je **slabić** , ni pušku ne može da drži a kamoli da puca : " Ali , pokazaću ja njima koga su oni ismejavali " (СрпКор).

У овом значењу именица има конкурент и у генитивној синтагми:

Proveravali su se svi **mladići slabije građe** , visoki oko 180 santimetara , crne kratke kose i tamnog tena (СрпКор).

Забележили смо и примере употребе синтагме за означавање моралних особина:

Čovek koji voli - govorio je gospodin Petrović - to je **slab čovek!** A žene ne vole **slabe ljude!** Zanimljivo! (Д. Радовић, ЖР, 66).

Овде се потврђује запажање Б. Куне према ком синтагма с придевом у функцији зависног члана у односу на конкурентну синтагму с квалификативним [квалитативним] генитивом може бити шире семантике. Аутор речено илуструје синтагмом *снажан играч*, која може означавати и телесну и психолошку снагу, док се синтагмом с квалификативним [квалитативним] генитивом експлицира искључиво грађа (*играч снажне грађе*). Отуда је синтагма одређенија и јаснија (Куна 2010: 74).

4.5.2.2.2. Уп. и конкурентне структурне моделе које реализују деадјективне лексичке јединице из истог лексичко-семантичког поља *агресивац/агресивни*, односно *насилник/насилни* у табелама бр. 11 и 12.

Табела бр. 11: Лексичка јединица *агресивац/агресивни* 'разг. агресиван човек' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}	центар + c(a) + ODet N _{Instr}
Mi smo SPORTIST I a ne агресивци! (http://kikboks.com/bo rilacki-sport-ne-dozivlj avaj-sa-pre drasudama/ , 24.12.2020)	Saradnja suseda na prostoru bivše Jugoslavije Агресивни sa uzdržanima (СрпКор)	Pored odbacivanja zahteva i nemogućnost i da se promene sprovedu kako je planirano, агресивни stav dovodi do odbacivanja агресивне особе (ПрУП, 47)	ПАСИВНО понашање односи се на особе које не исказују своја мишљења и осећања искрено и директно [...] Насупрот пасивном, особе АГРЕСИВНОГ понашања неадекватно исказују осећања и мишљења, стално захтевају, окривљују и наређују другима (http://www.vrticbogatic.edu.rs/index.php?contid=36&model=clanak&pgtitle=Активно сти , 18.8.2021)	Poznat nam je identitet vođa i takozvanih sledbenika svih neformalnih društvenih grupa sa агресивним понашањем - каже Pjanović (СрпКор)

Табела бр. 12: Лексичка јединица *насилник/насилни* 'онај који чини насиље, који се служи насиљем; напасник, силедија' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}	центар + c(a) + ODet N _{Instr}
Марко Краљевић	negativni stereotipi .	Nasilju nije pribegao	Svaki човек je јединствен,	Најчешће карактеристике актера у

<p>не појављује се увек у романтично м ставу племенитог витеза, који гони насилнике; Из њихових редова регрутују се најчешће улични насилници, скитнице (РСАНУ XIV: 399)</p>	<p>Oni su isključivo bili vezani za Srbiju i Srbe . Svi ih znamo : " nasilni " , " zaostali " , " krivi za ratove " , " hegemonisti " , " izvođači genocida " (СрпКор)</p>	<p>nasilan čovек , kakvih je inače klupa s mikrofonom prepuna , već povučen i miran . Toliko je loše (СрпКор)</p>	<p>postoji mnoštvo razlika koje osoba nasilnog ponašanja može da prepozna. Možda su naka deca viša ili niža, deblja ili mršavija, imaju specifičan način govora, oblačenja, ponašanja (http://ospetarlekovic.edu.rs/wp-content/uploads/2019/10/Šta-je-nasilno-ponašanje-medu-decom.pdf, 7.8.2021)</p>	<p>ситуацији у којој има насиља: ОСОБА КОЈА ТРПИ НАСИЉЕ</p> <ul style="list-style-type: none"> · Плашљива, несигурна · Опредна, осетљива, тиха · Плаче, повлачи се · Ниско самопоштовање · Презаштићено од одраслих <p>ОСОБА СА НАСИЛНИМ ПОНАШАЊЕМ</p> <p>Импулсивна Непријатељски став према околини Мањак могућности за саосећањем Жели да стекне материјалну корист (https://www.20oktobarsivac.net/dokumenta/2019/Program-preventivnih-radio-nica-za-ucenike-osnovni-skola.pdf, 18.8.2021)</p>
--	---	---	--	---

Конкурентни синтагматски модели. Могућа је реализација конкурентних синтагматских форми с описним придевом и беспредлошким квалификативним генитивом с обавезним детерминатором. Такође, у односу на претходно приказане конкурентне моделе (в. табелу бр. 10), потврђен је конкурентни облик с квалификативним инструменталом с обавезним детерминатором.

М. Ивић је дошла до закључка да се квалификативни [квалитативни] генитив и квалификативни [квалитативни] инструментал налазе у односу комбинаторних варијаната када означавају делове дела, а да замена инструменталом није могућа кад се генитивом изражава представа о одређеном својству (*човек средњег раста / *човек са средњим растом*) (Ивић 1956: 261). А. Марковић ово оповргава, уз поткрепљење примером где се инструменталом може означити особина (*људи са изузетно високим коефицијентом интелигенције : човек велике интелигенције*) (Марковић 2016: 236). Наш корпус пружа потврде за исто тврђење.

Премда немамо корпусну потврду, сматрамо да наведене лексичке јединице теоријски могу остварити и моделе с квалификативним генитивом с експликативним значењем, нпр. 'агресивност/агресија од човека', 'насилност/насиље од човека'.

Конкурентна лексичка јединица и именичке синтагме. Конкурентну лексичку јединицу *насилник* и конгруентне именичке синтагме *насилна особа* поткрепићемо следећим примерима:

Emocionalne veze u kojima postoji zlostavljanje imaju sličnu dinamiku. Zasnovane su na nesigurnostima oba partnera, konstantno prisutnom strahu kojim se nesigurnost hrani. **Nasilna osoba** [насилник] ima iskrivljenu sliku o sebi i sopstvenoj vrednosti, koje pokušava da promeni kroz dominaciju i kontrolu. Strah koji hrani nesigurnost ide iz dva izvora: strah da neće biti voljeni i strah da će se pokazati kao slabi. Paradoks je što je **nasilnik** [насилни човек] već u samom startu slab, to je zapravo i razlog zašto teži ostvarivanju kontrole. Žrtva je takođe nesigurna i to može biti iz sličnih razloga. Ima ideju o sopstvenoj niskoj vrednosti, strah da neće biti voljena, te prihvata nesigurnost kako bi zadobila pažnju i stekla uverenje da je voljena. U ulozi žrtve i **nasilnika** [насилног човека] mogu se naći osobe oba pola. (<https://www.vaspsiholog.com/2020/07/zlostavljanje-u-partnerskim-odnosima-i-kako-ga-pre-vazici/>, 30.7.2021); Današnji poduhvati u pravljenju klasifikacija **nasilnika** [насилних особа] svodili su se na pronalaženje osobina ili crta ličnosti koje trasiraju put ka nasilništvu, što je impliciralo slabu mogućnost menjanja **nasilnih osoba** [насилника] u pravcu prosocijalnog ponašanja (<https://www.epsihijatar.net/psihoterapija/moguca-objasnjenja-nasilnickog-ponasanja/>, 24.12.2020).

Семантичко ограничење за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. Кад су конкурентни облици напореда употребљени, синтагма пак може функционисати као хипероним:

Prema brojnim konstruktivističkim studijama, biti **nasilnik** je deo sržne uloge **nasilnih osoba** (<https://www.epsihijatar.net/psihoterapija/moguca-objasnjenja-nasilnickog-ponasanja/>, 24.12.2020).

Именицом се изражава константно квалификовање, типизација. Управо због склоности ка типизацији, етикетања, те чињенице да именица суди о личности особе која се насилно понаша а не њено понашање, као што је случај са конкурентним синтагматским облицима, препоручује се описни израз „онај/она која врши насиље”, односно „она/онај који трпи насиље, који је у положају жртве” (Фус 1 у: Уницеф, 10), односно „особа која се насилно понаша” и „особа која трпи насилно понашање”⁶⁷ (Уницеф, 44).

4.5.2.2.3. Моделе исте горенаведеном реализују и изведенице мотивисане сложено-изведеним придевом попут изведенице *плиткоумник*. Представљени су у табели бр. 13.

Табела бр. 13: Лексичка јединица *плиткоумник/плиткоумни* 'човек плитка ума; плиткоуман човек' (РМС IV: 473) и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА
-------------------	-------------------

⁶⁷ Уп. примере где се пак тенденциозно, у складу с комуникативном намером, успоставља поларизација *насилник – жртва*: У свету се кањжава **nasilnik**, а код нас, пројектом сигурних кућа, кањжава се жртва (СрпКор); Како је утврђено, овај **nasilnik** је, уз остале облике зlostavljanja, најмање седам пута претио смрћу својој жртви (СрпКор); То је грудва која се годинама котрља и временом поприма интензитет и обим лавине, а **nasilnik** своју жртву суптилно и систематски изолује од свих особа којима се може пожалити (СрпКор); показати чвршћу везу између присутности проблема **nasilnik** - жртва код деце и друштвено - економских услова у породици (СрпКор).

именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}	центар + c(a) + ODet N _{Instr}
ti si nesposoban da razmišljaš a kaomoli nešto više možeš kopati samo po kontenerima plitkourniče!!! (http://www.mojenovosti.com/lat/index.php?option=btg_komentari&idnovost=6977 , 3.1.2021)	Нисте га „сломили“, ви плиткоумни , само сте пакошћу себе казнили (https://www.in4s.net/svetionik-3/ , 1.10.2021)	Plitkourni ljudi , као и они који су по природи лакомислени I безбрижни, не мисле о тим догађајима уопште, све док их не омете на својој кожи (И. Андрић, 3, 36)	а на највиша места успели су се ljudi plitkog uma i velike poročnosti . Sve je naopako , sve se rastače u prostoti i gluposti (СрпКоп)	А шта ако дотични није убица ,него је и он жртва,док се не докаже супротно,немаш права да коментаришеш,само човјек са тако плитким умом коментарише нешто такво (https://www.telegraf.rs/vesti/hronika/3319580-uzas-u-arandjelovcu-ze-na-na-smrt-pretucena-i-izbodena-pored-nje-nadjen-suprug-sa-prerezanim-venama/komentari/svi , 15.8.2021)

Исте конкурентне моделе реализују сложенице попут *малоумник*, *празноглавац*, *тупоглавац* итд.⁶⁸

Именичке облике наведеног типа поједини аутори убрајају у бахуврихи сложенице (Мразовић/Букадиновић 2009: 241). С. Стојановић под њима подразумева и именице (*малоумник*) и тзв. придевске сложенице (*малоумна девојка*), које ауторка сматра видом редукованих предикација које садрже посесију, с нужним одредбама, будући да је други члан увек именица из класе *неотуђиво* (Стојановић 1996: 484). Именице овог модела јесу, дакле, према ауторки мотивисане придевима, и то сложеним, бахуврихи придевима (Стојановић 1996: 452). Наиме, придевске сложенице одређују именице на начин на који би их одређивала падежна синтагма [односно – предлошко-падежна констукција – прим. Т. И.]: *седобрад човек* 'човек са седом брадом', *западноафричка пустиња* 'пустиња у Западној Африци' (Станојчић/Поповић 2011: 177). Ми се приклањамо ставу И. Клајна који сматра да је у вези с облицима овог типа само привидно реч о именичким сложеницама, управо зато што су изведене од придева (нпр. *малоумник* : *малоуман* итд.) (Клајн 2002: 89). Стога је по аутору оправдано о њима говорити као о изведеницама.

Конкурентни синтагматски модели. Како су ове изведенице мотивисане придевима, конкурентне су им именичке синтагме с конгруентним атрибутом у функцији зависног члана, односно придевом. Притом, могућ је и синтагматски модел који представља синегдоху типа

⁶⁸ Премда не припадају истој лексичко-семантичкој групи, исти конкурентни модели заједнички су и изведеницама истог творбеног модела попут *голубрадац*, *дебелокожац*, *кривоножац*, *риђоглавац*, *црногривац*, *црнокожац*, *четвороножац*, *чупоглавац*, *шупљоглавац* итд.

део тела човека → *човек* (в. Ковачевић 2015б: 49–50), чиме се постиже већи степен суфемизације у односу на конкурентне облике којим се квалификује особа у целини:

Bilo je to u vreme kad je čitava Evropa plamtela ratovima , što je jako podsticalo **tvrde glave** [тврдоглавце/тврдоглаве људе] sa Bosfora (СрпКор).

Употреба овог облика може бити подржана контекстом:

Шта ћу тиш?... напослетку, ћутање и јесте најбоља капа за све **празне главе** [празноглавце/празноглаве људе] (И. Секулић, КП, 28).

Облици *празна*, *тврда*, *усијана глава* и сл. у РСЈ (2011) обележени су као фразе, односно фразеолошки изрази. С обзиром на то да је реч о устаљеним спојевима са јединственим значењем (*празна глава* 'глупак'), не постоји комуникативна потреба за творбом лексичке јединице. Претпостављамо да су оне настале пре свега из прагматичких разлога – потребе за етикетирањем, категоризацијом.

Овим изведеницама конкурентне су, како видимо, и синтагме са неконгруентним атрибутима у функцији зависног члана, и то у квалификативном генитиву, односно квалификативном инструменталу, с обзиром на то да се њима означава интегрални, неотуђиви део тела живог бића.

Семантичка ограничења за конкуренцију синтагматских облика. Семантичка ограничења условљавају избор конкурентних синтагматских облика. Отуда конкуренција описног придева и квалификативног генитива приликом изражавања неотуђиве посесије није увек могућа.

А. Марковић износи запажање С. Ракић према ком семантичка еквиваленција описног придева и генитивне синтагме може бити онемогућена метафоричким значењем придева (*широкогруд*, *кратковид*, *празноглав*). Ауторка ово тумачи разликом у делу сложенице који је подвргнут метафоричном/метонимијском померању. Замена придевом је, наиме, могућа ако се метафорично употреби придевска компонента (*људи тврде главе : тврдоглави људи*;⁶⁹ *лекар оштрог ока : оштроок лекар*). Ако се пак метафорично употреби именичка компонента, замена изостаје (*човек чиста срца, жене млака срца, човек опасна језика*) (Марковић 2016: 92–93).

Разлог немогућности замене описног придева и квалификативног [квалитативног] генитива може бити и већ заузето значење придевске сложенице – *карта првог разреда* – **прворазредна карта*. Није такође могућа замена ако се изриче особина дела ентитета, нпр. *боксер смирених живаца* – **смирено живчан боксер* (Куна 2010: 75).

Модел конгруентне синтагме, отуда и поимениченог придева, не остварују творенице које нису мотивисане придевом, као што је случај с именицом комбиноване, односно сложено-суфиксалне творбе *злоочник*.

⁶⁹ Ипак, ни ово није универзално правило. Уп. *човек хладне главе* : **хладноглав човек*.

Табела бр. 14: Лексичка јединица *злоочник* 'човек злих, урокљивих очију' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
	именица	центар + ODet N _{Gen}
Зна стара Пушићка, како ваља отјерати оног злоочника , што те урекао (РСАНУ VII: 85)	У противном, постоји опасност да особа злих очију урекне ту крв, па непажљивој жени менструација постаје неуредна, а она сама вене и губи привлачност (Д. Бандић, ГЕ, 155)	Osobe sa zlim očima најчешће су називане урокљивцима. Bilo je dovoljno da osoba sa zlim očima samo pogleda nekog čoveka, životinju, biljku, predmet, čak i posao... pa da se dogodi neko zlo (http://www.onamagazin.com/zasto-se-plju-je-tri-puta-za-malo-dete-govori-da-je-ruzn-o-verovanje-u-urokljivce/ , 16.7.2021)

Ограничења за творбу придевске сложенице. В. Јовановић (2007)⁷⁰ је разматрао продуктивност и факторе који утичу на творбу придевских сложеница у енглеском језику, поредећи ситуацију у српском језику. Основним разлогом што се придеви у српском језику не творе једнако лако као у енглеском, он наводи флективну парадигму. Реч је о томе да је с обзиром на сиромашнију флексију, енглеском језику унеколико једноставније да изврши декатегоризацију речи, што је процес уклањања категоријских маркера, односно граматичких наставака условљених категоријом релевантном за дату именицу у одређеном синтаксичком и семантичком контексту. Прихватајући тумачење А. Белића, аутор даље тврди да су се придевске сложенице попут *плавкоса* развиле у време када у језику уопште није било флексије – речи су се завршавале вокалом, и то именице и придеви вокалом *-o*. Уз то, главним ограничавајућим фактором у грађењу сложеница у српском језику он види фонемски облик завршетка основе. Мишљења је, наиме, да основа не треба да има полисилабички састав и треба да буде прилагодљива лаком припајању спојног вокала. Другим речима, сложеница треба да буде лака за изговор. Нпр. сразмерно мале могућности придева *црвен* да твори придевску сложеницу (*црвенос*, евентуално *црвеносмеђ*), он објашњава тиме што су именице једноставнијег фонемског склопа а тиме и деклинацијских промена које не захтевају гласовне промене, у споју с придевима, уз елиминацију тематског вокала, погодан елемент за усложњавање у сложеницу. Такве су нпр. именице које се односе на делове тела (*глава, рука, нога, коса, око, ухо, нос*). Такође, без проблема се свака од ових именица декатегоризује. Међутим, исто не важи за именицу *усне*.⁷¹ Наиме, тешко је замислива употреба облика *црвеноусн*, нарочито у мушком роду. Подсетивши на то да у бугарском језику постоји облик *кривоус*, аутор горепоменуто тумачи квалитетом гласа којим се завршава основа на коју се додаје суфикс, закључујући да у српском језику вокали и сонанти *м, н, њ, р, љ, ј* и *в* блокирају лексикализацију. Притом, сложенице у српском језику по аутору су махом резултат аналогije.

Други аутор, Б. Куна, долази до закључка да творба придевске сложенице није могућа ако је у њеној основи тросложни придев, уп. примере: *човек добрих намера – добронамеран*

⁷⁰ У електронском издању овог рада који нам је био доступан, нису нумерисане странице, стога ни ми не наводимо број стране на коју се позивамо.

⁷¹ У РСЈ (2011) је забележен облик *дебелосан* 'који има дебеле усне'.

човек; човек нечасних намера – *нечаснонамеран човек; странка опасних намера – *опаснонамерна странка (Куна 2010: 75).

Коментаришући творбу неологизма *разномишљеник*, И. Клајн износи примедбу да би се, будући да је овај облик скован по аналогiji са *истомишљеник*, по смислу очекивао облик **различитомишљеник*, „али је четворосложни придев очито био предугачак за сложеницу” (Клајн 2002: 30). Дакле, и број слогова се испоставља релевантним у творби сложеница.

4.5.2.2.4. У лексичко-семантичку групу којом се реферише на карактерне особине, условно се могу убројити и изведенице којим се човек номинује према непожељној навици, те и облику понашања, као што је случај с изведеницом *пијанац* приказаној у табели бр. 15. У питању је другостепени дериват у чијој је творбеној основи придев изведен од глагола.

Табела бр. 15: Лексичка јединица *пијанац/пијаница/пијани* ’онај који се одаје пијанству, алкохоличар; пијан човек’⁷² и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Lok}
Neki kočijaši i pijanice od zanata iskupili se kraj vrata, pa posmatraju stranog pijanca kako se objašnjava sa gazdom (И. Андрић, П, 14)	ljubi čakšire i opanke; trezni se gade i bacaju na njega zemlju iz čabra s leanderom, a pijani vrište od smeha (Д. Ћосић, К, 104); Ко зна шта би било, да Сеп није дотрчао и зграбио Резу и понео је, низ доклат, као што се пијани избацују, или као што се цакови износе (М. Црњански, С2, 236)	Исакович се онда, први пут, насмеја пијаном човеку , и упита: Па, је ли нашао? (М. Црњански, С2, 377)	U vatrenoj stihiji je lakše povređeno 130 osoba , " uglavnom osoba u pijanom stanju " , rekao je agenciji Frans pres predstavnik vatrogasaca , komandant Žan Lui Mark (СрпКор)

Конкурентни синтагматски модели. Од конкурентних синтагматских модела реализују се именичке синтагме с описним придевом и квалификативним локативом.

Семантичко ограничење за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. До конкуренције између лексичке јединице и именичке синтагме с описним придевом може доћи кад је посредни генеричка употреба:

А **пијан човек** [пијанац] izgubi pamet, па price onako (Д. Ћосић, К, 220); чека ко ће паћи да му, у наступу darežljivosti која nailazi на **пијане луде** [пијанце] (И. Андрић, П, 510).

Ови се облици, међутим, могу разједначити. Наиме, именица се у том случају употребљава у циљу изражавања типизације, константног квалификовања:⁷³

⁷² У РСЈ (2011) предност се даје облику *пијаница*, на коју се дата лексикографска дефиниција и односи.

⁷³ Управо у чињеници „да се лексема [пијанац] уобичајеније употребљава да истакне негативну оцену и став о ономе ко често/много пије – дакле, коме је то уобичајена активност, а не акутно стање”, Ј. Јовановић

Šalili su se sa Gazijom, najpoznatijim ribarom i **pijanicom** (И. Андрић, П, 193); šale se ribari, poznati obešenjaci i **pijanice** (И. Андрић, П, 274); Знао је да је Лађевић познат, у Енгелу, као човек туча, а **пијаница** (М. Црњански, С2, 350); Samovoljni i osioni ljudi, kakvih u nas ima dosta, u svakom vremenu i u svima redovima, nanose društvu više štete nego **pijanци**, kradljivci ili ubojice (И. Андрић, З, 67); Veseljак i **pijanica**, poznatiji u svom društvu pod nadimkom *Hercika* nego pod svojim pravim imenom, on je brzo prešao put koji vodi do ovog bifeа i kockarnice na Hisetima (И. Андрић, П, 544); Na raskrsnici sedi invalid iz prošlog rata, prosjak i **pijanica**, klati se (И. Андрић, П, 397); Toliko se bilo tada namnožilo **pijanica**, skitnica i rsuza od svake ruke (И. Андрић, П, 336); Gluposti, da, svi su ovi palanački, seljački kočijaši guravi, brbljivi, svi su **pijanice** (Д. Тосић, К, 66–67); oni su, ne pominjući imena, ukazivali na два главна krivca, Kostan-pašu kao hrišćanina, i Veli-pašu kao nasilnika i **pijanicu** (И. Андрић, П, 114); Možda upravo ljubavi prema alkoholu Čendler, okoreli **pijanac**, treba da zahvali za svoju književnu slav[u] (СрпКор).

Синтагмом се, с друге стране, особа квалификује с обзиром на актуелну комуникативну ситуацију:

— Удри, бре! — дере се трећи на оно **пијано момче** [пијанац] (М. Глишић, П, 62); **Pijan човек** [пијанац] је смелији, није храбрији. Он тада [→ кад је пијан – прим. Т. Илић] све сме. Они који доста toga потискују у трезном станју, који су осетљиви, када су пијани много су опушћенији и смелији (<https://www.laguna.rs/laguna-bukmarker-igor-marojevic-najbolje-se-pise-u-treznom-stanju-unos-13588.html>, 5.7.2021).

У том значењу именичкој синтагми с описним придевом конкурентна је именичка синтагма с неконгруентним атрибутуом у квалификативном локативу.

4.5.2.2.5. Од именица које нису деадјективне а које припадају овој лексичко-семантичкој групи, у нашој грађи нашла се десупстантивна изведеница *комплексаши* из жаргонског регистра.

Табела бр. 16: Лексичка јединица *комплексаши* 'особа која има комплексе'⁷⁴ и конкурентни синтагматски модел

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА
именица	центар + $c(a)$ + N_{Instr}
Oni su naprosto oni, kompleksaši i buljaši, rade besplatno i samovoljno, precizno (ubi - tačno), ima ih svaka epoha odvajkada (СрпКор); Ми који dolazimo s Balkana smo teški ljudi. I do zla boga, ponositi. Kompleksaši . Као, eto, puno vrijedimo samo to nažalost niko ne primjećuje (СрпКор).	To rade samo ljudi sa kompleksima i željom za dokazivanjem, makar to bila i najintimnija priča kao što je venčanje (СрпКор).

налази упориште за мишљење да је вероватније да је њена мотивна реч глагол а не придев (Јовановић 2018: 516).

⁷⁴ Ово значење наводимо ослањајући се на сопствено језичко осећање, пошто нисмо нашли лексикографску потврду.

Конкурентни синтагматски модел. Лексичкој јединици конкурентна је именичка синтагма с квалификативним инструменталом, те инструменталом карактеристичне појединости. Теоријски је могућа и конструкција с експликативним значењем 'комплекс од човека', за шта немамо корпусну потврду.

Овој именици евентуално може бити конкурентна синтагматска форма с описним придевом, али тек ако се конгруентном атрибуту дода префикс:

Oni koji zlostavljaju uglavnom su **iskompleksirane ličnosti** sa poremećenim ponašanjem čiji atak na žrtvu može da dovede do organskih bolesti (СрпКор).

4.5.2.2.6. У ову лексичко-семантичку групу могу се убројити и образовања са *без* као негативном одредбом именица којим се означава неутуђива посесија (Стојановић 1996: 484, в. и 452).

Табела бр. 17: Лексичка јединица *бездушник/бездушни* 'бездушан човек' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + Ø N _{Gen}
Можда га муче свакојаким мукама ти бездушници! (Ј. Веселиновић, ХС, 217)	i da ste imali kćer koju ste odbacili , jer ste vi bezdušan čovek . A ja neću da živim kod bezdušnih , neću , neću ! (СрпКор)	Jedno vreme sam živeo među сувим, tvrdim, takoreći prirodno bezdušnim ljudima (И. Андрић, 3, 545)	pravi homunculus (homo - homulus - humus) , sasvim po liku čovekovu , čoveka bez duše , čoveka iz koga je prognan Bog (СрпКор); A čovek bez duše , ruku na srce , i nije čovek (СрпКор)

Табела бр. 18: Лексичка јединица *безумник/безумни* 'безуман човек, лудак' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + Ø N _{Gen}
„kako se, dakle, taj Ikarus neoprezno približio suncu, te se vosak [...] rastopio, krila otpala, a mladi bezumnik za svoju besprimernu drskost	Расцијани су, у то доба, толико волели све што је светло, младо и ново, да су имали обичај да поскакују према	" Peti park " simboliše pokušaj da zaustavimo bezumne ljude koji ne razmišljaju o interesu svojih građana (СрпКор); događaja se zbilo i mnoštvo umnih	gorile su jele banane , odsutno ih i zlo gledale . Toma je kazao : - Skoro kao ljudi . -

bio kažnjen” (Б. Пекић, УО, 27); i od onih bezumnika što od pusta besa vodaju čudovišta po čaršiji (И. Андрић, П, 376)	новом Месецу и да му довикују као безумни : „Здрав здрављаче, нов новљаче!“ (М. Црњански, С2, 8)	i bezumnih glava preturio je preko glave Dom Narodne skupštine (СрпКор)	Ali bez uma . Meni ih je žao - rekao je moj drug Avram Mitrović (СрпКор)
---	---	--	---

Исте моделе реализују именице попут *бесрамник*, *бестидник*, *бешчасник* итд.

Творбено-семантичка интерпретација лексичких јединица. Према С. Стојановић ова образовања чине посебну врсту бахуврихи сложеница (Стојановић 1996: 484, в. и 452). М. Радовић-Тешић, међутим, запажа немогућност сигурног разграничења префиксално-суфиксалних твореница од твореница суфиксалне творбе. Дилема се тиче утврђивања основе, те тога да ли је посредни именичка окрњена основа или цели префиксални придев, будући да за утврђивање правог смера творбе ни семантички ни формални критеријум нису довољно поуздани (Радовић-Тешић 2002: 33–34).

Из тог разлога према појединим ауторима је на синхронизацијском плану овакве творенице оправданије називати префиксално-суфиксалним, што подразумева да на основу долазе истовремено префикс и суфикс (Пипер/Клајн 2013: 238). Ми их сматрамо изведеним од префиксално-суфиксалног придева.

Конкурентни синтагматски модели. Поред модела с конгруентним атрибутом, те описним придевом, овим сложеницама конкуришу синтагме с експликативним генитивом који се јавља као семантичка допуна именице. Притом је посредни модел генитива с предлогом *без* који представља кондензатор релативне рестриктивне клаузе с негираном предикацијом. Њиме се врши идентификација именичког појма путем експликације његове семантике, односно неке његове карактеристике која се испољава у негираном облику (Пипер и др. 2005: 135–136).

4.5.2.3. Именовање човека према инвалидитету

4.5.2.3.1. Начелне могућности реализације конкурентних синтагматских модела лексичких јединица из ове лексичко-семантичке групе представимо табелом бр. 19, на примеру деадјективне лексичке јединице *слепац*.

Табела бр. 19: Лексичка јединица *слепац/слепи* '1. слеп човек, односно човек лишен способности вида' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + $c(a)$ + N_{Instr}

Кад слепац види, а хроми ходи? (Кад слепац хрома носи) (АнтНарУ: 348)	Ту [на вашару] је било слепих који су уз гусле богорадили (РМС V: 850)	Zagrebački policajci isprebijali su slepeg čoveka , slomili mu nogu, i iščušili ruku te ga nakon svega optužili za lažno predstavljanje i vređanje (https://www.blic.rs/vesti/svet/oborili-su-me-i-skakali-po-meni-dok-sam-urloao-od-bolova-policajci-u-zagrebu/10v265y , 11.10.2021)	Подстицање оријентације и покретљивости особа са слепилом зависи од многих фактора који могу бити различити у складу са потребама и околностима сваке особе (https://sr.nsp-ie.org/como-e-stimular-orientacion-en-personas-con-ceguera-7211 , 20.11.2021)
---	---	---	--

Конкурентни синтагматски модели. Именовање човека према инвалидитету могуће је изразити конкурентним именичким синтагмама с описним придевом и квалификативним инструменталом. И то се с више оправдања користи синтагматски модел с квалификативним инструменталом, односно инструменталом карактеристичне појединости, с обзиром на то да није пожељно да се особа са инвалидитетом описује кроз њену дијагнозу, што се чини другим облицима, те називима *дауновац*, *паралегичар*, *ометено дете*, *аутистичар*, *церебралац*, *тешко ретардирана младеж*, *невољници*, *особе у инвалидским колицима*, *ментално заостали*, тим пре што се констатује да се неки од тих термина у сленгу користе и као увреде (нпр. *слепац* или *ретард*). Тиме се, наиме, указује на то да је инвалидитет прва и једина карактеристика те особе. Потребно је стога да нагласак буде на особи, те се може говорити о *особама са инвалидитетом*, *особама са сметњама / тешкоћама у развоју / функционалним сметњама*, *особама са хендикепом* итд. Хендикеп се притом не сагледава као карактеристика те особе,⁷⁵ већ „као отежавајуће околности које друштво ствара неадекватним приступом и подршком” (<https://www.danas.rs/drustvo/od-stereotipa-ka-diskriminaciji/>, 4.1.2021).

Конкурентна лексичке јединице и именичке синтагме. Сходно горенаведеном, лексичке јединице из ове лексичко-семантичке групе имају погрдну конотацију, која је индукована негативном колективном експресијом према људима са различитим здравственим проблемима (Јовановић 2018: 188), што се каткад приликом лексикографског описа маркира квалификаторима, нпр. *глуваћ* '(обично пеј.) глуп човек; онај који слабо чује'.

Из горепоменутог разлога је кад комуникативна ситуација захтева неутрални контекст оправданија употреба описне конструкције. Истог је становишта и Е. Фекете, који дајући нормативне препоруке у вези с реченицом *Слепци продавали лажне макароне*, износи став да би се, уколико и пошто смета негативна конотација именице речи *слепац*, реченица могла преобликовати у – *Слепи људи продавали лажне макароне* – јер „[а]ко ништа друго - лепше је” (Фекете 2005: 68).

4.5.2.3.2. Лексичка јединица из ове лексичко-семантичке групе *дауновац*, премда мотивисана придевом, не реализује модел конгруентне синтагме, пошто мотивни придев не може стајати уз именицу са значењем 'особа'. Отуда се не реализује ни конкурентни модел лексичке јединице у форми поимениченог придева.

⁷⁵ Уп. и извод из једног чланка: Ја сам дете с аутизмом, ја нисам “аутистичан”. Мој аутизам је само један аспект мог карактера и не дефинише ме као особу. Јесте ли ви особа с врлинама и манама или сте дебели, кратковидни (носителе) наочаре или неспретни? (<https://zelenaucionica.com/deset-pravila-autizma-koja-deca-s-autizmom-zele-da-znate/>, 13.10.2021).

Табела бр. 20: Лексичка јединица *дауновац* 'особа са дауновим синдромом'⁷⁶ и конкурентни синтагматски модел

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА
именица	центар + $c(a)$ + N_{Instr}
Jedan moj drug ima brata sa Daunovim sindromom [...] Gledala sam ga, i dok je imao svoj dugi ekspozicije o letnjim olimpijskim igrama u dvorištu na kojima je učestvovao s malim- daunovcem -bratom-od-druga, mislila sam <i>Bože, koliko je ovo normalan čovek</i> , osećala sam se kao da mogu zaplakati, ne od daunovca koji trči za loptom, nego od dobrote” (М. Патковић, И, 171–172); Kada ste čuli da poslednji put da je osoba sa autizmom zaposlena, da je daunovac počeo da prima platu (https://oistrosblog.wordpress.com/2017/05/08/zasto-sam-protiv-inkluzije/, 6.8.2021)	Rani razvoj, kognitivne karakteristike i sposobnosti osoba sa Daunovim sindromom su slabije izražene u pogledu ekspresivnog govora, imaju poteškoće u vizuelno-prostornim sposobnostima, kašnjenje motoričkih funkcija i specifično ponašanje (М. Обреновић и др., К, 161)

4.5.2.3.3. Такође, ако се именица којом се инвалидитет изражава декомпоује,⁷⁷ могући су и модели генитивних синтагми, као што ћемо приказати у следећој табели, на примеру десупстантивне изведенице *аутиста*.⁷⁸

Табела бр. 21: Лексичка јединица *аутиста(а)/аутистични* 'онај који пати од аутизма' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА			
именица	поименичен-ни придев	описни придев + центар	центар + \emptyset N_{Gen}	центар + <i>из</i> + N_{Gen}	центар + $c(a)$ + N_{Instr}
Zapaženo je postojanje povišene	Oksitocin - nada za autistične	Autistični pacijenti najčešće	Bolje razumevanje poremećaja	Postoje brojni programi	Siguran sam da je

⁷⁶ Значење смо реконструисали на основу сопственог језичког осећања, будући да немамо лексикографску потврду.

⁷⁷ У стручном дискурсу успоставља се, међутим, термилошка диференцијација између декомпонованог и полазног облика: Poremećaj autističnog spektra kod dece je razvojni poremećaj mozga koji može pogoditi svakoga, bez obzira na socijalni status ili inteligenciju. Autizam se ponekad naziva i pervazivni razvojni poremećaj ili Premećaj spektra autizma i to je termin kojim se obuhvataju neki specifičniji poremećaji koji imaju mnogo fundamentalnih sličnosti ali takođe i nekih suptilnih razlika. Autistični poremećaj (takođe nazivan Kanerov sindrom ili klasični autizam), Aspergerov sindrom, pervazivni razvojni poremećaj drugačije nespecificovan, Retov sindrom, Dezintegrativni poremećaj u detinjstvu (Heler sindrom) su sve poremećaji koji ispoljavaju simptome povezane sa autizmom (https://www.logopediliste.rs/poremecaj-autisticnog-spektra-kod-dece/, 7.11.2021).

⁷⁸ Забележена је у грађи и конкурентна лексичка јединица *аутистичар*: Imam sina **autisticar** je (https://lekarinfo.com/ordinacija/index.php/autizam, 6.8.2021).

incidence prenatalnih i postnatalnih, kao i ranih razvojnih problema kod izvesnog broja autista , ali to ne objašnjava u potpunosti razvoj autistične kliničke slike kod svih obolelih (O. Алексић-Хил, П, 4)	Rešenje problema u komunikaciji koje imaju autistični pacijenti mogao bi biti lek na bazi hormona (СрпКор)	imaju problem u komunikaciji sa drugim osobama (СрпКор); Zato zavisnici od virtuelne internet - komunikacije često deluju kao autistična bića u odnosu na stvarnost (СрпКор)	razvilo se 1979. g. kada su Lorna Ving i Džudit Gould primetile da osobe autističnog spektra obično pokazuju „trijadu poremećaja“ (https://www.logopediliste.rs/poremecaj-autisticnog-spektra-kod-d-ece/, 7.11.2021)	posvećeni olakšavanju komunikacije i socijalnih veština osobama iz spektra autizma. (https://www.logopediliste.rs/poremecaj-autisticnog-spektra-kod-d-ece/, 7.11.2021)	osobama s autizmom potrebna veća i finansijska i moralna podrška, jer svako dete s autizmom ima specifične potrebe (СрпКор)
--	--	---	---	---	--

4.5.2.4. Именовање човека према старосном добу

Према нашој грађи, лексичке јединице из ове лексичко-семантичке групе реализују разуђене конкурентне синтагматске моделе.

4.5.2.4.1. Изведеница мотивисана сложено-изведеним придевом *малолетник* и изведеница мотивисана простим придевом *маторац* остварују исти конкурентни синтагматски модел – именичку синтагму с описним придевом (в. табеле бр. 22 и 23).

Табела бр. 22: Лексичка јединица *малолетник/малолетни* 'онај који је малолетан, малолетно лице, малолетна особа' и конкурентни синтагматски модел

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА
именица	поименичени придев	описни придев + центар

Кажми ми, како твоме имању треба старатељ кад ти немаш малолетника ? (РСАНУ XII: 43)	Међу њима био [је] Чеда . . . питомац Завода за поправљање малолетних (РМС III: 286)	Privedeni je maloletna osoba , a policija još traga za glavnim napadačem , mladićem u narandžastom šortsu (СрпКор)
---	---	---

Конкуренција лексичке јединице и именичке синтагме. Облици малолетник : малолетна особа конкурентни су, рецимо, у следећем примеру:

objavljivanja информације која може угрозити развој **maloletnika** , односно ако је вест у којој је **maloletno lice** učinjeno препознатљивим подесна да повреди његово право или интерес (СрпКор).

Семантичко ограничење за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. Конкурентне форме се терминолошки разједначавају у стручном дискурсу (в. и фус. 28):

(9) **Maloletnikom** se smatra lice koje je navršilo četrnaest godina, a nije navršilo osamnaest godina.

(10) **Maloletnim licem** smatra se lice koje nije navršilo osamnaest godina (<https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/71947/72713/F1188924123/SRB71947.pdf>, 13.2.2021).

Табела бр. 23: Лексичка јединица *маторац/матори* 'разг. и експр. а. човек у поодмаклим годинама, матор, стар човек; одрастао, зрео човек' и конкурентни синтагматски модел

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА
именица	поименичени придев	описни придев + центар
Баш ти се и пристоји, маторче , до те добре лудовати! (РМС III: 313)	— Али сутра ћу се рачунати с оним маторим! (Ј. Веселиновић, ХС, 205)	Ни за шта тај матор човек није – говорила је Ани – док су још говориле – него да прави децу (М. Црњански, С2, 58)

4.5.2.4.2. *Семантичка ограничења за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме.* Лексичка јединица *маторац/матори* није конкурентна именичкој синтагми *матор човек* у свим значењима. Нпр. до конкуренције не долази кад именица *маторац* реализује секундарно значење 'б. одрастао, велики дечак; прерано сазрео, стармали дечак':

Огњан таман образдио прву бразду, па хоће да оврати... кад ето ти му мајке.
— Нуто мога **маторца** [*маторог човека] како ми ради!... — кликну Миона радосно, притрчавши, па узне грлити и љубити Огњана [...] Не мораш ти све данас узорати... Е, где ти њега! Баш оре као **маторац** [*матор човек]! Каже мени Душанка... А ја мислим — шали се, враг један! (М. Глишић, П, 174).

Исто је и са поимениченим придевом *матор* кад актуелизује значење 'отац':

„Море, **матори**“ [*матори човече], кажем, не прави се луд. До јуче си жене по Душановцу јурио [...] „Бре, ћале“, фол зезам се (Д. Михаиловић, КИЦТ, 94).

С друге стране, до замене именицом не долази ни кад се синтагмом може истаћи одређена семантичка компонента, тачније њеним независним чланом. Нпр. сема нежењености, односно неудатости у следећим примерима:

Rano se udaju i žene – već sa dvadeset i dve, tri godine – ili se uopšte ne udaju i ne žene. U Sremu ima puno **matorih momaka i devojaka** [*матораца и маторки] (М. Јерговић, С. Басара, Т, 209); uostalom , po cenu da ostane **mator momak** [*маторац] i bez dece - - ali veruj mi , ja više ne bih hteo biti gospodin Joksim ni u Parizu (СрпКор).

4.5.2.4.3. Лексичка јединица мотивисана простим придевом *младић/младац* потенцијално може реализовати још конкурентних синтагматских модела, како ћемо приказати у табели бр. 24.

Табела бр. 24: Лексичка јединица *младић/младац/млади* '1. млад мушкарац, момак' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}	центар + у + ODet N _{Lok}
човјек није никад ни сазнао да постоји тај младић , а његова би судбина била иста и да се твој брат није умијешао (М. Селимовић, Д, 101); како се neobuzdani mladac Ikarus, који је, po svoj prilici mlad i neiskusан (Б. Пекић, УО, 26)	Онaj mladi , to je trgovački sin , Sizobruhov , sin poznatog žitarskog trgovca (СрпКор)	Тек ће касније бити откривено да је осим пруге ова два града на посебан начин, својим животом, љубављу и delom, povezao i jedan mladi čovek , који је у Niš отпутовао pet godina ranije da započne karijeru prosvetnog radnika (Ј. Анђић, К, 43)	novi koronavirus potvrđen je kod još dvije osobe u Banjaluci, saopšteno je jutros iz Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS. Kako je navedeno riječ je o jednom djetetu i osobi mlade životne dobi (https://ba.voanews.com/a/bih-dva-nova-slucaja-korona-virusa-u-banjaluci-zarazeno-dijete-i-osoba-mla%C4%91e-zivotne-dobi/5327412.html , 14.8.2021)	Човеку у младим годинама није ништа (Пипер и др. 2005: 291) ⁷⁹

⁷⁹ Наведена референца дата је у списку литературе, премда нам је у овом случају послужила као извор грађе.

Конкурентни синтагматски модели. Од конкурентних синтагматских модела имамо корпусне потврде за именичке синтагме с описним придевом, с квалификативним генитивом с обавезним детерминатором, те нормативним лексичким диферентивом, односно с квалификативним локативом с обавезним детерминатором, идиоматизованог карактера.

Конкурентност лексичке јединице и именичке синтагме. Именица *младић* и именичка синтагма *млад човек* супституентне су кад је за обе форме релевантна сема пола [+ мушко]:

Dočarao je scenu u kojoj drži za ruku **mladića**, koji drugom rukom drži svoju malu sestricu. **Mladić** je s njim stajao na istoj stepenici [...] Slutio je da se mora što pre setiti **mladićevog** imena [...] **Mladi човек** mu je persirao, što nije bio čest slučaj [...] **Mladi човек** svetle kose i mršavog lica pružio se preko suvozačevog sedišta i otvorio mu vrata [...] Ušao je u auto i **mladiću** poželeo dobar dan [...] Dobar dan, dragi profesore, odgovorio mu je **mladić** [...] međutim, ovog **mladog човека**, tankog glasa i feminiziranih pokreta, nije mogao da prepozna [...] Ili je **mladić** bio njegov đak iz perioda kada je on predavao u osnovnoj školi? [...] **Mladić** je isključio radio, nesumnjivo zato što je hteo da ugodi profesoru [...] ali na ovom uređaju ne umem da nađem drugu stanicu, požalio se mladić [...] Tako mi je drago što sam vas video, **mladić** je počeo da priča [...] **Mladić** je pobudio profesorovu radoznalost [...] **Mladić** je polako vozio i sve drhtavijim glasom pričao [...] U očima **mladog човека** videla se beskrajna zahvalnost [...] Zaključio je da **mladiću** nije predavao u osnovnoj školi [...] Osnažila je njegova pretpostavka da je **mladić** izbeglica iz Hrvatske [...] Čekao je da mu **mladić** sam dâ podatak sa kojim će otkriti ko je on i iz koje je generacije. Jasno, **mladom човеку** nije padala na pamet mogućnost da ga profesor ne prepozna [...] Sestra mi je ovde završila fakultet, najzad je veselim glasom progovorio **mladić** [...] prelazili su preko železničkih šina. Pre petnaestak godina, na tom mestu voz je udario u autobus pun putnika [...] Da li su se u njemu vozili i roditelji ovog **mladića**, upitao se profesor [...] Profesor se nadao da će **mladić** izreći nešto što će mu pomoći da ga prepozna, ali on je začutao [...] Postojalo mu je sve važnije da sazna ko je **mladić** za volanom i šta mu je on nekad rekao [...] Smatrao je da je **mladiću** rekao neku frazu [...] Trudio se da u glavi sastavi pitanje [...] kojim će izmamiti **mladićevo** živo sećanje [...] Ja vas i nisam odmah razumeo, stidljivo je priznao **mladić** [...] Naslućivao je da neće uspeti da otkrije **mladićev** identitet [...] Ona nikad nije tražila ništa, i dalje je pričao **mladić**, samo bi mi dala do znanje kad nešto poželi [...] Pomislio je da **mladiću** ipak prizna svoje neznanje i zatraži objašnjenje, ali se u poslednjem času obuzdao. Bez sumnje bi time sve pokvario, u **mladićevim** očima bi postao stub od soli koji se ruši [...] Ovaj **mladi човек** je našao utehu i podršku u njegovim verovatno banalnim rečima [...] **Mladić** je zaustavio auto ispred gimnazije, okrenuo se ka profesoru i pružio mu ruku [...] nakratko prihvatio **mladićevu** ruku i pohitao da izađe [...] **Mladić** mu je kroz prozor poklonio još jedan srdačan osmeh i krenuo (B. Матијевић, II, 88–96); [...] jer policija hapsi svakog **mladog човека** [младића] који нема уверење да је одслужио радну службу (И. Андрић, II, 472); Евгенија, сва престрављена, ухвати га за десну руку, док је он левом ишчекивао пливача који је вукао дављеника. Беше то **младић** [млад човек], црне расуте косе преко чела [...] (М. Миленковић, II, 141); Наједанпут се утиша граја; народ се расклопи те учини пролаз на коме угледах **млада човека** [младића] око својих тридесет година (Р. Домановић, М, 100); Овај **млади човек** [младић], који носи једно велико име, пошто је свршио технику дошао је у Африку тражећи као Конрадови јунаци авантура и егзотичних доживљаја (Р. Петровић, А, 34); Vezir je bio još **mlad човек** [младић], nekako između trideset pete i četrdesete godine, rid i bele kože (И. Андрић, II, 369); **Млади човек** [младић] скаче са постеље и љубазно нам показује пут (Р. Петровић, А, 10); **Младићу**, моја жена ме vara! (*Тргне се, јер му се учини*

непромишљено што је поверио то једном **младом човеку**, ућути, хода узбуђено.) (Б. Нушић, П, 13).

Семантичка ограничења за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. До конкуренције не долази кад именица реализује нпр. значење '2. девојчин момак':

Mladić [*млад човек] preminule devojke pokušao je da je zaštititi, međutim i njega su pretukli i izbacili iz autobusa (<https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/1240492/smrtna-kazna-za-silovatelje.html>, 10.8.2021).

До замене не може доћи ни кад је при употреби синтагме комуникативни фокус на атрибуту и семи старосног доба, при чему независни члан актуелизује значење 'особа' а не 'мушкарац' и генерички је употребљен:

страх од љубави најчешће је последица недовољног или никаквог искуства праве љубави у детињству **младог човека** [*младића], или је овај страх последица прегрејане, неуротичне љубави једног од родитеља (некад и оба родитеља) која није омогућила нормалан индивидуациони процес код **младог људског бића** [*младића] (В. Јеротић, М, 65); Овај интервју посвећен је сваком **младом човеку** [*младићу] који живи у Србији и налази се на raskrsnici свог живота, када из детинства треба да zakorači у свет одраслих. **Zašto nas mladi човек** [*младић] из Србије инспирише? Zato што се бори за себе, своје snove, ciljeve, верује у светлу будућност, има позитиван став, ради на себи и свом obrazovanju i што је најважније nikada не odustaje (<https://www.iserbia.rs/oni-inspirisu/mlad-covek-iz-srbije-3929>, 4.5.2021); Отварамо могућност да наш **млад човек** [*младић] изуме нову технологију и емитује српску вирелну валуту (<https://www.sps.org.rs/2020/12/15/otvaramo-mogucnost-da-nas-mlad-covek-izume-novu-tehnologiju-i-emituje-srpsku-viruelnu-valutu/>, 4.5.2021); Министар Udovičić: Biti **mlad човек** [*младић] значи kreirati sadašnjost i будућност, а не biti opterećen prošlošću (<https://www.mos.gov.rs/vest/ministar-udovicic-biti-mlad-covek-znaci-kreirati-sadasnjost-i-buducnost-a-ne-biti-opterecen-prosloscu?lang=lat>, 4.5.2021).

Дакле, разлика у типу референта базира се на полисемантичкој структури независног синтагматског члана.⁸⁰

Конкуренција именичких и синтагматских облика ову лексичку јединицу одликује и у множини.

⁸⁰ То је случај и у примерима који припадају другим лексичко-семантичким групама. Нпр. – Али, чим се некако утеши, паде јој на памет **болесни човек** [*болесник], деца..... Како ће без ичега кући? (И. Ђипико, П, 14). До замене именицом *болесник* не долази јер независни синтагматски члан *човек* у датом примеру реализује значење 'нар. муж,супруг', а не 'особа'. Или у примерима – U tu кућу је gazda Andrija doveo своју младу **лепу ženu** [*лепотицу]. Tu су proživeli две i по godine. Ni по чему тај брак није odudaraо od осталих (И. Андрић, П, 352); - Pitajte gospodina да li има **лепу ženu** [*лепотицу] - rekoh sav besan , jedva контролишући себе . - Gospodin је nažalost neoženjen (СрпКор). Не може доћи до међусобне замене јер независни синтагматски члан не реализује значење 'особа женског пола' већ 'супруга'.

Табела бр. 25: Лексичка јединица *младеж/млађарија/млади* 'млади нараштај' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица ⁸¹	поименичени придев	описни придев + центар (мн.)	описни придев + центар (јд.)
<p>Naprotiv, on je „starcima“ koji bi došli do njega i počeli da gundaju protiv načina na koji „mлађарија“ vodi manastirske stvari, odgovarao šalom i podsmehom (И. Андрић, П, 335); Pomešani sa mлађаријом, sedeli su babe i dede na onim školskim stolicama i gledali čudo neviđeno (М. Јерговић, С. Басара, Т, 348); Одмах по ручку ухвати се младеж у коло, а старији људи осташе још за софром, да припијају помало, да се разговарају, шале и да гледе како се млађи веселе (М. Глишић, П, 50); То је младеж од њене једанаесте до њене деветнаесте године (И. Андрић, П, 533)</p>	<p>Isto je tako proizvodljna (i moguća – kako se uzme) teorija da se mлади okupljaju u Skadarliji zato jer ih privlači njen pravi sadržaj, njena kafanska infrastruktura (Б. Тирнанић, БП, 121); Ћуравци, електричари, битејси, падавићари – тако је обичан свет звао све младе који су имитирали Битлсе у музици (К. Ковач, Ф, 117)</p>	<p>kolo mладих људи око Анике бивало је све веће (И. Андрић, П, 183)</p>	<p>Исаковичи су, за тај млади свет, били куриозум (М. Црњански, С2, 516); Учитељ Грујица, није, да рекнеш, од оних старих, што још не могу да оваришу у овим новим букварима и читанкама, него човек од млађег света (М. Глишић, П, 97); Mлад нараштај ne veruje bapskim receptima za zaljublјivanje i za лећење бољстина, а babe izumiru (СрпКор); Prvo, u Obami vidi човека који nadahnjuje mладо pokolenje i људе жељне "стварних промена u unutrašnјој i spolњој politici (СрпКор)</p>

Конкурентни синтагматски модели. Од лексичких јединица могућа је реализација збирне именице и поимениченог придева, а од именичких синтагми актуелизација модела са описним придевом у функцији зависног синтагматског члана и заједничке именице у множинском облику, односно збирне именице у функцији независног синтагматског члана. Могућа је и употреба облика с нормативним лексичким диферентивом.

Семантичко ограничење за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. Синтагма *млади људи* може се односити на лица оба пола:

⁸¹ Именички облици разликују се по конотативној вредности, уп. *младеж* 'млади нараштај, младо поколење, омладина, млади'; *млађарија* 'експр. млади свет, дечаци и девојчице, младићи и девојке, младеж'.

Неколико **младих људи** стоје и разговарају. — Ово је моја мала, — каже жена за девојчицу која јој се баца у сукње (Р. Петровић, Љ, 10).

Међутим, ако треба истаћи сему [+ мушко], употребиће се само множински облик заједничке именице:

и počela da regrutuје **mladiće** [*младе људе] (И. Андрић, П, 471); *Vi malo uzbune kod prvog regrutovanja. **Mladići** [*млади људи] su se odmetali i bježali u Srbiju. (Mnogi je prešao noću preko Veljeg luga). Žene su čekale pred Konakom (И. Андрић, П, 78); A ko ne voli? Razgovarajte sa ženama i **mladićima** [*младим људима], pa ćete videti (И. Андрић, П, 791).*

4.5.2.4.4. Лексичка јединица *старац/старина*, такође мотивисана простим придевом, остварује исте конкурентне синтагматске моделе какве и лексичка јединица *младић*.

Табела бр. 26: Лексичка јединица *старац/старина/стари* '1. стар човек' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}	центар + ODet N _{Lok}
<p>Onda gologlav starac, Aćimov vršnjak, viknu (Д. Ћосић, К, 156); Заклео сам се пред твојим оцем и поштеним старцима да ћу се твојом главом трипут котурнути! (Ј. Веселиновић, ХС, 261); Божич му се учини, честита старина, злочинац, у ком је први пут видео, колико зла има у човеку – и у сународнику (М.</p>	<p>Убио си га! — понови стари, и, замишљен, рече с очитим увјерењем: Знај, и нас си убио! (И. Ћипико, П, 23)</p>	<p>Стар човек, то је дегенерик, а старост је наказа (Ј. Дучић, СД, 101)</p>	<p>Реуматске болести не погађају само људе старије животне доби (https://www.rts.rs/page/magazine/ci/story/481/zdravlje/4383803/nazdravlje--reumatske-bolesti.html, 13.7.2021)</p>	<p>Код особа у старијим годинама може да се наследи склоност али је неопходно дејство спољних фактора да би настала деменција (https://www.alzint.org/u/info-alz-serbian.pdf, 2.7.2021)</p>

Црњански, С2, 449)				
-----------------------	--	--	--	--

Семантичка ограничења за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. До замене конкурентном синтагмом не долази кад поименичени придев *стар* реализује значење 'отац':

Сутрадан, на станици, мој **стари** стоји на перону уштогљен као да је пошао у позориште [...] „Шта је, бре, ћале“, мало га зезам, што си се тако уштогљио као да си пошао на неку сахрану? (Д. Михаиловић, КЦТ, 102).

Нити кад се синтагмом, односно њеним независним чланом, може истаћи одређена семантичка компонента. Нпр. сема неударности при номиновању особе женског рода:

Šezdesetogodišnja gospođica Marijana ; dve **stare devojke** [*старице] (И. Андрић, П, 327); То је са женском децом: само јалова **стара девојка** [*старица] још мало подржи име... Знам извесно: Софија се неће никада удати (И. Секулић, КП, 198).

4.5.2.4.5. Изведенице творене од сложено-изведеног придева образованог од броја и именице актуелизују конкурентне моделе илустроване табелом бр. 27.

Табела бр. 27: Лексичка јединица *тридесетогодишњак* 'човек који има тридесет година' и конкурентни синтагматски модел

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
	именица	описни придев + центар
Висок тридесетогодишњак ишао је корак два напред (РМС VI: 289)	Тај тридесетогодишњи човек , официр, који је двојицу био, својеручно, убио, из пиштоља, који је можда и друге убио, вртећи се, око њих, у седлу, на коњу, у вејавици и снегу, у облаку дима, пуцњаве, коња, у сумрачју – који је имао две ране – стајао је сад, пред братом и братучедом, као занемео (М. Црњански, С2, 565)	Павлу се згадило велико задовољство Ђурђево, који је на коњу, онако прсат и дебео, имао фигуру, издалека, не човека од тридесет година , него пуковничку (М. Црњански, С2, 591)

Ови модели конкурентни су изведеницама које представљају отворен творбени низ, с обзиром на могуће комбинације с различитим бројевима у првом делу (*двадесетогодишњак*, *седамдесетшестогодишњак*, *стогодишњак*, *четрдесетдвогодишњак* итд.).

Конкурентни синтагматски модели. Поред конгруентне синтагме, од конкурентних облика остварив је и модел именичке синтагме с падежним атрибутом, те квалификативним генитивом у функцији изражавања узрасне квалификације. Такође, у нашој грађи се нашла

потврда за модел именичке синтагме с квалификативним локативом с обавезним детерминатором:

U jednog ovdašnjeg trgovčica, španjolskog Jevrejina, ima **kći u sedamnaestoj godini** [седамнаестогодишњакињу] (И. Андрић, II, 46).

4.5.2.4.6. Од лексичких јединица којима је у основи именица, забележили смо именицу *школарац*,⁸² која остварује следеће конкурентне моделе.

Табела бр. 28: Лексичка јединица *школарац* 'разг. онај који се школује, ђак, ученик неке школе' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
	именица	односни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}
Отац и два старија сина воде радњу, а најмлађи је школарац (РМС VI: 971)	Мијеђају се školska djeca , mladići i gazde (И. Андрић, II, 29); U Srbiji svako sedmo školsko dete ima neki oblik astme, a pojačano zagađenje vazduha, naročito zimi, pogoršava stanje obolelih (СрпКор)	Najveći broj obolelih u ovom periodu su deca školskog uzrasta od sedam do 19 godina (СрпКор)	Izbeglička porodica mora da raspoláže i odgovarajućim stambenim prostorom i da deca u školskom uzrastu zaista i pohađaju školu (СрпКор)

Конкурентни синтагматски модели. Остварују се могући конкурентни синтагматски модели с односним придевом (*школско дете*), односно квалификативним генитивом (*дете школског узраста*), односно квалификативним локативом (*дете у школском узрасту*).

4.5.2.5. Именовање човека према сексуалном опредељењу

Именичке синтагме конкурентне деадјективним лексичким јединицама из ове лексичко-семантичке групе представимо, као у претходним случајевима, табеларно.

⁸² Мишљења смо да се овом именицом узраст посредно имплицира податком да је реч о ученику неке школе.

Табела бр. 29: Лексичка јединица *хомосексуалац* 'мушкарац сексуално наклоњен другом мушкарцу' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
	именица	описни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}
<p>У априлу 2016. PZR је упозорио о нетачним и увредљивим медијским извештајима који приписују преношење HIV-а homoseksualcima и stoga нарушавају достојанство и права LGBTI особа (БЛ, 9)</p>	<p>Prema anketi stanovništva koju је 2010. sprovela GSA, 56 odsto učesnika ne bi htelo da im homoseksualna osoba bude supervizor, a 47 odsto kolega (БЛ, 25)</p>	<p>Homofobija је iracionalni strah или mržnja orijentisana prema osobama homoseksualnog opredeljenja (СрпКор)</p>	<p>Многи људи верују да је тако, зато што људи са хомосексуалним склоностима често кажу да су открили, а не одабрали, своје хомосексуалне склоности (https://www.imanade.org/pitanja-i-odgovori-o-homoseksualnim-sklonostima/, 8.1.2022)</p>

Исте моделе актуелизују именице попут *бисексуалац*, *транссексуалац*, *хетеросексуалац* итд.

Конкурентни синтагматски модели. Од потенцијалних конкурентних синтагматских модела реализују се именичке синтагме с описним придевом, квалификативним генитивом с обавезним детерминатором и квалификативним инструменталом с обавезним детерминатором.

4.5.3. Конкуренција лексичких јединица са значењем становника, припадника народа и држава и именичких синтагми

У групу лексичких јединица са значењем становника, припадника народа и држава убрајају се етници и етноними. Етницима се означавају становници неког места, локалитета, мањих делова територијалне целине, покрајина и сл., док се етнонимима обележавају имена појединих народа, као и њихови припадници (Шипка 2012: 131).

Конкуренција лексичке јединице и именичке синтагме. М. Јелић констатује да се у српском језику етници ('грч. назив становника неког насељеног места или краја, земље' – прим. Т. Илић) (и ктетици) могу изражавати лексичком јединицом, односно синтетички и/или одговарајућом описном конструкцијом. Испитујући један број информатора, аутор је дошао до закључка да је двојак начин изражавања условљен неколиким факторима: сложеност ојконима, односно назива насељеног места, његовом удаљеношћу (за место близу говорничковог чешће ће се употребити синтетички облик), бројем становника (за мања насеља творбени облици слабије су утврђени, због чега је учесталија употреба описне конструкције), националним саставом становништва, сфером употребе (синтетички облици се више

употребљавају у свакодневном говору а описне конструкције у јавној употреби и језику медија) (Јелић 2007: 459–461). Такође, аутор наводи и запажање С. Георгијевића о могућем уделу културног и образовног нивоа у начину изражавања етника где је вишем културном нивоу ближи синтетички лик етника (фус. 4 у: Јелић 2007: 460).

Десупстантивне лексичке јединице из ове лексичко-семантичке групе реализују уједначене моделе, који су дати у наредним табелама.

Табела бр. 30: Лексичка јединица *западњак* '2. фиг. а. човек са запада (из Западне Европе)' (РМС II: 179) и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
	именица	односни придев + центар	центар + \emptyset N _{Gen}
Л. Костић пише Самсон и Далила, као што пишу западњаци (РМС II: 179); Ah, ne, ja sam Evropejac, zapadnjak . Taj vaš raspored, to je čisti Istok (СрпКор)	Kako i koliko će zapadni čovek razumeti pravoslavlje umnogome zavisi od pripadnika Srpske pravoslavne crkve (СрпКор)	plašim se, mora biti radikalnija za zapadnoevropskog čoveka. Nije slučajno što je upravo čovek Zapada na izvestan način prenet i psihoanalizom i jogom (СрпКор)	Ne samo da su njena bogata tradicija i mitologija veoma zanimljive ljudima sa zapada , već je i činjenica da su teška i destruktivna vremena koja su prošla čovekovu svest usmerila (СрпКор)

Табела бр. 31: Лексичка јединица *Београђанин* 'становник Београда; онај који је пореклом из Београда' (РСАНУ I: 468) и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА			
	именица	односни придев + центар	центар + \emptyset N _{Gen}	центар + <i>из</i> + N _{Gen}

<p>gde se za letnjih dana slegnu hiljade Beogradana (И. Андрић, П, 440); Beogradanin је мирољубив и помирљив; често је спреман да са осмехом попusti како би избегао непотребне razmirice (J. Анђић, К, 147)</p>	<p>Тај свет [...] deli se na две vrste ljudi. Једни, mnogobrojniji, obično су beogradski građani – курачи, ресаћи, vesлачи (J. Анђић, К, 132)</p>	<p>Прогнозе кажу да број становника Београда неће убрзо толико порастати да пређе два милиона (https://www.politika.rs/scc/clanak/107789/Beograd-ni-do-2021-godine-nec-e-biti-dvomilionski-grad, 17.10.2021)</p>	<p>ПРЕМИНУО НА ПУТУ КА КОВИД АМБУЛАНТИ: Мушкарцу из Београда позлило - стање му се нагло погоршало (https://www.novosti.rs/c/hronika/nesrece/1043032/muskarac-beograda-preminuo-putu-kovid-ambulanti, 17.10.2021)</p>
--	--	---	--

Табела бр. 32: Лексичка јединица *Србин* 'припадник народа из групе Јужних Словена, чија већина живи у Србији (у великом броју и у појединим суседним земљама)' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
	именица	односни придев + центар	центар + Ø N _{Gen}
<p>Србин је, међутим, стајао пред њим, вољно, хусарски, са прекрштеним ногама (М. Црњански, С2, 543); Јер најсветији путир што се изли на олтар отаџбине Србинове, беху груди ваше; крв коју тада пролисте и данас је благодет Србину (J. Веселиновић, ХС, 2)</p>	<p>Тако смо се опет вратили на нашу тему о моралном усавршавању човека, конкретно, и моралном усавршавању српског човека [...] а најприродније би било да српски човек тежи моралном усавршавању зато што познаје основе своје православне хришћанске вере (В. Јеротић, М, 149); Nad grobom на белој мermernoј ploчи uklesан је „Zavet Čа-Radisava“, svojevrsна himна srpskom čoveku, nastala u Niškoј Vanji (J. Анђић, К, 119)</p>	<p>Odrасli stanovnik Srbije u proseku dnevno popiје šest čаša vode (СрпКор); Kako danas građanin Srbije može promišljati i pisati о Srbiji - Srbiji u Evropi, sa evropskim nasleđem i evropskom budućnošću svetu (СрпКор)</p>	<p>Ekspediciju predvodi naš poznati alpinista Dragan Jaćimović, prvi čovek iz Srbije koji је osvojio najviši vrh на svetu (СрпКор)</p>

Конкурентни синтагматски модели. Потенцијално се остварују следећи конкурентни модели именичких синтагми: с односним придевом, беспредлошким, посесивним генитивом, те предлошким, аблативним, генитивом, тј. генитивом порекла (Пипер/Клајн 2013: 332).

У вези с предлошким аблативним генитивом уочљива је напоредна употреба предлога *из* и *с(а)*. Предлог *из* се употребљава уз генитив имена места, крајева или покрајина у функцији придева за означавање одакле је ко (Стевановић 1969: 233). Међутим, ако се генитивом обележава „име места које се налази на неком узвишењу, на висоравни, или мало већој заравни, на каквој равни већег пространства, релативно веће ширине, или на каквој води, односно непосредно уз њу, на њеној обали и са њеним именом”, почетак кретања од тих места и ка вишим пределима означава се генитивом са предлогом *с(а)*. Притом је од пресудног значаја за употребу предлога *с(а)* уместо *из* с генитивом релативно пространство, односно релативна ширина, као и истоименост назива воденог објекта и места на његовој обали (Стевановић 1969: 236).

Конкуренција лексичке јединице и именичке синтагме. Лексичка јединица и именичка синтагма контекстуални су синоними у следећим изводима из текстова:

ŠEIKOV GLAVNI ČOVEK POSTAO **SRBIN** Biznismen iz Emirata dobio državljanstvo Srbije

Matar Suhail al Daheri, ključni čovek za investicije u Srbiji emiratskog šeika Muhameda bin Zajeda al Nahjana, od 23. januara 2016. **državljanin** je **Srbije**, saznaje “Blic” (<https://www.blic.rs/vesti/drustvo/seikov-glavni-covek-postao-srb-in-biznismen-iz-emirata-d-obio-drzavljanstvo-srbije/gyknwvjv>, 12.11.2021).

MUŠKARAC IZ SRBIJE KOJI JE DRŽAO TAOCE U AUTOBUSU SASLUŠAN! Pretio putnicima da će ih ubiti, uhapšen u Nemačkoj!

[...] **Državljanin Srbije** (30), koji je sinoć uhapšen u Nemačkoj zbog sumnje da je u "Lastinom" autobusu držao taoce saslušan je tokom noći, potvrdili su jutros iz policije. Za sada nije poznato šta je rekao na saslušanju, kao ni u kakvom je psihičkom i fizičkom stanju. **Srb-in** je uhapšen nakon četvoročasovne blokade autoputa između Hilpoltštajna i Gredinga, jer je, kako se sumnja, uzeo trojicu vozača kao taoce (<https://www.espreso.co.rs/vesti/hronika/876745/srb-in-koji-je-drzao-taoce-u-lastinom-autobusu-saslusan>, 12.11.2021).

ЧОВЕК УЈЕО ЧОВЕКА! **Србин** у тучи одгризао део ува Бечлији

Шок и неверицу изазвао је један **Србин** (37), који се на метро станици "Шотенринг" сукобио са двојицом путника, па је једном одгризао парче увета, а другог угризао за леђа [...] Њихово понашање није се допало путнику за ког се касније испоставило да је **српски држављанин** (<https://www.novosti.rs/c/vesti/drustvo/1039192/covek-ujeo-coveka-srb-in-tuci-odgrizao-deo-uva-becliji>, 12.11.2021).

Лексикографском дефиницијом се потврђује да се именицом може номиновати становник неког места, односно његово порекло – *Београђанин* 'становник Београда; онај који је пореклом из Београда' (РСАНУ I: 468).⁸³ Исто се односи и на називе становника земаља, нпр. *Американац* 'становник Америке; онај који је пореклом из Америке' (РСАНУ I:

⁸³ У РСЈ (2011) се именица *Београђанин* описује само територијалним значењем 'становник Београда'.

101). Стога може доћи до замене именице синтагмом и обратно кад за дати контекст није релевантно да ли је реч о етничкој или територијалној припадности:

Семантичка ограничења за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. Наша грађа пружа потврде да се напоредо употребљени облици разједначавају кад реченични контекст захтева семантичку диференцијацију. Именицом се обележава порекло:

Od 1948. do 1991. ukupan broj **stanovnika Hrvatske** kao i broj **Hrvata**, beleži stalan porast, ali je njegov intenzitet varirao u različitim međupopisnim razdobljima (М. Бербер, Б. Грбић, С. Павков, II, 26); Prosečan **stanovnik Beograda** ne razmišlja o ostatku Srbije, osim ako nije direktno vezan za određeni kraj preko žive familije. Stanovnik, jer **Beogradana** je malo, većina vodi poreklo iz drugih krajeva Srbije (<https://forum.krstarica.com/threads/kako-beogradjani-vide-ljude-iz-ostatka-srbije.597186/page-22>, 13.7.2021).

Ради се о томе да људи пореклом из одређеног места нису нужно и његови становници. С тим у вези именицама се означава порекло у следећим примерима:

Kakav preteča internacionalizma! Kornelije Kovač, **Mađar** iz Subotice – na klaviru ili harmonici [...] Josip Jurić, **Hrvat** iz Banja Luke – akustična gitara (К. Ковач, Ф, 28).

И ван напоредне употребе облици се семантички диференцирају. Дакле, синтагма се употребљава ради постизања прецизности, те истицања територијалне припадности независним чланом:

Profesor beogradskog fakulteta političkih nauka i do rata **stanovnik Sarajeva** [Сарајлија] dr Nenad Kecmanović ne deli njen optimizam (СрпКор); Sam eventualni ulazak u Evropsku uniju neće doneti veliko poboljšanje ukoliko svaki **stanovnik Srbije** [Србин] lično ne doprinese tome (СрпКор); Svaki deveti **stanovnik Srbije** [Србин], pokazuje ovo ispitivanje, smatra da Milošević treba da ide u Hag (СрпКор); Svaki deseti **stanovnik Srbije** [Србин] preživljava sa dva i po dolara dnevno, pokazala je anketa o životnom standardu (СрпКор); Svaki deseti **stanovnik Srbije** [Србин] živi u teškom siromaštvu (СрпКор).

У следећим примерима стога није могуће именичку синтагму заменити именицом:

" Mladić nije **građanin Srbije** [*Србин]. On ne bi trebalo dodatno da opterećuje Srbiju ", rekao je Đinđić (СрпКор); Dok je Kloze Nemas po osu, koji je kao **stanovnik Poljske** [*Пољак] igrao u njenoj fudbalskoj reprezentaciji (СрпКор).

С обзиром на примарно означавање порекла, именица се употребљава уз придев *рођени* '1. в. који је нешто с обзиром на рођење, порекло, прави'.⁸⁴

To važi i za vas, rođene⁸⁵ **Bosance** [босанске људе / становнике Босне / људе из Босне], a rogotovu za čoveka došljaka (И. Андрић, II, 322); jer je građanin govorio sa onom glatkom ljubaznošću sa kojom rođeni **Sarajlija** [сарајевски човек / становник Сарајева / човек из Сарајева] уме да odbije odgovor na pitanje na koje ne želi da odgovori (И. Андрић, II,

⁸⁴ У следећем се примеру пак диференцирају место рођења и порекло: Мислио сам - рекао ми је, обративши пажњу на моје тврдо изговарање слова р - да сте рођени **Американац** шкотског порекла, са Пашњака (М. Пупин, СП, 129).

⁸⁵ Може се употребити и синонимни неконгруентни атрибут, кад се такође бележи употреба именице: Отас ми је био Сарајлија [сарајевски човек / становник Сарајева / човек из Сарајева] **po rođenju** (И. Андрић, II, 282).

322); Чему онда да о успону идеализма у америчкој науци говори научник који је почео своју каријеру као српски досељеник, када има толико много рођених **Американаца** [америчких грађана / становника Америке / људи из Америке] који познају читаву ситуацију боље од мене? [...] У таквим приликама он ће рећи, под условом да је схватио дух ове земље, многе ствари на лепши начин него што би то казао рођени **Американац** [амерички грађанин / становник Америке / човек из Америке] (М. Пупин, СП, 188); Izabравши jednu osetljivu i tešku temu , u koju je kao Srbin i рођени **Sarajlija** [сарајевски човек / становник Сарајева / човек из Сарајева] i лично укључен , он је овим романом показао i intelektualnu nezavisnost i ljudsko dostojanstvo (СрпКор); Како је могуће да човек који није са овог тла , рођени **Nemac** [немачки човек / становник Немачке / човек из Немачке] a швајцарски држављанин , који је основао бар десетак полиција од Бразила до Русије (СрпКор).

Наглашавање етничког значења именицом може бити мотивисано и прагматичким факторима. Отуда је често наглашавање етничког значења у текстовима из спортских рубрика:

Nikola први тренер **Srbin** u finalu Lige šampiona (<https://www.alo.rs/sport/ostali-sportovi/nikola-prvi-trener-srbin-u-finalu-lige-sampiona/398800/vest>, 6.6.2021).

SRBIN U FINALU! Kecmanović u nedelju juri trofej na prvom turnirnu после короне! (<https://www.kurir.rs/sport/tenis/3461395/srbin-u-finalu-kecmanovic-u-nedelju-juri-trofej-na-prvom-turnirnu-posle-korone>, 6.6.2021).

NIKO KAO ĐOKOVIĆ I RONALDO - **SRBIN** JE PRVI U TENISU! Kakve reči jednog od najboljih dubl igrača na svetu!

[...] Na našoj planeti Kristijano Ronaldo i Novak Đoković su dvojica sportista koji su najviše investirali u sebe, najviše radili na pripremi. Da li su to uradili tako što su okupili eksperte oko sebe ili tako što su koristili moderne tehnologije kako bi unapredili svoju igru...", rekao je Paes i dodao: "Što se tiče toga u tenisu – očigledno je da je **Srbin** na prvom mestu" (https://www.b92.net/sport/tenis/vesti.php?yyyy=2020&mm=10&dd=22&nav_id=1751749, 11.6.2021).

"Ispred je Nadala i Federera! On je u kategoriji Šumahera i Džordana - najdominantniji atleta u modernom sportu!" Ovo su napisali Britanci! O NOVAKU Đokoviću! "Činjenice su činjenice... **Srbin** je vodeći teniser u prethodnih pola veka!" (<https://sport.blic.rs/tenis/novak-djokovic-najnovije-vesti-britanski-mediji-hvalospev-bolji-o-d-federera-i-nadala/3v201gk>, 6.6.2021).

Употреба именице мотивисана је тежњом ка јачању националног поноса, колективног идентитета идентификовањем колектива са личним успехом, чиме се потврђује следеће:

„[п]остојање низа различитих нивоа и оквира идентификације у свакој друштвеној заједници оставља трага и у језику којим се њени припадници служе у комуникацији, при чему се тај утицај може пратити шире – на плану дискурса, али и уже – у лексичком систему” (Јовановић 2018: 235).

Међутим, путем именице се на народ може применити и упрошћена негативна генерализација. Индикативан је у том контексту следећи цитат:

Ne želim više da slušam da su **Srbi** [припадници српског народа] pobili Muslimane u Srbebrenici. Želim da znam ko je odgovoran za to! (<http://www.zamislisrbiju.org/forum/viewtopic.php4?t=130>, 29.10.2021).

Дистинкција између територијалне и националне припадности може се успоставити творбеним планом. Нпр. синтагма *становник Србије* може се лексикализовати именицом *Србијанац* 'припадник српског народа који живи у Србији'. Дакле, ова именица има превасходно територијално значење, а именица *Србин* етничко значење:

Jer **Srbin** u Hrvatskoj ne sme da osjeti , da je **Srbijancu** , dakle Srbinu u Srbiji bolje nego njemu " (СрпКор); И волео бих да могу да кажем, не само да сам **Србин**, већ и да сам **Србијанац** (<https://www.politika.rs/scc/clanak/110862/И-сад-чекам-да-ми-се-Кустурица-обрати>, 14.4.2021).

Захваљујући суфиксима, именички облици се могу разједначити на конотативном плану. Рецимо, у Напомени 1 у Пипер/Клајн (2013: 224) наводи се да је поред *Азијац/Азијка* исправно и *Азијат/Азијаткиња*, али се овај облик данас употребљава с негативним призвуком ради означавања „особе која се понаша на начин карактеристичан за Азију у негативном смислу”, чиме се врши негативна стереотипизација читавог народа.

То се може постићи и семантичком деривацијом, као у следећем примеру где до семантичке трансформације, те погрдног става, долази захваљујући семи колективне експресије:

Za vas Katiće sam radila i čuvala. U šta su se istekle moje mlade godine? [...] Pa me sada biješ i tučeš, **Turčine** (Д. Ћосић, К, 85).

Уп. *Турчин* '2. фиг. округан, свиреп човек'.

Дакле, имена етника могу се „пунити значењем” под утицајем ванлингвистичких фактора (Драгићевић 2010: 102), кад се обично не могу супституисати синтагмом. Изузетке бележи и наш корпус, као у следећем примеру где се с датом негативном конотацијом генерички употребљава синтагма:

Glavni junak Dile , koga tumačim , tipični je **čovек sa Balkana** [Балканац]. Sve zna , u sve se razume (СрпКор).

Разједначавање лексичких јединица се на семантичком плану може постићи и одступањем од фонетске норме, а уједно и графостилистичким поступком, односно специфичном употребом правописних правила – употребом малог слова уместо нормативно прописаног великог:

Za stare **Beogradane**, dakle ne **beogradžane**,⁸⁶ su talibani svi koji ne žive na njihovoj adresi a neretko čak i neki koji žive... Međutim zaista je velika razlika između originalnih Beograđana i ovih novokomponovanih koje imamo ovde prilike da čitamo (<https://forum.krstarica.com/threads/kako-beogradjani-vide-ljude-iz-ostatka-srbije.597186/page-22>, 13.7.2021); Kažu da je na liniji 38 za ceo mesec jun samo jedan putnik očitao kartu. Ljudi, ne možemo tako da živimo. Ali stvarno ne možemo. Ako ja kao nulta generacija **beogradjana** to shvatam, kako vi koji ste peta generacija **Beogradžana** to ne uvidjate? A tako ste ponosni na taj detalj svog sivi-ja. Evo, zbog vas sam, uz naklon i poštovanje tom kvalitetu vaših ličnosti, i tu glasovnu promenu dj u dž ispisao (<http://91.222.6.146/text/20726/Beogradzani/?page=3>, 16.7.2021).

До замене именице именичком синтагмом и обратно, чини се, не долази кад ови облици реализују секундарна значења. Именицом се нпр. актуелизује сема 'стање духа, начин живота':

Zovem se Aleksandar, imam 35 godina a u u Beogradu živim već 22 godine. Namerno potenciram „živim“, jer se ne osećam **Beogradaninom** [грађанином Београда], a to ističem jer je svakako jedan od uzroka nastanka depresije, pored mnogih, moje nevoljno preseljenje u Beograd, tačnije izbeglištvo, raseljništvo ili beg iz rodnog ratnog Prizrena 1999. Godine (<https://nesalomivi.rs/najjac-i-ljudi-na-svetu/aleksandar-stojkovic/>, 13.7.2021).

Смедеравац [грађанин Смедерева] је рођењем и духом, **Београђанин** [грађанин Београда] хабитусом и каријером (<http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=39024&pf=1>, 11.7.2021).

Rodom Nišlija, duhom **Beogradanin** [грађанин Београда], istovremeno voljen i nepodoban, umilan i nagorak, Duško Radović (1922-1984) i danas se pamti kao verni reprezent jednog vremena i grada - nekih živopisnijih godina i nekog vedrijeg Beograda (<https://www.ekspres.net/srbija/beograd-je-vec-toliki-da-jedva-moze-ceo-da-stane-u-jedan-dan-dusko-radovic-roden-je-na-danasnji-dan-pre-96-godina>, 11.7.2021).

Taj tihi Novosađanin po rođenju , ubojiti radnik u nauci i književnosti u Beogradu , **Jugosloven** [грађанин Југославије] po uverenju , koji je u mnogo čemu prednjačio , ostavio je za sobom i svojeručni testament (СрпКор).

⁸⁶ Како до ове појаве долази у неформалним језичким варијететима који не припадају стандардном језику, творбена образовања у њима настала нису усталила значења, што отежава њихово правилно разумевање. Уп. пример истог облика, с истим фонетским одступањем, али с опречним значењем: **Beogradžanin** [наслов] – Najsrećniji covek na kugli zemaljskoj. U isto vreme urban, talentovan za sve, samokritican, kulturnan (nije ko ovi dodjosi koji su mu doneli Juzni Vetar, trebali su da ostanu u Leskovcu i Zitoradji), pretplacen za najbolji posao u svom rodnom gradu, covek cije su 58 generacija zivele u istom gradu gde zivi i on, superponosan, pametan, sere zlatna govna, jebe najbolje ribe (+ na njega se lepe ove iz provincije), superSrbin, superEvropljanin, jedini u pravu, ogradjuje se od svega sto je doslo sa strane, zivi punim zivotom gledajuci sebe u ogledalo i govoreci samom sebi: "Srce, ti si **BeOgraDZanin**, tako si cool i bolji od svih ostalih, jer ti si roDZEN u metropoli, nisi doso iz tamo nekog Alakinca." Dalje: Toliko je cool, da on odredjuje sta je cool, i toliko je dobar i neiskvaren da on odredjuje sam sta je dobro i neiskvareno. Nista ne sme da dira njegov Beograd. Provincijalci su dobri jedino ako ostanu u svojim pecinama, dok samo neki izuzetak moze da dodje da se skoluje i zivi u njegovom svetom gradu. Steta, sto on misli i kaze za sebe da je ovakav, dok je istina drugacija: **BeOgraDzanin** je pokvareni narcis sa dijagnozom sizofrenije i bliskim rođjacima u dzungli. P.S. Ovo je definicija o **BeOgraDzaninu**, a ne o Beogradu, lepom i gostoprимljivom gradu, pa se nadam da ce to moderatori shvatiti, a ne okarakterisati kao "eksplicitno vredjanje", ma sta to znacilo. Autor definicije nije iz Beograda, al u tom gradu mu je ko malom spasen zivot i on voli taj grad, ali ga retko, retko posecuje (<https://vukajlija.com/beogradzanin>, 14.7.2021). И у овом примеру примењен је графостилистички поступак мешања великих и малих слова ради опонашања изговора људи на које се реферише, чиме се врши њихова пејоризација.

Нисмо нашли потврде за синтагме употребљене у овом значењу.

Што се тиче именичке синтагме с конгруентним атрибутом, односно присвојним придевом, она се доминантно употребљава у генеричком значењу:

Све погрешке **руског човека** [Руса], социјалне и политичке, долазе из његове дубоке потребе за еванђеоском љубављу, која, уосталом, инспирише и дела свих његових највећих мислилаца (Ј. Дучић, СД, 99); U tom smislu , ciklus o sudbini malog **srpskog човека** [Србина] izrastao je vremenom gotovo u moderan ep , ispričan u teškom ritmu , prožet razumevanjem (СрпКор); Od Kosovskog boja do danas . Da se ne poveruje , šta je sve pravoslavni **srpski човек** [Србин] pretrpeo i preživeo na na ovim rodnim prostorima vascelog srpstva (СрпКор); ga je Gebels izabrao za ulogu zato što je njegov izgled mogao da izazove netrpeljivost i zavist kod **nemačkog човека** [Немца]. Znete ono : kosmopolitski Jevrejin koji putuje svetom zarađujući ogromne pare (СрпКор).

С друге стране, синтагматски модел с независним чланом *човек* 'особа' може пак, сходно контексту, реализовати значење 'човек који одржава пријатељске односе са земљом која је у основи употребљеног присвојног придева', кад не долази до замене именицом. Нпр.:

Svi su znali da je knez Pavle **engleski човек** [*Енглеz] (В. Кецмановић/Д. Стојиљковић, К, 173).

Творбено ограничење за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. У нашој грађи забележени су примери за номинацију етника где се за перифрастичним образовањима посеже кад назив није познат јер га је потребно извести од стране творбене основе, није устаљен и сл. (в. и Напомену 3 у: Пипер/Клајн 2013: 225):

Доцније су је људи, онако разбарушену, поцепану, одвели њеној кући – кући, у коју ни један **становник Токаја** није хтео да уђе (М. Црњански, С2, 415); i verovatno nijedan **становник Stouk - Beahilsa** sada ne zna da se put koji se račva u njegovoj varoši opet spaja (СрпКор); On je bio jedini **становник Tet - Fulka** , sem pustinjaka koji je nadzirao kapelu i koga smo upravo zatekli na molitvi (СрпКор); Na primer , jedan **становник Tjencina** , strateški važnog lučkog grada na severu Kin[e] (СрпКор); pita Anđelo Lancano , 56 - godišnji **становник Pjanure** , čije su reči prenele i strane agencije (СрпКор); koje su se možda ugnjezdile i među nama , legitimisano nedužnima - prokomentarisao je jedan **становник Menhetna** (СрпКор).

4.5.4. Конкуренција лексичких јединица са значењем вршиоца радње/носиоца занимања и именичких синтагми

Под овом творбено-семантичком категоријом подразумевамо и именице са значењем вршилаца радње и именице којим се означавају носиоци занимања, премда се некад ове две групе раздвајају на *nomina agentis*, односно *nomina professionis*.

4.5.4.1. У табели бр. 33 представљени су конкурентни структурни модели сложеница чије лексичке основе чине именица и глагол. Притом, овде убрајамо и сложенице чији се други саставни део не може употребити самостално, како се то чини и у Клајн (2002: 56).

Табела бр. 33: Лексичка јединица *кућепазитељ* 'настојник куће, домар, пазикућа' и конкурентни синтагматски модел

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА
именица	центар + Ø N _{Gen}
Ne vidim nigde daljinac za erkon . . . Nema veze , kućepazitelj će sigurno da svrati kasnije i da ga isključi (СрпКор)	Маја месеца 2002. godine, Одсек за заступање и подршку жртava (у даљем тексту VASS) је од стране полиције обавештен о постојању напуштене куће у Призрену у којој живе четири девојчице старе између 12 и 16 година, заједно са деčаком старим 2 године, а без надзора пунолетног лица [...] CSR је формално испунио своју дужност тиме што је поставио старатеља, који је у ствари био pazitelj куће током дана, међутим није надгледао рад старатеља (ИЦСКос: 17)

Исти конкурентни синтагматски модел потенцијално остварују сложенице: *баснописац, бродовласник, градоначелник, женомрзац, зајмодавац, коњоводац, крстосац, металостругар, престолонаследник, путовођа, риболовац*,⁸⁷ *словослагач, стаклорезац, станодавац, чудотворац*⁸⁸ итд.

Творбено-семантичка интерпретација лексичких јединица. У вези са творбено-семантичком интерпретацијом ових твореница постоје мимоилажења, будући да је она подложна вишеструкој мотивацији у зависности од тога држимо ли се семантичког критеријума или критеријума последњег чина у творби (*романописац* 'онај који пише романе' / 'писац романа'), те се примери за комбиновану творбу каткад могу подвести под различите моделе (извођење, композиција). Штавише, различита творбена решења се понекад добијају и у оквиру само семантичког критеријума сходно томе како се дефинише лексема (Ђуровић 2007: 209–211). Притом:

„не ради само о другачијим творбеним моделима и мешању творбених критеријума већ је проблем и у томе што у зависности од творбеног критеријума добијамо творбени модел по коме један пример класификујемо као сложеницу, префиксалну твореницу или као пример комбиноване творбе. А једна иста реч не може у исто време бити пример за неколико модела творбе” (Ђуровић 2007: 212).

Стога је у вези са сложеницама овог типа С. Ђуровић мишљења да ако је у другом делу творенице реч која има самостално значење, треба применити критеријум последњег чина у творби (Ђуровић 2007: 212), те овакве сложенице треба сврстати у сложенице творене чистим слагањем, односно у сложенице несуфиксалне творбе са ендоецентричним значењем (в. и Вукићевић 1994: 148), чије је значење сужено првим, зависним чланом, док други члан преузима значење целе сложенице.

Конкурентни синтагматски модел. Наведене именичке сложенице конкурент у виду именичке синтагме имају у моделу с објекатским генитивом, који се јавља као слободни

⁸⁷ Могућ конкурентни синтагматски облик је и 'ловац на рибу'.

⁸⁸ У датим примерима спојни вокал је завршни сегмент првог форманта. Слично И. Клајну присуство или одсуство спојног вокала не сматрамо за најважније обележје на основу кога се врши подела сложеница (Клајн 2002: 27). Отуда, попут њега, приликом представљања творбеног обрасца сложеница спојни вокал посебно не издвајамо.

генитив именица адноминално употребљених уз именице које означавају неку радњу (Пипер/Клајн 2013: 337). Синтаксичка позиција објекатског генитива је допуна независног члана, и то изведеног од транзитивних глагола (Стојановић 1996: 474).

4.5.4.2. У групу именичко-глаголских сложеница *nomina agentis* (Клајн 2002: 56) може се убројити и именица *књигољубац*.

Табела бр. 34: Лексичка јединица *књигољубац/књигољубиви* 'онај који воли књиге, библиофил' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица	поименичени придев	описни придев + центар	центар + Ø N _{Gen}
Он је њихов најзначајнији књигољубац , оснивач новина (РСАНУ IX: 672)	Књигољубив биће. Ако књигу изучи, зјело похвалан биће (РМС II: 757)	Koliko sam shvatila, ono što Eden razlikuje od ostalih platformi za čitanje jeste što je on neki miks aplikacije za čitanje i Goodreads-a, tj. zamišljen je tako da postane i društvena mreža za knjigoljubivi svet (https://bezimenasakomentarom.wordpress.com/ , 11.10.2021)	Bilo je prirodno da prvo zatražimo pomoć od Endru Karnedžia, jer je on bio poznat kao ljubitelj knjiga (СрпКор)

Исте конкурентне моделе остварују именице попут *властољубац*, *истинољубац*, *користољубац*, *правдољубац*, *славољубац*, *среброљубац*.

Конкурентни синтагматски модели. Лексичке јединице из наведеног отвореног творбеног низа остварују, дакле, могуће конкурентне моделе у именичким синтагмама с описним придевом, односно с објекатским генитивом. Ипак, у односу на претходну групу примера (в. табелу бр. 33), оне конкурентне синтагматске моделе могу имати и у именичким синтагмама са сложеним придевима, које је могуће образовати од лексичких основа које су у њиховом саставу.⁸⁹ Отуда и лексичкој јединици конкурише поименичени придев.

Конкуренција лексичке јединице и именичке синтагме. О конкуренцији једнолексемског и перифрастичног облика сведочи њихова напоредна употреба у истом тексту. У нашој грађи забележен је следећи пример:

8 knjiških stvari koje bi svaki **knjigoljubac** trebalo da uradi bar jednom

Biti čitalac je mnogo više od pukog zabijanja nosa u knjige. Naravno, priče i naša ljubav prema njima su ono što nas identifikuje kao **knjigoljupce**, ali način na koji knjige postaju deo našeg života može otići mnogo dalje od stranica [...] Evo liste od 8 stvari za koje smatram da bi svaki **ljubitelj knjiga** morao da uradi makar jednom; svaka od njih će vam sigurno doneti mnogo neverovatnih uspomena [...] Radite kao knjižar [...] upoznavanje

⁸⁹ У вези са именицама *човекољубац*, *истинољубац*, *правдољубац* и сл. које сврстава у атрибутивне, Г. Штасни примећује да иако се творбено значење ових лексема представља по моделу придев + именица (*човекољубива*, *истинољубива*, *правдољубива* + *особа*), оне нису мотивисане придевима, већ се могу сматрати дериватима истог степена који су настали сложено-суфиксалном творбом (Штасни 2011: 175).

velikog broja autora, pristup prvim primercima knjiga... sve je to ono što pravi **ljubitelji knjiga** žele. Takođe sam upoznala neke od najbližih prijatelja tamo i prvi put u životu sam imala društvo **ljubitelja knjiga** [...] Ako se pridružite onlajn klubu, moći ćete da diskutujete o knjigama sa stotinama, hiljadama, čak i milionima stranaca (ako izaberete neki strani kojih ima mnogo), s **ljubiteljima knjiga** poput vas, a svi su zainteresovani da dele priče i raspravljaju o tome šta im one znače [...] Susret sa omiljenim piscima je jedna od najzabavnijih i najzбудljivijih stvari koju možete da uradite kao **ljubitelj knjiga**, a sada je to lakše nego ikada [...] (<https://www.laguna.rs/laguna-bukmarker-8-knjiskih-stvari-koje-bi-svaki-knjigoljubac-treba-lo-da-urad-unos-8086.html>, 7.3.2021).

4.5.4.3. Истој лексичко-семантичкој групи припада и сложеница *великопоседник*, чију структуру пак чине придев и именица.

Табела бр. 35: Лексичка јединица *великопоседник*⁹⁰ 'а. власник великог пољопривредног имања, великог газдинства' (РСАНУ II: 486) и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
	именица	описни придев + центар
Средства за производњу постају [...] монопол [...] малог броја капиталиста и великопоседника (РСАНУ II: 498)	Сви су они остали везани за своје село имањем, традицијом, једном искључивом и страсном љубављу за живот на селу, за бескрајну слободу коју имају велики поседници на селу (И. Секулић, КП, 128); Pre tačno 110 godina , 1896 . godine , senćanski veliki posednik , ekonom , narodni poslanik i javni radnik , a nadasve strastveni knjigoljubac (СрпКор)	tako da je npr . gospodin Deripaska postao vlasnik velikog poseda u CG (СрпКор)

Конкурентни синтагматски модели. Могућим конкурентним именичким синтагмама показују се форме с описним придевом, односно посесивним генитивом.

4.5.4.4. Сложеница *основношколац* творбеног модела придев + именица + суфикс, односно универбат *основац*, може остваривати унеколико друкчије конкурентне моделе, сходно семантици, те синтаксичком односу саставних чланова којим се може интерпретирати. Уп. модел с квалификативним локативом.

Табела бр. 36: Лексичка јединица *основац/основношколац* 'ученик основне школе' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА
-------------------	-------------------

⁹⁰ Ова лексема се у речнику дефинише упућивачки, предност се даје варијанти *велепоседник*.

именица	односни придев + центар	центар + ODet N _{Gen}	центар + ODet N _{Lok}
Ни као основац ... није био вешт ни окретан (РМС IV: 220); Средње стручне школе у Јагодини нуде свршеним основношколцима школовање за широк спектар занимања (СрпКор)	podaci o osnovnom obrazovanju , posebno o broju učenika , pokazuju две значајне промене у основношколској популацији : постепено смањивање укупног броја ученика из године у годину (СрпКор)	У први разред основне музичке , односно балетске школе , уписује се ученик основне школе који положи пријемни испит (СрпКор); сваки трећи ученик основне школе трпи псовке , увреде , понижавања и ударце својих вршњака (СрпКор)	казао је да " бајке о Европи које је причао Ђелић не приличе ни деци у основној школи , дајте да анализирамо сваки члан SSP - а (СрпКор); Контактима са ученицима у основној школи указују да непоштовање правила понашања постaje изразито после шестог разреда (СрпКор)

Исте конкурентне моделе реализују сложенице попут *високошколац, вишешколац, средњошколац* итд., као и сложенице са редним бројем у првом делу попут *друголигаш, петооктобраш, првотимац* итд.

Конкурентни синтагматски модели. Конкурентни синтагматски облици наведене лексичке јединице могу се, дакле, реализовати у форми именичке синтагме с односним придевом, с посесивним генитивом,⁹¹ те с квалификативним локативом с обавезним детерминатором.

4.6. Конкуренција лексичких јединица [- живо] и именичких синтагми

У вези са изведеницама неживог значења И. Клајн примећује да се оне понекад могу дефинисати синтагмом састављеном од придева и именице женског рода, „тако да представљају неку врсту универбација”, нпр.: *црница* (земља), *живица* (жива ограда), *десница*, *левица* (рука), *спаваћица* (кошуља), *лојаница*, *воштаница* (свеће) итд. Аутор, међутим, констатује да је више речи у којима није могуће успоставити такву корелацију, нпр.: *модрица*, *брзица*, *тамница*, *кривица*, *пречица*, *оштрица*, *жутица*, *врућица*, *сушица*, *равница*, *топлица* (топли извор), *киселица* (више разних значења), *годишњица*, *данашњица*, *дневница* итд. (Клајн 2003: 118).

Премда се на нивоу изолованих примера парови конкурентних изведеница и именичких синтагми семантички поклапају (што се да потврдити и лексикографским дефиницијама), то није увек случај и у тексту, реченичном контексту. Нпр. у РСЈ (2011) *паучина* се дефинише као 'паукова мрежа, нити паукове мреже', кад су ови облици и

⁹¹ Посесивним генитивом у овом случају обележава се лице у службеном или пословном односу према појму с именом од кога зависи (Стевановић 1969: 170).

конкурентни. Међутим, кад синтагма задобија фигуративно значење,⁹² засновано на секундарном значењу лексеме *мрежа* '3. фиг. клопка, замка; оно што спутава, ограничава нечију слободу: пасти у нечију мрежу, хватати у мреже сопствених лажи', не може доћи увек до замене. Она је нпр. могућа у следећем примеру:

takav je da mi sada imamo ogromne probleme kako da se iz svih tih njegovih zamki , **пауџина** [паукових мрежа] i svega što je zapleteno , zamrljano , izvučemo (СрпКор).

Али не и у наредним примерима:

Nisam ni bio svestan kako sam upao u **паукову мрежу** [*паучину] nove muzike, ne tako kvalitetne kao što je džez, ali energične i uzбудljive u izrazu i porucu (К. Ковач, Ф, 23); То је , рекао биh , **паукова мрежа** [*паучина] mondijalizma u koju upada svesno ili nesvesno , sve veći broj zemalja (СрпКор); Zakoni Indije , govorilo se u španskoj Americi , jesu **паукова мрежа** [*паучина]: hvataju male , ali ne i velike prestupnike (СрпКор); Nikad nema informacija da će neke akcije padati , tako da je **паукова мрежа** [*паучина] za sitne investitore , koja se stvara spontano , uspešno razapeta (СрпКор).

Синтаксичко окружење тражи употребу именице *мрежа* (уп. употребљене облике *упасти, хватати*,⁹³ *разапет*).

У даљем раду представићемо лексичко-семантичке групе са семантичким обележјем [-живо] које се одликују хомогеним конкурентним синтагматским моделима.

4.6.1. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'месо'

Табела бр. 37: Лексичка јединица *свињетина/свињско* 'свињско месо' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА		ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
именица	поименичени придев	односни придев + центар	центар + Ø N _{Gen}	центар + од + N _{Gen}

⁹² О теоријском приступу разграничавању појмова фигуративног значења и фигуративне употребе лексеме в. Јовановић (2012: 71–72).

⁹³ Ипак, уз овај глагол бележе се и примери употребе именице: Zakoni u Srbiji su **пауџина** kroz koju prolaze velike muve , a u koju se hvataju male (СрпКор); Tanana **пауџина** antena hvatala je prolazeće talase radio - šuma - neprekidno pucketanje i pištanje (СрпКор).

<p>У торби [...] беше [...] бут непечене свињетине (РМС V: 693)</p>	<p>Svinjsko od buta se prodaje po najmanje 5 , 6 evra , ali i do deset evra po kilogramu (СрпКор)</p>	<p>Моја се претпоставка о трговини са упљачканим свињским месом обистинила (П. Тодоровић, Д, 48); Празник рада и треба obeležavati борбено , а не на izletu uz svinjsko pečenje - каже члан " Побунjenog uma " Filip Šaćirović (СрпКор)</p>	<p>Ovim pravilnikom propisuju se minimalni uslovi koje u pogledu kvaliteta moraju da ispunjavaju meso svinja (svinjsko meso) u trupovima, polutkama i osnovnim delovima polutke i jestivi delovi zaklanih svinja (https://www.tehnologijahrane.com/pravilnik/pravilnik-o-kvalitetu-zaklanih-svinja-i-kategorizacija-i, 16.9.2021)</p>	<p>Šta će da vam se desi ako ste pojeli meso od svinje koja je zaražena afričkom kugom? Šta da radite ako sumnjate da ste jeli zaraženu svinjetinu? (https://www.telegraf.rs/zivot-i-stil/zdravlje/3092399-sta-ce-da-vam-se-desi-ako-steinje-koja-je-zaražena-afričkom-kugom, 14.2.2022)</p>
---	--	---	--	---

Исти модели конкурентни су изведеницама: *браветина, говедина, зечетина, јагњетина, коњетина, лососовина, пачетина, пилетина, овчетина, сомовина* итд.

Конкурентни синтагматски модели. Лексичким јединицама с архисемом 'месо' конкурентне су именичке синтагме с односним придевом, као и именичке синтагме с посесивним генитивом, беспредлошким и предлошким, којим се показује однос дела према целини (Пипер и др. 2005: 145).

Семантичко ограничење за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. Незнатна семантичка дистинкција успоставља се у језику струке, уп.:

[о]бично се сирово месо добијено од свиње назива свињетина која остаје неслана, али постоје људи који чак и сољено и сушено месо називају свињетином (<https://sr.differencevs.com/6861900-difference-between-pork-and-beef>, 19.9.2021).

4.6.2. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'ракија'

Табела бр. 38: Лексичка јединица *шљивовица* 'шљивова ракија, која се добија дестилацијом преврелог кома шљива' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА	
именица	односни придев + центар	центар + <i>од</i> + N _{Gen}
<p>Пили су златну густу манастирску шљивовицу (РМС VI: 984); Најбоља је шљивовица из Карађорђевог села (https://www.politika.rs/scc/clanak/482798/Najbolja-je-sljivovica-iz-Karadordevog-sela, 15.9.2021)</p>	<p>Ova šljivova rakija pravi se na tradicionalni način i bez dodatka šećera, veštačkih boja i poboljšivača ukusa (https://www.tastebrandy.com/rakija-ljivovica-gorda-lux-p-93.html?language=rs&osCsid=fk46sbnqh3gc1nlp530nkhun11, 16.9.2021)</p>	<p>Posle toga rakija od šljive s ukusom divlje kruške - samo klizne (СрпКор)</p>

Исти модели конкурентни су изведеницама: *антовача, бресковача, вишњеваца, гроздовача, дренаваца, дудовача, дуњевача, кајсијевача, крушковача* итд.

Конкурентни синтагматски модели. Лексичким јединицама за именовање врсте ракије конкурентне су именичке синтагме с односним, те градивним придевом, који означава да је појам уз чије име стоји од онога што значи именица која је у његовој основи (Станојчић/Поповић 2011: 93), као и синтагме с предлошким генитивом материје у функцији зависног члана. *Генитив материје* јесте генитив којим се квалификује именички појам преко материје од које је сачињен (Пипер и др. 2005: 162). Како се у синтагмама с независним чланом са значењем 'прехрамбени производ' он квалификује преко материје од које је настао, а која представља његов основни састојак, генитиву може конкурисати градивни, односно присвојни придев у функцији конгруентног атрибута⁹⁴ (Редли 2015: 260).

А. Марковић је разматрала услове под којим се генитив материје може трансформисати у конгруентни атрибут. Дошла је до закључка да до датог преобликовања може доћи када именица у генитиву нема сопствену придевску одредбу (*ствари од метала* ← *металне ствари*), или кад се именица у генитиву одређује описним придевима из групе назива за боје или са значењем објективног квалитета (*завеса од зеленог сомота* ← *зелена соматска завеса; фереџе од тешке чоје* ← *тешке чојане фереџе*). С друге стране, конструкција *од + генитив* фаворизује се ако се:

- у функцији конгруентне одредбе јави више од два описна придева: *кратке беле панталоне од платна* (← *кратке беле платнене панталоне*);

⁹⁴ Градивном генитиву у појединим случајевима може конкурисати и номинатив у функцији апозитива (*сос од парадајза* → *парадајз-сос*) (Редли 2015: 260).

- у саставу неконгруентног атрибута налази придев евалуативног значења, јер се оцена материјала не мора односити и на оцену предмета добијеног од датог материјала: *хаљина од беле, фине вуне* (\neq *бела, фина вунена хаљина*);
- када се употреби одредбени придев *лажан*, јер се од неправог, лажног материјала може направити права ствар: *вазе од лажног порцелана* (\neq *лажне порцеланске вазе*);
- када именицу у генитиву одређује неки односни (односно-присвојни) придев – *босански, бечки, кинески* и сл., те се трансформацијом добијају два релациона атрибута – односни и градивни, будући да се порекло материјала не мора слагати с пореклом производа: *фракови од енглеског штофа – штофани фракови* \approx **енглески штофани фракови*;
- када су у улози генитивне одредбе две координиране именице или именице у набрајању, јер је тада могућа двојака интерпретација – или је сваки појединачни предмет од другачијег материјала или је од комбинације материјала (*јастук од баришуна и свиле*, кад је теоријски могуће употребити и придевску форму – *баришунаст и свилен јастук*): *маска од хартије и лака*.

Није, такође, могуће творити придевску форму уместо генитива материје од именица страног порекла: **рафијски, *твидски*; којима се означава материјал који није прототипичан за израду предмета означеног независним чланом, с обзиром на то да се одређени предмети могу израдити само од одређеног материјала (изузетак је, нпр., *пешичана кула*): *краљевска одора од ружичасте гувериране хартије* (**хартијска одора*); односно од именица општег значења као што је *материја*. Реч је о томе да је материјал неопходно квалификовати, због чега се употребљава обавезни детерминатор: *предмети од тако фине материје *материјални предмети* (Марковић 2016: 14–21).

Такође се у литератури у вези са конкурентним синтагматским облицима констатује да „десупстантивни придев мање прецизно – у садржинском смислу – изражава однос два појма него што су то у стању падежи именица”⁹⁵ (Фелешко 1995: 111).

Семантичко ограничење за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. Према лексикографска дефиниција *шљивовицу* дефинише путем градивног придева (в. лексикографски опис у табели бр. 38), наишли смо на запажање у вези са семантичком диференцијацијом конкурентних облика, према ком „*шљивова* [*ракија* – прим. Т. Илић] означава посебну врсту ракије од шљива, која се пече само једном, док *шљивовица* означава два пута печену ракију, тзв. препеченицу” (Стојковић 2015).⁹⁶

4.6.3. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом ’дрво’

Табела бр. 39: Лексичка јединица *боровина* ’а. борово дрво (као грађа и гориво)’ и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА
----------------------	-------------------

⁹⁵ Нпр. синтагма *чоколадна торта* може се, зависно од ситуације, разумети као *торта са филмом од чоколаде* или *торта која је преливена чоколадом* (Ивић 2010: 270).

⁹⁶ У издању овог рада који нам је био доступан, нису нумерисане странице, из ког разлога ни ми не наводимо број стране на коју се позивамо.

именица	односни придев ⁹⁷ + центар	центар + Ø N _{Gen}
Посједаше на комаде разбацане боровине (РСАНУ II: 70)	Borovo stablo je zimzeleno i visoko do 40 m. Krošnja stabla je široka i jajolika (https://kolibica.com/?p=1034 , 8.3.2021)	Drvo bora je jedričavo, beljika žućkasto-bela, uska ili široka, osržavanje počinje između 40 i 60 godina starosti (https://kolibica.com/?p=1034 , 8.3.2021)

Исти модели конкурентни су изведеницама: *аришевина, бадемовина, брезовина, бресковина, буковина, вишњевина, врбовина, дреновина, кедровина, кестеновина, крушковина* итд.

Конкурентни синтагматски модели. Међу конкурентним именичким синтагмама могућим се према нашој грађи издвајају оне с односним придевом (*борово дрво*), односно посесивним генитивом (*дрво бора*).

4.6.4. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'фабрика'

Табела бр. 40: Лексичка јединица *пивара* 'фабрика пива' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
	именица	односни придев + центар	центар + Ø N _{Gen}
Почетком прошлог века у граду је изграђена прва пивара (РМС IV: 414); Izgorela је i Hartmansvajlerska пивара u Vogezima, sravnjena је sa zemljom i ogromna pivara u Nideraspahu, kod Milhauzen (СрпКор)	А pivska kompanija Karlsberg такође прави prototipove papirne boce piva (https://www.021.rs/story/BBC/266022/Kok-a-kola-plastika-i-ekologija-Kompanija-ispit-uje-prvu-papirnu-flasicu.html , 8.1.2022)	dođajući da ima više naslednika oduzete imovine, koju osim hotela "Vojvodina" čine dvorac i fabrika piva u Čelarevu, zatim pivara u Zrenjaninu, porodična kuća u centru Novog Sada (СрпКор)	Za četiri godine ukupni nagradni fond, koji daruje kompanija za proizvodnju piva "Karlsberg", iznosi milion evra (СрпКор)

⁹⁷ С. Стојановић констатује да према присвојни придеви на *-ов, -ев, -ин* првенствено обележавају референте са семантичким обележјима [+ живо] [+ једнина], обележја [- живо] [+ једнина] имају у ботаници, где се између целине (биљка) и њеног дела успоставља однос партитивности (*орахово дебло*) (Стојановић 1996: 480). М. Стевановић истиче да у примерима истог типа „немамо посесивне већ придеве што означавају особину добивену по врсти биљке с именом у основи придева” (Стевановић 1969: 178).

Исти модели конкурентни су изведеницама: *бетонара/бетоњерка, железара, кожара, стаклара, сукнара, ткачица* итд. Облици попут *вунара, електрана, ланара, плинара, скробара, уљара, цемента, шећерана*, итд. по правилу не реализују само модел с конгруентним атрибутом односно односним придевом.

Конкурентни синтагматски модели. У нашој грађи смо нашли потврде за именичке синтагме с односним придевом и с квалификативним генитивом. Конкурентним се још испоставља и модел квалификативног акузатива с предлогом *на/за* којим се именички појам квалификује преко саставног дела, карактеристичне појединости, покретача, облика, величине, намене и сл. (Пипер и др. 2005: 225).

4.6.5. Конкурентнија лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'радња'

Табела бр. 41: Лексичка јединица *цвећара* 'продавница цвећа' и конкурентни синтагматски модели

ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	ИМЕНИЧКА СИНТАГМА		
	именица	односни придев + центар	центар + Ø N _{Gen}
U tom vrtu - firmi , baštovanska znanja i umeća su sticali i njegovi otac i stric . Ova cvećara i danas uspešno radi (СрпКор)	Dok su se pogodili za zlot i osam groša i stigli do Bardeta , Vokulski je već napustio cvećarsku radnju . - A kuda je otišao , ne znate ? - zapita Šlangbaum cvećara (СрпКор)	Samo takvi potezi mogu doprineti da ulazak u Evropu ne ostane fraza - razmišlja jedan od vlasnika prodavnice cveća (СрпКор)	JELENA KOCIĆ PR RADNJA ZA PRODAJU CVEĆA VLASOTINCE (https://www.eprivrednik.eu/firme/JELENA-KOCIC-PR-RADNJA-ZA-PRODAJU-CVECA/20556454 , 8.1.2022)

Исти модели конкурентни су изведеницама: *алваџиница, бозаџиница, бријачница, буреџиница, винарија, гвожђара, драгуљарница, златара/златарница, кожара, кројачница, кујунџиница, пушкарница, самарџиница, стакларница, фризерница, шеширџиница* итд. Одређени облици као што су *ваљаоница, оружарница, ткачица* итд. не реализују модел конгруентне синтагме.

Конкурентни синтагматски модели. Остварива је реализација именичких синтагми с односним придевом, квалификативним генитивом и квалификативним акузативом.

4.7. Синтаксичка ограничења у дистрибуцији конкурентних твореница и именичких синтагми

4.7.1. Синтаксичка ограничења за употребу творенице

Дистрибуција облика условљена је лексичким, односно синтаксичким окружењем. Употреба одређених атрибута може онемогућити замену именицом, као у следећим примерима где атрибут стоји само уз декомпоновани израз:

uhapšen je Albanac Aslan Nuiši , za koga se smatralo da je fizički **izvršilac atentata** [*атентатор] (СрпКор); Jedini neposredni **izvršilac zločina** [*злочинац] u Srebrenici u julu 1995 . koji je osuđen od strane Haškog tribunala jeste Dražen Erdemović (СрпКор).

Именица се не може употребити кад се унутар синтагме уметањем атрибута додатно квалификује, прецизира зависни члан:

Rekao sam mu da sam pedeset osme godine još bio u Subotici kao **učenik srednje muzičke škole** [*средњошколац] (К. Ковач, Ф, 25); Domaćin je **mladić od nepunih dvadeset godina** [*двадесетогодишњак], grbav i bolešljiv jedinaс u тој породици (И. Андрић, П, 379); Био је то **старац од својих осамдесет година** [*осамдесетогодишњак], здрав и крепак. Лице румено као јабука, а власи седе као руно (Ј. Веселиновић, ХС, 7); Био је то **човек**, да кажемо још једаред, висок, крупан, мало тетак, и **необично велике главе** [*главоња] (И. Секулић, КП, 154); После је до мене сео један љубазни **господин потпуно ћелаве главе** [*ћеловац] и подбулих капака (Д. Васић, С, 35); Kako da kažem , on je poslednji đinđićevac . Dok bi drugi želeli samo mit i slavu Đinđića , on je možda jedini **naslednik realnog Đin – đića** [*ђинђићевац] (СрпКор); gde su sada **kriminalci iz mračnog zemunskog klana** [*земунци] (<https://www.blic.rs/vesti/hronika/ubistva-otmice-teroristicki-napadi-istrazujemo-gde-su-i-st-a-danas-rade-pripadnici/1hwtyp8>, 6.3.2021); – Čestiti veziru, – na to će ovaj, – daj ti meni samo onu **radnjicu ubogog berberina** [*берберницу]. Vezir se začudi, ali pozva berberina. – **Bi li prodao onu berbernicu?** – upita (<https://www.bajke.in.rs/sadrzaj/srpske-bajke-i-priповетке/tvrđica-i-darezlјivac/>, 18.4.2021).

У следећим примерима не долази до замене лексичком јединицом, где је зависни члан синтагме која се може преобликовати у лексичку јединицу повезан напоредним односом са другим конгруентним атрибутом, те се они односе на исти референт:

А такав поремећен и **болестан човек** [*болесник], уосталом, и не живи дуго (И. Андрић, ПА, 76); Navраћају наčas iz one treće ложе trgovci, troјica uvoznika iz Beograda. Zatim neki crven i **mlad čovjek** [*младић] s njемаčkim imenom, zastupnik iz Zagreba (И. Андрић, П, 85); А њен поглед пун нечег милог, и страсног, као у занемарених, младих, а **лених, жена** [*лепотица] (М. Црњански, С2, 90); То је једна честита, али **сирота жена** [*сиротица] (Б. Нушић, П, 27); Бошко је о свом оцу Сави причао да је био висок као кула, не леп али **добар човек** [*добричина], мек као она његова плава коса (И. Секулић, КП, 20); Visoki, mršavi Sunulah-efendija bio je učen i **strašljiv čovek** [*страшљивац], gord na svoje znanje (И. Андрић, П, 289).

У следећем примеру замена именичке синтагме лексичком јединицом довела би до двосмислености, те утиска да је придев с којим у реченици дата именичка синтагма координира, употребљен у именичкој функцији, односно да придев и именичка синтагма у односу координације означавају различите референте:

Histerične i **nesrećne žene** [несрећнице] dolazile su tu samo da bi mogle da se jadaju i svađaju (И. Андрић, П, 272).

Замена је могућа ако се може извести конкурентна форма за све чланове координативног низа:

tom **lepom i bezazlenom mladiću** [лепотану и безазленику] (И. Андрић, П, 205); Da, od onih krupnih i gorkih suza, koje su te **jadne i nesrećne žene** [јаднице и несрећнице] prolile na mom ramenu! (Д. Радовић, ЖР, 161); Uzeti **sirotu a vrednu devojku** [сиротицу а вредницу] u kuću – значи osećati svakog dana još jedno zadovoljstvo više (И. Андрић, П, 351); Ford je samo **nesrećnik i slabić** [несрећан и слаб човек] koji je urao u njegovu mrežu (СрпКор); Tu je , najposle , i Vlado Marić , bravar po zanimanju , **veseljak i dobričina** [весео и добар човек], koga njegovi drugovi sa visokih škola vole i prizivaju (СрпКор); većinu te porodice čine **predškolska i školska deca** [предшколци и школарци] (СрпКор).

Не долази до замене именицом ни кад исти конгруентни атрибут одређује различите референте:

Na livadi pred kasarnom iskupile se **seoske žene** [сељанке] i deca (И. Андрић, П, 237).

Такође, нема заменљивости ни кад неконгруентни, хомофункционални, атрибути повезани синдетском или асиндетском координацијом, одређују исти референт, односно кад је посреди координација хомофункционалних синтаксичких јединица:

Pastor učuta, a jedan visok **čovjek s bradom** [*брадоња] i naočarima sjede za harmonijum (И. Андрић, П, 11); Отац му је био наставник у некој војној школи; тих човек, **љубитељ књиге** [*књигољубац] и размишљања (И. Андрић, ПА, 17); **čovjek sa brkovima** [*бркајлија] i bradicom koji su mu takođe stigli sa umetnošću (СрпКор); zakasniti значи gotovo isto što i ne izvršiti uopšte : npr . obaveza krojača da napravi odelo ili **haljinu za venčanje** [*венчаницу] (СрпКор); То је био лик буйне младе strip - **devoјке plave kose** [*плавуше] , буйних груди и витког струка (СрпКор); Veliki broj novinarnica , **prodavnica cveća** [*цвећара] i ptica , живе ulične skulpture , kafići i restorani su delovi folklora šetališta (СрпКор); Vidovdan neka ne bude samo dan parastosa , nego neka bude **dan rođenja** [*рођендан] i obnove velike i живе ideје (СрпКор); детету дају углавном име по Светом који се слави на **дан рођења** [*рођендан] или крштења детета (<https://svetosavlje.org/rodjendan-2/>, 7.3.2021); ЧУВАРКУЋА: **Чувар куће** [*чуваркућа], здравља и лепоте (<https://www.dobrojutro.co.rs/cuvarkuca-cuvar-kuce-zdravlja-i-lepote/>, 28.2.2021).

Замена лексичком јединицом може бити онемогућена реакцијском допуном:

Zoran Đinđića bio je čovek vizije i ne samo vizije , već i **veliki čovek** [*великан] акције i одговорности (СрпКор).

Не може доћи до замене кад је зависни синтагматски члан одређен падежним атрибутом:

Љубитељ књига [*књигољубац] љубавне тематике (разг.).

Конкуренција изостаје и кад је објекатски генитив зависни члан синтагме која има субјекатску функцију а реченичним објектом се на њега реферише:

Pravi **ljubitelj knjiga** [*књигољубац] na njih gleda kao na nešto od velike vrednosti (<https://samoobrazovanje.rs/da-li-e-knjige-mogu-da-zamene-prave-knjige/>, 7.3.2021).

До замене именицом не долази ни кад зависна реченица одређује зависни синтагматски члан, и то нпр.:

– односна клауза:

svi **članovi reprezentacije** [*репрезентативци] koja je u dva finalna susreta bila bolja od DR Nemačke (СрпКор); Najbolje je **meso od svinje** [*свињетина/*свињско месо] koja nema više od godinu dana (СрпКор); Jedan od naših najboljih vaterpolista bio je **član reprezentacije** [*репрезентативац] koja je na Olimpijskim igrama u Atini 2004 . osvojila srebrnu medalju (СрпКор); **Član reprezentacije** [*репрезентативац] koja je osvojila Mundobasket novi organizator igre! (<https://www.alo.rs/sport/kosarka/clan-reprezentacije-koja-je-osvojila-mundobasket-novi-organizator-igre/365073/vest>, 18.4.2021); У тропару, испеваном у част првог архиепископа србског, поред тога што се назива наставником, учитељем, првопрестолником, просветитељем, апостолима и светитељима сапрестолним, он се опева и као **водителј пута** [*путовођа] који води у живот (<https://www.crkvaub.rs/vesti/tamnavaputovodstvo-svetog-save-arhimandrit-dr-nikodim-bogoslavjevic>, 27.2.2021).

– допунска намерна клауза:

Он је, каже, **стар човек** [*старац], да још једном удаје ћер, коју је отхранио, са својом покојном Анђом, као што ласте свој пород подижу (М. Црњански, С2, 309).

Именица не може заменити синтагму чији је зависни члан одређен атрибутивом:

da probaju i tradicionalna jela iz ovog kraja , kao što je ovčetina na pari , sušeno **meso od svinje** [*свињетина/*свињско месо] mangelice i pirotski kačavalj (СрпКор); čorba od divljeg goluba , medveđi pršut , zečji paprikaš , pečeni srneći but , ljuta **rakija od šljive** [*шљивовица/*шљивова ракија] ranke (СрпКор).

И употреба одређених прилога онемогућава употребу именице. Притом, замена није могућа ни уз преобликовање датих прилога у придеве:

Pre više od trideset godina, kao mlad, smrtno **bolestan čovek** [*болесник], zapisao sam: „Bez oprostaja se sa sveta odlazi.“ (И. Андрић, 3, 37); Jedno vreme sam živeo među suvim, tvrdim, takoreći prirodno **bezdušnim ljudima**⁹⁸ [*бездушницима] (И. Андрић, 3, 545);

⁹⁸ Али преобликовање прилога у придев је нпр. могуће у следећем примеру: EVO KAKO IZGLEDA PRIRODNO LEPA ŽENA [природна лепотица]: Supruga Nikole Rokvića, bez filtera, filera i fotošopa (<https://stil.kurir.rs/celebrities/star-look/158043/evo-kako-izgleda-prirodno-lepa-zena-supruga-nikole-rokvice-bez-filtera-filera-i-fotosopa-obara-s-nogu-foto>, 25.1.2022).

Pređa mnogom je sedeo ćelavi , sokratovski **ćelav ćovek** [*ћелавац] , a na ćeli - sitne kapljice znoja (СрпКор); Drugi put prispeo mu je jedan ovdašnji novinar , inaće izuzetno⁹⁹ **mršav ćovek** [*мршавац] (СрпКор).

Заправо, најчешће се уз именице употребљавају прилози за количину (Ломпар/Антић 2014: 146). Ипак, ни уз њих се не могу увек употребити именице:

Један старац, између неколико сасвим **стариx жена** [*старица], посматра свој повређени палац на нози (Р. Петровић, Љ, 4); Pre mnogo godina, kao sasvim **mlad ćovek** [*младић] – nikad nije voleo svoju mladost (И. Андрић, П, 139); А овде додајемо: била је то доста **мршава жена** [*мршавица], отприлике његових година (Д. Васић, С, 182); И онда отпоче да се тужи, као сви сувише **стари људи** [*старци] који, не што им се не мили живети, него што виде колико их њихови у кући не пазе, дигли руке од њих (Б. Станковић, НК, 43); Корача са неким веома **мршавим младићем** [*мршавцем] паперјасте браде, једним од оних прилично конфекцијских момака из Кнез Михаилове (М. Капор, Б, 7); — Ех! И ја сам тражио, да ме одреде на завојиште, али наш референт... Врло **ћудан ћовек** [*ћудак!] (Д. Васић, С, 238); Ако треба да носи опет бубањ на трбуху, бар ће га од тог лепог, врло **младог, ћовека** [*младића] носити [М. Црњански, С2, 307]; "МОЈ BRAT JE VEOMA **BOLESTAN ĆOVEK** [*болесник]" Da li je Vajnstina odao njegov **ROĐENI BRAT?** (<https://www.blic.rs/kultura/vesti/moj-brat-je-veoma-bolestan-covek-da-li-je-vajnstina-odaonjegov-rodjeni-brat/88x3kjr>, 18.10.2021); Шта би било с Вама да се нисте као врло **млад ћовек** [*младић] почели да бавите својим данашњим позивом? (<https://www.rts.rs/page/magazine/ci/kulturno/story/3166/nesto-drugo/4392154/miroslav-radojcic-intervju-1985..html>, 18.10.2021); Bio sam veoma **star ćovek** [*старац] за pripadnika moje vrste (СрпКор).

Такође, и употреба одређених бројева може ограничити употребу именице. Нпр. збирна именица се не може употребити уз број, ни збирни ни основни:

Dvoje **mladih ljudi** [*младежи]. Njoj sedamanaest, a njemu dvadeset godina (И. Андрић, З, 466); gde su „Bijelo dugme“ i „ujedinjeni rokeri Jugoslavije“ privukli masu od, približno, sto hiljada **mladih ljudi** [*младежи] (Б. Тирнанић, БП, 113); У Београд су стигли и двоје **mladih ljudi** [*младежи], врхунских уметника , jedna dama , Saša Valc i gospodin Tomas Ostermajer (СрпКор); додајући да је , ипак , најтеже било за време bombardovanja , kada je troje - **mladih ljudi** [*младежи] morao da pošalje u Већ , на операцију (СрпКор); Tokom Miloševićeve diktature oko 500 . 000 **mladih ljudi** [*младежи] zauvek je otišlo iz zemlje , a takav trend se nastavlja (СрпКор); да је оријентација тог колектива да шансу даје младима и да је зато " Zastava " zaposlila 400 **mladih ljudi** [*младежи] (СрпКор).

Конкуренцију онемогућавају и:

⁹⁹ „Opšti nazivi koji imenuju ćoveka po nekoj karakterističnoj ličnoj osobini (*lepotica, lažov* i sl.) ili svojstvenoj mu delatnosti (*lopov, kuvarica*) i sl. dobijaju uz sebe kvalifikativne i kvantifikativne odredbe koje na prvi pogled mogu izgledati istovrsne s odredbama kategorizovanja, mada to nikako nisu. Njihova uloga, naime, nije da otkriju kako se imenovana pojmovna kategorija *Y* olićava u pojedincu *X*, već da bliže odrede osobinu, odnosno delatnost po kojoj je tome *X* pridodat naziv *Y*, što nedvosmisleno potvrđuje transformacioni test: *Ona je izuzetna lepotica* → *Ona je IZUZETNO LEPA*” (Ивић 1995: 235–236).

- епаналептичко понављање, односно понављање структурно неподударних синтаксичких јединица, где је поновљена јединица део шире синтаксичке структуре (Ковачевић 2015б: 311):

А како је другачије и могло изгледати то што се сеоској учитељјци из Krivog Vira посрећило да постане не само **stanovnik Beograda** [*Београђанин], града о којем је санјала, већ и [...] (Ј. Анђић, К, 99); Šaban је **stanovnik Niša** [*Нишлија], целе Србије и , није нескромно рећи , читаве планете (СрпКор);

- анафорска прономинализација, којом се избегава стилски непожељно понављање исте лексеме (Ковачевић 2015б: 289). Притом се прономинализовани други члан и претпостављена конкурентна именица односе на различите референте, што заправо онемогућава супституцију:

Najosetljivija су **školska deca** [*школарци] и она од две до пет година (СрпКор); **Depresivne osobe** [*депресивци] и one под stresom подложније су нездравим животним stilovima и склоније су preteranom konzumiranju hrane (СрпКор).

4.7.2. Синтаксичка ограничења за употребу именичке синтагме

Супституцију блокира устаљена структура идиоматизованих спојева:

слушајте ме најпре, па ћете видети да вреди. Ви, породица... ја мислим да сте ви породица са дотичним живим **мртвацем** [*мртвим човеком]? (Б. Нушић, П, 58); Ту, горе, у затвору, иза решетака, међутим, у том тренутку, ти живи **мртваци** [*мртви људи], спремали су се, ваљда, да легну, тражећи сна (М. Црњански, С2, 314); one живе glupim životom beogradske **zlatne mladeži** [*младих људи], izgovaraju srpske reči sa maznim и otegnutim naglaskom, samoglasnike на engleski način (И. Андрић, П, 449); Младићи, из богатих кућа – **златна младеж** [*млади људи], која је често била слабушна, и болешљива – долазили су, ту, да очврсну (М. Црњански, С2, 348); Sve је враћено unazad . **Aleja velikana** [*великих људи] preslikava Srbiju devedesetih и dvehiljaditih ? (СрпКор).

Уп. *живи мртвац* 'у појачаном значењу слаба, изнемогла, изнурена, исцрпена особа'; *златна младеж* 'ир. омладина, младеж која живи лаким, лагодним животом'; *алеја великана* 'део гробља где се сахрањују угледне личности'.

Замена именичком синтагмом се неће извршити кад би зависни синтагматски члан захтевао експликацију:

Одрекавши се земаљског ради небеског, Св. Сава је, према ћелијском благовеснику, *постао пример и челник, вођа и **путвођа*** [вођа пута], *наставник и учитељ* *живота* *вечнога* (https://www.rastko.rs/bogoslovlje/vlnikolaj-molitva_jezero_c.html, 27.2.2021).

Дакле, ако контекст тражи прецизно експлицирање првог дела сложенице, употребиће се синтагма:

nama brani da nije **srbomrzac** već samo hrvatski patriota " , ali je " činjenica " da je " osvedočeni **mrzitelj Srba i Srbije** , višegodišnji prijatelj Marka Perkovića - Tompsona (СрпКор).

Употреба облика условљена је рекцијском допуном. Нпр. облици *крадљивац* : *крадљива особа* конкурентни су кад изражавају семантичко обележје итерације, хабитуалности, односно значење 'склон крађи'.¹⁰⁰

Тај човек иначе није био **kradljivac** [крадљива особа], био је роштен , и smatrao se prema seljačkom мерилу као dobar gazda (СрпКор).

Међутим, кад је потребно исказати податак о објекту радње, односно пацијенсу, може се употребити само именица са допуном у објекатском генитиву:

Jedan veliki majmun , koga je Palander poznao , baš **kradljivac** [*крадљива особа] zapisnika , bio je jako uznemiren (СрпКор); zatim slede humoristična drama " Armin " Ognjena Sviličića , politički triler " **Kradljivac** [*крадљива особа] uspomena " Vicka Ruića (СрпКор); Policija je na poziv " doletela " i otkrila da je **kradljivac** [*крадљива особа] toilet - papira u vrednosti od 0 , 5 evra (СрпКор); i **kradljivac** [*крадљива особа] struje je " ekspresno " poslat na izdržavanje zatvorske kazne (СрпКор); u kakve li se on petljavine uvalio , da se nije odao krađi , da nije , na kraju , postao **kradljivac** [*крадљива особа] stoke (СрпКор).

И у другим примерима рекцијска допуна онемогућава замену конкурентном именичком синтагмом:

богаташ [*богат човек] ријечи које су пуне духовне снаге (РСАНУ I: 68); Тако функционишу ти **velikani** [*велики људи] organizovane tupoumnosti [...] Ja, u tom smislu, nisam toliko gnevan na **velikane** [*велике људе] nitkovluka, koliko na takozvani običan svet (М. Јерговић, С. Басара, Т, 326); За колоном су остале огромне **вишеспратнице** [*зграде са више спратова] Студентског насеља (РСАНУ II: 686); Аџимови политички душмани верују да сам главни **četovođa** [*вођа чете] timočke bune (Д. Ћосић, К, 38); каже Veljko Šukalo i dodaje da Luka , najmlađi **školarac** [*школско дете / *дете школског узраста / дете у школском узрасту] programa, ima osam godina ! (СрпКор); **Nevaljalac** [*неваљали човек] britanskog filma Reditelj Ken Rasel , počasni gost Festivala evropskog filma u Paliću (СрпКор); **Kućepazitelj** [*пазител куће] crkve svetog Nikole u Prištini i bivši član Srpskog nacionalnog veća Kosova i Metohije (СрпКор).

Уп. и пример у ком не може доћи до замене јер је генитивна рекцијска допуна синоним зависном члану претпостављене синтагме:

¹⁰⁰ У грађи се нашао и пример у ком до конкуренције долази и при исказивању значења 'онај који је извршио крађу', према то значење није забележено у РСАНУ: Jedva se suzdržavam da **kradljivoj osobi** [крадљивцу] iznesem ime . Ali , ukoliko pomenuti predmet ne vrati stvarnoj vlasnici (СрпКор). Рекли бисмо да је посреди еуфемизација, избегавање типизације.

demantujući tako svoju raniju izjavu da je **prestolonaslednik** [*наследник престола] trona princ Dipendra ubio kralja i kraljicu (СрпКор).

Слично налазимо и у примеру парегменонске конструкције где би замена синтагмом довела до редупликације исте лексичке јединице:

Ћudotvorci [творци чуда] čuda (ne)viđenih
(<https://nova.rs/kolumne/pise-ranko-pivljanin-cudotvorci-cuda-nevidjenih/>, 26.9.2021).

У следећем примеру је рекцијска допуна агенса означеног сложеницом у облику посесивног генитива. Замена претпостављеном синтагмом довела би до измене реченичног смисла, те би дошло до удруживања посесивног генитива са зависним чланом претпостављене синтагме, који би се у том случају нашао у својству пацијенса:

Sem Bosman , **stanodavac** [давалац стана] pokojnog Tejsta , rekao je da ga je podstanar nedavno obavestio da je otpušten (СрпКор).

Синтагматски облици с придевом у функцији зависног члана се неће употребити ни уз одређене придеве у њиховим појединим семантичким реализацијама, услед семантичке неспојивости двају атрибута, нпр.:

– *тежак* 'б. б. велик по количини, по вредности; богат':

удали су је у седамнаестој години за Грка, тешког **богаташа** [*богатог човека] (И. Андрић, ПА, 40); Čini se čak da im je i kasa zajednička . Neki teški **bogataš** [*богати човек], prema svemu što čujem (СрпКор);

– *покојни* '1. а. који је умро, мртав, преминули':

Мој покојни **старац** [*стари човек] ми је говорио да не само молитвеници, већ и болесници, као и људи специјално обдарени за то, када се нађу у некој замраченој просторији, виде светлост која зрачи из сваке ствари и прозиру мисли других (В. Јеротић, М, 114).

Не може се употребити синтагма с придевом у функцији зависног члана који је антоним претпостављеном зависном синтагматском члану, односно у оксиморонским конструкцијама:

Има младих **стараца** [*старих људи] као што има пуно и старих **младића** [*младих људи] (Ј. Дучић, СД, 102); Ali eto ti odnekud jednog mladog **starca** [*старог човека] pa ročne vikati na mene i psovati me (<https://www.kerefeke.org.rs/kad-sam-bio-star-covek-saljiva-narodna-prica/> 9.5.2021); Branislav Trifunović u ulozi Ahmeta je uspešno igrao jakog **slabića** [*слабог човека], Vuk Kostić je mefistofelski držao sve konce događanja u svojim rukama (СрпКор); U finalu su pred publiku izašla "četiri gabora" kako ih je prozvaо voditelj, od kojih je titulu poneo "najružniji **lepotan**" [*лепи човек] Momčilo Obrenović (<https://beogradispodbeograda.com/ko-je-najruzniji-jugosloven>, 9.8.2021).

Није могуће употребити синтагму с придевом у функцији зависног члана у парегменонским образовањима у којима су детерминатор и твореница истог корена, где би дошло до редупликације лексички истог придева:

Ja sam био балавац тада, али се ето сећам свега тога. А ето сад Вас гледам, већ као врло **старог старца** [*старог човека] (М. Црњански, С2, 19); tako nesto sam i pisala svojevremeno, ne zna na сју zenu се naleteti, na kakvog **ludjeg ludaka** [*лудог човека], који се само zbog principa да оде и nadje је (<https://mojekrpice.rs/forum/t/214370/miljana-nikolic?page=7>, 18.4.2021); Ti si glupa kao točak. Ne slušaš me. **Glupačo** [*глупа жено] **glupa** (<https://www.srbijadanas.com/vip/zadruga/glupaco-polivala-si-se-sampanjcima-i-krcima-mensur-urlao-na-minu-izneo-salve-uvreda-na-njen-racun-2020-07-08>, 14.10.2021); **ŽIVI BLAM, JADNICE** [*јадна жено] **JADNA!** Miki i Suzana се SVAĐALI sve време tokom fotografisanja! ([https://pink.rs/vesti/127187/Živi-blam,-jadmice-jadna!-miki-i-suzana-se-svađali-sve-vreme-tokom-fotografisanja!-\(video\)](https://pink.rs/vesti/127187/Živi-blam,-jadmice-jadna!-miki-i-suzana-se-svađali-sve-vreme-tokom-fotografisanja!-(video)), 22.12.2021).

Редупликацијом коренске морфеме у наведеним конструкцијама наглашава се афективна компонента и постиже сликовитост казивања.

Не може се употребити синтагма приликом изражавања уже суперлативности која се врши помоћу предлога *над* у споју с именицом у инструменталу множине, а где је својство чији се степен испољавања пореди, карактеристичан део онога што значи именица (Пипер и др. 2005: 861):

који , је позват од markiza de Felino , moga prethodnika , napravio од svoga učenika **glupaka** [глупог човека] над **glupacima** [*глупим људима] (СрпКор); да ће нас uskoro udostojiti svojom posetom druga kći potpukovnikova , **lepotica** [лепа жена] над **lepoticama** [*лепим женама] , tek izišla из nekog aristokratskog prestoničkog instituta (СрпКор).

Синтагму с описним придевом у функцији зависног члана није могуће употребити ни уз односне придеве. Наиме, релациони атрибути (односни придеви и партиципски облици) долазе непосредно испред именица које конституишу именски израз јер је њихова међусобна спојивост (колокабилност) најужа (Пипер и др. 2005: 100). Другим речима, односни придеви морају стајати ближе именици него описни, јер су више повезани с идентификацијом¹⁰¹ (Белај/Куна 2013: 321):

Ništa nije teže ni strašnije nego gledati svet oko себе očima bivше **lepotice** [*лепе жене] (И. Андрић, П, 679); мора бити да сам имао упрешашћен изглед као жена оног ратног **богаташа** [*богатог човека] у возу (Д. Васић, С, 36); Поднела сам сезонце, војнике, / срчане и плућне **болеснике** [*болесне људе], / ђубретаре који тегле канте (Ј. Симовић, Ч, 13); Према препорукама Nacionalnog vodiča за paliјативно збринјаванје onkoloških **bolesnika** [*болесних људи] (НВДКлП, 145); Тога дана беше исплатио последњу рату сеоском **богаташу** [*богатом човеку] (М. Миленковић, П, 39).

Под овим подразумевамо праве односне придеве (в. т. 4.5.1.1), будући да речено не важи нужно за присвојне придеве, који имају „relativno slobodnu” дистрибуцију у односу на описне придеве (Белај/Куна 2013: 331):

¹⁰¹ Реч је о томе да, „imenici će biti bliži oni pridjevni modifikatori који označavaju већи stupanj postojanosti svojstava imeničkoga referenta, jednostavno zato što су nepromjenjiva svojstva u izravnoj vezi с **identifikacijom** entiteta као takva; они označavaju skup temeljnih obilježja, тј. ону критичну масу обилжења по којој се entitetу osigurava razlikovnost prema другим primjercima iste kategorije” (Белај/Куна 2013: 320).

Беше чудо да девојке нису гајиле никакву пакост према Адамовој **лепотици** [лепој жени] (М. Миленковић, П, 72); Ето, онај кметов... па онај Шокчанићев... па ето ти и оног Алексиног **несрећника** [несрећног човека]! (Ј. Веселиновић, ХС, 123); Мајка му је била чувена грчка **лепотица** [лепа жена] (И. Андрић, ПА, 40); А иза другог осветљеног прозора, у соби претрпаној књигама и сликама српских **наиваца** [наивних људи] (М. Миленковић, П, 53); Напротив, грчки филозофи су радили до последњег дана а сабински **старци** [стари људи] су увек на послу при пољским пословима (Ј. Дучић, СД, 116); *Нерун sat* досније једна олујаčka **starica** [стара жена], која није могла да спава, приметила је vatru (И. Андрић, П, 230).

Из горепоменутог разлога се односни придеви могу употребити уз збирну именицу, али не и уз њој конкурентну синтагму с описним придевом у функцији зависног члана:

То пријатељевање између studentske **mladeži** [*младих људи] и stariјег човека išlo је у неким plimama i osekama (И. Андрић, П, 469); stacionirane okupatorske јединице i организације " Kulturbund " , " Doјče maншаft " , " Ustaška **mladež** [*млади људи]" , " Ustaški tabor " . Uz sav rizik , narod је ipак po kućama skrивао , лећио i negовао ranјене (СрпКор); a narednih дана sa filmskom **mlаdarijom** [*младим људима] која кампује pod maslinјacima i okolnim vinogradima , susreтаће se i slavni " montipajtonovac (СрпКор).

У следећим примерима уз именицу која се може преобликовати у конкурентну именичку синтагму, стоји одредбена реч која би у претпостављеној синтагми одређивала зависни члан. Употреба именичке синтагме је могућа уз измену редоследа реченичних чланова:

našu zastavu na otvaranju Igara u Sidneju носи odboјkaški **reprezentativac** [*играч репрезентације] Vladimir Grbić (СрпКор) [→ играч одбојкашке репрезентације]; Kaže naš **reprezentativac** [*играч репрезентације] Predrag Ђorđević [→ играч наше репрезентације] (СрпКор); a na duжnost generalnog sekretara ЈОК izабран такође bivши vaterpolo **reprezentativac** [*играч репрезентације] [→ бивши члан ватерполо репрезентације] (СрпКор); Psst - učini једна вештаčka **plavuša** [*девојка плаве косе] [→ девојка вештачке плаве косе] (СрпКор).

Супституција облика је могућа ако неконгруентни атрибут може да се преобликује у придевску форму (деклинабилну или недеклинабилну):

Nekadaшnji **reprezentativac** SFRJ u boksu [→ играч боксерске репрезентације СФРЈ] (СрпКор); student економје i **reprezentativac** Југославије u karateu [→ играч карате репрезентације Југославије] , svoја političка uverenја izражава кроз Novu демократију (СрпКор); казао је Panić , nekadaшnji **reprezentativac** u biciklizmu [→ играч бицикличке репрезентације] (СрпКор); Predrag Manojlović , nekadaшnji jugoslovenski **reprezentativac** u vaterpolu [→ играч ватерполо репрезентације] (СрпКор).

Како је већ речено, ако се неконгруентни атрибут не може преобликовати у конгруентни, замена није могућа:

nekadaшnji атлетски **reprezentativac** [*играч репрезентације] u skoku motком (СрпКор); jugoslovenski **reprezentativac** [*играч репрезентације] u bacању копља Војан

Plić (СрпКор); Prve dva dana " plavima " se pridružio i naš **reprezentativac** [*игрaч репрезентације] u hodanju na 50 km (СрпКор).

4.8. Закључак о конкуренцији твореница и именичких синтагми

Творенице (изведенице и сложенице) имају синтагматско порекло, значење и структуру. Именичке синтагме мотивишу творбене процесе попут слагања (композиције), срастања, префиксално-суфиксалне творбе, скраћивања, сливања, универбизације.

С циљем илустровања конкуренције твореница и именичких синтагми, творенице смо груписали према семантичком обележју живо/неживо а даље их према семантичком критеријуму поткласификовали у одговарајуће лексичко-семантичке групе. Лексичке јединице са семантичким обележјем [+ живо] поделили смо на:

- моционе лексичке јединице,
- лексичке јединице са значењем носиоца особине,
- лексичке јединице са значењем становника, припадника народа и држава,
- лексичке јединице са значењем вршиоца радње / носиоца занимања.

У моционе лексичке јединице убројили смо називе за двополне животиње, затим антономазије које су жене добијале према очевом, односно мужевом, имену, презимену, надимку или занимању, односно називе за женске вршиоце радње, тј. носиоце занимања. Конкурентне облике именице које номинују двополне животиње и антономазије према оцу/мужу имају у синтагмама с односим придевом (*женско јагње*), односно присвојним придевом (*Станкова жена*), односно посесивним генитивом у функцији зависног члана (*женка мајмуна / жена Вишњевскова*), што може бити условљено и творбеним ограничењима за извођење једног од облика.

Конкурентне синтагме апелативима којима се посредно именују женски вршиоци радње / носиоци занимања реализују се у виду полуконгруентне синтагме (*жена лекар*), односно конгруентне синтагме с односим придевом (*женски лекар*).

Творба именица којим се означава женски вршилац радње, односно носилац занимања, као и творба женских презименских варијанти, мотивисане су пре свега социолингвистичким разлозима. Творба женских презименских варијанти може бити мотивисана и немогућношћу обраћања женској особи презименом без имена. Уз то, женске презименске варијанте су економичније, омогућавају деклинабилност презимена (нпр. *Н Селешова, Г Селешове, Д Селешовој* итд.), као и формирање присвојног придева, и то само од изведеница на суфикс *-ка* (*Петровићкин*).

Избор облика може бити условљен различитим ограничењима. Употреба моционих изведеница може бити спречена језичком неекономичношћу, биолошким разлозима (*дојиља*), творбеним (*ђак*), фонетским (*архитект : архитекткиња*), или семантичким ограничењима, што подразумева лексикализацију (*секретар : секретарица*), хомонимију (*тренер : тренерка*), двозначност (*министарка* 'министрова жена', односно 'жена министар'), те различиту конотацију (*професионалка : жена професионалац*).

Лексичке јединице са значењем носиоца особине поткласификовали смо према томе да ли се њима именује човек према физичком изгледу, према доминантној карактерној особини, према инвалидитету, према старосном добу, или према сексуалном опредељењу. При именовању човека према физичком изгледу варирају разнолики модели. Нпр. у вези с десупстантивном именицом *лепотан*, којом се номинација врши на основу целокупног спољашњег изгледа, од лексичких јединица реализује се поименичени придев *лепи*, а од синтагматских модела именичке синтагме с описним придевом (*леп човек*), те квалификативним генитивом, и то беспредлошким (*особа лепе спољашњости*) и генитивом с експликативним значењем (*лепота од човека*), као и полуконгруентне синтагме (*лепота људи*). Начелно, деадјективне лексичке јединице које означавају доминантну физичку особину (*прљавац*) могу остварити исте конкурентне синтагматске моделе. Кад је реч о квалификацији дела тела, као што се чини нпр. деадјективном лексичком јединицом *плавуша*, односно поимениченим придевом *плава*, реализују се конкурентни модели с описним придевом (*плава жена*), затим с квалификативним генитивом с обавезним детерминатором (*жена плаве косе*), те квалификативним инструменталом (инструменталом карактеристичне појединости) с обавезним детерминатором (*жена с плавом косом*). Десупстантивне изведенице којим се обележава иманентно физичко обележје као што је именица *главоња*, односно поименичени придев *главати*, потенцијално остварују исте конкурентне моделе, с тим да деадјективне лексичке јединице попут *грбавац*, *ћелавац* не захтевају обавезни детерминатор. Изведеницама којима се не номинује иманентно обележје човека конкуришу други конкурентни синтагматски модели, нпр. десупстантивној изведеници *цвикераш* – именичка синтагма с квалификативним инструменталом (*човек са цвикерима*), односно са квалификативним локативом (*опасник у цвикерима*).

Деадјективне именице којима се човек именује према доминантној карактерној особини (*бедник*), у принципу реализују следеће конкурентне моделе: од лексичких јединица, поред поимениченог придева (*бедни*) именицу која с њом дели исту лексичку основу (*беда*), а од синтагматских форми – именичку синтагму с описним придевом (*бедни човек*), с квалификативним генитивом, беспредлошким (*човек бедне нарави*) и предлошким с експликативним значењем (*беда од човека*) и полуконгруентну синтагму (*човек беда*). Код лексичких јединица попут *насилник/насилни* потврђен је и модел с квалификативним инструменталом (*особа са насилним понашањем*); изведенице од сложено-изведеног придева које изражавају соматску посесивност (*тврдоглавац*) реализују исте моделе, с тим да као конкурентни синтагматски облик у виду конгруентне синтагме може функционисати и модел остварен синегдохом типа *део тела човека* → *човек (тврда глава : тврдоглавац)*, поред облика којим се квалификује особа у целини (*тврдоглав човек*). Деадјективна лексичка јединица попут *пијанац/пијани*, реализује конкурентне синтагматске форме с описним придевом (*пијан човек*), односно квалификативним локативом (*особа у пијаном стању*). Код десупстантивних именица јављају се други модели, нпр. *комплексаш* – од конкурентних синтагматских форми остварује се модел с квалификативним инструменталом (*човек с комплексима*), поред теоријски могућег модела с квалификативним генитивом с експликативним значењем (*комплекс од човека*). Именичке изведенице префиксално-суфиксалне творбе (*бездушник/бездушни*) остварују синтагматске моделе с описним придевом (*бездушни људи*), односно с експликативним генитивом (*људи без душе*).

Приликом именовања човека према инвалидитету најнеутралнијим начином именовања испоставља се синтагматски модел с квалификативним инструменталом, те инструменталом карактеристичне појединости (*дауновац : особа с дауновим синдромом*). Ако је из творбене основе могуће извести придев чији је денотат човек, конкурентан је и поименичени придев (*аутиста : аутистични*), као и синтагматски модел с описним придевом (*аутистична особа*). Ако се појам којим се инвалидитет изражава декомпонује,

могући су и други модели – с квалификативним генитивом, и то беспредлошким (*особа аутистичног спектра*), односно предлошким (*особа из спектра аутизма*).

Кад је у питању именовање човека према старосном добу, доминантни конкурентни синтагматски модел јесте с описним придевом (*малолетник/малолетни : малолетна особа, маторац : матора особа*). Деадјективне именице као што су *младић* и *старац* још реализују синтагматске моделе с квалификативним генитивом (*особа млађих година*), односно квалификативним локативом (*човек у младим годинама*), који се могу одликовати нормативним лексичким диферентивом. Изведенице од сложено-изведеног придева с лексичким основама које чине број и именица с окрњеном основом (*тридесетогодишњак*), поред модела с описним придевом реализују именичку синтагму са зависним чланом у виду предлошко-падежне конструкције у квалификативном генитиву (*човек од тридесет година*) и квалификативном локативу (*човек у тридесетој години*). Десупстантивне изведенице попут именице *школарац* остварују моделе с односним придевом (*школско дете*), односно квалификативним генитивом (*дете школског узраста*) и квалификативним локативом (*дете у школском узрасту*).

У вези са именовањем човека према сексуалном опредељењу, како се нпр. чини лексичком јединицом *хомосексуалац*, потенцијални конкурентни синтагматски модели јесу именичке синтагме с описним придевом (*хомосексуална особа*), квалификативним генитивом с обавезним детерминатором (*особа хомосексуалног опредељења*) и квалификативним инструменталом с обавезним детерминатором (*особа са хомосексуалним склоностима*).

Синтагматски модели конкурентни лексичким јединицама са значењем становника, припадника народа и држава јесу следећи: с односним придевом (*српски човек*), посесивним генитивом (*становник Србије*), аблативним генитивом (*човек из Србије*). И творбена ограничења условљавају избор облика. Нпр. за перифрастичним образовањем се посеже кад именицу треба извести од стране, неуобичајене творбене основе (*становник Менхетна*) и сл.

У вези са творбено-семантичком категоријом лексичких јединица са значењем вршиоца радње/носиоца занимања и именичких синтагми грађа пружа потврде за следеће облике: сложеници *кућенапитељ* чију структуру чине именица и глагол, конкуруше именичка синтагма с објекатским генитивом (*напитељ куће*); семантички садржај сложенице истог творбеног модела типа *књиголоубац* може се реализовати такође именичком синтагмом с објекатским генитивом (*љубитељ књиге*), али и с описним придевом (*књиголоубив човек*), будући да је од основа могуће начинити придев; из истог разлога од лексичких јединица конкурентан је и поименичени придев *књиголоубиви*; именица из исте творбено-семантичке категорије али другачије категоријалне припадности лексичких основа (придев + именица) *великопоседник* реализује синтагматске моделе с описним придевом (*велики поседник*), односно посесивним генитивом (*власник великог поседа*); именица типа *основношколац* грађена по истом творбеном моделу реализује конкурентне облике у именичкој синтагми с односним придевом (*основношколска популација*), те с посесивним генитивом (*ученик основне школе*), али и са квалификативним локативом (*деца у основној школи*) сходно синтаксичком односу саставних чланова.

Творенице са семантичким обележјем [- живо] из нашег корпуса остварују следеће конкурентне синтагматске моделе – с архисемом 'месо' (*свињетина*) – именичку синтагму с односним придевом (*свињско месо*), посесивним генитивом, и то беспредлошким (*месо свиње*) и предлошким (*месо од свиње*); с архисемом 'ракија' (*шљивовица*) – именичку синтагму с односним, те градивним придевом (*шљивова ракија*), предлошким генитивом материје (*ракија од шљиве*); с архисемом 'дрво' (*боровина*) – именичку синтагму с односним

придевом (*борово дрво*), односно посесивним генитивом (*дрво бора*); с архисемом 'фабрика' (*пивара*) – именичку синтагму с односним придевом (*пивска компанија*), с квалификативним генитивом (*фабрика пива*) и квалификативним акузативом (*фабрика за производњу пива*); с архисемом 'радња' (*цвећара*) – именичку синтагму са односним, те присвојним придевом (*цвећарска радња*), квалификативним генитивом (*продавница цвећа*) и квалификативним акузативом (*радња за продају цвећа*).

Анализом грађе дошли смо до следећих закључака. Конкурентни облици нису међусобно заменљиви у свим контекстима и у свим семантичким реализацијама. Подударно им је денотативно значење а различито сигнификативно, односно деле исту архисему, а разликују се у погледу диференцијалних семантичких компонената. Сходно томе се, између осталог, и чини избор међу конкурентним моделима. Могућност заменљивости је притом већа сразмерно неутралности контекста.

Конкурентни облици диференцирају се према стилској и употребној вредности. У односу на конкурентну именичку синтагму лексичка јединица може носити различиту конотацију (*јадник : јадан човек*), специјализовати своје значење (*вредница : вредна жена*), своју употребу уже везати за једно значење (*слабић : слаб човек*), и то нарочито при напоредној употреби конкурентних облика (нпр. лексичком јединицом се може номинovati становник неког места, односно његово порекло, али при напоредној употреби с конкурентном именичком синтагмом облици се разједначавају те се именичком синтагмом истиче територијална припадност а лексичком јединицом обележава порекло). Лексичка јединица, такође, може имати појачано значење (*лепотан : леп човек*) или лексикализовано значење (*текстописац : писац текста*). Такође, лексичком јединицом се учесталије врши константно квалификовање, типизација, док се именичка синтагма чешће односи на актуелну комуникативну ситуацију. Именичком синтагмом изражава се еуфемизација (*лудача : луда жена*). Притом, замена именичке синтагме лексичком јединицом може бити онемогућена или мање оправдана кад је комуникативни фокус на зависном, односно независном синтагматском члану. Такође, именичке синтагме могу прецизније исказати извесне семантичке дистинкције него аналогне лексичке јединице, будући да садрже више семантичких компоненти, и то диференцијалних. Изузетак представљају случајеви кад придеви имају развијену полисемантичку структуру, кад лексичка јединица може бити прецизнија (*вредница : вредна жена*). До термилошког разједначавања конкурентних облика долази у стручном дискурсу (*малолетник : малолетна особа*). У напоредној употреби конкурентни облици се диференцирају и у односу на хиперонимско-хипонимски статус, кад обично именичка синтагма преузима функцију хиперонима.

Творенице могу имати више преоблика, те реализују разнолике конкурентне структурне моделе. Разноврсност модела је притом условљена следећим факторима: творбено-семантичком категоријом твореница; у вези са изведеницама и творбеном основом која има функцију одредбене речи те диференцијалног члана и представља језгро лексичког значења дате синтагме – њеном категоријалном припадношћу, семантиком, рекцијским могућностима, дакле опсегом колоцирања, могућностима декомпоновања, концептуализације, могућностима семантичке интерпретације; односно у вези са сложеницама синтаксичким односом, семантиком и категоријалном припадношћу лексичких основа које улазе у њихов састав, потенцијалом лексичких основа да творе придев; избором независног члана дате или претпостављене именичке синтагме, те његовим способностима удруживања са другим лексемама.

Што се тиче синтаксичких ограничења за употребу творенице, одређени атрибути могу онемогућити замену (физички *извршилац атентата* [*атентатор]). Именица се не може

употребити кад се унутар синтагме уметањем атрибута прецизира зависни члан (*ученик средње музичке школе* [*средњошколац]); кад се зависни члан именичке синтагме која се може преобликовати у лексичку јединицу и конгруентни атрибут с којим је он у напоредном односу, односе на исти референт (том добром и *лепом човеку* [*лепотану]); кад исти конгруентни атрибут одређује различите референте у напоредном односу (*сеоске жене* [*сељанке] и деца); кад координирани неконгруентни атрибути одређују исту именицу (*човек са брковима* [*бркајлија] и брадицом); кад замену онемогућава рекцијска допуна (*велики човек* [*великан] акције и одговорности); кад је зависни синтагматски члан одређен неконгруентним атрибутом (*љубитељ књига* [*књиголоубац] љубавне тематике); кад односна клауза у функцији атрибута модификује зависни синтагматски члан (*месо од свиње* [*свињетина/*свињско месо] која нема више од годину дана), односно допунска намерна клауза (*стар човек* [*старац], да још једном удаје ћер). Именица не може заменити синтагму чији је зависни члан одређен атрибутивом (*месо од свиње* [*свињетина/*свињско месо] мангулице). И употреба одређених прилога онемогућава употребу именице (сасвим *старих жена* [*старица]). Такође и бројева. Рецимо, збирна именица се не може употребити уз збирни број (двоје *младих људи* [*младежи]). Конкуренција је онемогућена и поступцима епаналептичког понављања (*становник Ниша* [*Нишлија], Србије) и анафорске прономинализације (*депресивне особе* [*депресивци] и оне под стресом).

Кад су у питању синтаксичка ограничења за употребу именичке синтагме, замену блокира устаљена структура идиоматизованих спојева (жив *мртац* [*мртав човек]). Не долази до замене претпостављеном именичком синтагмом чији зависни члан захтева експликацију (вођа и *путовођа* [вођа пута], наставник и учитељ живота). Замену именичком синтагмом може онемогућити синтаксичко окружење, нпр. рекцијска допуна (*неваљалац* [*неваљали човек] британског филма). Синтагматски облици се не могу употребити ни уз одређене придеве у њиховим појединим семантичким реализацијама, услед семантичке неспојивости два атрибута, нпр. у оксиморонским конструкцијама (млад *старац* [*стар човек]). Није могућа употреба именичке синтагме у парегменонским образовањима у којима су детерминатор и дериват истог корена (*глупачо* [*глупа жено] глупа), као ни приликом изражавања уже суперлативности која се врши помоћу предлога *над* у споју с именицом у инструменталу множине (*лепотица* [лепа жена] над *лепотицама* [*лепим женама]). Претпостављену именичку синтагму чији је зависни члан описни придев, није могуће употребити ни уз праве односне придеве (бивша *лепотица* [*лепа жена]), сем уз измену редоследа реченичних чланова (одбојкашки *репрезентативац* *одбојкашки *играч репрезентације* → *играч* одбојкашке *репрезентације*), те ако је падежни атрибут могуће преобликовати у придевску форму (*репрезентативац* у скоку мотком → **играч репрезентације* у скоку мотком).

5. КОНКУРЕНЦИЈА ДЕМИНУТИВНИХ И АУГМЕНТАТИВНИХ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ДЕМИНУТИВНИХ И АУГМЕНТАТИВНИХ СИНТАГМИ

Творбено-семантичка категорија деминутива и аугментатива обухвата изведенице у којима је семантички ослонац на модификационом значењу, где се садржај изражен мотивном именицом ближе одређује обележјем умањености у случају деминутива (*облачић* 'мали облак'), или увећаности у случају аугментатива (*носина* 'велики нос') (Ђорић 2008: 21). Отуда деминуција и аугментација представљају творбене процесе „којима се у значење мотивне речи [...] уносе извесне измене значења које се тичу, пре свега, говорникове оцене како појма на који се реферише, тако и целокупне комуникативне ситуације” (Јовановић 2010: 24), што значи да та оцена може бити крајње субјективна. У прилог томе говори и термин који се употребљава за деминутивне и аугментативне изведенице – именице субјективне оцене.¹⁰²

5.1. Синтагматска структура деминутивних и аугментативних лексичких јединица

Да би дошло до деминуције као градуираности у правцу смањене мере, мора да постоји остварљивост семантичке везе између основне лексеме и афикса (Грицкат 1995: 6). Притом, деминутив се увек може трансформисати у синтагму, кад се остварује синтаксички однос зависног и независног члана, уп.: *листић* → *мали лист*, *зеленкаст* → *мање зелен*, *говоркати* → *мало говорити* (Пецо/Станојчић 1972: 63–64). Премда исти извор за категорију аугментатива то не бележи, сматрамо да за њу важи исти закључак, што је подржано лексикографском дефиницијом, нпр. *јуначина* 'аугм. од јунак, велики јунак; онај који поступа одважно, смело, који оставља утисак смелог, одлучног човека' (РСАНУ VIII: 795).

Семантичка структура деминутива, дакле, подразумева јединство придевског и именичког значења, што деминутиву омогућава синтагматску интерпретацију, где именица представља независни члан, а придевска компонента зависни. Отуда је остварива конкуренција између деминутивног облика и именичке синтагме којом се она може интерпретирати:

Male torbe su trend koji je IN svake sezone i predstavlja najveći hit u svetu mode. Ove **torbice** dolaze sa kaišem za nošenje oko ramena ili oko struka, te češ se osloboditi tereta i istovremeno **češ** biti **moderna** i **trendi** (<https://www.fashionandfriends.com/rs/zene/torbe/male-torbe/>, 20.11.2021).

Семантичко ограничење за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. Дата трансформација не може се пак увек извести. Примера ради, деминутив *милионче* 'разг. дем. и еуф. од *милион*'¹⁰³ (РСАНУ XII: 535) није могуће трансформисати у синтагму придев + именица и обратно кад синтагма има идиоматизовано значење:

¹⁰² Термин је споран, јер изведенице овог типа не показују увек субјективни однос говорника према реалијама, већ чињенично стање у вези с њиховом величином, нпр. *зидић*, *травица* (Ђорић 2008: 177–178).

¹⁰³ Датим обликом се могу исказивати и друга значења, нпр. иронија: за prenos hepeninga takođe 200 . 000 evra , a država onomad , за otkup samo jednog huligana , **milionče** (СрпКор).

Takvih " caka " ima **mali milion** [*милионче], a sve to saznao je zahvaljujući svom dobrom učitelju (СрпКор); U mnogim školama raspust je već počeo i bilo je **mali milion** [*милионче] devojaka koje su sedele i stajale naokolo (СрпКор); Ne volim ni to što ti u Srbiji treba **mali milion** [*милионче] papira da bi nešto obavio (СрпКор).

Уп. и други пример:

Смрт је према томе **мала ствар** [*стварчица]. Стид и срам су опоганили живот (И. Секулић, КП, 166).

Уп. *није то баш мала ствар* 'није то без значаја, није то ситница' (РСАНУ XII: 25).

Такође, премда се одређене именице могу умањити у физичком смислу, деминутивне изведенице од њих у неутралном контексту ипак нису уобичајене, нпр.:

dve bespomoćne žene , nagnute nad decom u svom očajnom pokušaju da ih povrate , i tri **mala leša** [леша] pružahu takav prizor da on izgubi vladu nad sobom (СрпКор).

Синтаксичка ограничења за конкуренцију лексичке јединице и именичке синтагме. И синтаксичка ограничења могу условити избор форме. Нпр. употреба одређених прилога онемогућава употребу конкурентне изведенице:

Najčešće zemlju rade sasvim **mala deca** [*дечица], toliko je ona plodnija i tako je lako obrađivati (СрпКор).

Или кад су конгруентни атрибути који се односе на исти детерминат у напоредном односу а не постоји конкурентна именичка форма за оба члана координиране конструкције:

У Панонији, на Блатном, језеру где се зими коса мрзне, а очи на ветру постају као велика и **мала кашика** [*кашичица] (М. Павић, ХР, 55).

Конкуренција лексичке јединице и именичке синтагме према прагматичко-стилском критеријуму. Кад је могуће употребити обе форме, избор облика може условити реченични контекст, те комуникативна намера. Рецимо, у следећим примерима, употребиће се синтагма јер је комуникативни фокус на независном члану, који у датом контексту контрастира другом именичком појму:

Зидање је почело с гробницом, која је већ испала **мала капела** [капелица]; а затим се наднела архитектонски врло складна, солидна, отмена, и тамо на гробљу, заиста некако велика црква (И. Секулић, КП, 197); А тај сандук, судећи по углу, није сандук, него читава **мала кућа** [кућица] (И. Секулић, КП, 128); Ova devojčica ! Ova **mala žena** [женица]! Воже , lepota nije prava reč za nju ! (СрпКор).

Комуникативни фокус може, међутим, бити и на зависном члану који се у датом контексту напоредо употребљава са њему антонимичним придевом, а тиме контраст међу њима изразитије истиче:

А њена глава, која беше клонула са јастука, сети га, црвена и бела, да виси, као неки велики цвет, сличан једном **малом цвету** [цветићу], који су у башти имали, а звали у Варадину смешно и дирљиво: минђушице (М. Црњански, С2, 462); а сви велики народски људи и велике žene и **mala deca** [дечица] mislili su da se oni otimaju i guraju zato

što se ne trpe (СрпКор); Кућа је била обојена плаво , имала два велика прозора и једна **mala vrata** [вратанца], кров је био висок , од жутих dasака (СрпКор).

Избор облика може се тицати избегавања стилски непожељне редупликације лексичке јединице, односно архисемског садржаја. Зато се у наредном примеру не употребљава именичка синтагма, већ конкурентна лексичка јединица:

Vazda neodoljivi komički izdanak " južne pruge " је **čovečuljak** [мали човек] од човека и činovnika , branilac pesničke duše (СрпКор).

5.2. Контекстуална условљеност семантике деминутивних/аугментативних лексичких јединица

Деминутиви и аугментативи поред семе квантитета развијају и додатне семантичке компоненте. Рецимо, значењем деминуције могу се обухватити лексичка значења хипокористичности, шаљивости, пејоративности, ироничности, презривости, еуфемистичности итд. (Јовановић 2005: 100). Нпр. деминутив *кућица* може имати и десигнативно значење 'мала кућа', али и конотативно 'мила драга кућа'¹⁰⁴ (Јовановић 2005: 101).

Аугментативи се пак одликују пејоративношћу са, с друге стране, негативном квалитативном нијансом¹⁰⁵ (Јовановић 2010: 27, 109–110, Пецо/Станојчић 1972: 37). Међутим, и њима се могу актуелизовати различите квалитативне семантичке компоненте,¹⁰⁶ што се огледа у њиховој семантичкој интерпретацији. Уп., рецимо, аугментативе са вишезначним суфиксом *-(ч)ина*:¹⁰⁷ *ветарина*, *гласина* 'јак, снажно', *месина*, *ракијчина* 'у великом броју, збиру или великој количини' (Јовановић 2010: 87, 91); *алкохолчина* 'јак алкохол', *карамракчина*¹⁰⁸ 'већа густина, интензитет мрака', *камиончина* 'гломазан камион' и 'камион који има велику снагу'; *лажовчина*, *будалчина* – пејоративно значење (Новокмет 2012: 59–60).

¹⁰⁴ Да би се идентификовало значење придевске компоненте, треба видети и какво се значење, односно какве се додатне семантичке компоненте, суфиксом уносе у семантички садржај, због чега је важна структура суфикса. Нпр. *жена + ица* → *женица*; *женица + ица* → *женичица* (Ђорић 2008: 180–181). Наиме, умањеницама изведеним сложеним суфиксима исказује се јача емотивност у односу на оне изведене основним суфиксом (Божич 2017: 68). Отуда, због израженије деминуције, другостепени деминутивни деривати попримају семантику хипокористика (Жугић 2018: 190).

¹⁰⁵ Уз то, у поређењу са деминутивима употреба аугментатива није везана за конвенционалне контексте, што је разлог због којег је употреба деминутива у разговорном језику чешћа од употребе аугментатива, у односу на које се одликују и сложенијим семантичким садржајем (Јовановић 2010: 116).

¹⁰⁶ Како су истраживања показала, „[k]vantitativna pridevska komponenta vezuje se najčešće za imenice iz sfere „predmet“, dok se kvalitativna pridevska komponenta vezuje najčešće za imenice iz sfere „živo“” (Жугић 2018: 183).

¹⁰⁷ Аугментативни суфикс *-чина* перинтегрисан је из аугментатива са суфиксом *-ина* чије су се основе завршавале консонантима *-к* (*хајдучина* < *хајдук*) и *-ц* (*зечина* < *зец*). Аналогијом се затим ширио на основе код којих није било фонетских услова за његов настајак (Јовановић 2010: 89).

¹⁰⁸ У овом примеру додатне семантичке компоненте индуковане су, сем суфиксом, и префиксом.

Заправо, сваки деминутив није хипокористик, нити је сваки аугментатив пејоратив¹⁰⁹ и обрнуто. Штавише, постоје:

- деминутивни хипокористици¹¹⁰ (*бакица, милиончић, синчић*),
- аугментативни хипокористици (*људина, јуначина, лафчина*),
- деминутивни пејоративи (*лидерчић, новинарчић, чиновничкић*),
- аугментативни пејоративи (*сељачина, врућинчина, главурда*) (Ковачевић 2018: 13).

С обзиром на апстраховање квантитативних и квалитативних семантичких компонената, тек се спојивошћу аугментатива са другим речима прецизно може одредити да ли је садржај аугментатива реализован као објективна оцена о величини или као суд говорног лица о квалитету онога што је њиме означено (Јовановић 2010: 108). Наиме, лексичко окружење може додатно нагласити значење изведеница. Рецимо, изражавање значења емоционалног става драгости и усхићености наглашено је у примерима *нежна људина, праве мушкарчине* (Ковачевић 2018: 12).

Међутим, избором детерминатора значење изведенице се може и модификовати. Рецимо, аугментативи могу бити употребљени у функцији исказивања пријатних асоцијација, говорникових очекивања према ситуацији (Само да ми је *добре пасуљчине*) (Јовановић 2010: 92–93). И примерима из наше грађе можемо илустровати случајеве где детерминатор мења значење аугментативних изведеница образованих истим суфиксом, и то аугментативним суфиксом с пејоративним призвуком *-уга* (Клајн 2003: 194), те им придаје –

1) позитивно значење:

„Јао, што имате **феноменалну станчугу!**“ — каже мачка из унутрашњост и разгледа телевизор у бо-ји, каучеве, бар и регале (М. Капор, Б, 42); Смешно је и помислити, зар не, да ће за двеста година и ови наши данашњи предмети красити **супер-модерне станчуге** неких малограђана (М. Капор, Б, 155);

2) односно негативно:

Поново потуцања, поново газдарице, туђе пролазне гајбе, иста стара **излизана филмчуга...** (М. Капор, Б, 34); онда је то због тога што цела та реченица звучи страшно патетично и што сам је видела у најмање две хиљаде **најоцртанијих филмчуга** (М. Капор, Б, 119).

Исто важи и за деминутиве. Рецимо, аугментативи од именица са неутралним значењем женске особе (*бабетина, девојчетина, женетина*) реализују пејоративно значење. Деминуирањем ових именица, с друге стране, реализује се хипокористичност и изражава појачан емотивни став говорника (*мајчица, женица, сестрица*) (Јовановић 2010: 98–100). Наиме, „[u] domenu ‚osoba‘, kada označava odraslu, stariju jedinku, komponenta deminucije se isključuje iz semantičke strukture i njeno glavno semantičko obeležje je hipokorističnost” (Жугић

¹⁰⁹ До укрштања деминутивности и аугментативности као творбено-семантичких категорија, односно хипокористичности и пејоративности као стилистичких категорија, с обзиром на то да се њима изражава експресивно значење, долази пре свега унутар именичке категорије речи (Ковачевић 2018: 8).

¹¹⁰ Премда границе деминутивности и хипокористичности нису ни јасне ни оштре (Јовановић 2010: 70), хипокористично значење се у одређеним семантичким скупинама може јасније оделити, и то код деминутива који означавају: родбинске називе (*бакица, декица, књижица*) (Јовановић 2010: 58); делове људског тела, који се користе за исказивање блискости и срдачности у комуникацији са вољеним особама (*коленце, окце, плећанца*) (Јовановић 2010: 69); млада лица (*варошанче, винарче, витешче*) (Јовановић 2010: 74); јело и пиће (*кафица, кашмица; винце*), где можемо говорити о прагматичкој употреби деминутива, везаној за комуникативне ситуације: Што је *сутица*; Хоћемо ли *кафицу*? (Јовановић 2010: 60–61, 69, 78; Јовановић 2005: 101).

2018: 189). Штавише, премда су махом изведене од именица с неутралним значењем, емотивна вредност је изразита у семантичким скупинама са значењем родбинских односа (*бакица, мајчица, татица*) (Ћорић 2008: 180).

Међутим, у контекстуалном окружењу, употребом одговарајућег детерминатора, придева негативне тоналности, и код ових изведеница може доћи до губљења хипокористичне семантике. Нпр.:

i navuče joj staklenu cipelicu , uvek će je čuti kako kucka tu odmah pored njega . Setimo se i **zlih sestrica** koje uporno žele da ugraju svoje stopalo tamo gde mu nije mesto (СрпКор).

Уп. и друге примере у којима детерминатор мења значење исте апстрактне деминуиране именице (*животић, срећица*), те се контекстуално активира значење негативне оцене (а, б), односно позитивне (в, г):

(а) Nema , pa nema pomoći . Jadan čovjek , **jadan životić** ! Važna je samo dobrota " (СрпКор);

(б) Tuđa nesreća i nevolja pothranjuje našu **bednu srećicu** ; tuđa tuga osnažuje našu radost (СрпКор);

(в) Bolno , dirljivo nastojanje ojađenih ljudi da žive svoj **mali , lepi životić** . Uprkos svemu , svojoj i tuđoj krivici i nesavršenosti (СрпКор);

(г) Neka iskonska, neobjašnjiva, mala a opet tako **konkretna i zaokružena srećica** koja obuzme čoveka kada nađe paru ili malo više para na ulici je zaista jedna od onih sitnica koje život znače (<https://www.laguna.rs/laguna-bukmarker-kolumna-srecica-292.html>, 18.3.2021).

Лексичко окружење може потпуно изменити значење једнореферентне изведенице. Уп. примере деминутива који уз конгруентни атрибут задобијају лексикализовану форму, кад се употребљавају у секундарном значењу. Нпр. уз именицу *књижица* могу се употребити атрибути *ћачка, штедна, здравствена, платна, радна, банковна, војничка, студентска* итд., којим се прецизира значење намене '2. документ, исправа у облику укоричених листова папира мањег формата са одштапаним обрасцима у које се уносе одређени подаци'.

Уп. и друге примере лексикализованих синтагми:¹¹¹

златна рибица, дечји вртић, гласачки листић, чаробни штапић, света водица, кредитна картица, вилин коњиц, дечја колица, инвалидска колица, цветна чашица, мајчина душица итд.

¹¹¹ А. Јанић је мишљења да се добрим тестом за лексикализацију испостављају синоними. Наиме, уколико деминутиви двеју синонимних речи немају исто значење, ради се о томе да је један од њих лексикализован у умереном значењу. Нпр. *баштица* значи 'мала башта', док именица *вртић* у синтагми *дечји вртић* мења архисему, те означава 'обданиште' и не може се парафразирати синтагмом 'мали врт' (Јанић 2013: 370–371).

5.3. Конкуренција деминутивних/аугментативних лексичких јединица и плеонастичних деминутивних/аугментативних синтагми

Синтагме у којима се зависним чланом обележава компонента деминуције, односно аугментације, садржана у лексичком значењу надређене деминутивне/аугментативне изведенице, и то најчешће у значењу њеног суфикса, М. Ковачевић убраја у један од типова плеонастичних конструкција – деминутивне и аугментативне плеоназме. Оне су стилогене кад:

- редуплицирањем семантичке компоненте жели се истаћи умањеност/увећаност датог појма (у врло емоционалном говору) (Ковачевић 2015б: 195), што можемо поткрепити примерима из наше грађе:

У три **мала собичка** живимо четири генерације (И. Секулић, КП, 82); **Мала кућица** Каленићевих нашла се без главног прихода (И. Секулић, КП, 108); Са старошћу дође и болест. Нека ма и **најмањи ветрић** пирне, одмах их у постељу обори (Ј. Веселиновић, ХС, 309); Циле, намрштен и надурен, прво је само стајао и дурио се, а онда угледа један **малецни камичак**, намрши се и шутну га из све снаге. – Јаааооо! Јаааооо! Маааамааа! Као да је само то чекала, мама Кока дојури: – Шта је било, пиленце мамино? – Овај ме камен удааариооо... – кмечао је Циле показујући на каменчић (Ј. Тишма, Ц, 17); и опет мили колона по један и гази по меком и ситном песку; ноге упадају, **мали камичци** жуље и вређају рањаве табане, и све је теже вући костуре (Д. Васић, С, 62); Баш кад се ово десило у Неменикућама, био је тада у Београду један доста настран Енглец. **Крупна** нека **људескара** и веома снажан (М. Глишић, П, 134); *kad smo naišli na nekoliko malih restorančića koji su već bili zatvoreni* (К. Ковач, Ф, 143); Госпожица Бергхамер је, првих дана, одмеравала стаситог Славонца, мало зачуђено, као што јахачи одмеравају високог кулаша, кад одјашу са **малог вранчића** (М. Црњански, С2, 177); *Nismo mi krivi što u Beogradu i najmanja kišica paravi haos na ulicama* (СрпКор).

- надређена именица има значење хипокористичности или пејоративности, па долази до укрштања деминутивно-пејоративног или аугментативно-хипокористичног значења и сл. (*мали чиновничкић, велика људина*) (Ковачевић 2015б: 195–196).

Осврнућемо се посебно на деминутивне синтагме с детерминатором *мали* у функцији зависног члана. Будући да свака умањеност није нужно хипокористичност и обрнуто, у њима се врши диференцијација између значења „умањености”, изражено лексички придевом *мали*, и значења „умилности”, изражено творбеним суфиксом, те се оне реализују као хипокористични деминутиви (нпр. *мала кафаница*), или као деминутивни пејоративи (нпр. *мали човечић*). Придевском лексемом наглашено је значење деминутивности, а именичком експресивно значење хипокористичности, због чега се о њима не може говорити као о стилским погрешкама, већ су у питању стилематичне и стилогене конструкције (Ковачевић 2018: 13–14). Уп. и примере из наше грађе:

Носи му тестију свеже, хладне воде са чесме. И како Младену слатко пада та **мала тестијица**, покривена мокрым пешкиром, коју му баба донесе да се расхлади (Б. Станковић, ГМ, 22); И свакако сећате се добро: баш кад, луди од бола, родитељи укопаваху разлог свога живота у **мали гробић** поред пута (Д. Васић, С, 91); У наручју њеном, мртво најмлађе дете и **свећица мала**, воштана догоревала је над жутим,

танким као игла његовим носићем. А киша је пљуштала док је он здравом оном руком копао **мали гробић** иза врзине, поред излоканог пута (Д. Васић, С, 107).

Деминутивни пејоративи се реализују кад:

- 1) мотивна основа деминутива има пејоративну семантику:

Sve me to, ipak, ne bi posebno dojmilo da na jednom od pobrojanih novih „spomenika“ ne postoji velelepna ploča sa imenima dobrotvora koji nam, uz malu pomoć društvenih sredstava, darivaše tu krasotu. Ploča je enormnih dimenzija u odnosu na dimenzije dotičnog nabacanog betona [...] pretpostavljam da će Beograd ubrzo biti prepun **malih nakazica** sa velikim spomen-pločama (Б. Тирнанић, БП, 132);

- 2) деминуирањем именица добија пејоративни карактер, као што је нпр. случај са дериватима назива за занимања лица попут *професор*, *свештеник*, *лекар* (уп. *професорчић*, *свештеничић*, *лекарчић*) и сл. који увек имају пејоративно значење (Ђорић 2008: 180), а које се додавањем детерминатора појачава:

I na kraju to je isti onaj koji je „ sa motornom testerom naručilaca iz Zrenjanina“ upadao u državnu televiziju u jednoj subotnjoj neuspeloj „ Ђиласовој Кристалној ноћи“, где их је по унапред режираном CNN и CIA сценарију чекао „ жути дежурни уредник, **мали новинарчић**, извесни Stanojević“
(<https://embargo.rs/uns-kaio-krntija-bus-belosvetsko-udruzenje-smutljivaca-u-sluzbi-nebojse-zelenovica/>, 3.10.2021).

Исти поступак може притом произвести ироничан ефекат:

ЈА: А Ваше име је?!

ОН: Ја сам **мали професорчић**,..., коме ви дугujete puno novca
(<http://crostojkovic1958.blogspot.com/2014/04/svasta-mi-se-javlja.html>, 3.10.2021).

- 3) уз синтагму се употребе детерминатори негативне тонаности:

„Bolje je što su moja deca mrtva pre nego što su se rodila. Samo da ne idu sa njihovom decom u školu. Da ne moram da im lomim glave i **nogice male bezobrazne besmislene**“
(М. Ратковић, И, 246).

Детерминатором се може активирати и значење '4. б. недовољан, оскудан, безвредан', као у следећем примеру:

Управо су му били одузели неку **malu službicu** од које је животарио (СрпКор).

Детерминатор *мали* може пак остварити и друге прагматичке реализације.¹¹² Нпр. може се истаћи намера говорника да одобровољи саговорника ради умањивања почињеног чина:

¹¹² Истраживањима о социо-прагматичкој функцији деминутива у руском језику дошло се до закључка да су деминутиви учестали у говорним чиновима попут молбе, захтева, захваљивања, затим у формулативним исказима којима се изриче дозвола или позив на дружење, будући „да се употреба деминутива претежно везује за дијалогске форме, за које је карактеристично постојање потенцијалног примаоца поруке, при чему је очигледна интенција говорног лица да избором деминутивне лексеме делује на примаоца, производећи жељену реакцију/став/мишљење“ (према: Јовановић 2016: 117).

Inženjer ponovo napući već navikle usne i odvrati : - Dušice ! Zar ti nije žao svog **malog mužića** ? - Idi do đavola , žderonjo jedan ! (СрпКор).

Придевом *мали* наглашава се да је појам означен именицом испољен у слабом интензитету:

Pre dobrih deset godina, a možda čak i više, upoznala sam prvo Baneta a odmah nakon toga i Edija i Radeta, i od tada su mi usadili tu **malu idejicu** kako bi bilo strava da i ja letim (<http://pancevo.mojkraj.rs/blog/itemlist/tag/paraglajder>, 7.5.2021).

Истицањем слабог интензитета појма уз који је детерминатор употребљен, појачава се иронија у следећем примеру:

И брзо се поврати у друштву за часак поремећена хармонија, нестане и тог **маленог таласића** што се уздиже на мирној, непокретној површини устајале воде, и друштво задовољно, мирно продужи и дале свој слатки дремеж. Та мала неприлика што је претрпе ово добро друштво, не остаде једина. Прође неко време, па се појави један млад човек, који изда своје научне списе (Р. Домановић, М, 91).

Придевом *мали* може се нагласити да је појам означен именицом незнатне, невелике јачине:

Odvratno govno – ne plašim se patetično da li će **mali dekica** još nekad videti more nego da li ću ga videti ja (М. Ратковић, И, 84).

Исто значење може имати ироничан призив:

Žene!? Jadne **male ženice**! Mučite ih i vi! One vole da budu mučene! (Д. Радовић, ЖР, 124).

Употребом овог придева минимизира се учињен квар:

- Pasat u jako dobrom stanju. Utegnut, tacan u voznji.
- Registrovan do druge polovine novembra
- Zamenjen zupcasti kais pre 15 hiljada originalan kais donet iz Nemacke kao spaneri i vodena pumpa.
- Zamenjen set kvacila sa zamajcem pre 20 hiljada. Ulje menjano pre 5.600 km. Sipano Kastrol ulje.
- Pravi porodican, jako udoban sa malom potrošnjom.

- Od ulaganja **mala ogrebotinica** na prednjem braniku. Bukvalno neprimetna (<https://www.polovniautomobili.com/auto-oglas/18029379/volkswagen-passat-b55-19-tdi>, 7.5.2021).

Laptop je testiran, ispravan i spreman za aktivno korišćenje. Pogodan za mnogo toga, fejs, skype, internet uopšte, muziku, filmove , office poslove i još mnogo toga. Led ekran 15,6" reprodukuje odličnu sliku (na ekranu postoji jako tanka i **mala ogrebotinica** koja je jedva primetna i nebitna , ali eto da je navedem (<https://www.kupujemprodajem.com/kompjuteri-laptop-i-tablet/laptopovi/hitno-packard-bell-pew86-dual-core-ddr3-led-kamera/oglas/48394153>, 7.5.2021).

Умањивањем се истиче брзина којом се посао може обавити:

Samo morate na vreme poručiti, isto kao što je slučaj sa beostan iznajmljivanjem. Ako ste izabrali stan na dan u Beogradu jer se duže ne možete zadržavati, jednu **malu torticu** Vam sigurno mogu napraviti da je sutradan ponese sa sobom kući (<https://www.apartmani-u-beogradu.com/blog/najbolje-poslasticarnice-u-beogradu>, 7.5.2021); Iskrsao je jedan **mali**, ali veoma važan **poslić**. Prinudeni smo da ovog časa odemo na jedno mesto (СрпКор).

Умањивањем појма означеног именицом избегава се директна угроженост саговорниковог образа:

„Vidi me, joj što sam slatka, Nikolinica mala beba. Tako, brate, plači malo, ove druge su sve spavale koje smo do sada videli. Slatka je. Mi smo neki **mali poklončić** doneli za sve prvorodene bebe, za deset njih. Evo izvolite, stavićemo dole u krevetac. Poslao je Deda Mraz“, izjavila je pred kamerama, u kadru bliceva brojnih foto-reportera ministarka bez portfelja zadužena za demografiju i populacionu politiku Slavica Đukić Dejanović (<https://www.danas.rs/dijalog/redakcijski-komentar/zene-da-radjaju-vlast-da-ih-laze/>, 7.5.2021).

Умањивањем наметања минимализује се молба говорника којом се тражи нешто од саговорника а тиме тежина изречене молбе ублажава и уједно истиче скромност говорника:

– Ali... izvinite na neskromnosti – ipak sam pokušao – ima li nade da dobijemo možda ipak i neki **mali** novogodišnji **poklončić**? (<https://www.danas.rs/kolumna/slobodan-simic/sretna-nova-2018/>, 7.5.2021); „Dobre je. Ne može da mi barem ispuni tu **malu željicu**, I to baš na današnji dan. Bilo kad, samo ne danas (<https://voodoo-fest.tumblr.com/post/67952907174/%C4%91ubre-jene-mo%C5%BEE-da-m-i-barem-ispuni-tu-malu/amp>, 7.5.2021); Kratka pauza, onda plačnim glasom: "Kako imaš srca. Tri godine te nije bilo. Imam jednu **malu željicu** i nećeš da mi učiniš. Mogla sam da smislim i nešto krupnije, međutim, ovo će mi biti sasvim dovoljno." (<https://www.rastko.rs/knjizevnost/fantastika/tv2/bknezevic-sestre.html>, 7.5.2021).

Придев *мали* се у овом значењу може у оксиморонским образовањима употребити уз придев с којим ступа у антонимијски однос:

„Danas sam ispunio sebi jednu **malu ogromnu željicu** da moje usne dobiju savršen oblik koji se negde skrivao kao što vidite na slikama i koji je trebalo da se oblikuje na način da je sve lepo, prirodno lepo oku i na moje veliko oduševljenje“ (<https://www.prva.rs/show-biz/vesti/327803/bozo-vreco-se-podvrgao-estetskoj-korekciji-na-svom-instagramu-objavio-fotku-pre-i-posle>, 7.5.2021).

Синтагматско уланчавање два придева је могуће јер они „изражавају двије разнотипске особине истога појма“ (Ковачевић 2015б: 75). Другим придевом наглашава се значај жеље.

Придевом *мали* се може актуелизовати и значење еуфемистичности:

Postojala su minska polja, reči pri čujem spomenu i njegovo i moje lice izgube tonus mišića, samo se opuste i poružne. Takva reč je bila Operacija. Nekad se šalio. Nekad je govorio jedna **mala operacijica** ali ako bismo seli da pričamo o tome – da je to za nedelju, sledeće nedelje ili za četiri dana, to je unosilo hladan vazduh u krevet (М. Ратковић, И, 291–292).

У горенаведеном примеру рутински карактер операције наглашава се с циљем ублажавања бриге саговорника, те непријатног исказа за слушаоца.

Еуфемизацијом се говорно лице може служити и приликом прибегавања самозаваравању:

Hvala Vam puno doktore i nadam se da ćete mi pomoći da prevazidjem ovaj **mali problemčić**, jer se trudim da sve gledam pozitivno! (<https://www.stetoskop.info/pitanja/urologija/prof-dr-sasa-vojinov/158958>, 8.12.2021).

5.4. Закључак о конкуренцији деминутивних и аугментативних лексичких јединица и деминутивних и аугментативних синтагми

Семантичка структура изведеница творених суфиксима субјективне оцене – деминутива и аугментатива – подразумева јединство придевског и именичког значења, што изведеницама из ових творбено-семантичких категорија омогућава синтагматску интерпретацију а што мотивне синтагме чини њима конкурентним облицима (*лончић* : *мали лонац*).

Ипак, дата трансформација се не може увек извести (*милионче* [*мали милион]), нити се деминуирани облик увек може трансформисати у именицу, нпр. у идиоматизованим изразима (*мала ствар* [*стварчица]). Такође, иако се одређене именице могу умањити у физичком смислу, деминутивне изведенице од њих нису уобичајене (*мали леи* [*лешић]), или их условљава синтаксичко ограничење, нпр. употреба прилога (сасвим *мала деца* [*дечица]) или немогућност образовања конкурентне именичке форме за оба члана координиране конструкције (*велика* и *мала кашика* [*кашичица]). Избор облика може условити и комуникативна намера, те се синтагма може употребити ако треба истаћи независни, односно зависни синтагматски члан, ради исказивања контраста. Дистрибуција се може тицати и избегавања стилски непожељне редупликације лексичке јединице, односно архисемског садржаја (*човечуљак* [мали човек] од човека и чиновника).

Деминутивне и аугментативне лексичке јединице, међутим, потенцијално садрже више различитих сема, и сему квантитета, и семе квалитета. Активирање сема квалитета условљено је реченичним контекстом, којим се може нагласити, модификовати значење у правцу позитивне семантике (*феноменална станчуга*), односно негативне (*бедна срећица*), или изменити, где долази до лексикализације, односно терминологијације (*златна рибица*).

Деминутивним и аугментативним лексичким јединицама могу конкурисати и деминутивни и аугментативни плеоназми, односно деминутивне и аугментативне синтагме у којима се зависним чланом обележава компонента деминуције, односно аугментације, садржана у лексичком значењу надређене деминутивне/аугментативне изведенице. У односу на конкурентну лексичку јединицу деминутивни и аугментативни плеоназми јесу стилогени кад се редуплицирањем семантичке компоненте у врло емоционалном говору жели истаћи умањеност/увећаност датог појма (*најмања кишица*), или кад надређена именица има значење хипокористичности или пејоративности, па долази до укрштања деминутивно-пејоративног или аугментативно-хипокористичног значења и сл. (*мали чиновничкић*, *велика људина*). У вези са деминутивним плеоназмима утврђено је да зависни члан у њима употребљен поред хипокористичности и пејоризације може актуелизовати и

друге прагматичке реализације, као што су: одобрвољивање саговорника ради умањивања почињеног чина, истицање слабог интензитета појма уз који се употребљавају, иронија, избегавање директне угрожености саговорниковог образа, еуфемизација итд.

6. КОНКУРЕНЦИЈА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ПОЛУКОНГРУЕНТНИХ ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ

6.1. О појмовима *атрибутив* и *полуконгруентна именичка синтагма*

Исто као конгруентни атрибут именицу може одређивати атрибутив (именички атрибут), односно „именичка одредба именице или именичке синтагме с којом атрибутив чини интонацијску и значењску целину и с којом се често слаже у роду, броју, падежу и аниматности” (Пипер/Клајн 2013: 306).¹¹³ Међутим, како их од особина конгруенције нужно одликује само слагање у падежу, атрибутиви се могу сматрати полуконгруентним атрибутима (Ковачевић 2019: 15). Отуда и синтагме с полуконгруентним атрибутима сматрамо полуконгруентним синтагмама.

Има „разних врста оваквих атрибута”. Неки од њих су титуле, називи сродства и друге квалификације у позицији испред имена, презимена, назива занимања (*господин* Никола, *докторка* Петровић, *баба* Мара), затим називи књига, уметничких дела, листова, удружења, институција, распоређени иза именице коју одређују (роман „*Травничка хроника*”, часопис „*Галаксија*”, хотел „*Славија*”) (Станојчић/Поповић 2011: 276).

Како је атрибутив „близак статусу првог дела полусложенице” (Пипер/Клајн 2013: 307), полуконгруентне синтагме могу се формално реализовати као полусложенице.¹¹⁴ Могу им бити конкурентне синтагме с конгруентним атрибутом (*човек геније – генијалан човек*),¹¹⁵ односно с неконгруентним атрибутом (*човек геније – геније од човека*).

¹¹³ Т. Прћић примере попут *ћак првак, брат близанац, човек жаба, пас луталица, сузе радоснице, шљива ранка, змија отровница* третира као фразне именице структурног модела именица + именица (Прћић 2011: 65–66).

¹¹⁴ Б. Ћорић је мишљења да се *полусложеницом* означава пре ортографски него творбени појам (фус. 19 у: Ћорић 2008), наглашавајући да остаје отворено питање да ли се овим појмом означава сложеница или не (Ћорић 2008: 18).

¹¹⁵ У многим примерима атрибутив се не може заменити атрибутом. Уп. *монах Алимпије, проналазач Тесла, доктор Марић, ђаци пешаци, деца просјаци, жена космонаут, камен темељац* итд. (Пипер/Клајн 2013: 306). У случајевима пак где постоје напоредни облици, њихова семантичка еквивалентност је, судећи по литератури, неупитна, уп.: „Ни за кога, сигурно, није спорно да *странци* пролазници, *кеса литрењача*, *кошуља конопљача*, *отровница* змија, *сиротан* Ивица, Турци *избеглице*, *човек странац*, *целац* снег, *човек очајник*, *жгоља* чобанин, *јабука дивљака*, значе исто што и: *страни* пролазници, *кеса од литре*, *конопљана* кошуља, *отровна* змија, *сироти* Ивица, *избегли* Турци, *стран* човек, *цели* снег, *очајан* човек, *жгољави* чобанин и *дивља* јабука” (Стевановић 1958: 31). С друге стране, новија истраживања проблематизују синонимију ових облика. Тако М. Ковачевић синтагме с атрибутом, односно атрибутивом уз властито име не сматра синонимним, већ је мишљења да је деадјективна именица испред властитог имена шири појам са статусом „синтагматски надређене именице којом се означава врста или класа под коју је по правилу инклузије властито име супсумирано”. Став поткрепљује могућношћу њеног супституисања рестриктивном релативном реченицом, нпр. великан *Тесла* → *Тесла је један од великана* / → *великан који се зове Тесла*; светац *Алимпије* → *Алимпије је један од светаца* / → *светац који се зове Алимпије*. Конгруентни атрибут уз властиту именицу, с друге стране, мора имати улогу апозитива, пошто не може идентификовати појам већ одређен властитом именицом (Ковачевић 2019: 12).

6.2. Синтаксички однос чланова полуконгруентне именичке синтагме

У сербокроатистичкој литератури готово је устаљена формулација према којој се атрибутивом сужава значење исказано независним чланом: птица *селица*, змија *отровница*, пси *луталице*, јабуке *кожаре* итд. (Станојчић/Поповић 2011: 276). М. Ковачевић проблематизује наведено тврђење. Наиме, виђење према ком у полуконгруентним синтагмама шири појам одређује ужи, противи се логичким принципима детерминације. Он зато тврди управо обрнуто, износећи аргумент да је синтагматски надређен, шири појам, у функцији хиперонима, а подређен, субординиран, ужи, и то у функцији хипонима. Као изузетак наводи именичке синтагме у којима је друга именица деадјективна, због чега ју је могуће заменити придевом, и која сужава значење прве именице, независног члана: *змија отровница* – *отровна змија* (Ковачевић 2019: 8–13).

Слично, И. Марковић пример *селица птица* тумачи објашњењем да хипероним *селица* као хипоним може имати птицу, али и рибу (нпр. *лосос, јегуља*) (Марковић 2008: 122). Аутор је, наиме, мишљења да је у полуконгруентним синтагмама, које назива искључиво апозитивним, независни члан увек први, а зависни други.¹¹⁶ Тако се *гостујући професор* семантички не може изједначити са 'гост професор', већ са 'професор гост'. *Људи жабе* су 'људи с неким одликама жаба' а не 'жабе', као што би *жабе људи* биле 'жабе с неким одликама људи'; *нож скакавац* је врста ножа, а не врста скакавца. Исто је и у случају кад је други члан властита именица (нпр. *голуб Динко*), кад је улога оваквих синтагми у разликовању носилаца истог имена (нпр. *Марко учитељ* чита, а *Марко мачак* преде). Дакле, десна именица модификује леву, једнако као што то чини неконгруентни атрибут (Марковић 2008: 122–124).¹¹⁷ Потврду да је леви члан независни, аутор проналази и у деривацији, уп. именичке сложенице добијене од синтагми, нпр. *жабољуди* (\neq *људожабе*) \leftarrow *људи жабе* (Марковић 2008: 131).

РСЈ (2011) пружа потврде да у српском стандарду независни члан није увек на првом месту, уп. *селица* 'птица или риба која мења место живљења са сменом годишњих доба: птица ~, риба ~'. То се потврђује и у Пипер и др. (2005: 70), где се наводи да се атрибутиви који одређују апелативе могу налазити или испред именице коју одређују (*страница-путник, старица-врачара*) или иза (*птице грабљивице, ђаци прваци*).

Од распореда у ком је независни члан на првом месту, односно зависни на другом, одступа се, примера ради, у књижевноуметничком стилу. Уп. у поезији:

Ја доведох **вранца коња** / да попије мутну воду / Не хте вранац воду пити, / Ја донесох бојно седло / да убије **вранца коња** / Не хте седло вранца бити (АнтНарУ:

¹¹⁶ Аутор оставља могућност да се изузеци нађу у архаичним конструкцијама и топонимији.

¹¹⁷ И. Марковић проблематизује и тврђења претходних истраживача (Р. Катичића, Е. Барић и М. Знике) који дате именичке одредбе третирају као преоблику, односно трансформацију при којој именица из друге исходне реченице може у коначној заузети различит положај: 1. *Човек се враћа земљи*. 2. *Земља је мајка*. \rightarrow *Човек се враћа земљи која је мајка*. \rightarrow (...) *мајци земљи*. И. Марковић пак сматра да се различитим редоследом два придева, два глагола или две именице добија различито значење: *земља мајка* \neq *мајка земља*, већ се реконструкцијом путем односних реченица долази до следећег: *мајка земља* \rightarrow *мајка која је земља*, *мајка домаћица* \rightarrow *мајка која је домаћица*, *мајка Марија* \rightarrow *мајка која се зове Марија*, *Марија мајка* \rightarrow *Марија која је мајка*, *земља мајка* \rightarrow *земља која је мајка*, *земља црвеница* \rightarrow *земља која је црвеница*, *земља Недођија* \rightarrow *земља која се зове Недођија*, *Недођија земља* \rightarrow *Недођија која је земља* (Марковић 2008: 132–133).

289); Uštipke tople / nudi mi baka. / U školu sprema / **prvaka đaka** (<http://decijisnovi.com/pesma-114>, 16.2.2021).

До одступања долази и у прози:

mноги већ препознају у piscu ових ђемernih редова „Leteћег Јерменина“, Икара Gulbelkijana, **jedinca sina** majstora Arama Gulbelkijana” (Б. Пекић, УО, 18); **Jedinac sin** toga policajca alkoholika istakao se u školi (И. Андрић, П, 530); Svaki strah na **siromaha ђovjeka**. Tako se ђovjek muчи i kad ima neшто da kupi, a већ kad nema, onda kao da ni njega nema (И. Андрић, П, 522); Tvrdila je da je она bila prava muћenica, da je dete рођено u и **januaru mesecu**, што може dokazati (И. Андрић, П, 434); Nekako роћетком **marta meseca** fila su izveli prvi put (И. Андрић, П, 389); Jednog дана se naroћито seћam. Bio je **maj mesec**. Maks se спремао за maturu (И. Андрић, П, 315); Ovaj poslednji дан **jula meseca** doneo je већ sa svitanjem своје iznenaђenje: puшtanje robijaša (И. Андрић, П, 154); **Mart mesec** 1920. godine. Џelezniћka stanica u Slavonskom Brodu (И. Андрић, П, 314); **April mesec** proшао је u studenoј zaprepaшћенosti i nemom oћekivanju шта ће бити (И. Андрић, П, 370); једна погурена старица приђе тој хумци, паде на свежу меку земљу и обгрли сухим, slabим рукама ту кобну грудву, која јој прогута **jedinca sina** (С. Ранковић, Г, 176).

Може, дакле, доћи до варирања распореда независног и зависног члана:

Svega nekoliko koraka dalje od kuće nesreћnog Ivana Istranina стоји, pored samог druma, mala дрвена kovaћnica **Ђoke kovaћа** [...] тако и **kovaћ Џoka** dolazi seби (И. Андрић, П, 445).

6.3. Конкуренција лексичких јединица и плеонастичних полуконгруентних именичких синтагми

С обзиром на своју хипонимску семантичку структуру полуконгруентне синтагме М. Ковачевић убраја у плеонастичне конструкције,¹¹⁸ имајући у виду то да се значење атрибутива са статусом хиперонима већ садржи у значењу надређеног, хипонимског, члана синтагме, због чега је оно комуникативно редувантно (птица *сврака*, река *Дрина*, месец *март*). Аутор притом истиче да само у књижевноуметничком стилу овај тип плеоназма може имати емоционално обојену експресивну вредност, кад се не сврстава у стилске погрешке (Ковачевић 2015б: 196), премда се у неутралном стилу среће и код добрих писаца, као што је случај у следећим групама примера:

1)

¹¹⁸ Не сматрамо све полуконгруентне синтагме плеонастичним. Уп. нпр. следеће примере где оба члана полуконгруентне синтагме носе комуникативно значајну информацију: — **Муж жена!** — рече чича Јездимир полако, пошто одмакоше од куће Мионине (М. Глишић, П, 172); али са гордом решеношћу у себи [...] да не допусти ни **брату-крвнику** ни неверницима који га подмукло варају, уцењују, продају и препродају (И. Андрић, ПА, 65); А онда сам осјетио наглу навалу бијеса, као да је **брат-кривац** стајао преда мном (М. Селимовић, Д, 181); Tu dolazi још један њихов **вршњак правник**; sin је, односно pastorak, limara sa Сuкарice (И. Андрић, П, 469).

Било је то једног **септембра месеца**, пред крај већ, кад је позна јесен на прагу, и кад је вече као ноћ (И. Секулић, КП, 31); У **јуну месecu** lipe su cvetale i širile snažan miris koji је prodirao i u vilu gospođe N. i u baštu oko vile (И. Андрић, 3, 355); Трифун је тако, последњих дана **маја месеца**, имао да гледа чудо и покор (М. Црњански, С2, 49); Почетком **јуна месеца**, на дан Тимотеја Бруског, стигао је у Кијев неки фенрик Симеон Хрнич, рођак мајора Феодора Чорбе (М. Црњански, С2, 565); Оратија, **месeca februara**. Stari ljudi i žene, koji nisu odavde nego su se preselili ovamo sa Severa (И. Андрић, 3, 393); А са **месecom мајем** izide Jusuf iz zatočenja kao pobednik (И. Андрић, П, 90); Negde крајем **aprila месeca** nevidljiva ruka mi pokloni oko sto sedamdeset dukata (И. Андрић, 3, 402); А првих дана **октобра месeca** nađem se, opet siromah i praznih ruku (И. Андрић, 3, 403); У другој половини **decembra месeca** dani stanu naglo i sve brže da se osipaju (И. Андрић, 3, 403); Poslednji dan **decembra месeca**. Vraćam se u primorski predeo koji sam napustio једног raskošnog septembarskog јutra (И. Андрић, 3, 486); Zenica, **mesec februar** 1916. godine. Теће трећа година (prvog) svetskog rata (И. Андрић, 3, 516); Крај **marta месeca** (И. Андрић, 3, 543); Tada је у првим danima **месeca маја**, vezir – nabavio slona (И. Андрић, П, 370).

2)

Došli su decembarski dani, oni sivi dani pred kraj godine, kad **samci ljudi** otkazuju pozive за веће i rone sve dublje u svoju nepodnošljivu samoću (И. Андрић, П, 788); јер мене сваки познаје као **човека трговца**, а не као ситничара (Б. Нушић, XII, 420); Živeti nije lako ni mravu u mravinjaku ni ptici на grani, а kamoli **čoveku umetniku** u ovom složenom i tvrdom свету (И. Андрић, 3, 230); То је био **čovек veseljak**, lakomislen, bezbrižan (И. Андрић, П, 367); Tica gnijezdo ne može lako да preseli, а oni prenijeli 'voliki mal i robu dok okom trenеš. Pa kad то umiju, како neće umijeti obrlatiti **čo'jeka seljaka!** (И. Андрић, П, 323); Као **човек странац** имао сам могућности да се одмах познам са виђеним личностима и министрима и да се брзо посветим свима државним тајнама (Р. Домановић, М, 13); — Ама, господине, грехота је то... **сиромах сам човек...** Него да се вратимо. (С. Ранковић, П, 105); У почетку ти нисам био бозна какав радник [...] па се одједном нашао на господском комаду, и што но веле, довлету. Од једног пуког сиротана, постао **господин човек!** (С. Ранковић, П, 102); — Опростите, господине, ја сам **човек мајстор**, нисам фишкал, али ћу вам онако од срца одговорити. Мени је мило. Ја познајем вашег оца и његову кућу, ја би' вам драге воље дао моју кћер (Ј. Игњатовић, В, 106); АНКА: **Сиромах човек**, а баш ништа није крив (Б. Нушић, ГМ, 95); предводиће их један **сиромашак човек** који нигде ништа није имао, него је надничео, али је био врло поштен и добар (АнтП, 195); — Тата, видим да си ти **чоек сиромах** и да нас не можеш хранити, него ја ћу узети једнога коња, једнога пса, и једну сабљу, па одох по свијету (АнтП, 82); Пре пет и више година, у неком селу далеко одавде, имаше један **сиромах човек** неки виноград, који је преко мере рађао грожђе (АнтП, 47); Мене су људи помало слушали, па и то не као војника, но као некаквог »**господина човека**« о коме управо нису знали шта је (П. Тодоровић, Д, 73); Kako sam čeznuo за onim godinama sredinom šezdesetih kada sam као **gospodin човек** dolazio на игранку да свирам klavir u bendu (К. Ковач, Ф, 55); И још сам му казала да он и Маркс немају ама баш никакве везе под милим богом, јер је Маркс био **човек-филозоф**, а он својим потчињенима на сваку примедбу одговара: „Немој ту да ми филозофираш!“ (М. Капор, Б, 73); **Човек-тежак** све је примио од Природе: и морална начела, и упутства за свакодневни живот (М. Данојлић, Н, 81); Речица, поток, воћњак, шикара, двориште, пропланак - све има моћ симбола, све је први пут виђено и доживљено. **Човек-путник** препознаје глог поред друма, и радује му се (М. Данојлић, Н, 86); I oni су му radili о glavi, mrzeli га као što се mrzi **čovек neprijatelj** (И. Андрић,

П, 378); То важи и за вас, рођене Bosance, а поготову за **човека дошљака** (И. Андрић, П, 322); У такве дане заиста такозвана „судбина“ влада мислима и осећањима **човека seljaka** (И. Андрић, П, 519); Шта ћу, господине, **сиромах човек**... Еј, бог их убио, куд и то да ми још натоваре на врат! Мало ми је зар моје нужде и невоље!... — окупи Симица јадиковати (М. Глишић, П, 119); У Србији као неприкосновено правило важи став: „Од искона муж је старији од жене“. У патријархалној култури **жена-супруга** безусловно се потчињава „свом човеку“ (Ж. Требјешанин, П, 185); Али човека је могуће убити и nerazumevanjem. Dugim, upornim, doslednim odsustvom razumevanja Sredstvo је сигурно као и mržnja, само дејствује нешто спорје, али су зато мучке теже и страшније. **Човек-жртва** не падне од једног ударца, него presvisne (И. Андрић, З, 157); Нису више шиљили коље да **људе-Србе**¹¹⁹ на њих натичу, сад им ти душмани почеше омче и штрапке на врат да намичу (М. Миленковић, П, 173); Шешир скида нагло, скоро узбуђено, хоризонтално га удаљи од себе и подржи у ваздуху. **Женама Српкињама** просто затрепти срце од таквог поздрава, од респекта који им одаје „фини свет“ (И. Секулић, КП, 183); У Старом завету има **жена владарки**, има богатих, лично угледних девојака за које младожења мора седам година да тегли (И. Секулић, КП, 87); прича Икета Васић о томе како је државна служба један прави ужас и катастрофа, и не само да страшно отупи и оглупи **човека чиновника**, него га и формално оглуви и упропасти (Д. Васић, С, 278).

Другој групи примера конкурентне су конструкције с генитивом с експликативним значењем, које се употребљавају у врло емоционалном говору. Оне су такође плеонастичне будући да се у њима семантичка компонента *човек* 'особа' садржи у независном члану:

У твојим годинама мени је већ било двадесет и три! — рече тај **геније од човека**, одлазећи из собе у коју је управо уфуравала маман у свом најновијем јутарњем издању (М. Капор, Б, 94); па да сви знају ко је и од как `ih је ! Od " grbovitih " , more ! **Laf od човека** , што слика каже . Nivo , bre , nivo (СрпКор); **Grmalj od човека** је био мој син Goran . Stotinu i dvadeset kilograma је имао , а snaga у njemu . Sila nečuvена (СрпКор); То је она твоја **šmizla od žene** , рекао је (СрпКор).

Уп. значења независног члана: *геније* '1. човек изванредних духовних, стваралачких способности (у области науке, уметности и др.), изванредно даровит човек'; *лаф* 'разг. а. онај који је способан, спреман да уради нешто што се цени, што је неке потребно и сл., енергичан, способан, спретан и у друштву омиљен човек. б. онај који, држећи се, понашајући се, облачећи се и сл. помодно, тежи да остави утисак и изазове допадање'; *грмаљ* '1. пеј. а. крупан, снажан и незграпан човек, људескара. б. припрост, неотесан, примитиван човек, примитивац, звекан, сељачина'; *шмизла* 'нем. помодарка, каћиперка, кокета; жена лаког морала'.

Такође, употреба полуконгруентне плеонастичне синтагме уместо једнолексемске јединице може имати стилских оправдања, као у следећем примеру, где је синтагма *жена домаћица* хипоним већ поменутог именичког појма *жена*. Избором полуконгруентне синтагме остварује се стога текстуална кохезија:

Овај изнијансиран став према жени добро се уочава у пословицама и у народној књижевности уопште. Највише поштовања у патријархалној култури има мајка која рађа и подиже јунаке. Народ за мајку каже: „Жена је жена, али мајка је мајка“;

¹¹⁹ Из контекста није могуће утврдити да ли је независни члан плеонастички употребљен или садржи релевантну сему, у овом случају могућу семантичку компоненту [+ мушко], којом би се истакло да су од наведене радње можда изузета деца, жене.

„Материн благослов и Божији — једно су“. За **жену домаћицу** се каже: „Не стоји кућа на земљи него на жени“ (Ж. Требјешанин, II, 184–185).

Плеонастични члан се не изоставља ни кад је у функцији отклањања могуће двосмислености. Рецимо, М. Стевановић наводи следеће примере:

Воз стаје у Лапову **селу**; Родио се у **варошици** Прњавору.

Првим примером прецизира се да воз стаје у Лапову селу, а не у Лапову вароши, док се у другом наглашава да се дотично лице родило у варошици а не у селу Прњавору (Стевановић 1958: 32). Притом, општа именица у властиту именицу не уноси нову информацију о објекту именовања, већ властиту именицу, као семантички испражњену, „парујује значењем врсте“, чиме се одржава свест о повезаности властите именице и њене референце (Шивиц Дулар 1998: 290).

Употреба апелатива је стога оправдана уз називе места која су недовољно позната:

Novčići nađeni slučajno , dok je jedan stanovnik **grada Alepa** kopao temelje za novu kuću (СрпКор).

Заједничка именица комуникативно је, међутим, редувантна у следећем примеру:

i što je mogao njegove stanovnike da " ovdje sa iskrenim osjećanjima pozdravi kao nekadašnji stanovnik **grada Zagreba** za koji me vežu mnoge i mnoge uspomene (СрпКор).

У „потребне плеоназме“ могу се уврстити и примери где се плеонастичним чланом отклањају морфолошке недоумице при писању вишелексемских страних имена неких установа, часописа и сл. (уп. примере из: Худачек и др. 2011: 68–69, в. и Напомене у: Пипер и др. 2005: 308):

Bio je član **Mathematical Society of Japan** → Bio je član **društva Mathematical Society of Japan**.

Или кад постоје дилеме у вези са деклинирањем имена, односно кад оно није могуће, нпр.:

Slušaо sam **kantatu Carmina burana**.¹²⁰

Уп. примере из наше грађе:

На дан пророка Авдије, деветнаестог децембра, Исакович је јављен Пфалеру, из **вароши Броди**, а дан после тога, из **вароши Кременец** (М. Црњански, С2, 466).

У следећим примерима се плеоназмом постиже избегавање нагомилавања вокала приликом падежне промене:

¹²⁰ У нашој грађи забележен је пример прилагођеног писања овог имена, а тиме и прилагођавања систему деклинације српског језика: Магијске слике **Кармине буране** у покрету оживљава скоро 150 учесника – оперски солисти, чланови хора и балетског ансамбла СНП-а (<http://arsmedija.rs/karmina-burana-poslednji-put-u-sezoni-4-maja/>, 13.12.2021). Наиме, српски стандард налаже да је у текстовима на савременом српском књижевном језику уобичајено фонетско писање српских имена, а у ћирилици, штавише, и неизбежно (Пипер/Клајн 2013: 19).

Ђурђе и Петар су се били договорили да Ђурђе сачека брата, у **вароши Јарослау**, на другој страни Карпата, где им је Вишњевски обећао да ће их удобно сместити (М. Црњански, С2, 404); Вишњевски је био снабдео мајора, не само потковицама, и вином, него му је дао и најбољег водича, који ће га до **вароши Јарослау** пратити (М. Црњански, С2, 406); Узимао би Варвару, нежно, под руку, да јој, тобоже, прича како је за њу припремио дочеке по селима, у брдовитом пределу, куд има да оду, у Дукљи, у Комарнику, и квартир у **вароши Јарослау** (М. Црњански, С2, 410).

У склопу полуконгруентне именичке синтагме и ван ње атрибутив може имати различит хиперонимско-хипонимијски статус. Нпр. у општем фонду атрибутив *шарка* у склопу синтагме има референцијално, спецификајуће значење, те статус хипонима:

У конкретном случају тужиоца је ујела змија и због тога је у болници провео 12 дана, након штетног догађаја [...] Тужилац није поступио по одредбама чл. 65. Закона о заштити природе у одређеном року и одмах након изласка из болнице. На тај начин он није омогућио утврђење и доказивање чињенице где га је ујела змија отровница, под којим околностима, о којој се отровници ради, да ли се ради о **змији шарки**, као таквој, која спада у заштићену врсту или о поскоку, који не спада у законом заштићену дивљач и чије женке због тамно смеђе боје са шарама такође називају шарком (<http://www.ni.ap.sud.rs/pretraga/Гж/2374/2019>, 20.4.2021).

У терминолошком фонду, осамостаљен, атрибутив може постати хипероним, кад се укида референцијално, спецификајуће значење

Šarka, poznata i pod imenom riđovka, dostiže dužinu do 70 cm, izuzetno retko do 90 cm . Telo joj je prilično mišićavo i debelo, a u vratnom delu suženo, tako da je glava sasvim jasno odvojena od trupa [...] **Šarka** je ograničena na visoke planine, ima je na nadmorskim visinama od 3.000 m. Određeno područje naseljava čitavog života. [...], **Šarka** izlazi pre izlaska sunca na svoje omiljeno mesto za sunčanje [...]. Postoje dve podvrste **šarki**: jedna po kojoj je vrsta dobila ime *V. berus berus* i druga, bosanska *V. berus bosniensis* (http://www.planeta.rs/58/21zmije.htm#.X_dPsNJKjIU, 7.1.2021).

С обзиром на свој плеонастични карактер у полуконгруентним синтагмама могуће је изоставити независни члан а да се значење конструкције не промени, што је и пожељно због отклањања комуникативне редундантности, нпр:

Domaćin je mladić od nepunih dvadeset godina, grbav i bolešljiv **jedinac** [син јединац] u toj porodici (И. Андрић, П, 379).

Независни члан полуконгруентне синтагме се може елидирати из стилских разлога. Уп. следећи пример у ком би неиспуштање независног члана довело до његовог понављања:

Njen [син] **jedinac**, razmažen, snažan i krakat mladić, mali Tigar i majčin sin, već je pokazivao prve znake prerane zrelosti (И. Андрић, П, 436).

Наиме, идиоматизована синтагма *мајчин син* се не може изоставити јер се њоме износи додатна информација о референту а он квалификује као *мајчина маза, мезимац*.

Независни члан се може елидирати и при остваривању подтипа антономазије *атрибутив*¹²¹ → *властито име*. Елиптирањем неексплицитаног али подразумевајућег личног имена, атрибутив преузима функцију целе синтагме (в. Ковачевић 2015б: 65–66):

Pošto je **Knjaz**, kad je već mislio da nesrećne rođake pretvori u nove heroje, čuo što priča pop Filip (СрпКор); То је најбоље изразио српски **Vožd** обраћајући се "словом" ученицима при отварању Велике школе у Београду 1808. године (СрпКор); Биће ти усlišено, - реће ми **Prorok**, - умрећеš четрдесет дана пре султана. "Malik - šahovo lice je prebledelo (СрпКор).

На овај начин се атрибутив изражен именицом која обично означава занимање/титулу у потпуности изједначава са лицем на које се односи. Уз то, њиме се у циљу избегавања монотоније казивања избегава понављање већ реченог имена:

Трговац од великог угледа и многих веза, Добрача је, не једном, био од помоћи Карађорђу, који је, опет, био склон да чује Добрачино мишљење и прихвати његов савет. Иако ниједан од ове двојице, ни **Вожд** ни Добрача, није сматран за разговорног, ипак су та двојица, кад би остали насамо, умели дуго да разговарају (С. В. Јанковић, Д, 41).

Избегавање личног имена тенденциозно је у сатиричним делима, какво је песма Ј. Јовановића Змаја „Јутутунска народна химна”, којом се алудира на репресивни режим кнеза М. Обреновића (Павловић 2016: 177):¹²²

Боже свети, подржи нам **Краља** / Здрава, крепка, охола и славна, / Јер на земљи нит је кадгод било, / нити ће *Му* икад бити равна. / Овај народ врло добро знаде / Да је створен само **краља** ради, / да *Му* даје порезе и хвале, / Да *Га* двори и понизно кади. / Боже силни с висока жилишта, / Саслушај нам нашу жељу стару, / Боже свети, не дај ником ништа, / Да што више остане **Владару**. / Ради *Њега* сва створења живе, / Ради *Њега* сунце греје с неба, / А тај народ, а ту земљу нашу, / Подржи је – ако **Краљу** треба.

Такође, у циљу отклањања двосмислености уз атрибутив се независни члан не изоставља кад се он може односити на више референата:

Gledaš kako **čovек-dvonožac** hoda kao navijen sat, sa nepokolebljivim uporstvom. Ko više ne može da korača, taj legne, i toga odnesu i zakopaju, a svi drugi produže da vrve i hodaju (И. Андрић, 3, 466); Zbog napada i ujeda **pasa lualica** u blizini Čairskog parka građani zabrinuti za bezbednost (<https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Zbog-napada-i-ujeda-pasa-lualica-u-blizini-Cairskog-parka-gradjani-zabrinuti-za-bezbednost.sr.html?c=Komentari&o=dislikes>, 13.7.2021); **Album prvenac** Vladica je, kaže, u zreлом srednjem dobu i nije mu cilj da se u tim godinama dokazuje (СрпКор).

Примера ради, лексемом *двоножац* се може означавати животиња на две ноге, именица *луталица* може се односити, рецимо, и на мачку, док *првенац* може реферисати на музички албум, роман, првог сина у породици итд.

¹²¹ Статус антономазије у овом моделу може имати и конгруентни атрибут (нпр. *нечастиви* → *нечастиви Сатана*).

¹²² Извод из песме за коју дати податак наводимо из истог је извора, стога наведену референцу нећемо наводити и у списку извора, већ само у списку литературе.

Подразумева се да се недоумице у вези с идентификацијом објекта именована, те могуће двосмислености, могу увек отклонити контекстом, нпр.:

Ne rađam ja tebi sluge [...] Pokri gole cevanice desetogodišnjem **prvencu** (Д. Тосић, К, 94); Njihov **prvenac** sadrži osam pop - rok pesama sa primesama elektronske muzike (СрпКор); Po tada važećem zakonu , svaki muški **prvenac** posvećivan je Bogu . Taj obred se obavljao po starozavetnim propisima (СрпКор).

Независни члан се не изоставља ни кад се њиме наглашава релевантна сема, у нашем случају сема пола:

Иако су се **жене уметнице** [уметнице] током историје бавиле стварањем уметности, њихов рад, у поређењу са радом њихових мушких колега, често је потцењен (https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Жене_уметнице, 12.10.2021).

Независни члан се не може изоставити ни у следећем примеру где реализује значење '3. особа, личност као носилац високих моралних и карактерних особина':

Лекар, онај исти дечји лекар у варошици који је имао врло велико и право искуство, јер је био **лекар-човек**, лекар-добар човек, говорио је неком заједничком пријатељу: „Мимићу би требало помоћи. Синоћ, нађем га, седи поред детиње постеле — мала има крајнике — и чита (И. Секулић, КП, 152).

6.4. Закључак о конкуренцији лексичких јединица и полуконгруентних именичких синтагми

Плеонастичним полуконгруентним синтагмама (*човек геније*) конкурентне су именичке јединице које чине њихове чланове. Формално се оне могу реализовати и као полусложенице (*човек-геније*). Могу им бити конкурентне синтагме с конгруентним атрибутом (*генијалан човек*), као и са неконгруентним атрибутом (*геније од човека*).

Плеонастичне конструкције у књижевноуметничком стилу могу имати емоционално обојену експресивну вредност. Стилских оправдања употреба полуконгруентне плеонастичне синтагме има и ради остваривања текстуалне кохезије. Плеонастични члан се не изоставља ни кад је у функцији отклањања могуће двосмислености (*град Ален*), затим избегавања морфолошких недоумица при писању, те деклинацији вишелексемских страних имена (у *вароши Јарослау*). Такође, ван и унутар полуконгруентне именичке синтагме атрибутив може имати различит хиперонимско-хипонимијски статус. Нпр. у општем фонду атрибутив *шарка* унутар синтагме има референцијално, специфирајуће значење, те статус хипонима, док у терминолошком фонду, осамостаљен, он може постати хипероним.

Независни члан се изоставља у циљу избегавања понављања архисемског садржаја или исте лексичке јединице, као и при остваривању подтипа антономазије *атрибутив* → *властито име* (*Вожд* → *вожд Карађорђе*), што може творити и сатирични ефекат.

Независни члан се неће, међутим, изоставити кад је у функцији отклањања двосмислености, кад се нпр. атрибутив може односити на више референата (*првенац*). Не испушта се ни кад се њиме истиче релевантна сема.

7. ЛИНЕАРИЗАЦИЈА КОНКУРЕНТНИХ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ

Линеаризација (ред речи) је основно средство комуникативног варирања (Пипер и др. 2005: 1072). За комуникативну перспективу од највеће важности јесу „smisaona i stilistička 'čvorišta' teksta”, чија позиција и форма имају изузетно значајну улогу у његовом разумевању, због чега она представљају тзв. „јаке” позиције текста. То су превасходно: наслов, епиграф (мото), поднаслов(и), прва и последња реченица текста/параграфа/поглавља (Катнић-Бакаршић 1999: 97–98).

7.1. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми у наслову

Наслови и поднаслови могу бити мотивисани потребом да се:

- што сажетије изрази садржај текста (референцијална функција),
- привуче пажњу реципијента (конативна функција),
- искаже властита особеност (експресивна функција).

Такође, наслов може имати и поетску или метајезичку функцију, као и секундарну јаку позицију у другим текстовима (уп. *Ram i mir*, *Хамлет*, *Тврђава*). Поднаслови и наднаслови прецизирају садржај текста, допуњују наслов, с претежно доминантном референцијалном и аутореференцијалном функцијом (Катнић-Бакаршић 1999: 98).

У вези с опозицијом наслов – текст (али и унутар текста), и то превасходно у журналистици, уочљиво је смењивање једнолексемских и вишелексемских образовања из стилских и прагматичних разлога (Ајџановић 2018: 18).

Међутим, и унутар наслова могу бити употребљене обе јединице, и лексичка јединица и именичка синтагма. У нашој грађи нашли су се примери наслова где је употребљена најпре описна конструкција а потом и једнолексемски еквивалент:

NOVE STVARI KOJE ЋE NEKI OD VAS DOBITI: Objavljen je prvih spisak Android 12 **novosti**, pogledajte ih sve! (FOTO, VIDEO) (<https://mondo.rs/MobIT/Tech-Vesti/a1439419/android-12-google-mobilni-telefoni.html>, 8.3.2021); **SRBIN JE NA FESBUKU UVEO POTPUNO NOVU STVAR:** Ceo svet ovo koristi, da li ste приметили **novinu?** (<https://www.espreso.co.rs/hi-tech/drustvene-mreze/550807/srbin-je-na-fesbuku-uveo-potpuno-novu-stvar-ceo-svet-ovo-koristi-da-li-ste-primetili-novinu>, 8.3.2021); **ŠTITNA ŽLEZDA I TRUDNOĆA- KAKO DO BEBE AKO JE ŠTITNJACA OBOLELA** (<https://genesis.rs/blog/stitna-zlezda-i-trudnoca/>, 28.2.2021); **Gorak ukus** u ustima: Uzroci i 4 prirodna leka od kojih **gorčina** brzo nestaje (<https://simptomibolesti.com/gorak-ukus-u-ustima-uzroci-i-4-prirodna-leka-od-kojih-gorcina-a-brzo-nestaje/>, 8.3.2021).

Ипак, с обзиром на то да је наслов „апсолутно нередундантан”, те „крајње кондензована информација” (Тошовић 2002: 163), очекивано је што су у наслову обичнији краћи номинати (Ајџановић 2018: 18), што се и нашом грађом потврђује:

Srpski **olimpijci** dobili mogućnost prioritete vakcinacije protiv korona virusa

[...] Она је donela inicijativu za davanje mogućnosti za vakcinisanje svih kvalifikovanih i potencijalnih **učesnika Olimpijskih igara**.

Inicijativa je prosleđena ministarstvu omladine i sporta koje je, dodaje se, „podržalo važnost prioritete imunizacije“ **učesnika Olimpijskih igara** (<https://www.danas.rs/sport/srpski-olimpijci-dobili-mogucnost-prioritete-vakcinacije-protiv-korona-virusa/>, 16.2.2021).

Kragujevac: Ponovo **saobraćajka** na raskrsnici na Bubnju

Na raskrsnici Gušićeve i Zmaj Jovine ulice u naselju Bubanj u Kragujevcu danas oko 11 sati došlo je do **saobraćajne nezgode** u kojoj su učestvovala dva putnička automobila. Povređenih, na sreću, nije bilo.

U proteklih nedelju dana na ovoj raskrsnici bilo je nekoliko **saobraćajnih udesa**. Da podsetimo, 10. septembra na istom mestu dogodila se **saobraćajka** kada je putnički automobil, iz nepoznatih razloga, skrenuo sa puta i udario u semafor i trafikū (<https://www.pressek.rs/kragujevac/kragujevac-ponovo-saobraćajka-na-uglu-gusiceve-i-zmaj-jovine/>, 27.12.2021).

Школарци мање физички активни него раније

Према најновијим истраживањима **деца школског узраста** у Србији нису довољно физички активна [...] „Праћење стања физичких способности деце основношколског узраста у Србији”, на **деци школског узраста** од седам до 14 година са општине Чукарица, дечаци су мање физички активни за шест, а девојчице за чак 12 одсто [...] систематски прегледи [...] показали су да скоро трећина **деце школског узраста** има неки од деформитета (кичме, грудног коша, стопала...) [...] Међутим, **деца школског узраста** и млади, старости од седам до 19 година, слободно време све више проводе пред компјутером (<https://www.politika.rs/scc/clanak/128215/Школарци-мање-физички-активни-него-раније>, 6.3.2021).

Саобраћајка на путу између Земуна и Батајнице

На ауто-путу за Нови Сад, код скретања за Земун-поље, догодила се тешка **саобраћајна несрећа** око 19 сати (<http://www.politika.rs/scc/clanak/469106/Saobraćajka-na-putu-između-Zemuna-i-Batajnice>, 27.12.2021).

КАКО ЈЕ КУЗМИЋ ОВО ПРЕЖИВЕО? Jezive scene na mestu **saobraćajke**, jedan automobil u njivi, drugi skoro UNIŠTEN!

Košarkaš Crvene zvezde Ognjen Kuzmić povređen je u **saobraćajnoj nesreći** koja se dogodila u nedelju ujutru [...] **Saobraćajna nesreća** dogodila se prilikom povratka Kuzmića sa svadbe [...] Pogledajte foto-galeriju sa lica mesta, ta svedočanstva do kojih smo došli uz

pomoć kolega sa SrpskaInfo dovoljno govore o ozbiljnosti **saobraćajke** u kojoj se našao i reprezentativac Srbije (<https://sport.blic.rs/kosarka/domaca-kosarka-i-aba/ognjen-kuzmic-saobracajna-nesreca-kk-c-rvena-zvezda-vesti-fotografije/kve7hks>, 27.2.2021).

Ako je u naslovu употребљена широкозначна једнолексемска јединица, декодирање значења обично следи одмах на почетку текста:

Генералка успела. Црвено-бели савладали Бањалучане

У **генералној проби** пред старт новог шампионата фудбалери Црвене звезде угостили су на нашем највећем стадиону спортске пријатеље из Бањалуке (<http://www.mojacrvenazvezda.net/222739/2020/07/28/generalka-uspela-crveno-beli-savladali-banjalucane/>, 14.3.2021).

Партизановци паркирали полицијско возило испред "Маракане"

БЕОГРАД - **Навијачи Партизана**, у току утакмице између фудбалера Бајерна и Црвене звезде, поставили су полицијско возило испред стадиона "Рајко Митић" [...] Остављена је и порука "Испред стадиона клуба којег је основала УДБА једино је природно да стоји полицијско возило. Поклон од **партизановаца**" (https://www.rtv.rs/sr_ci/sport/fudbal/partizanovci-parkirali-policijsko-vozilo-ispred-marakane_1049561.html, 6.3.2021).

Забележени су пак и примери у којим је у наслову перифрастична конструкција:

Stota godišnjica beogradskog hipodroma: Svinga i Perfekt pretenduju na Derbi-lovore

Proslavu **stogodišnjice** Hipodroma u Beogradu, svojim kasom su uveličali trogoda Svinga, leto stariji Perfekt te kobila bez mane i straha Gručone (<https://sport.blic.rs/ostali-sportovi/stota-godisnjica-beogradskog-hipodroma-svinga-i-perfekt-pretenduju-na-derbi-lovore/0h8998w>, 28.2.2021).

Džudi Denč najstarija žena u istoriji na **naslovnoj strani** britanskog Voga

Glumica Džudi Denč (85) najstarija je žena u istoriji časopisa Vog koja krasi **naslovnicu** junskog broja britanskog izdanja tog modnog časopisa. Denč, koja je za **naslovnicu** pozirala u cvetnom ogrtaču brenda Dolce & Gabbana (<https://rs.n1info.com/showbiz/a596089-dzudi-denc-najstarija-zena-u-istoriji-na-naslovnoj-strani-britanskog-voga/>, 28.2.2021).

Nedeljnik NIN ponovo bez fotografije na **naslovnoj strani**

Novi broj nedeljnika NIN izlazi i ove sedmice bez fotografije na **naslovnoj strani** na kojoj je bela površina sa naslovom koji najavljuje tekst koji se bavi aferom 'Krušik' [...] Nedeljnik je prošli broj objavio bez fotografije na **naslovnici** pošto je prvobitna **naslovna** na kojoj je bio predsednik Srbije Aleksandar Vučić na sajmu naoružanja povučena [...] Glavni i odgovorni urednik NIN-a Milan Ćulibrk ranije je izjavio da NIN ni u narednim brojevima neće imati fotografije na **naslovnim stranama**, "kako se neko ne bi slučajno kačio za slike i da se ne bi pričalo samo o slikama" (<https://www.slobodnaevropa.org/a/30307710.html>, 1.3.2021).

ДОБИТНИЦИ НОБЕЛОВЕ НАГРАДЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ

Чланови Академије, чланови литерарних академија и друштава, професори књижевност и језика, бивши **нобеловци**, као и председници удружења писаца, могу номинovati кандидате међутим, нико не сме номинovati самога себе.

Добитник Нобела за књижевност добија златну медаљу, диплому с изјавом и новчану награду [...] **Добитницима Нобела**, актуелни Краљ Шведске директно уручује службену Диплому

(https://www.gbns.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=144&catid=36&Itemid=319, 27.2.2021).

7.2. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми у рематској позицији

Од свих реченичних позиција комуникативно и стилски најзначајнија јесте финална позиција јер у њој долази информативно тежиште – рема реченице (Ковачевић 2015б: 333).

Анализирајући придевске сложенице, Л. Лашкова запажа да се нова информација обично уводи синтагматском конструкцијом а не једночланим сложеним придевом, сем ако није реч о терминологизацији (Лашкова 2001: 231). Исту тенденцију кад је посреди конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми, и ми запажамо:

Под снегом, гуре се камени **житељи Прерова**, равнајући своју висину према величини њива и ливада што их оставише својим наследницима, и сви одреда јадно су безначајни, да Вукашин помисли: „Ипак, неће ме поред ових сахранити [...] Сељак, комшија свих мртвих **Прероваца** и **Преровки**, гологлав и раздрљених груди, изиђе из куће носећи у рукама живог, шареног петла (Д. Ћосић, К, 100);

Jedan moj drug ima **brata sa Daunovim sindromom** [...] Gledala sam ga, i dok je imao svoj dugi ekspeze o letnjim olimpijskim igrama u dvorištu na kojima je učestvovao s malim-**daunovcem**-bratom-od-druga, mislila sam *Bože, koliko je ovo normalan čovek*, osećala sam se kao da mogu zaplakati, ne od **daunovca** koji trči za loptom, nego od *dobrote*” (М. Ратковић, И, 171–172);

Mlada žena je živela, zbunjena i ustrašena, u društvu **seoskih žena**, tek toliko da se ne broji da je sama [...] **Seljanke** su je molile i nagonile da jede (И. Андрић, П, 235);

Sedeo sam sa još dvojicom ljudi pored kreveta teško **bolesnog čoveka**. Razgovor je tekao prirodno. Bilo je i smeha. U svemu je učestvovao i **bolesnik**, ali na svoj naročit način (И. Андрић, З, 456–457);

У постељи, у пени из чипака, лежала је **болесна жена** и дисала брзо [...] Уверен да **болесна жена** спава он је желео да се умири, али је његов немирни поглед лутао на све стране [...] А тада би умукао и остао да је посматра у страху од језивог мира који је владао у соби **болеснице**, где се чуло само њено убрзано дисање (Д. Васић, С, 125–128);

Да га ухватимо! Живо да ухватимо! — шануше слешки.

— Бог и душа, чудна зверka! [...]
— Бог и душа, ово је **дивљи човек!** — рећи ће један.
— Неће то бити **дивљи човек**, него **дивље дете!** — додаде други.
— Јамачно, дете... Човек би, ваљда, био већи.
— Шта ћемо с њиме сад?
— Терај у општину!

И сва та гомила људи крете се доле у општину.

Радош, пресуस्ताо које од страха које од бежања, па оде најлак кући.

У доњем је крају судница општинска и одмах до ње механа. Већ се ту беше искупило неколико сељака, а међу њима кмет и општински писар. Кад смотрише озго гегру, истрчаше сви напоље да виде шта је. Утом они озго стигоше пред механу.

— А шта вам је то? — упита кмет зачуђено.

— Ето шта, видиш! — одговори поносито онај што држи појас. — **Дивљак!**

— **Дивљак!** Какав **дивљак!**

— Видиш какав! **Дивљи човек!** Само мали, још дете (М. Глишић, II, 126);

2. Negovani **bradati човек**: iako je pustio bradu i kosu, on je neguje više nego što žene neguju sebe. Proizvodi za negu brade postali su pravi hit u drogerijama. Negovani **bradonja** svakih 7 dana ide na uređivanje brade, ali i feniranje iste (<https://stil.kurir.rs/lifestyle/135977/dan-kada-su-nestali-pravi-musarci-sad-su-svi-ili-metros-ekسالci-ili-lumbosekسالci-sve-samo-ne-muskarci>, 2.3.2021);

TVRDICA I DAREŽLJIVAC

Nekakav tvrdica i njegov prijatelj koji beše **човек darežljive ruke**, krenuše jednog dana na put. Imali su zajedno svega pedeset groša i to **darežljivac** četrdeset, a onaj drugi samo deset. Dok su tako hodali upita **darežljivac**: – Hoćemo li najpre da potrošimo mojih četrdeset groša? A tvrdica jedva dočeka: – Hoćemo, vala! [...] Onda **darežljivac** opet reče: – Hoćemo li sada da potrošimo i onih tvojih deset groša dok ne nađemo kakvog posla i zarade? [...] Idući tako, dođu do raskršća i tamo se rastanu. **Darežljivac** ode desnim, a tvrdica levim putem. **Darežljivac** je tako putovao ceo dan i predveče i dođe blizu nekakve varoši [...] Kad je bilo oko ponoći, začu pevanje i svirku. To behu đavoli. Igrali su ovi noćni gosti i pevali neko vreme znajući da ih **darežljivac** posmatra [...] Uskoro za njima ode i **darežljivac** i to pravo u varoš. – Ljudi, zašto se vi ovako patite bez vode? – upita on. A ljudi mu odgovoriše: – Evo, ima četrdeset godina kako ovako deveramo! Na to će **darežljivac**: – Da mi date jedno četrdeset momaka, ja bih vam bez muke iskopao vrelo [...] **Darežljivac** povede ljude do raskršća i zapovedi momcima da kopaju [...] – Čestiti veziru, – na to će ovaj, – daj ti meni samo onu **radnjicu** ubogog **berberina**. Vezir se začudi, ali pozva berberina. – Bi li prodao onu **berbernicu**? – upita. – Bih, za dobre pare, – odgovori ovaj u čudu. Vezir mu isplati, a **darežljivcu** dade kućicu i još ga dobro nagradi [...] Kad se malo povрати od čuda, tvrdica reče: – Na čast ti tvoji dukati, samo ti meni reci gde je taj mlin u koji đavoli dolaze. **Darežljivac** ga tamo uputi, a tvrdica se sakri iza kamena da sačeka noć [...] A **darežljivac** ostade u varoši da živi pošteno i nesebično do duboke starosti (<https://www.bajke.in.rs/sadržaj/srpske-bajke-i-priponetke/tvrdica-i-darežljivac/>, 18.4.2021);

To je bio **pijan човек**, nekadašnji krojač, odavno propao zbog pića [...] – Ti si pijan, Đorđe, – kaže mu činovnik povišenim glasom [...] – Nisam, gospodine, velikog mi Boga – govori **pijanac** uzbuđeno (И. Андрић, II, 266);

„Danas popodne u centru Zemuna, u ulici Cara Dušana, jedna **stara žena** je sedela na sred trake - jedne od ukupno dve [...] Shvatila sam da je živa osoba tek kad sam prišla i ja kolima

i tu sam se ukopala. Žena. **Starica**. Romkinja. Sedi na sred puta i svi je obilaze (<https://www.alo.rs/vesti/drustvo/lezala-je-dva-sata-na-ulici-i-gledala-reflektore-kako-joj-idu-u-susret-a-niko-nije-hteo-da-pomogne/362263/vest>, 16.2.2021);

Дистрибуција облика зависи и од критеријума познатост/непознатост особе. Тако се констатује да се женске презименске варијанте употребљавају за идентификацију женске особе тек ако им претходе службене антропонимске формуле (име и презиме), или какве друге информације о тој особи, док се мање познате женске особе, по правилу, идентификују само службеном антропонимском формулом (Ћорић 2008: 175–176).

Такође. Г. Штасни истиче да се према истом критеријуму позната особа може именовати и преко видљивог дела и преко придева са значењем духовне особине (*паметњаковић*). Непозната особа се пак ретко може именовати према карактерној особини, док може увек према видљивом/упечатљивом делу тела (*младић/носоња*). Притом, у неутралном стилу можемо рећи: „тражи те неки *младић* али не и неки *носоња*” (Штасни 2007: 473, в. и фус. 5). Зато се у контекстима који налажу неутрални облик или формалнију номинацију лица према доминантној особини, односно упадљивом делу тела, употребљава синтагма као стилски немаркирана конструкција:

Vrata škrinuše . . . Pogledam , a na pragu stoji neki **bradat čovek** [брадоња] , u bundi od fokine kože , okrenute krznom napolje (СрпКор); Leo Blumenkol iz Odese , onaj mladi **čovek sa brkovima** [бркајлија] i sa brižnim i zakorčanim izrazom lica (СрпКор); Prema njegovim rečima , njegov klijent je ćelav i bez brade , za razliku od **muškarca sa bradom** [брадоње] na poternici , na koga , kako tvrdi , nimalo ne liči (СрпКор); dok policija traga za mlađim **muškarcem sa bradom** [брадоњом] *Žal za Hrantom Dinkom* Foto EPA Tanjug specijalno za " Politiku " ISTANBUL , 20 . januara (СрпКор).

Наведени примери илуструју катахрезичне перифразе антономазијског типа у којима се, с обзиром на то да говорнику није познато име особе о којој се говори, употребљава описна конструкција, којом се изражава карактеристична појединост (Ковачевић 2015б: 141).

Лице с карактеристичном појединошћу након идентификације синтагмом може се номиновати именицом:

Jednom beše, skupilo se kod Proleta nekoliko parova, momci i devojke. Bio i **jedan sa cvikerima** i pomalo brkatom, ali zgodnom crnkom [...] U jednom trenutku, **cvikeraš** izvadi paketić i počne da mota ‘spravu’ [...]

– Ne mogu da verujem... Vi ćete sada da pušite? To?

– Hoćemo – kaže **cvikeraš** samouvereno [...] Napse klince da bi istrebili konkurenciju. Jel' tako?

– Tako je – potvrdi **cvikeraš** [...]

Nismo ni primetili da je **cvikeraš** izašao, da ga nema.

– Gde ti je **Cviki**? – upita plavuša crnku [...]

Plavuša je stajala i vrištala kraj sirotog **cvikeraša** koji je ležao na pločicama [...]

A mi ćutimo i iznosimo **cvikeraša** da se malo ohladi u panonskoj noći, negde skoro u njivama (<http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/100/kovacevic1.htm>, 28.2.2021).

Номинација именицом настаје из потребе да се лексички, и то на експресиван начин, изнесе лични став о објекту именовања. Наиме, у вези са јединицама негативне (и позитивне експресивности) С. Ристић запажа доминацију експресивних компонената и компонената оцене, износећи став да је њихова основна функција – функција деловања, која се реализује као намера да се „нарочитим избором јединице именовања искаже емоција и лични став

(похвала или покуда)”, при чему се у датој комуникативној ситуацији „делује на реципијенте одређеном илокуцијском снагом” (Ристић 2004: 64). Другим речима, у основи је намера говорника да успостави свој систем вредности као општеприхваћен (Јовановић 2018: 234).

Референт се може, међутим, управо из супротног разлога увести синтагмом – ради афективног истицања способности (а) или особине (б). То је нарочито изражено у публицистичким текстовима који теже сензационалистичком изражавању, с циљем да се привуче пажња реципијента за садржај поруке (Тошовић 2002: 304–305):

(а)

OVAJ SRBIN JE ČUDO OD ČOVEKA: I BBC pisao o Jezdimiru koji je proveo dva dana u bunaru na minus 20, bez hrane i vode! (<https://www.telegraf.rs/vesti/2557952-ovaj-srbini-je-cudo-od-coveka-i-bbc-pisao-o-jezdimiru-koji-je-proveo-dva-dana-u-bunaru-na-minus-20-bez-hrane-i-vode>, 14.8.2021).

(б)

Сутрадан су већ све новине писале о мени. У једнима беше белешка:

„**Чуго од човека**.¹²³ У нашем месту већ се од јуче бави један странац, коме је сада шесет година, а није никад за то време био министар, нити је и једним орденом одликован, па чак никад није имао ниједну државну службу, нити икад примао плату. Заиста, јединствен случај у свету. Како смо сазнали, то **чудо од човека** одсело је у хотелу 'Код миле нам напаћене отаџбине'. Многи су га јуче посетили и тврде да се нимало не разликује од осталих људи. Ми ћемо се постарати да о овом загонетном бићу дознамо шта детаљније из његова живота, што ће на сваки начин морати бити од великог интереса по наше поштоване читаоце а, по могућству, гледаћемо да донесемо и његову слику у нашем листу.“

Друге су новине отприлике то исто саопштавале, са оваквим додатком:

„Сем тога, дознали смо с поуздане стране да тај **чудни човек** долази још и важном политичком мисијом.“ (Р. Домановић, М 12) [...] и тако у свако доба стоји око хотела велика рула, а кроз њу се мотљају продавци листова и књижица, и деру се у сав глас:

Нов роман: „**Чудан човек**“, свеска прва! —

Нова књига: „Доживљаји једног старца без ордена!“ —

Још је вазда било таквих књижица.

Чак је и једна меана истакла фирму: „Код **чуда од човека**“, а на великој табли насликан човек без одликовања. Свет се почео окупљати око тог **чудовишта**, и полиција, наравно, шта ће, куда ће, у интересу јавног морала, забрани тако саблажњиву слику (Р. Домановић, М, 13).

У датим примерима обележје се истиче синтагмом са зависним чланом у виду квалификативног генитива с предлогом *од* с експликативним значењем. Притом, у примеру (б) неконгруентном квалификативном генитиву конкурише и описни придев, будући да је особина која се истиче саставни, неодвојиви део целог референта¹²⁴ (Куна 2010: 74). У даљем тексту се особина осамостаљује и изражава именицом.

¹²³ Уп. *чудо од човека* 'човек необичан по својим способностима или настраностима'.

¹²⁴ Ослањајући се на Прањковића, Б. Куна износи запажање да се каквоћа предмета означава примарно описним придевима ако се односи на цели референт. Ако се она односи на део, могуће је служити се другим синтаксичким начинима у адноминалној функцији (Куна 2010: 69).

Синтагми с експликативним значењем може конкурисати и полуконгруентна синтагма:

OŽENIO SE ČOVEK-ČUDO [чудак / чудан човек / чудо од човека]: Srbin bez ruku i nogu našao ljubav svog života! (VIDEO) (<https://www.telegraf.rs/vesti/78979-ozenio-se-covek-cudo-srbin-bez-ruku-i-nogu-nasao-ljubav-svog-zivota-video>, 14.8.2021).

Разлог за номиновање реме најпре синтагмом може лежати и у избегавању двосмислености услед дифузног значења творенице, обично универбата:

Каже: знаш ли, каже, зашто не подносим театар? Зашто? Па, каже, због тога што је све у тоталу! Нигде ни једног јединог **крупног плана**, каже. Ни једног јединог **крупњака!** (М. Капор, Б, 50); Протурам истог часа **лажну вест** да је госпођа Јелисавета, уместо да купи вагу, унајмила оног чичицу Григорија, руског емигранта с нашег ћошета, да јој сваки дан од осам до два седи у купатилу. „Зар не чујете“, убацујем **лажњака**, „како сироти Григориј сваких пет-шест минута, по навици завапи: 'Тачна вага, да се мери ваша снага (М. Капор, Б, 113). **Специјалне јединице косовске полиције** ухапсиле су више од 20 особа осумњичених за „учешће и организовање криминалне групе“ [...] На критике да је улазак **специјалаца** на север Косова омогућен Бриселским споразумом из 2013. године, Вучић је рекао да је тим договором заправо направљен правни оквир по коме те снаге не могу да буду на тамо (<https://www.bbc.com/serbian/cyr/srbija-48434952>, 28.2.2021).

Ако се пак прво и употреби именица, њено се значење декодира у контексту непосредно након употребе:

Tola, zasviraj **radikalku!** – seti se Aćim. Tola stade u sredinu i zasvira **radikalsko oro** (Д. Ћосић, К, 154); **Бурјанац, човек из Бурјан мале** коју је кнез Милош основао и населио сељаке [...] (М. Миленковић, П, 154); У другом полувремену, за екипу Радничког 1923 заиграли су и искусни интернационалци Марко Мирић и Немања Томић, који већ дуже време одржавају форму на тренинзима крагујевачког крагујевачког **прволигаша**. Прво полувреме протекло је у потпуној доминацији **крагујевачког тима** (https://www.fkradnicki.com/uspesna-generalka/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=uspesna-generalka, 14.3.2021).

7.3. Закључак о линеаризацији конкурентних лексичких јединица и именичких синтагми

Линеаризација (ред речи) је основно средство комуникативног варирања. У вези с опозицијом наслов – текст (али и унутар наслова, односно текста), уочљиво је смењивање једнолексемских и вишелексемских образовања из стилских и прагматичних разлога.

У наслову су обичнији краћи номинати. У вези са позицијом реме запажена је тенденција да се нова информација обично уводи синтагматском конструкцијом, као стилски немаркираном, и то пре свега за номинацију непознате особе, затим у контекстима који налажу неутрални облик или формалнију номинацију лица према доминантној особини,

односно упадљивом делу тела. Потоња номинација лексичком јединицом може настати из потребе да се лексички, и то на експресиван начин, изнесе лични став о објекту именованја.

Рема се именичком синтагмом може увести и ради афективног истицања способности или особине, нпр. конструкцијама с квалификативним генитивом с експликативним значењем (*чудо од човека*) или полуконгруентном синтагмом (*човек-чудо*), што нарочито одликује публицистичке текстове.

Разлог за номиновање реме најпре именичком синтагмом може лежати и у избегавању двосмислености услед дифузног значења творенице, обично универбата. Ако се пак прво и употреби лексичка јединица, њено се значење декодира у контексту непосредно након употребе.

8. КОНКУРЕНЦИЈА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ ПРЕМА ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛСКОМ, ПРАГМАТИЧКО-СТИЛСКОМ КРИТЕРИЈУМУ И КРИТЕРИЈУМУ РЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТИ

8.1. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми према функционалностилском критеријуму

Избор конкурентних форми може бити вођен и специфичностима функционалног стила. По језичкој разнородности истичу се књижевноуметнички стил и, њему својим књижевнопублицистичким жанром¹²⁵ најближи, публицистички стил. Остали, информативни и аналитички жанрови јесу превасходно информативног карактера, с одсуством тежње ка естетско-емоционалном деловању на примаоца поруке, сем у смислу агитације и пропаганде (Тошовић 2002: 165–166). С друге стране, у нпр. научном стилу свака наметнута замена термина нетермином у циљу стварања разноврсности јесте непожељна, јер може довести до непрецизности у изражавању (Тошовић 2002: 167).

Такође, одређени функционални стилови показују тенденцију фреквентне употребе једног облика. Нпр. у текстовима публицистичког стила знатно чешће ће се од једнолексемске јединице употребити описна конструкција:

75-godišnja žena [седамдесетпетогодишњакиња] na koju je pre šest dana naleteo automobil na pešačkom prelazu na Vizantijskom bulevaru preminula je od posledica udesa, potvrdio je direktor niškog Univerzitetskog kliničkog centra Zoran Perišić.

U udesu je povređen i **80-godišnji muškarac** [осамдесетогодишњак] koji je i dalje u teškom stanju, a oboje su bili smešteni na odeljenje Intenzivne nege Klinike za anesteziju u toj ustanovi
(<https://www.juznevesti.com/Hronika/Preminula-zena-iz-udes-a-na-Vizantijskom-bulevaru.sr.html>, 22.9.2021).

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić kazao je večeras da je tokom popodneva umrla **60-godišnja žena** [шездесетогодишњакиња] koja je bila zaražena korona virusom, što je kako je naveo, treća žrtva te bolesti u Srbiji
(<https://beta.rs/covid-19/124916-ministar-zdravlja-srbije-zena-umrla-od-korona-virusa-nije-i-mala-druga-obiljenja>, 22.9.2021).

У тренутку урушавања на балкону је било четири особе, међу којима је једна **55 годишња жена** [педесетпетогодишњакиња] која је подлегла задобијеним повредама
(<http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=643732>, 22.9.2021).

Mladić star 21 godinu [двадесетједногодишњак] iz Sremskih Karlovaca koji je vozio "audi A3" je dobio krivičnu prijavu zbog sumnje da je učinio teško delo protiv bezbednosti saobraćaja
(<https://www.021.rs/story/Novi-Sad/Hronika/276102/Preminula-devojka-na-koju-je-naleteo-automobil-u-Petrovaradinu.html>, 10.8.2021).

¹²⁵ Ту се убрајају репортаже, фељтони, путописи, итд. (Тошовић 2002: 317).

После пријаве да је у једном тржном центру на Вождовцу **70-годишњи мушкарац** [седамдесетогодишњак] телефоном снимао женску особу на непримерен начин, полиција је одмах изашла на лице места и пронашла га (<https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/134/hronika/4429809/mup-polno-uznemiravanje-vozdovac-snimao-zenu.html>, 22.9.2021).

Тридесетогодишњи мушкарац [тридесетогодишњак] терети се да је 23. августа ове године у месту Скрађани, уз претњу ножем, од раднице једне продавнице узео 15.000 динара (<http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/aktuelno/saopstenja/97e62964-926e-4f77-af5b-c60bb93d676a>, 22.9.2021).

Tridesetogodišnji muškarac [тридесетогодишњак] уhapšen zbog pokušaja ubistva (<https://naslovi.net/2021-08-20/zoom-ue/tridesetogodisnji-muskarac-uhapsen-zbog-pokusaja-ubistva/28680245>, 22.9.2021).

Такође, и у вези са неочекиваним догађајима узрокованим несрећним околностима са трагичним исходом, у вестима се може уочити тенденција употребе именичке синтагме за номиновање пацијенса:¹²⁶

Nisu poznati detalji zbog čega je preminuo **nesrećni čovek** [несрећник], da li od posledica koronavirusa ili neke druge bolesti, za sada nije poznato (<https://jugpress.com/u-vranju-u-kovid-ambulantni-preminuo-pacijent/>, 9.5.2021).

Настала је препирка и **јадни човек** [јадник] је преминуо. (<http://ts366544v061.moji.oblaci.rs/scc/clanak/358282/Pogledi/Smrt-na-pijaci>, 27.2.2021).

Srпкиња poginula na letovanju u Hurgadi

Nesrećna žena [несрећница] (72) bila na odmoru u Egiptu sa drugaricom, gde je otputovala u turi sa još turista iz Srbije, (<https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:727840-Srпкиња-poginula-na-letovanju-u-Hurgadi>, 6.6.2021).

Претпостављамо да се описној конструкцији прибегава као стилски неутралној. Уз то, посреди није константно квалификовање, односно типизација.

Ипак, бележе се и примери употребе именице:

Nadgornjavali su se koja je kola vozio **nesrećnik** [несрећни човек] koga je ubio međunarodni voz na pružnom prelazu u Ripnju (СрпКор); I to je , tvrdi dečakov ujak , uticalo da **nesrećnik** [несрећни човек] leži desetak minuta bez svesti i pomoći , što je , moguće je , uticalo na smrtni ishod (СрпКор); Popio je u životu hektolitre - a **nesrećnik** [несрећни човек] nastrada od kapi (СрпКор); saobraćajna nesreća i kod nekog od učesnika ustanovi moždana smrt , pa ako taj **nesrećnik** [несрећни човек], što se

¹²⁶ Уп. пак примере употребе именице за означавање вољних активности појединца: „А шта ако се, **nesrećnik** [несрећни човек], ubio?“, zapita se iznenadno Grigorije (Б. Шћепановић, И, 125); — Богу и њему завила сам се да ћу бити његова, и бићу, нано! Пре ћу скончати у Старачи, као она **несрећница** [несрећна жена], него што ће се моја рука друге мушке руке дотаћи! (Ј. Веселиновић, ХС, 102); Priore je pozvao na saslušanje dežurnog kontrolora letova u tom odseku , ali se **nesrećnik** [несрећни човек] obesio pre nego što je mogao da odgovori na pitanja istražitelja (СрпКор).

izuzetno retko događa , ima donorsku karticu ili , nešto češće (СрпКор); **Nesrećnik** [несрећни човек] ima tumor u mozgu . Tumor pritiskuje moždane centre i venčava muškarce , trpa bolesnike u avione (СрпКор).

И текстови књижевноуметничког стила показују извесне тенденције у вези са дистрибуцијом облика. Примера ради, у текстовима сакралне тематике врло су заступљене сложенице. Наиме, оне су један од начина обликовања у високом стилу *плетеније словес*, којим се пишу богослужбена дела преведена још у црквенословенској епоси (Никитовић 2011: 233–234).

При избору конкурентних форми читавају се и идиолекатске ауторске црте. Нпр. у делу „Покојник” Б. Нушића користи се само синтагма *венчана хаљина* а ниједном конкурентна именица *венчаница*:

Моја би кћерка хтела да погледа по радњама штофове за **венчану хаљину** (Б. Нушић, П, 32). Јеси ли се већ одлучила какву ћеш **венчану хаљину** правити? [...] А на **венчану хаљину** треба за времена мислити. Данас има тако много тих модних журнала да је врло тешко одлучити се. Па онда материјал! Дођи код мене, толико пута сам ти рекла, дођи код мене, ја имам преко тридесет мустри материјала за **венчане хаљине** [...] Правим збирку мустри материјала за **венчану хаљину**; то је моја пасија [...] Господине, ја бих желела да ми покажете материјал за **венчану хаљину**! (Б. Нушић, П, 54). Но, па то није тешко; повешћу је да бирамо материју за **венчану хаљину** [...] Знаш да сам колико јуче одложио свадбу и казао Вукици да не купује још **венчану хаљину**, па не могу сад тек (Б. Нушић, П, 85).

Или нпр. у делу „Кроника паланачког гробља” И. Секулић користи се само синтагма *начелник града*, не и конкурентна именица *градоначелник*:

Тога дана, Спида је само пролазио Римском, ишао у виноград **начелнику града**, у то време Србину, који је скупљао грађу за монографију о грчком насељу у градићу (И. Секулић, КП, 195); Шета по гробљу, надгледа, чита опроштајне речи помрлих Грка, саставља их, чини му се да чита у камен исписану грчку књигу, бележи понешто за монографију **начелника града** (И. Секулић, КП, 197); Једнога дана се пријавио у посету млади Лука Млинарић, послат је од **начелника града** ради неких података о Грцима у Сремским Карловцима (И. Секулић, КП, 199).

У поетском тексту употреба облика може бити, између осталог, мотивисана и метричким разлозима, односно као у следећим примерима постизањем десетерачког стиха (а), једанаестерачког (б), односно дванаестерачког (в):

(а) Од **Митрова** [Митровдана] па до **Ђурђева-дне** [Ђурђевдана] / Е реко би тисућа година / Како траје та гољема жалост / Како траје живот на јатаке (ОП, 49);

(б) И ти ћеш, **бедна жено** [беднице], као вазда / Слушати радо ове речи лажне (М. Ракић, И, 18);

(в) Доста, **јадна жено** [јаднице], све је залуд! Доста! / Ми смо једно другом давно све већ дали (Ј. Дучић, СД, 771).

С обзиром на свој описни карактер, уобичајено се у речничким дефиницијама наводи синтагматска конструкција. Уп. следеће примере из РСАНУ, односно речника страних, те мање познатих речи и израза у књижевним делима:

аљкавац 'м. **аљкав човек**' (РСАНУ I: 93); чакетало — дашчица преко које зрно из млинског коша клизи на жрвањ; **брбљив човек** [брбљивац] који говори „као да меље” (Ј. Веселиновић, ХС, 389); батли — **срећан човек** [срећник] (Ј. Веселиновић, ХС, 382); хамелеон — афрички гуштер који мења боју према боји предмета на коме се налази; **превртљив човек** [превртљивац] (М. Глишић, П, 201).

И научни стил фаворизује у одређеним случајевима употребу једног од конкурентних облика. Судаћи према нашој грађи, у стручним текстовима из области медицине који се тичу генетски и биолошки узрокованих болести, пацијент се увек именује *болесником* а не *болесним човеком*. В. нпр. НВДКлП. (О употреби универбата у медицинској терминологији в. т. 4.4.4.)

У разговорном стилу, усменом изражавању, те у облицима којим се изражава контунуираност, те и брзина мисаоног тока (дијалог, монолог), честа је употреба поименичених придева, чиме се удовољава принципу језичке економичности:

Она каже, као да се сама са собом нешто преслишава: „Имала сам једно добро дете: и њега сам изгубила. И то све зато што сам била глупа. Моја женска памет ми каже: Гледај **мушке** [мушкарце/мушке особе], они су први. **Мушке** [мушкарце/мушке особе] гледај: они су будале, памети немају, слаби су, али су ипак главни. Како ћеш без њих у кући? И само бленем у вас и у овога **маторога** [маторца/маторог човека]. Мислим, оно је **женско** [жена/женска особа], лепо, паметно, извући ће се само. Зато сам и хтела да изучи школу: нисте ваљда ви, будале, били за то? Завршиће, мислим се, школу, наћи ће себи мужа. И ето ти. **Мушки** [мушкарци/мушке особе] ми је и покварили. Нисам пазила.“ (Д. Михаиловић, КЦТ, 85).

Из истог разлога у вокативу је честа употреба лексичке јединице уместо конкурентне именичке синтагме. (О фреквентној употреби лексичке јединице у вокативу в. т. 8.2.1.)

8.2. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми према прагматичко-стилском критеријуму

8.2.1. Дистрибуција облика може зависити од говорне ситуације. Како је већ у раду поменуто, синтагма се као описна конструкција радије користи у неутралном контексту или контексту који захтева формални тон. Нпр. уместо именице *рођендан*, пре ће се употребити конкурентна синтагма *дан рођења* уз име уважене личности или преминуле особе, ради исказивања поштовања:

Fond za afirmaciju stvaralaštva " Mića Popović " uglednog dramskoj umetnici biće uručeno sutra (na **дан рођења** akademika Popovića) (СрпКор); nije samo **дан рођења** velikog vođe bratskih nam naroda Sovjetskog Saveza " . То је био " **дан рођења** bliskog velikog druga , prema kome narodi Jugoslavije gaje beskrajnu blagodarnost (СрпКор); svečano će biti otvorena 23 . marta , na **дан рођења** Borisava Stankovića (СрпКор); koji se obeležava 12 . februara na **дан рођења** Čarlsa Darvina , tvorca teorije o evoluciji (СрпКор); Na **дан**

rođenja Njegovog Veličanstva Kralja Petra II , slavljeniku je iz Odjeka Šumadije upućena čestitka (СрпКор); a 1 . avgusta , na **dan rođenja** Zorana Đinđića otkriven je spomenik ubijenom premijeru u Prokuplju (СрпКор); Rukovodstvo ruske republike Čečenije zatražilo je od roditelja dečaka rođenih na **dan rođenja** proroka Muhameda da im ime daju po ovom muslimanskom proroku (СрпКор); još dalje od osmeha srećnih porodica koje proslavljaju **dan rođenja** Hristovog (СрпКор); **Dan rođenja** Hristovog ovde je protekao u svečanom raspoloženju (СрпКор); najradosniji hrišćanski praznik pravoslavnih vernika , **dan rođenja** Isusa Hrista (СрпКор); kojima se svečano najavljuje Božić , **dan rođenja** Isusa Hrista . Iako mesec i **dan rođenja** Isusa Hrista nisu utvrđeni; **Dan rođenja** Isusa Hristosa počinje rano ujutro (СрпКор); vernici proslavili Malu Gospojinu , **dan rođenja** Presvete Bogorodice (СрпКор).

Посведочена је, додуше, и употреба именице, али у наслову, где је уобичајена употреба краћег номината:

ДАН НАУКЕ 2011 ТЕСЛИН РОЂЕНДАН

У августу прошле године, Влада Републике Србије донела је одлуку да се **дан рођења** научника Николе Тесле – 10. јул, прогласи Даном науке у Србији.

Много пре Србије, Американци су почели да обележавају, Тесли у част, **дан његовог рођења**. Овај датум проглашен је Теслиним даном у Филадельфији, Илиноису, Кентакију, Мичигену, Охају, Њујорку, Њу Џерзију, Пенсилванији, Колораду, Невади, Аризони итд. (<https://www.cpn.edu.rs/dan-nauke/>, 7.3.2021).

Синтагмом се у односу на конкурентну лексичку јединицу може постићи и еуфемизација, нпр. при изражавању вокатива:

Унесрећио си нас, **глупи човјече** [глупаку/глупаче]! Зашто? (М. Селимовић, Д, 181); А зашто ми читаš bukvicu ? Imam ja za to svekrvu . - Ama dosta , šta se ljutiš , **luda ženo** [лудачо]? Ja sam ono onako slučajno izbacio (СрпКор).

С друге стране, ако се у датом контексту тежи пејоративној типизацији, употребиће се радије лексичка јединица. Стога је очекивана већа фреквенција именичког облика спрам синтагматског у конкретној говорној ситуацији, нпр. у говорном чину грдње и вокативу као падежу с карактеристичном директивном функцијом (утицање на саговорника) (Пипер и др. 2005: 921) и који, с обзиром на то да даје тоналност читавом исказу који следи, показује какав је општи став говорника према саговорнику (Пипер и др. 2005: 659):

Ti si, **bradonja** [брадати човече], za ovu nesreću kriv! (Д. Ћосић, К, 162); – **Јаднице** [јадни човече] – помислио сам, не осјећајући ни мржњу ни ликовање (М. Селимовић, Д, 363); Četiri sina imaš, **ludače** [луди човече]! (Д. Ћосић, К, 142); Ti si ostareo, **nesrećniče** [несрећни човече] (Д. Ћосић, К, 166); Vi niste ljudi, **slapci** [слепи људи], ovce (Д. Ћосић, К, 159); — А зар не знаш, **несрећниче** [несрећни човече] матори, да се ово тиче моје главе? — јекну Лазар (Ј. Веселиновић, ХС, 42); Koliko puta si mi ručak prekinuo: **Žgoljavko** [жгољави човече], ne melji vazdan, ovce te čekaju! ... „Baksuze miči mi se s očiju!... **Mutavko** [мутави човече], gubi se u obor! ... Jesi li zaboravio? [...] Radio sam više od svakog mučenika na zemlji (Д. Ћосић, К, 120); – Еј, ти, **trapavko** [трапави човече]! Sutra pre zore da si došao! (Д. Ћосић, К, 50); sve bih dao kad ne bi bilo istina, kako to ne znaš **slapice** [слепа жено]? (Д. Ћосић, К, 220); - Затварajte, **nevaljalci** [невалјали људи]! Za-tva-raj-te (И. Андрић, П, 532); Ne , ne želim da se upoznam s njom . Ni s njim . Ni s kucom , **bezobrazniče** [безобразни човече] jedan . Gubi se kad kažem !

' (СрпКор); - Е, мој **golotrbe** [голотрби човече] , blago babi s tobom (И. Андрић, П, 405); – Zbog toga me ti, bože, kažnjavaš, **bezdušnice** [бездушни човече / човече без душе]! (Д. Ћосић, К, 96); ПАВЛЕ (приблжи му се и унесе у лице): **Неваљалче** [неваљали човече]! НОВАКОВИЋ (увређено): Шта то значи? ПАВЛЕ: Значи да си ти неваљалац и нитков! (Б. Нушић, П, 17); Ја сам рачунао на ваше одељење, ви сте покварили цео мој план, [...] мени треба ваше одељење, војску ми дајте, **несрећнице** [несрећни човече], војску ми дајте! (П. Тодоровић, Д, 44).

Разлог фреквентне употребе лексичке јединице, именице или поимениченог придева, у вокативу уместо перифрастичног образовања мотивисана је и језичком економијом, тежњом да се ефектно а што једноставније пошаље порука адресату:

Није живот света миса да га читаш из књиге! О, **књигољупци** [књигољубиви људи / љубитељи књига]! (РСАНУ IX: 672); Његов брат, сав у плавој чохи, сребру, сребрној кићанки, одговарао му је, заваљене главе, не вадећи камиш из уста, као да му неку милост чини: „Није ти Павле крив, **дебели** [човече]! Крив ти је Гарсули! Нисмо ми јобађи, па да питамо смемо ли се селити [...] А шта би сад хтео, **дебели** [човече]? Не ради Павле то, што ради, само по својој глави. Сви сте ви то потписали! (М. Црњански, С2, 38); *Ala ti* , **žgoljavi** [човече], *sučeš !* *uzviknu kantinerka* (СрпКор).

Уп. уз то у вокативу неуобичајену употребу синтагматске форме уместо релационе именице уз присвојну заменицу за прво лице:

- **Sestriću moj** [*сестрин сине мој / сине моје сестре*], - rekla mi je - svetlost u tvojoj sobi ne da mi da zaspim (СрпКор).

Такође, у наредном примеру употребљена је именица, чије се значење ексцесивности (*наивчина* 'сувише наиван, лаковеран човек; онај који је пристодушан, безазлен') не може у вокативу на одговарајући начин изразити синтагмом:

Ne znaš, je li? **Naivčino!** Juče si uzmutio celu varoš, pokušao si da srušiš i spomenik! Jedva si glavu izvukao, a preda mnom izigravaš čoveka od reči! (Б. Шћепановић, И, 115).

Евентуална описна конструкција није довољно ефектан избор, тим пре јер је конативна функција, чије је вокатив средство, усмерена на примаоца поруке, који треба да је прими за што краће време.

8.2.2. Избор конкурентних облика може бити мотивисан и намером постизања стилогености исказа. Нпр.:

Argentinac Barkos , koji je ponekad bio i sam u špicu , nije ni imao šansu da nam покаже " kakav je **fudbalski igrač** [фудбалер] tanga " (СрпКор).

Уместо именице *фудбалер* употребљава се синтаagma да би њен независни члан колоцирао и с придевом *фудбалски* и с именицом *танго*, чиме се укрштају два различита значења именице *играч* 'онај који учествује у каквој спортској игри или се бави њоме' и 'онај који плеше', а чиме се постиже стилогеност употребљене конструкције.

Одабир између конкурентних јединица у вези је, дакле, и с комуникативном потребом за онеобичавањем исказа, у циљу избегавања облика који се „троше” свакодневном

употребом. То је очигледно у жаргону. Уп. пример употребе синтагматског облика у неутралном стилу и њему конкурентне лексичке јединице у жаргонском регистру:

uz već uigrane muzičke numere, koje su pratile predstavljanje modnih noviteta Ace Joksimovića i druženje sa **prelepim ženama** (К. Ковач, Ф, 39);

Prelepica¹²⁷ je htela da na snimku ispadne prelepa a ispala je - **SMEŠNA KAO BIOSKOP** (<https://tv.informer.rs/tv-in/zabava/566215/ova-pozerka-cist-baksuz-prelepica-htela-sni-mku-ispadne-prelepa-ispala-smesna-kao-bioskop>, 5.8.2021).

8.2.3. Такође, избор конкурентних облика може бити мотивисан римом:

— У срећки број десет стоји пословица: „Јача су **тројица** [три човека] него сам Радојица“ — мирно рече Миш пророк (Б. Ћопић, ДМТ, 23).

Уп. и следећи пример у ком се синтагмом, те избором независног члана постиже леонинска рима:

Ђурђев данче [Ђурђевдане] хајдучни састанче / **Митров данче** [Митровдане] хајдучки растанче! / Што но ми је годишњих свјетаца Вјећег нејма од Ђурђева данка / Ни жалнијег од Митрова данка (ОП, 49).

8.2.4. Избор облика може се тицати избегавања стилски непожељне редупликације лексичке јединице, односно архисемског садржаја, због чега се у наредним примерима не употребљава именичка синтагма, већ конкурентна именица:

a danas je na njenom mestu [...] nikla **višespratnica** [зграда са више спратова] sa spomen-pločom pored ulaza (Ј. Анђић, К, 118); Невена, осамнаестогодишња **гимназијалка** [ученица гимназије] Варошке гимназије, која и сама не зна и скрива своје порекло [...] (М. Миленковић, П, 216); Posle jednog zamornog poslovnog sastanka koji je trajao do 11 sati noću, jedan od učesnika, **šezdesetogodišnjak** [шездесетогодишњи човек / човек од шездесет година], ozbiljan čovek na odgovornom položaju, stao je za trenutak na ulicu (И. Андрић, З, 446); Има жену, која је била **лепотица** [лепа жена], коју је волео, која му је била добра и верна жена (М. Црњански, С2, 288); а дешавало се и то, да понека, старија, **лепотица** [лепа жена], зажели љубав млађе жене, или девојке, из свог друштва (М. Црњански, С2, 358); На њиховом лицу нема, ни смирености **старица** [старих жена], ни доброте наших **старица** [старих жена], него гутају неке еликсире и клистире, који, кажу, подмлађују тело жена (М. Црњански, С2, 366); Od vezanih ljudi **trojica** [три човека] klonuše odmah zemlji, a ostali su micali ukrućenim nogama i rukama, koliko su im dopuštali lanci kojima su bili međusobno vezani (И. Андрић, П, 500); Opet ponavljam, ta je žena jedna **bednica** [бедна жена] i ma koliko da je

¹²⁷ М. Божић сматра да су се придеви *prelep* и *predivan* „нашли у основи неуобичајених, а честих именица: *prelepост* и *predivност*; *prelepота* и *predivноћа*” због учестале употребе у језику младих (Божић 2018: 52). Будући да је овај пример ексцерпиран с новинског портала, он илуструје чињеницу да творбени неологизми показују све упадљивији уплив разговорног функционалног стила у публицистички (фус. 8 у: Драгићевић 2020: 111). Наиме, коментари испод текстова професионалних новинара, друштвене мреже, лични сајтови, блогови и др. уводе лексику разговорног стила у језик новинарства, а потом и у остале стилове. Нове лексеме притом често оличавају баналну лексику али и шаљиве ауторске иновације, чије творбене моделе прихватају и користе колумнисти, новинари, водитељи, писци и сл. (Драгићевић 2020: 108). Такође, по истом творбеном моделу твори се још сличних образовања у разговорном језику, нпр. *дивноћица* ’дивна девојка’, *згодница* ’згодна девојка’, *слаткица* ’слатка девојка’ итд.

želiš , ne vredi ona toliko muka koliko si ti propatio (СрпКор); **Љигавац** [*љигав човек] од човека (разг.).

Избегавање понављања исте лексичке јединице може бити и разлог употребе поимениченог придева. Нпр.:

Ана и Ђурђе су кликтали, кад видеше успостављену фамилијарну хармонију. Павле се загледа у Варвару и помисли, како та жена има леп осмех, а још лепшу сузу. Изгледа да је та **риђокоса** [жена], за једну ноћ, успела да, у души свога мужа, стиша сваку љубомору (М. Црњански, С2, 281–282); *Dok postoji, on će vam zavidet, vama i svima ljudima oko sebe, sve do onog najnesrećnijeg od **nesrećnih** [људи] među živima* (И. Андрић, 3, 126–27); *Onako u hodu okrenuo se; video je samo dvojicu **obešenih** [људи], s leđa, ne više sa nebom kao pozadinom, nego izmešane sa fasadama kuća i ulicama punim ljudi* (И. Андрић, П, 459); Петар није могао, ни да замисли, да би крај њега, младог, лепог, човека, жена могла да погреша уз неког, **маторога** [човека] (М. Црњански, С2, 416); *kakvi joj se ljudi dopadaju . Da li na primer onakvi kao Buvar ? Ni najmanje ; ona je više volela **mršave** [људе]* (СрпКор).

Такође, употреба именичке синтагме омогућава елидирање исте лексичке јединице у реченици, чиме се постиже лексичка кохезија и уједно удовољава принципу језичке економије:

Мој отац је био само **несрећан човек** [несрећник] а ја сам генијалан [човек] једино у корачању и јелу (Р. Петровић, А, 91); **Глуп човек** [глупак] *razmišlja o onome što je rekao, a mudar [човек] o onome što će reći* (ММ, 185); *Prvo sam naučio da sviram harmoniku, naravno savladao sam **desnu ruku** [десницу] a posle polako godinama i levu [руку]* (К. Ковач, Ф, 26).

Међутим, и понављање исте лексичке јединице употребом именичке синтагме може пак с друге стране имати кохезиону улогу:

дугогодишња радница код фрау Розе, **сирота жена** [сиротица] са доста деце и жена ретко милостива срца (И. Секулић, КП, 124); А он, заиста, беше **рђав човек** [рђавац], човек који је у кавзи жив, У несрећи људској — срећан (Ј. Веселиновић, ХС, 11); *Jeste Mein Kampf dosadan, ali udara direktno na nesvesno i instinktivno u човеку. Нарочито у **немачком човеку** [Немцу]* (М. Јерговић, С. Басара, Т, 313); *Glave su onima odsjekli, a njega je jedan njegov ugledni zemljak poslao na dugu robiju, ali mu je spasio ruku. Tu **desnu ruku** [десницу] je nosio uvijek za pojasom i krio je kao neku dragocjenost koju je jedanput gubio pa našao* (И. Андрић, П, 281); *Зар се за љубав жене која вас је изневерила иде у смрт? Напротив, баш у том случају ваља живети, ваља постојати. Ако јој успавате савест, смејаће се вашој смрти; не, мој Аљоша, не иде се у смрт за љубав **неверне жене** [невернице]* (Б. Нушић, П, 10); *Sigurni smo da ste odavno odredili datum i mesto za venčanje, pa je pravi trenutak da se buduće neveste posvete glavnom detalju – venčanicu! Od davnina, ova haljina je budila najviše interesovanja među devojkama. О njoj се i danas прича на кафи са пријатељицама и машта посматрајући венчанце Instagram. Међутим, проналажење савршене **венчане haljine** [венчанице] nije nimalo lak posao* (<https://vencanice-dar.com/druga-haljina-na-vencanju/>, 8.3.2021).

Понављање већ употребљене лексичке јединице може бити и у функцији емоционалног наглашавања:

Требало ми је, требало, зато што сам жив човек и **поштен човек** [поштењак]! (И. Секулић, КП, 66).

8.2.5. Редупликацијом лексичке јединице у синтагмама које творе субјекатско-предикатску везу, може се успоставити паралелизам међу њима:

Čovek okrutan prema životinjama ne može biti **dobar čovek** [добричина] (ММ, 29); Smeћ je i efikasna odbrana od zla i nevolja . Nasmejan čovek je **lep čovek** [лепотан] (СрпКор); Svaka **srećna žena** [срећница] je i uspešna žena (<http://poslovnezene.org.rs/2020/03/svaka-srecna-zena-je-i-uspesna-zena/>, 15.5.2021).

Паралелизам међу синтагмама које остварују субјекатско-предикатску везу може се постићи и понављањем истих предлога у склопу предлошко-падежних конструкција у функцији неконгруентних атрибута, што се не би могло једнако ефектно постићи другим конкурентним облицима:

Kažu da je čovek bez tajne **čovek bez duše** [*бездушник/бездушан човек] (СрпКор); Građenje bez ideje je kao **ljudsko biće bez duše** [*бездушник/бездушан човек] (СрпКор).

Именичка синтагма је ефектнији избор у односу на претпостављену конкурентну лексичку јединицу и у наредним примерима где се употребом истих конгруентних атрибута уз појмове међу којима се успоставља паралелизам, он на тај начин наглашава.

I **dobrog čoveka** [добричину] i dobrog konja, ljudi jašu (ММ, 99); Нико не воли, ни у каквој служби, **маторог човека** [маторца]. Чак ни пси, каже, у његовом родном месту, не трпе, кад остари и олиња, маторог пса (М. Црњански, С2, 125); **Agresivni ljudi** [агресивци] su agresivni vozači (СрпКор); Olivera je dokazala da je , ne samo veliki šampion nego i **veliki čovek** [*великан] (СрпКор); Čast je biti promoter tako velikog turnira . Gedža je bio **veliki čovek** [*великан] i veliki trener , počastvovan sam pozivom (СрпКор); da je Bekim bio velika spona između Srba i Albanaca , da je bio veliki glumac i da je bio **veliki čovek** [*великан] (СрпКор); Ana je veliki sportista i ponos svih nas , a danas je dokazala da je i **veliki čovek** [*великан] (СрпКор).

Уз то, појмови означени синтагмама међу којима долази до паралелизма, могу се поредити и градирањем једног од атрибута уз њих употребљених, због чега синтагму не може заменити њој конкурентна именица:

„Ти си, Шампионе“, каже, „**добар момак** [добричина], и још си бољи боксер (Д. Михаиловић, КЦТ, 51); — Ако, ако... **Добар** је то **човек** [добричина]. Бар Црна Бара није за бољег сазнала! (Ј. Веселиновић, ХС, 135).

8.2.6. Избором облика може се истаћи контраст међу реченичним појмовима. Рецимо, у наредним примерима употребљава се синтагма јер се њен зависни члан у реченици напореда употребљава са њему контекстуално антонимичним придевом, с циљем јачег истицања контраста:

Ако младић има особине старца, (сујете, мржње, огорчења, ћуд), онда то није **млад човек** [младић] него стар намћор” (Ј. Дучић, СД, 113); ушао је у живот са теретом који већина нас носи: с примјером **великих људи** [великана] пред очима и са жељом да их слиједимо, а без икаквих знања о ситним људима с којима ћемо се једино сусрети (М. Селимовић, Д, 304); — Ви се, господар-Софро, шалите, моја Софија је

сиромашна, не може вам ништа донети, а ви сте **богат човек** [богаташ] (Ј. Игњатовић, В, 16); Имао сам прилике да доказујем да је жив човек који лежи већ годину дана у гробу. Било је потребно да и мртви гласају за изборе народних посланика, ал' то је друго. Друго је то доказати да је **мртав човек** [мртвац] жив, а друго да је жив мртав (Б. Нушић, П, 57); Помало су се и орођавали са Србима, али пазили да то буде **српска девојка** [Српкиња], која улази у грчку породицу, прима грчко име, и одмараће се — увек им је гробље било на уму — под плочом с натписом грчким писменима (И. Секулић, КП, 192); Место љубави **маторог човека** [маторца], која са натегом долази, да осети љубав **младог човека** [младића], који за њом сав гори (М. Црњански, С2, 306); Посматрао је Божича са презиром, који сваки **млад човек** [младић] осећа, кад му **матор човек** [маторац] попује и прети (М. Црњански, С2, 343); *oni više nisu bili lepa devojka* [лепотица] i ružan čovek, nego dve bezlične senke spojene u strasnom besnilu (СрпКор); I on to zna i on neće tu da bude mali čovek nego će biti **veliki čovek** [великан] (СрпКор); **Срећни људи** [срећници] у времену несрећних (<https://www.kurir.rs/vesti/srbija/3597323/srecni-ljudi-u-vremenu-nesrecnih-u-nedodjiji-opstaju-tri-generacije-curcica-niti-se-na-sta-zale-niti-im-sta-smeta-i-nedostaje> Блиц, 3.1.2020); **Несрећан човек** [несрећник], који носи зло у себи, уништава све око себе, чак и блиске и драге људе. А благородан човек излива мир и радост свуда око себе, подиже разрушено, и носи утеху и помоћ онима који страдају (<https://sr-rs.facebook.com/pral7/posts/3183165085036794/>, 20.5.2021); **Лепа жена** [лепотица] koja se udala za ružnog muškarca nalik je na sveži cvet za magarećim uhom (<https://citiram.net/citat/1433>, 5.8.2021).

Опозиција међу синтаксичким члановима се може нагласити и употребом неконгруентног атрибута, уп. опозицију *Београд* : село у наредном примеру:

Korona virus i priroda: Kako je **žena iz Beograda** [Београђанка] odlučila da se vrati na selo i kupi ovce (<https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-56024303>, 17.10.2021).

Али се исто може учинити и употребом именице, уп. опозицију *сиромах* : *богаташ*:

Сиромах много боље разуме патње сиротиње него **богаташ** [богат човек] (РСАНУ I: 680).

8.2.7. Дистрибуција облика у вези је и са фокализацијом синтагматских конституената. Оправданија је стога употреба синтагме у односу на конкурентну именицу ако је намера да се комуникативни фокус стави на конгруентни атрибут, зависни члан:

А овај, да није ваша тетка болесна? [...] Не, али **стара жена** [старица], па сам узела да је заменим (Б. Нушић, ООД, 16).

Информативно тежиште је на конгруентном атрибуту *стар* 'б. својствен таквој особи', што се декодира постављањем питања. Атрибутом се на постављено питање пружа нова информација – жена није болесна већ стара. Имплицира се телесна слабост, занемоћалост.

У следећем примеру се истицањем зависног члана наглашава сема старосног доба:

— То је првак у грађанству. **Млад човек** [младић], али много обећава (Р. Домановић, М, 100); — Штета, **млад човек** [младић]! — говорили су (Р. Домановић, М, 91).

Конгруентни атрибут, те комуникативни фокус на њему, може се истаћи понављањем:

О еротичи у црногорској уметности писала је Наташа Никчевић . **Лера жена** [лепотица] , врло лепа , slikala se u novinama (СрпКор); danas , ne znam zašto , tek meni se na prvi pogled učinio **lep čovek** [лепотан] у неоспорном смислу , врло леп , тако да се већ више није могло рећи да му је лице налик на маску (СрпКор).

Уп. и следећи пример у ком се лексема у функцији конгруентног атрибута употребљене именичке синтагме други пут појављује у склопу именског предиката да би се њеним трећим понављањем поентирао исказ:

Glup čovek [глупак] koji je postao svestan da je glup – nije više glup (ММ, 170).

Фокус на конгруентном атрибуту може се нагласити и комуникативним раздвајањем синтагме, где се атрибут актуелизује, односно рематизује, и то у антепозицији:

Ако кога мало оштрије и покара — нико му не замера; **стар је човек** [старац], а кара не што је пакостан, већ што је рад да сваког обавести (М. Глишић, П, 110); **Бедни** ли смо ти ми **људи** [бедници]! (П. Тодоровић, Д, 73); **Чудан** беше то **човек** [чудак]. Он је био... воденичар (Ј. Веселиновић, ХС, 63); Ми смо се склањали од тебе, као велимо: шта ћеш, **странски је човек** [странац]... Можда он мрзи кад се разговара с њим (Ј. Веселиновић, ХС, 124); I, **srećni** мој **čoveče** [срећниче], tu možeš tražiti državno uređenje koje ti je po volji (СрпКор); **Matori ste ljudi** [маторци], ne svađajte se . Viće vam posle dosadno (СрпКор).

Конгруентни атрибут се актуелизује и антиципативном инверзијом, при исказивању узвичног фокуса ближе почетку или на самом почетку реченице (Станојчић/Поповић 2011: 374):

Чудан човек [чудак] беше Маринко! (Ј. Веселиновић, ХС, 41).

Конгруентни атрибут се рематизује, те комуникативно наглашава и постпозицијом:

— 'Оћеш, 'оћеш Срејо! — куражи га Бороје. — Ти си **човек вредан** [вредник] — познат овде код нас. Свак ће те драге воље узети у кућу (М. Глишић, П, 56); — А немој што замерити, господине — вели кмет. — Ми смо **људи прости** [простац]... Није да рекнеш какав мит — боже сачувај!... (М. Глишић, П, 37); Оно, додуше, могу се и ја доста којечему довити, па још и боље од њега — иако је он капетан, а ја **човек прост** [простац], његов пандур (М. Глишић, П, 46); А ми наступи на Турке, а ће се ко од нашијех ранити, па бога ми и погинути — **људи смо смртни** [смртници]— те ето мени пушке ако хоћу у обадвије руке по једну (П. Тодоровић, Д, 70); Најпосле, што и да мари, кад му нико не може наудити. **Човек богат** [богаташ], може му се; он је госа — његова се свакад и свуд боље меље (М. Глишић, П, 53); Не тражим ништа! И шта ће ми? Ја сам **човек стар** [старац] (Ј. Веселиновић, ХС, 42); Ако треба да носи опет бубањ на трбуху, бар ће га од тог лепог, врло младог, човека носити. Ако треба да буде шталара, бар ће бити у **човека млада** [младића] [М. Црњански, С2, 307].

Наиме, пермутовањем конгруентног атрибута у постпозицију спрам именице добија се стилематична конструкција, јер у првом плану није именицом изражен појам већ његова особина (Ковачевић 2015б: 331).

8.2.8. Комуникативни фокус може бити и на неконгруентном атрибуту, који је из тог разлога у постпозицији, кад се даје предност синтагми а квалификација изречена

неконгруентним атрибутом изразити је истиче него што би се то учинило конкурентном именицом. Другим речима, дата квалификација се топикализује:

— Чујте луди: **човек од шесет година** [шездесетогодишњак] без и једног јединог ордена! (Р. Домановић, М, 6); Не може ни попа да се нагледа, јер он је слушао тако пажљиво разговор Станков као да то говори какав **старац од сто година** [стотогодишњак] (Ј. Веселиновић, ХС, 273); **Čovek od trideset i šest godina** [тридесетшестогодишњак] *trebalo bi da se nalazi nešto više na činovničkoj lestvici* (И. Андрић, ПОМ, 180); *Ti si čovek od sedamdeset šest* [седамдесетшестогодишњак] *i otišao si sa ženom približno tvojih godina* (СрпКор); *A ti bi hteo da me uveriš kako o tome nisi ništa čuo , ti , koji nisi oženjen ,* **čovek od četrdeset godina** [четрдесетогодишњак]! (СрпКор); *ali ja sam mislila da je on svega nekoliko godina stariji od njega , a ovo je* **čovek od četrdeset godina** [четрдесетогодишњак] (СрпКор); *Ukratko , uživao u svome skandalu kao luda žena bez stida* [бестидница/бестидна жена] (СрпКор).

Неконгруентни атрибут се још изразити је истиче парцелацијом:

Па кад **човек** једаред остари, треба да путује. Какав му је то живот? Знаш шта то значи: — имам десет деце, дваест момака, тридесет јунака, четрдесет људи, педесет оваца, шесет шкопаца, седамдесет пурана, осамдесет јаја? То је: — **од десет година** [десетогодишњак] дете; **од дваест година** момак [двадесетогодишњак]; **од триест година** [тридесетогодишњак] јунак, најјачи; **од четрдесет** човек [четрдесетогодишњак], најпаметнији; **од педесет** [педесетогодишњак] просед; **од шесет** [шездесетогодишњак] бео као шкопац; **од седамдесет** [седамдесетогодишњак] ћуркаст као пуран; **од осамдесет** [осамдесетогодишњак] мућак, — губи памет (Ј. Игњатовић, В, 125); *gorile su jele banane , odsutno ih i zlo gledale . Toma je kazao : - Skoro kao ljudi . - Ali bez uma* [безумници/безумни људи]. *Meni ih je žao - rekao je moj drug Avram Mitrinović* (СрпКор).

8.2.9. Синтагма ће се употребити и ако је комуникативна намера да комуникативни фокус буде на независном синтагматском члану. Њиме се може нагласити одређена семантичка компонента изразити је но што би се то учинило њему конкурентним облицима. Рецимо, сема зрелости, озбиљности:

Mali čovek od jedanaest godina [једанаестогодишњак / једанаестогодишњи дечак], који је *zamišljeno pomagao pri rakovanju , pridruži se toj grupi ljudi* (СрпКор).

Или сема узраста релевантна у наредним примерима:

Тек почетком наглог физичког, психичког и сексуалног сазревања детета, у време када дете израста у **младог човека** [младића], поново се јавља пресахло магијско интересовање за дете, као и ритуални поступци који обележавају, оглашавају и подстичу ову изванредно важну промену (Ж. Требјешанин, П, 132); Бароница је тада била још дете. Данас је **луда жена** [лудача] којој ништа није потребно сем сунца (Г. Олујић, Г, 24); *Pop Vujađinova sudbina je stajala pred njima prosta i neobjašnjiva: neveselo dete, usamljen mladić* [усамљеник], **nesrećan čovek** [несрећник] (И. Андрић, П, 179); На перилу — повећем виру на реци — скупљаху се, четвртком или суботом, **девојке и жене сеоске** [сељанке], те испираху лужено рубље (С. Ранковић, Г, 57); Осећала је како сви у њу гледају; нарочито с доксата газда-Јовине куће, која се више њихове куће издизала на два спрата; отуда су је гледале прве, **богате девојке, жене** [богаташице]

(Б. Станковић, И, 109); Он, Адам Подолски, тада студент, оно дете коме је старац Аврам давао савете, а сада ојађени **млади човек** [младић] (М. Миленковић, П, 125).

Независним чланом може се истаћи и сема пола, тим пре кад се напоредо употребљава облик којим се означава особа супротног пола:

Она је била тако чврста, плаха, усправна жена, примамљивог стаса, да се чинило као да је прво, неко време, била неки **млад мушкарац** [младић], па тек после постала, млада, врло лепа, жена. Као да су та колена, тај пас, та плећа, прво, хтела да буду у неког лепог играча и витког младића, па су тек после постала нежна и лака, као у младих жена (М. Црњански, С2, 129); Евгенија Ветровска, иако **деветнаестогодишња девојка** [деветнаестогодишњакиња], осети да пред собом има **младог мушкараца** [младића], кога би требало охрабривати (М. Миленковић, П, 103); Ne mogu prećutati kako mi se prilikom analiza uvek iznova potvrđuje utisak da je **tridesetogodišnji muškarac** [тридесетогодишњак] još mlada i neobličena ličnost, kadra da se dalje razvija, dok žena istih godina (СрпКор); Postoje totalitarni režimi, postoje potlačene žene i **agresivni muškarci** [агресивци], postoji sida (СрпКор).

Исти је случај и у следећим примерима полуконгруентних синтагми где се сема пола ефектније изражава него што би се то учинило конкурентном лексичком јединицом:

Imao je neki čudan ponos. Činilo mu se da pravi gospodin i muškarac ne bi smeo da boluje od istih bolesti od kojih boluju i žene, ili bar ne bi trebalo da se leči na isti način [...] Nikada nije išao kod **žena-lekara** [лекарки] (Д. Радовић, ЖР, 66); — Алал јој млеко материно. То је **јунак девојка** [јунакиња]! (Ј. Веселиновић, ХС, 276).

У наредном примеру употребе паукалне синтагме истицањем независног члана наглашава се диференцирање лица о којима се говори, одвајање од њихових улога у породичним односима, што се не би на одговарајући начин потцртало конкурентном бројном именицом:¹²⁸

Нашли се очи у очи не отац и син, него **два човека** [*двојица], онај који је радио и живео са сталном рачуницом у свести и онај који први пут види здрану маску с лица на којем би могао замислити све друго само не маску (И. Секулић, КП, 108).

Диференцијалне семантичке компоненте могу се истаћи и напоредном употребом именичких синтагми са синонимним независним члановима. Нпр. иако су примарне семантичке реализације именица *грађанин* и *становник* синонимне (уп. *грађанин* '1. становник града, варошанин; становник'; *становник* 'онај који је негде стално или привремено настањен, житељ'), прибележили смо пример у ком долази до њихове семантичке диференцирације, да би се нагласила семантичка компонента боравка, односно становања:

Današnji konstruktori života u ovoj zemlji, bez obzira na različite predznake u reveru i duši, nastavljaju ono što su započeli prethodnici: uvođenje ovakvih ili onakvih novotarija. Čujem da je sada na udaru stara Karađorđeva, onakva kakvu pamtim, sa oljuštenim fasadama i klimavim tramvajima, koji ceo vek već obavljaju svoj nepopravljivi i bezizlazni kružni tok dvojke. Vele da će tu nići glamurozna verzija istočnjačkih oblakodera, neće više nikakav budući Saša Petrović ovde moći da snima svoju verziju ofucane petrogradske ulice Bulgakova, nego samo skupoceni Dubai, za neke nepoznate, još nerođene stanovnike. Ne

¹²⁸ Облици на *-ица* овог типа дефинишу се и као *мушколични бројеви* (в. Пипер/Клајн 2013: 147).

interesuje me ovaj preokret, to treba da se tiče današnjih ovdašnjih pučana. Makar građani Karađorđeve ulica kao da nisu svesni da su stanovnici Karađorđeve ulice, **građanima Beograda** [Београђанима] kao da nije jasno da su **stanovnici Beograda** [Београђани], pa sve puštaju da ide kako ide (<https://www.danas.rs/nedelja/sumrak-pobednika/>, 13.7.2021).

Избором независног члана може се, према томе, постићи да оба синтагматска члана носе комуникативно значајну информацију, што доприноси већој информативности и прецизности израза у односу на именицу, а такође може имати удела и у појачаној експресивности:

Kučko bezdjetna! [*Бездетнице!*] (И. Андрић, П, 129).

У следећем примеру избором независног члана доприноси се сликовитости казивања, те синтагмом остварује подтип синегдохе *део тела човека* → *човек* (в. Ковачевић 2015б: 49–50):

Тукли су се верно, на страни хришћана, на страни Аустрије, па шта су добили? Хиљаде **мртвих глава** [мртваца] (М. Црњански, С2, 173).

Избором независног члана *глава* може се имплицирати и значење '2.а. памет, интелигенција' (РСАНУ II: 272):

Šta rat? Za koga rat, **luda glavo** [лудаче]? Jesi li ti ratovao, pa da sada plijen dijeliš? (И. Андрић, П, 409).

8.2.10. Примећује се тенденција да у однос координације ступе синтаксичке јединице истог ранга,¹²⁹ и то –

а) лексичке јединице, односно именице:

Zašto mnoge žene koje imaju dobrog muža, zdravu decu i relativnu materijalnu sigurnost, siku po kući kao **nesrećnice** [несрећне жене] i furije (И. Андрић, П, 467); Уосталом, није он сам то смислио, било је ту још доушника и **завидљиваца** [завидљивих људи] (М. Миленковић, П, 129); Нико се не сети Људмиле, оне руске певачице и **лепотнице** [лепе жене], која беше залудела пола Црног села (М. Миленковић, П, 229); da bi neveroljivom i negostoljubivom Nehaju dokazao da nije ni lažov ni **smutljivac** [смутљив човек] (Б. Шћепановић, И, 38); Ja sam rošteno radio i sa Švabom i sa **Srbinom** [српским човеком] i sa svakom vjerom (И. Андрић, П, 82); Lokalne **lepoticе** [лепе жене] i temperamentne **debeljuce** [дебеле жене] otimaju se za nastup u bikiniju , a još radije u toplesu (СрпКор); Vi sa svojim prokletim drugarstvom , vi **lažljivci** [лажљиви људи] i lupeži - i još da vam poverujem (СрпКор); Strastan ženskaroš , **veseljак** [весео човек] i bekrija provodio se po čitave noći i dolazio je u stan tek pred svanuće (СрпКор); Мокa за себе каже да је отпадник , ratnik , **emotivac** [емотиван човек] , buntovnik bez razloga . Zapravo je samo jedan nemirni dorćolski momak (СрпКор).

б) именичке синтагме:

Увек се нађу два глупака да се један другом диве, и увек се нађу **глупа жена** [глупача] и **глуп човек** [глупак] да се пољубе у уста (Ј. Дучић, СД, 91); Седе, **стара жена**

¹²⁹ Има, разуме се, примера у којима се дата координација не успоставља, рецимо: Jakša je bio na deda po majci, nekog Milisava iz Trnavaca, **bogata čoveka** [богаташа], **veseljaka** [веселог човека] i **dobričinu** [доброг човека] (И. Андрић, П, 192).

[старица] и **стар човек** [старац]; живот прошао; ништа више не могу започети (И. Секулић, КП, 179); Место љубави **маторог човека** [маторца], која са натегом долази, да осети љубав **младог човека** [младића], који за њом сав гори (М. Црњански, С2, 306); Посматрао је Божича са презиром, који сваки **млад човек** [младић] осећа, кад му **матор човек** [маторац] попује и прети (М. Црњански, С2, 343); Tu ima mesta za nove terase, za velike zgrade, škole, zavode. Tu će biti i **lepih žena** [лепотица] i zdrave dece (И. Андрић, П, 349); Glupi trgovče , **podli čoveče** [подлаче]! . . . " " Trideset hiljada rubalja znači toliko koliko šezdeset manjih radionica ili dućančić (СрпКор); Bio je seoski knez i **bogat čovek** [богаташ]. Имао је осамнаест говеда и осам коња (СрпКор).

8.3. Конкуренција лексичких јединица и именичких синтагми према критеријуму референцијалности

Фреквентна је употреба именичке синтагме кад контекст налаже генеричку форму, и то ако је у функцији независног члана именица опште семантике са значењем 'особа' (*човек, особа, биће* и сл.), с обзиром на то да се на тај начин не експлицира пол:

Vidiš, ti si mlad, ali ja ti kažem da je istina što su **stari ljudi** [старци] govorili (И. Андрић, П, 203); **Стару човеку** [старцу] се вазда треба надати!... — рече попа озбиљно (Ј. Веселиновић, ХС, 311); Дете рођено у недељу биће изузетно срећно и живеће „господски“. То је разумљиво с обзиром да је недеља, срећан, свети дан, дан одмора од рада. За **срећног човека** [срећника] се каже: „Мајка га родила у белу недељу“ (Ж. Требјешанин, П, 52); Prema dosadašnjim podacima , најčešće primedbe odnose na to da **penzionisano lice** [пензионер] nije objavljeno , da nije evidentiran raskid radnog odnosa (СрпКор); kako u knjizi " Narodna medicina u Srba " (1872) pišaše dr Vladan Đorđević , samo je **debeo čovek** [дебелко] zdrav (СрпКор).

И именица се, међутим, може употребити у генеричкој функцији, и то искључиво именица мушког рода као генеричког облика, и то чини нам се превасходно у множини:

Један увек гледа напред, а други натраг. Зато нове идеје долазе од младих људи, а све предрасуде долазе од **стараца** [старих људи] (Ј. Дучић, СД, 111).

С генеричком функцијом може се употребити и поименичени придев:

И дан дањи причају старци и бабе о Живану Душману, о Страхини, о Сави Савановићу и о зарошкој воденици, и куну се свим чудима на свету да је све тако било и да су им **стари** [стари људи] тако казивали (М. Глишић, П, 168); А **стари** [стари људи] рекоше: што је право и богу је драго! (Ј. Веселиновић, ХС, 274); Rakija koju su naši **stari** [стари људи] popili, kad nas nije bilo ni u klici, kao i ona koju mi pijemo, upravlja tokom naših misli (И. Андрић, ПОМ, 196).

Такође, М. С. Лалевић износи запажање да је у вези са именовањем лица „најнеодређеније опредељење *стар човек*,¹³⁰ нешто више опредељено *стари човек* односно *старац*, најопредељеније је *стари*”, дакле облик поимениченог придева (Лалевић 1953: 67).

Кад су конкурентни облици напоредо употребљени, корпусна грађа сведочи да се лексичком јединицом учестало обележава конкретни, познати, референт а именичком синтагмом непознат, недовољно познат, или генерички употребљен облик:

Starom čoveku izgleda da tako ne može i ne sme biti: da nešto može biti ili ne biti [...] Иначе, иначе, може се десити, мисли **starac**, да га прва и јаћа струја живота однесе додавола (И. Андрић, 3, 503–504); није реч о теби, ти си, рецимо, берберин као и сваки други берберин, али ја ово говорим с правничке стране. **Берберска радња**, то је на пример, пуноправна радња [...] а једнога дана упадне у ту пуноправну и протоколисану **берберницу** власт (Б. Нушић, XII, 447); А онда се један чиновник код Бајлонија досети да је и у Београду, у Кнез Михаиловој улици виђао Адама Подолског, тадашњег студента Правног факултета у букету **лепих девојака**. Истина, он не могаше, баш поуздано, да посведочи да је међу њима била и она са златно жутим кикама, каква се обзнанила у црноселској порти [...] Уосталом, познато је да студентарија и прави такве глупости. Да у забит Црног села доводи такву **лепотицу**... И таман се учинило да је ова прича била могућа реалност, а Црним селом завлада тајац и запрепашћење. **Лепотицу** више нико не виде, како би могли да се обавесте о њој [...] (М. Миленковић, II, 71); Nvambgu su uveseljavali ti **stranci** koji izgleda nisu znali da pred **stranim ljudima** svako treba da glumi jedinstvo sa svojim narodom (СрпКор); Ružević је **očajnik**, autentični **očajnik**, i zato mu pesme idu od ruke. "Samo **očajan čovek** opisuje cvetove višnje, pun mesec, paune u vrtu; silazi još jednom u hladni pakao estetike" kaže za sebe Ružević (https://www.vreme.com/arhiva_html/517/01.html, 1.3.2021); S izuzetkom paradnih konja, većina **četvoronožnih životinja** nije posebno spretna u bočnom koraku. Zbog toga mungos kruži oko zmiје trčeći u pravcu u kom se kreće [...] Ali pogledajte samo brzinu kojom se okreće ovaj **četvoronožac** (<https://www.vice.com/sr/article/ypd4qy/mungos-lekcije-kojima-nas-uci-najbolji-bokser-u-zivotinjskom-svetu>, 28.2.2021);

Ипак, може и конкретни референт бити представљен синтагмом:

– Јесте – каже неко из круга – то се зна да **Грузијанке** имају дивне очи [...] „Шта знаш ти, слепац, о тим пословима? [...] Али сви наваљују, и на крају га, као увек, некако умирују, тако да наставља причу о **жени из Грузије** и њеним очима” (И. Андрић, ПА, 79–80); Он nije predstavnik Nisa na Malti, to je samo jedna od Aleksicevih prevara. Njega predstavlja **lud covek**, jer samo **ludak** drži na nisanu drugog coveka ili zenu (<http://www.gradjanin.rs/nenad-stevic-uskoro-na-slobodi/>, 2.3.2021).

¹³⁰ Уп. корпусне примере употребе синтагме с придевом неодређеног вида у функцији зависног члана: — Да је то био други који Турчин — тешко твоме Лазару!... Мислиш марио би он!... Он би пустио Станка да чини што му душа жели. Још би рекао: „Марим ја! Нека се убијају пси ђаурски!...” Али овај не даде... Знаш ли шта вели: „Ја ћу да састрем они лоповски измет да ми не погани овако добро село!...” Не може он да гледа **неваљала човека** [неваљалца] (Ј. Веселиновић, ХС, 136); Није то лако гледати **матора човека** [маторца] како плаче (Ј. Веселиновић, ХС, 129); Ти имаш чудну способност да осјетиш **несрећна човјека** [несрећника] (М. Селимовић, Д, 237); — Ја **душевна човека** [душевника], бого милостиви! Сад, ето, хоће и рибе да храни!... А ко то измисли? (Ј. Веселиновић, ХС, 282); на лице му се врати његов обични осмејак и израз **maloumna човека** [малоумника] (И. Андрић, II, 202).

Према томе, конкурентни облици се у напоредној употреби разједначавају према критеријуму познатост/непознатост.

8.4. Закључак о конкуренцији лексичких јединица и именичких синтагми према функционалностилом, прагматичко-стилском критеријуму и критеријуму референцијалности

Избор конкурентних форми може бити вођен специфичностима функционалног стила, где по језичкој разнородности предњаче књижевноуметнички и публицистички стил. У појединим функционалним стилевима показује се тенденција фреквентне употребе једног од конкурентних облика. Избор облика у књижевноуметничком стилу зависи и од идиолекатских ауторских црта али и од врсте текста.

Кад је посреди конкуренција лексичке јединице и именичке синтагме према прагматичко-стилском критеријуму, избор између конкурентних облика чини се сходно конкретној говорној ситуацији, кад се синтагма као описна конструкција радије користи у неутралном контексту, контексту који захтева формални тон или еуфемизацију, а лексичка јединица при изражавању непосредности казивања, типизације или пејоризације. Отуда је фреквентна употреба лексичке јединице у вокативу, што удовољава и принципу језичке економичности. Одабир између конкурентних јединица у вези је и са намером постизања стилогености исказа, те комуникативном потребом за онеобичавањем исказа, постизањем игре речима или риме. Избор облика може се тицати избегавања стилски непожељне редупликације лексичке јединице, односно архисемског садржаја (*вишеспратница* [зграда са више спратова] са спомен-плочом); док се, с друге стране, управо понављањем лексички исте јединице може успоставити лексичка кохезија, паралелизам, поређење, јаче истаћи контраст, или емоционално нагласити исказ. Синтагма ће се у односу на конкурентну лексичку јединицу употребити с више оправдања ако је намера да се комуникативни фокус стави на зависни или на независни синтагматски члан, у циљу истицања одређених семантичких компонената, постизања прецизности, појачане експресивности, сликовитости и сл. Приметна је и тенденција да у однос координације ступе синтаксичке јединице истог ранга.

У вези са конкуренцијом лексичке јединице и именичке синтагме према критеријуму референцијалности утврђено је да именицу женског рода није могуће употребити за означавање генеричке форме, док је могућа употреба синтагматског облика с именицом опште семантике у функцији независног члана, именице мушког рода или поимениченог придева. Такође, кад су конкурентни облици напоредо употребљени, лексичка јединица и именичка синтагма се могу диференцирати према томе одређују ли познат или непознат, односно генерички употребљен референт.

9. ЗАКЉУЧАК

Предмет истраживања у овом раду била је конкуренција, те контекстуална синонимија једнолексемских, лексичких, јединица – именица и поименичених придева – и вишелексемских синтаксичких јединица – именичких синтагми. Другим речима, анализирали смо семантичко-синтаксичке карактеристике лексичких јединица и њима семантички и функционално аналогних именичких синтагми.

Истраживању смо пришли са следећих аспеката: творбеног, синтаксичког, стилског. С творбеног аспекта испитивали смо творбене начине преобликовања, односно трансформисања синтагматског садржаја у лексичку јединицу и обратно, као и творбена ограничења која тај поступак онемогућавају. Са синтаксичког аспекта анализирали смо синтаксички однос твореница, те синтагматских чланова. Занимала нас је контекстуална условљеност семантике лексичке јединице унутар и ван њој конкурентне плеонастичне именичке синтагме, што смо испитивали на примеру деминутивних и аугментативних, односно полуконгруентних именичких синтагми. Разматрали смо и синтаксичка ограничења у дистрибуцији еквивалентних форми, као и улогу датих јединица у комуникативној перспективи реченице. Са стилског аспекта тумачили смо стилску маркираност конкурентних јединица, тенденције у њиховој употреби са функционалностилског и прагматичко-стилског аспекта.

Потврдила се полазна хипотеза да је у случајевима где постоје конкурентне лексичка јединица и именичка синтагма, њихова дистрибуција условљена конкретном комуникативном ситуацијом, семантичким, творбеним или синтаксичким ограничењима или стилским разлозима, што конкурентне облике диференцира на структурном, функционалностилском и прагматичко-стилском плану. Показало се, уз то, да се диференцијација међу њима успоставља и према критеријуму референцијалности, као и да избор облика условљавају и друга ограничења, нпр. фонетска.

Пажњу смо посветили садржинским односима у које ступају семантички еквивалентне лексичке јединице и именичке синтагме – квазисинонимији и контекстуалној хипонимији. Показало се да се контекстуалном синонимијом конкурентних јединица постиже у тексту разноврсност казивања. На лексичком плану се разноврсност казивања у вези с лексичким јединицама може постићи суфиксалном/творбеном синонимијом, којом се пак облици мотивисани истом основом могу разједначити на стилском или конотативном плану (*мршавац* : *мршавко*), као и на нивоу синтагме, и то варирањем зависних чланова (јунак *јунака* : јунак *од јунака*), односно независних (*женска особа* : женски *створ*). Конкурентне лексичка јединица и именичка синтагма могу имати и кохезиону улогу а напоредо употребљене могу ступити и у однос контекстуалне хипонимије, кад оба члана могу имати улогу хиперонима, односно хипонима.

Посматрали смо конкуренцију:

- лексичких јединица и именичких синтагми насталих декомпоновањем именица,
- твореница (изведеница и сложеница) и именичких синтагми,
- деминутивних/аугментативних лексичких јединица и деминутивних/аугментативних синтагми,
- лексичких јединица и полуконгруентних синтагми.

Утврдили смо да се конкуренција лексичке јединице и њеног декомпонованог облика остварује на нивоу експлицитне категоризације појмова, при чему су два продуктивна синтагматска модела приликом декомпоновања именичких лексема конгруентна синтагма и генитивна синтагма. Потврдили смо тиме претпоставку да просте речи могу имати своје еквиваленте у аналитичким конструкцијама. Указали смо на то да је независни члан синтагме настале декомпоновањем именице најчешће апстрактна именица, као и то да се декомпоновани облици својствени научном, публицистичком и административном функционалном стилу одликују плеоназмима (у *политици* → у *области политике*), који су стилогени кад се њима прецизира или истиче садржај поруке. Изнели смо резултате ранијих истраживања да до декомповања именичких лексема долази ради имплицирања чврсто организоване, добро контролисане друштвене/државне организације, прецизирања неког аспекта нижег појма, избегавања понављања, истицања намере пошљаоца поруке, исказивања разлика у конотацији и сл. Констатовали смо да се надређеним појмом обухвата низ сличних појава чије разлике нису релевантне (*ненаставно особље* = *дактилографи, правници, записничари, чистачице, возачи*), уз примедбу да и полазна именица може имати улогу надређеног појма (*полицајци* – *припадници полиције, жандармерије, интервентне и других јединица*). Утврдили смо да се у односу на полазну именицу синтагмом може модификовати архисемска компонента у правцу еуфемизације (*протест* : *протестни скуп*), супспецификације значења (*реструктурисање* : *поступак реструктурисања*) или експресивности, у циљу постизања сликовитости изражавања (*жена* : *женска креатура*). Значење независног члана синтагме добијене декомпоновањем именице може уз то бити модификовано реченичним контекстом, те целокупном говорном ситуацијом.

Увидели смо да синтаксичка ограничења могу онемогућити конкуренцију облика, нпр. уз атрибутив се може употребити само именица (целац *снег* [*снежни покривач]); или до замене лексичком јединицом не долази кад је у функцији одређивања истог референта зависни члан синтагме добијене декомпоновањем повезан напоредним односом са другим конгруентним атрибутима (у кишном или *зимском периоду* [*зиму]), односно неконгруентним (у поступку *приватизације* [*приватизацији], јавних набавки).

Кад су посредни творенице, пошли смо од претпоставке да изведенице и сложенице с обзиром на синтагматско порекло, значење и структуру могу имати своје семантичке еквиваленте у мотивним именичким синтагмама, које су и њихови конкурентни синтагматски модели. Спрам конкурентних именичких синтагми анализирали смо творенице са семантичким обележјем [+ живо] и творенице са семантичким обележјем [- живо]. Даље смо их према семантичком критеријуму груписали у одговарајуће лексичко-семантичке групе. Тиме смо настојали да проверимо постављену хипотезу да ће лексичке јединице које припадају истим лексичко-семантичким групама и истим творбеним моделима реализовати исте конкурентне синтагматске моделе.

Лексичке јединице са семантичким обележјем [+ живо] поткласификовали смо на моционе лексичке јединице (и то са значењем животиња женског рода и са значењем особа женског рода), лексичке јединице са значењем носиоца особине (којим се човек може именовати према физичком изгледу, према доминантној карактерној особини, према инвалидитету, према старосном добу, према сексуалном опредељењу), на лексичке јединице са значењем становника, припадника народа и држава и на лексичке јединице са значењем вршиоца радње/носиоца занимања. У вези са семантичком категоријом [- живо], разматрали смо конкуренцију лексичких јединица и именичких синтагми с архисемом 'месо', 'ракија', 'дрво', 'фабрика', 'радња'.

У моционе лексичке јединице убројили смо називе за двополне животиње, затим антономазије које су жене добијале према очевом, односно мужевом, имену, презимену, надимку или занимању, називе за женске вршиоце радње, односно носиоце занимања. Установили смо да именице које номинују двополне животиње и антономазије према оцу/мужу, конкурентне облике имају у синтагмама с односним придевом (*женско јагње*), односно присвојним придевом (*Станкова жена*), односно посесивним генитивом у функцији зависног члана (*женка мајмуна / жена Вишињевскова*), што може бити условљено и творбеним ограничењима за извођење једног од облика. Указали смо и на то да се конкурентни облици апелативима којима се посредно именују женски вршиоци радње/носиоци занимања, реализују у виду полуконгруентне синтагме (*жена лекар*), односно конгруентне синтагме с односним придевом (*женски лекар*).

Показало се да су творба именица којим се означавају женски вршиоци радње, односно носилоци занимања, као и творба женских презименских варијанти, мотивисане пре свега социолингвистичким разлозима. Творба женских презименских варијанти може бити мотивисана и немогућношћу обраћања женској особи презименом без имена. Уз то, женске презименске варијанте јесу економичније, омогућавају деклинабилност презимена (нпр. *N Селешова, G Селешове, D Селешовој* итд.), као и формирање присвојног придева, и то само од изведеница на суфикс *-ка* (*Петровићкин*).

Извели смо закључак да избор облика може бити условљен различитим ограничењима. Примера ради, употреба моционих изведеница може бити спречена језичком неекономичношћу, биолошким разлозима (*дојиља*), творбеним (*ћак*), фонетским (*архитект : архитекткиња*), или семантичким ограничењима, што подразумева лексикализацију (*секретар : секретарица*), хомонимију (*тренер : тренерка*), двозначност (*министарка 'министрова жена', односно 'жена министар'*), те различиту конотацију (*професионалка : жена професионалац*).

Лексичке јединице са значењем носиоца особине поткласификовали смо према томе да ли се њима именује човек према физичком изгледу, према доминантној карактерној особини, према инвалидитету, према старосном добу, или према сексуалном опредељењу. Притом, установили смо да је доминантан лексикографски модел којим се описују деадјективне атрибутивне именице које денотирају на човека придев + именица опште семантике са семантичким обележјем [+ људско] (*безобразник : безобразан човек*). Диференцијација међу конкурентним облицима успоставља се пре свега према томе што се типичном за именице испоставља функција категоризовања, а за придеве функција квалификовања. Утврдили смо да поједине атрибутивне именице конкурентне облике имају и у синтагмама с неконгруентним атрибутима.

Према томе, наша грађа је показала да при именовању човека према физичком изгледу варирају неколики модели. Нпр. у вези с десупстантивном лексичком јединицом *лепотан*, којом се номинација врши на основу целокупног спољашњег изгледа, од конкурентних лексичких јединица реализује се поименичени придев *лепи*, а од синтагматских модела именичке синтагме с описним придевом (*леп човек*), те квалификативним генитивом, и то беспредлошким (*особа лепе спољашњости*) и генитивом с експликативним значењем (*лепота од човека*) и полуконгруентна синтагма (*лепота људи*). Начелно, деадјективне лексичке јединице које означавају доминантну физичку особину, могу остварити исте конкурентне синтагматске моделе (*прљавац*). Кад је реч о квалификацији дела тела, као што се чини нпр. деадјективном изведеницом *плавуша*, односно поимениченим простим придевом *плава*, те сложено-изведеним придевом *плавокоса*, реализују се конкурентни синтагматски модели с описним придевом (*плава жена*), затим с квалификативним генитивом с обавезним

детерминатором (*жена плаве косе*), те квалификативним инструменталом (инструменталом карактеристичне појединости) с обавезним детерминатором (*жена с плавом косом*). Десупстантивне изведенице којим се обележава иманентно физичко обележје као што је именица *главоња* имају исте конкурентне моделе, с тим да деадјективне лексичке јединице попут *грбавац*, *ћелавац* не захтевају обавезни детерминатор. Изведенице којима се не номинује иманентно обележје човека остварују унеколико другачије конкурентне синтагматске моделе. Нпр. десупстантивна изведеница *цвикераш* – именичку синтагму с квалификативним инструменталом (*човек са цвикерима*), односно са квалификативним локативом (*опасник у цвикерима*).

Испоставило се да деадјективне именице којима се човек именује према доминантној карактерној особини (*бедник*), у принципу реализују следеће конкурентне моделе: од лексичких јединица, поред поимениченог придева (*бедни*) именицу која с њом дели исту лексичку основу (*беда*), а од синтагматских форми – именичку синтагму с описним придевом (*бедни човек*), с квалификативним генитивом, беспредлошким (*човек бедне нарави*), предлошким с експликативним значењем (*беда од човека*) и полуконгруентну синтагму (*човек беда*). Код именица исте категоријалне припадности основе попут *насилник/насилни* потврђен је и модел с квалификативним инструменталом (инструменталом карактеристичне појединости) (*особа са насилним понашањем*). Другостепене деадјективне изведенице које изражавају соматску посесивност (*тврдоглавац*) реализују исте синтагматске моделе, с тим да као конкурентни синтагматски облик у виду конгруентне синтагме може функционисати и модел остварен синегдохом типа *део тела човека* → *човек (тврда глава)*, поред облика којим се квалификује особа у целини (*тврдоглав човек*). Шире узев, у ову лексичко-семантичку групу убројили смо и деадјективну лексичку јединицу *пијанац*, која реализује конкурентне синтагме с описним придевом (*пијан човек*), односно квалификативним локативом (*особа у пијаном стању*). Код изведеница с именицом у основи јављају се други модели, нпр. *комплексаш* – од конкурентних синтагматских форми остварује се модел с квалификативним инструменталом (*човек с комплексима*), поред теоријски могућег модела с квалификативним генитивом с експликативним значењем (*комплекс од човека*). Увидели смо да изведенице творене од сложеног, префиксално-суфиксалног, придева (*бездушник*) остварују синтагматске моделе с описним придевом (*бездушни људи*), односно с експликативним генитивом (*људи без душе*).

Установили смо да се приликом именовања човека према инвалидитету, најнеутралнијим начином именовања показује синтагматски модел с квалификативним инструменталом, те инструменталом карактеристичне појединости (*дауновац : особа с дауновим синдромом*). Ако је из творбене основе могуће извести придев чији је денотат човек, конкурентном лексичком јединицом испоставља се и поименичени придев (*аутиста : аутистични*), као и синтагматски модел с описним придевом (*аутистична особа*). Уколико се појам којим се инвалидитет изражава декомпоује, могући су и други модели – с квалификативним генитивом, и то беспредлошким (*особа аутистичног спектра*), односно предлошким (*особа из спектра аутизма*).

Кад је у питању именовање човека према старосном добу, доминантни синтагматски модел код деадјективних изведеница јесте с описним придевом (*малолетник : малолетна особа, маторац : матора особа*). Лексичке јединице као што су *младић/млади* и *старац/стари* још реализују синтагматске моделе с квалификативним генитивом (*особа млађих година*), односно квалификативним локативом (*човек у младим годинама*), који се могу одликовати нормативним лексичким диферентивом. Изведенице од сложеног придева састављеног од броја и именице (*тридесетогодишњак*) поред модела с описним придевом реализују синтагму с предлошко-падежном конструкцијом *од* + генитив у функцији

неконгруентног атрибута (*човек од тридесет година*), односно у + локатив (*човек у тридесетој години*). Десупстантивне изведенице попут именице *школарац* остварују моделе с односним придевом (*школско дете*), квалификативним генитивом (*дете школског узраста*) и квалификативним локативом (*дете у школском узрасту*).

У вези са именовањем човека према сексуалном опредељењу, како се нпр. чини лексичком јединицом *хомосексуалац*, потенцијалним конкурентним синтагматским моделима испоставиле су се именичке синтагме с описним придевом (*хомосексуална особа*), квалификативним генитивом с обавезним детерминатором (*особа хомосексуалног опредељења*) и квалификативним инструменталом с обавезним детерминатором (*особа са хомосексуалним склоностима*).

Синтагматски модели конкурентни лексичким јединицама са значењем становника, припадника народа и држава показали су се уједначеним. У питању су следећи модели: с односним придевом (*српски човек*), посесивним генитивом (*становник Србије*), аблативним генитивом (*човек из Србије*). Запазили смо, такође, и да творбена ограничења условљавају избор облика. Нпр. за перифрастичним образовањем се посеже кад именицу треба извести од стране, неуобичајене творбене основе (*становник Менхетна*) и сл.

У вези са творбено-семантичком категоријом лексичких јединица којим се означавају вршиоци радње/носиоци занимања грађа пружа потврде за следеће конкурентне синтагматске облике: сложеници *кућеназитељ* чију структуру чине именица и глагол, конкуруше именичка синтагма с објекатским генитивом (*назитељ куће*); семантички садржај сложенице истог творбеног модела типа *књигољубац* може се реализовати такође именичком синтагмом с објекатским генитивом (*љубитељ књиге*), али и с описним придевом (*књигољубив човек*), будући да је од основа могуће начинити придев; из истог разлога од лексичких јединица конкурентан је и поименичени придев *књигољубиви*; именица из исте творбено-семантичке категорије али другачије структуре (придев + именица) *великопоседник* реализује синтагматске моделе с описним придевом (*велики поседник*), односно посесивним генитивом (*власник великог поседа*); именица типа *основношколац* грађена по истом творбеном моделу реализује конкурентне облике у виду именичке синтагме с односним придевом (*основношколска популација*), те с посесивним генитивом (*ученик основне школе*), али и са квалификативним локативом (*деца у основној школи*) сходно синтаксичком односу саставних чланова.

Указали смо на то да хомогени конкурентни структурни модели могу одликовати и изведенице са семантичким обележјем [- живо]. Нпр. изведенице с архисемом 'месо' (*свињетина*) конкурентне синтагматске моделе имају у синтагмама с односним придевом (*свињско месо*), посесивним генитивом, и то беспредлошким (*месо свиње*) и предлошким (*месо од свиње*); изведенице с архисемом 'ракија' (*шљивовица*) у синтагмама с односним, тј. градивним придевом (*шљивова ракија*), предлошким генитивом материје (*ракија од шљиве*); изведенице с архисемом 'дрво' (*боровина*) у синтагмама с односним придевом (*борово дрво*), односно посесивним генитивом (*дрво бора*); изведенице с архисемом 'фабрика' (*пивара*) у синтагмама с односним придевом (*пивска компанија*), с квалификативним генитивом (*фабрика пива*) и квалификативним акузативом (*фабрика за производњу пива*); изведенице с архисемом 'радња' (*цвећара*) у синтагмама с односним придевом (*цвећарска радња*), квалификативним генитивом (*продавница цвећа*) и квалификативним акузативом (*радња за продају цвећа*).

Како творенице могу имати више преоблика, оне реализују разнолике конкурентне структурне моделе. На основу датог прегледа структурних модела именичких синтагми

спрам конкурентних твореница дошли смо до закључка да је разноврсност модела условљена следећим:

- творбено-семантичком категоријом твореница;
- у случају изведеница: творбеном основном која има функцију одредбене речи те диференцијалног члана и представља језгро лексичког значења дате синтагме – њеном категоријалном припадношћу, семантиком, рекцијским могућностима, дакле опсегом колоцирања, могућностима декомпоновања, концептуализације, могућностима семантичке интерпретације;
- у случају сложеница: синтаксичким односом, семантиком и категоријалном припадношћу лексичких основа које улазе у њихов састав; потенцијалом лексичких основа да творе придев;
- у случају именичких синтагми: избором независног члана, те његовим способностима удруживања са другим лексемама.

Установили смо да конкурентни облици нису међусобно заменљиви у свим контекстима и у свим семантичким реализацијама. Потврђена је хипотеза да је конкурентним лексичким јединицама и именичким синтагмама подударно денотативно значење а различито сигнификативно, те да им је заједничка иста архисема, а да се могу разликовати у погледу диференцијалних семантичких компонената. Сходно томе се, између осталог, и чини избор међу конкурентним моделима. Уз то, утврдили смо да је могућност заменљивости већа сразмерно неутралности контекста.

Показало се у вези с тим да се конкурентни облици могу диференцирати и према стилској и употребној вредности. Наиме, утврдили смо да у односу на конкурентну именичку синтагму лексичка јединица може носити различиту конотацију (*јадник* : *јадан човек*), специјализовати своје значење (*вредница* : *вредна жена*), своју употребу уже везати за једно значење (*слабић* : *слаб човек*), и то нарочито при напоредној употреби конкурентних облика (нпр. лексичком јединицом се може номиновати становник неког места, односно његово порекло, али при напоредној употреби с конкурентном именичком синтагмом, облици се разједначавају те се именичком синтагмом истиче територијална припадност а лексичком јединицом обележава порекло). Лексичка јединица, такође, може имати појачано значење (*лепотан* : *леп човек*) или лексикализовано значење (*текстописац* : *писац текста*). Уочено је разједначавање конкурентних облика према томе односе ли се на актуелну комуникативну ситуацију, кад је чешћа употреба именичке синтагме, или на константно квалификовање, које се учесталије врши лексичком јединицом.

Именичком синтагмом изражава се еуфемизација (*лудача* : *луда жена*). Замена именичке синтагме лексичком јединицом може бити онемогућена или мање оправдана кад је комуникативни фокус на зависном, односно на независном синтагматском члану. Потврдило се да именичке синтагме могу прецизније исказати извесне семантичке дистинкције него аналогне лексичке јединице, будући да садрже више семантичких компоненти, и то диференцијалних. Изузетак представљају случајеви кад придеви имају развијену полисемантичку структуру, кад лексичка јединица може бити прецизнија (*вредница* : *вредна жена*). Такође, увидели смо да до термилошког разједначавања конкурентних облика долази у стручном дискурсу (*малолетник* : *малолетна особа*). У напоредној употреби конкурентни облици се диференцирају и у односу на хиперонимско-хипонимски статус, кад обично именичка синтагма преузима функцију хиперонима.

Хипотеза да именичке синтагме могу имати улогу попуњавања „празних” места у систему, односно представљати једино граматикизовано средство исказивања читавих поља значења (нпр. у вези с експликацијом пола код животиња), јесте делимично потврђена

јер се и лексичким јединицама, с обзиром на апстраховање различитих информација и конотација, изражавају значења неизразива синтагмом (уп. нпр. именицу *плавуша* којом се изражава сема колективне експресије).

Начелно смо извели закључак да се именице образују као резултат језичке економије, затим из прагматичких разлога (тежња ка типизацији), стилистичких (потреба за експресивизацијом), социолингвистичких итд. Увидели смо и да се поименичени придеви творе ради економисања језичким средствима, услед чега су чести у разговорном стилу, али се користе и услед избегавања понављања исте лексичке јединице. Такође, они могу изражавати већи степен еуфемизације у односу на конкурентне именице. Уз то, у вези са именовањем лица, облик поимениченог придева показује се најодређенијим у односу на друге конкурентне облике.

Што се тиче синтаксичких ограничења за употребу творенице, одређени атрибути могу онемогућити замену (физички *извршилац атентата* [*атентатор]). Преобликовање именичке синтагме у твореницу, односно лексичку јединицу, није могуће у следећим случајевима:

- кад се унутар именичке синтагме уметањем атрибута прецизира зависни члан (*ученик средње музичке школе* [*средњошколац]);
- кад се зависни синтагматски члан и конгруентни атрибут у напоредном односу односе на исти референт (том добром и *лепом човеку* [*лепотану]);
- кад исти конгруентни атрибут одређује оба координирана члана (*сеоске жене* [*сељанке] и деца);
- кад координирани неконгруентни атрибути одређују исту именицу (*човек са брковима* [*бркајлија] и брадицом);
- кад замену онемогућава рекцијска допуна (*велики човек* [*великан] акције и одговорности);
- кад је зависни синтагматски члан одређен неконгруентним атрибутом (*љубитељ књига* [*књигољубац] љубавне тематике);
- кад односна клауза у функцији атрибута модификује зависни синтагматски члан (*месо од свиње* [*свињетина/*свињско месо] која нема више од годину дана), односно допунска намерна клауза (*стар човек* [*старац], да још једном удаје ћер);
- кад је зависни синтагматски члан одређен атрибутивом (*месо од свиње* [*свињетина/*свињско месо] мангулице).

И употреба одређених прилога онемогућава употребу именице (сасвим *старих жена* [*старица]). Такође и бројева. Рецимо, збирна именица се не може употребити уз збирни број (двоје *младих људи* [*младежи]). Конкуренција је онемогућена и поступцима епаналептичког понављања (*становник Ниша* [*Нишлија], целе Србије) и анафорске прономинализације (*депресивне особе* [*депресивци] и оне под стресом).

Кад су у питању синтаксичка ограничења за употребу именичке синтагме, показало се да супституцију блокира устаљена структура идиоматизованих спојева (жив *мртвац* [*мртав човек]). Такође, не долази до замене претпостављеном именичком синтагмом чији зависни члан захтева експликацију (вођа и *путовођа* [вођа пута], наставник и учитељ живота). Замену именичком синтагмом може онемогућити синтаксичко окружење, нпр. рекцијска допуна (*неваљалац* [*неваљали човек] британског филма). Синтагматски облици се не могу употребити ни уз одређене придеве у њиховим појединим семантичким реализацијама, услед семантичке неспојивости два атрибута, нпр. у оксиморонским конструкцијама (млад *старац* [*стар човек]). Није могућа употреба именичке синтагме у парегменонским образовањима у којима су детерминатор и дериват истог корена (*глупачо* [*глупа жено] глупа), као ни

приликом изражавања уже суперлативности која се врши помоћу предлога *над* у споју с именицом у инструменталу множине (*лепотица* [лепа жена] над *лепотицама* [*лепим женама]). Претпостављену именичку синтагму чији је зависни члан описни придев, није могуће употребити ни уз праве односне придеве (бивша *лепотица* [*лепа жена]), сем уз измену редоследа реченичних чланова (одбојкашки *репрезентативац* → *играч* одбојкашке *репрезентације*), те ако је падежни атрибут могуће преобликовати у придевску форму (*репрезентативац* у скоку мотком → **играч репрезентације* у скоку мотком).

Кад је реч о деминутивним и аугментативним лексичким јединицама, пошли смо од тврђења да се њихова семантичка структура може описати синтагмом придев + именица (*лончић* : *мали лонац*), што их чини њима конкурентним облицима. Ипак, показали смо да се дата трансформација не може увек извести (*милионче* **мали милион*), нити се деминуирани облик увек може трансформисати у именицу, нпр. у идиоматизованим изразима (*мала ствар* **стварчица*). Такође, запазили смо и да иако се одређене именице могу умањити у физичком смислу, деминутивне изведенице од њих нису уобичајене (*мали леи* **лешић*). Замену може онемогућити синтаксичко окружење, нпр. употреба прилога (сасвим *мала деца* [*дечица]) или немогућност образовања конкурентне именичке форме за оба члана координиране конструкције (*велика* и *мала кашика* [*кашичица]). Видели смо да избор облика може условити и комуникативна намера, нпр. истицање синтагматског члана, изражавање контраста, али и избегавање стилски непожељне редупликације лексичке јединице, односно архисемског садржаја (*човечуљак* [мали човек] од човека и чиновника).

Такође, потврдили смо резултате ранијих истраживања према којим будући да деминутивне и аугментативне лексичке јединице у семантичкој структури потенцијално садрже и сему квантитета и семе квалитета, њихово активирање условљено је реченичним контекстом, којим се може нагласити, модификовати значење (*феноменална станчуга*, *бедна срећница*), или лексикализовати, односно терминологизовати (*златна рибица*).

Ипак, у средишту наше пажње биле су пре свега плеонастичне синтагме, и то деминутивне, чији је независни члан њима конкурентна лексичка јединица, што ове синтагме чини стилским погрешкама. Потврдили су се, међутим, наводи из литературе да су деминутивни и аугментативни плеоназми стилогени кад се редуплицирањем семантичке компоненте у емоционалном говору жели истаћи умањеност/увећаност датог појма (*најмања кишица*), или кад надређена именица има значење хипокористичности или пејоративности, при чему долази до укрштања деминутивно-пејоративног или аугментативно-хипокористичног значења и сл. (*мали чиновничкић*, *велика људина*). Уз то, утврдили смо да они могу остваривати и друге прагматичке реализације. Тако је наша грађа показала да се детерминатором *мали* може постићи одбродољивање саговорника ради умањивања почињеног чина, истицање слабог интензитета појма уз који је употребљен, иронија, избегавање директне угрожености саговорничког образа, еуфемизација итд. Тиме смо на примеру плеонастичних деминутивних синтагми потврдили хипотезу да се унутар плеонастичних синтагми и ван њих модификује семантика независног члана.

У вези са полуконгруентним синтагмама установили смо да су им, кад је реч о плеонастичним конструкцијама (*човек геније*), конкурентне именичке јединице које представљају њихове чланове. Такође, овим синтагмама конкурентне су именичке синтагме с конгруентним атрибутом (*генијалан човек*) и неконгруентним (*геније од човека*).

Плеонастичношћу полуконгруентних синтагми тумачили смо могућност елидирања једног од синтагматских чланова у циљу смањивања комуникативне редундантности. Плеонастичне конструкције могу, међутим, имати стилских оправдања, нпр. приликом

изражавања афективне компоненте, или у циљу остваривања текстуалне кохезије. Плеонастични члан се не изоставља ни кад је у функцији отклањања могуће двосмислености, нпр. уз називе недовољно познатих места (*град Ален*), затим морфолошких недоумица при писању, те деклинацији вишелексемских страних имена (*у вароши Јарослау*). Такође, ван и унутар полуконгруентне именичке синтагме атрибутив може имати различит хиперонимско-хипонимијски статус. Нпр. у општем фонду атрибутив *шарка* унутар синтагме има референцијално, специфирајуће значење, те статус хипонима, док у терминолошком фонду, осамостаљен, може постати хипероним. Тако смо и на примеру полуконгруентних синтагми наишли на потврду хипотезе да се унутар плеонастичних синтагми и ван њих модификује семантика независног члана.

Кад је посредни елидирање независног члана полуконгруентних синтагми, указали смо на то да се он изоставља у циљу избегавања понављања архисемског садржаја или исте лексичке јединице, или из стилских разлога, нпр. у циљу стварања сатиричног ефекта (*Вожд* → *вожд Карађорђе*).

С друге стране, увидели смо да се независни члан неће изоставити кад је у функцији отклањања двосмислености, у случају кад се атрибутив може односити на више референата (*првенац*), или кад је у функцији наглашавања релевантне семантичке компоненте.

Утврдили смо да је дистрибуција облика условљена и линеаризацијом. И то је у вези с опозицијом наслов – текст (али и унутар наслова, односно текста), уочљиво смењивање једнолексемских и вишелексемских образовања из стилских и прагматичних разлога. У наслову су, притом, обичнији краћи номинати.

Кад је у питању позиција реме, запажена је тенденција да се нова информација обично уводи синтагматском конструкцијом, као стилски немаркираном, и то преваходно за номинацију непознате особе, затим у контекстима који налажу неутрални облик или формалнију номинацију лица према доминантној особини, односно упадљивом делу тела. С друге стране, номинација лексичком јединицом може настати из потребе да се лексички, и то на експресиван начин, изнесе лични став о објекту именовања. Показано је, међутим, да се рема може увести перифрастичним образовањем и у циљу афективног истицања способности или особине, нпр. конструкцијом с квалификативним генитивом с експликативним значењем (*чудо од човека*) или полуконгруентном синтагмом (*човек-чудо*), што нарочито одликује публицистичке текстове. Разлог за номиновање реме најпре синтагмом може лежати и у избегавању двосмислености услед дифузног значења творенице, обично универбата. Ако се пак прво и употреби лексичка јединица, њено се значење декодира у контексту непосредно након употребе.

Дошли смо до закључка да избор конкурентних форми може бити вођен и специфичностима функционалног стила, где се показује тенденција фреквентне употребе једног од конкурентних облика, или врстом текста. Избор облика у књижевноуметничком стилу зависи и од идиолекатских ауторских црта.

Кад се ради о конкуренцији лексичке јединице и именичке синтагме према прагматичко-стилском критеријуму, запазили смо да се избор између конкурентних облика чини сходно конкретной говорној ситуацији кад се синтагма као описна конструкција радије користи у неутралном контексту, контексту који захтева формални тон или еуфемизацију, а лексичка јединица при изражавању непосредности казивања, типизације или пејоризације. Из тог разлога је очекивана фреквентна употреба лексичке јединице у вокативу, што удовољава и принципу језичке економичности. Примећено је и да је одабир између конкурентних

јединица у вези и са намером постизања стилогености исказа, те комуникативном потребом за онеобичавањем исказа, постизањем игре речима, риме. Увидели смо да се избор облика може тицати избегавања стилски непожељне редупликације лексичке јединице, односно архисемског садржаја (*вишеспратница* [зграда са више спратова] са спомен-плочом); док се, с друге стране, управо понављањем лексички исте јединице може успоставити лексичка кохезија, паралелизам, поређење, јаче истаћи контраст, или емоционално нагласити исказ. Констатовали смо да ће се именичка синтагма у односу на конкурентну лексичку јединицу употребити с више оправдања ако је намера да се комуникативни фокус стави на зависни или на независни синтагматски члан, и то у циљу истицања одређених семантичких компонената, постизања прецизности, појачане експресивности, сликовитости и сл. Приметна је и тенденција да у однос координације ступе синтаксичке јединице истог ранга – именице, односно именичке синтагме.

Кад је реч о конкуренцији лексичке јединице и именичке синтагме према критеријуму референцијалности, наметнуо нам се закључак да именицу женског рода није могуће употребити за означавање генеричке форме, док је могућа употреба синтагматског облика с именицом опште семантике у функцији независног члана, именице мушког рода или поимениченог придева. Такође, уочили смо тенденцију да се при напоредној употреби конкурентни облици диференцирају према томе одређују ли познат или непознат, односно генерички употребљен референт.

ИЗВОРИ

- О. Алексић-Хил, П:** Olivera Aleksić-Hil, „Pervazivni razvojni poremećaji”, u: S. Bojanin, S. Popović Deušić (ur.), *Psihijatrija razvojnog doba*, Beograd: Dosije studio, 269–286, 2012 [у дигиталном облику доступно на адреси <<https://dokumen.tips/documents/pervazivni-razvojni-poremecaji-2-procena-intelektualnih-s-posobnosti-procena.html?page=1>>, 1–16].
- И. Андрић, З:** Ivo Andrić, *Znakovi pored puta*, Beograd: Dereta, 2004.
- И. Андрић, П:** Ivo Andrić, *Priče*, Beograd: Laguna, 5. izd., 2018.
- И. Андрић, ПА:** И. Андрић, *Проклета авлија*, Beograd: Laguna, 2015.
- И. Андрић, ПОМ:** Ivo Andrić, *Priče o osobenjacima i malim ljudima*, Beograd: Laguna, 10. izd., 2020.
- Ј. Анђић, К:** Jovo Anđić, *Književni vodič kroz Beograd*, Beograd: Laguna, 42019.
- АнтНарУ:** Миливоје В. Кнежевић (прир.), *Антологија народних умотоворина*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- АнтП:** Војислав Ђурић (прир.), *Антологија народних приповедака*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- АнтСрпЈун:** Војислав Ђурић (прир.), *Антологија српских народних јуначких песама*, Београд: Српска књижевна задруга, 2012.
- Д. Бандић, ГЕ:** Душан Бандић, „Крв у религијским представама и магијско-култној пракси нашега народа”, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 37, 141–162, 1974.
- М. Бербер, Б. Грбић, С. Павков, П:** Maja Berber, Božo Grbić, Slavica Pavkov, „Promene udela stanovništva hrvatske i srpske nacionalne pripadnosti u Republici Hrvatskoj po gradovima i opštinama na osnovu rezultata popisa iz 1991. i 2001. godine”, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-982X/2008/0038-982X0802023B.pdf>, 23–62, 2008.
- БЛ:** *Biti LGBTI u istočnoj Evropi: izveštaj za Srbiju*, <file:///C:/Users/PC/Downloads/undp-rs-bitilgbti-izvestaj.pdf>, 2017.
- Д. Васић, С:** Драгиша Васић, *Сабране приповетке*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Ј. Веселиновић, ХС:** Јанко Веселиновић, *Хајдук Станко*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.

- К. Вучићевић, Б. Миљковић, СФ:** Katarina Vučićević, Branislava Miljković, „Specifičnosti farmakokinetike kod starijih pacijenata”, *Arhiv za farmaciju*, vol. 59, br. 5, 373–385, 2009.
- М. Глишић, П:** Милован Глишић, *Прповетке*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- М. Данојлић, Н:** Милован Данојлић, *Наивна песма*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Р. Домановић, М:** Радоје Домановић, *Мртво море*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Ј. Дучић, СД:** Јован Дучић, *Сабрана дела*, Београд: Leo Commerce, 2014.
- Ј. Игњатовић, В:** Јаков Игњатовић, *Вечити младожења*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- ИЦСКос:** *Izveštaj o centrima za socijalni rad*, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju Misija na Kosovu, Odeljenje za ljudska oprava i vladavinu prava, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/5/13084.pdf>, 2003.
- С. В. Јанковић, Д:** Светлана Велмар-Јанковић, *Дорћол*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- М. Јерговић, С. Басара, Т:** Miljenko Jergović, Svetislav Basara, *Tušta i tma*, Beograd: Laguna. 2. izd., 2014.
- В. Јеротић, М:** Владета Јеротић, *Мудри као змије и безазлени као голубови*, Београд: Ars Libri – Задужбина Владете Јеротића, Партенон, 2009.
- М. Капор, Б:** Момо Капор, *Белешке једне Ане*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- В. Кецмановић/Д. Стојиљковић, К:** Vladimir Kecmanović, Dejan Stojiljković, *Kainov ožiljak*, Beograd: Laguna, 2014.
- К. Ковач, Ф:** Kornelije Kovač, *Fusnota*, Beograd: Laguna, 2010.
- В. Матијевић, П:** Vladan Matijević, „Pokretne stepenice”, *Dostojno jest*, Beograd: Kontrast izdavaštvo, 2018.
- М. Миленковић, П:** Милисав Миленковић, *Прстен за Еву*, Београд: Просвета, 2018.
- Д. Михаиловић, КЦТ:** Драгослав Михаиловић, *Кад су цветале тикве*, Београд: Лагуна, 2018.

- ММ:** Jovica Jeremić (prir.), *Mudre misli – izreke i citati*, Kragujevac: Interprint, 2013.
- НВДКлП:** *Nacionalni vodič dobre kliničke prakse za dijagnostikovanje i lečenje raka dojke*, https://www.zdravlje.gov.rs/view_file.php?file_id=655&cache=sr.
- НВДКлШЖ:** *Nacionalni vodič dobre kliničke prakse. Poremećaj rada štitaste žlezde*, <https://www.azus.gov.rs/wp-content/uploads/2011/04/Vodic-za-dijagnostikovanje-i-lecenje-poremećaja-rada-stitaste-zlezde1.pdf>, 2012.
- Б. Нушић, ГМ:** Бранислав Нушић, *Госпођа министарка*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Б. Нушић, ООД:** Бранислав Нушић, *Ожалошћена породица – Опасна игра – Др* (Дела Бранислава Нушића, VII), Београд: НИП Јеж, 1960.
- Б. Нушић, П:** Бранислав Нушић, *Покојник*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Б. Нушић, XII:** Бранислав Нушић, *Хајдуци – Приповетке* (Дела Бранислава Нушића, III), Београд: НИП Јеж, 1960.
- Д. Обрадовић, Б:** Доситеј Обрадовић, *Басне*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- М. Обреновић и др., К:** Milan Obrenović, Boris Privrodski, Ivana Kavečan, Radojica Savić, Jadranka Jovanović, Milenko Kolarski, „Karakteristike bihevioralnog fenotipa Daunovog sindroma”, *MD-Medical Data*, 9(3), 161–165, 2017.
- Г. Олујић, Г:** Гроздана Олујић, *Гласам за љубав*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- ОП:** М. С. Милојевић (скупио и издао), *Песме и обичаји укупног народа србског*. Прва књига. Обредне песме, Београд: Државна штампарија, <https://ivoandric.no/biblioteka/Istorija/Milos%20S.%20Milojevic%20-%20Pesme%20i%20obicaji%20ukupnog%20naroda%20Srpskog.pdf>, 1869.
- М. Павић, ХР:** Милорад Павић, *Хазарски речник*, Београд: Просвета, треће издање, 1985.
- Б. Пекић, УО:** Borislav Pečić, *Uspenje i sunovrat Ikara Gubelkijana; Odbrana i poslednji dani: novele*, Београд: Laguna, 2013.
- Р. Петровић, А:** Растко Петровић, *Африка*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Р. Петровић, Љ:** Растко Петровић, *Људи говоре*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.

- ПрКикБ:** *Правилник о понашању чланова кик бокс репрезентације Србије* (Кодекс понашања),
<https://www.kick.rs/wp-content/uploads/2020/05/Pravilnik-o-ponasanju-clana-kik-boks-reprezentacije-Srbije-Kodeks-ponasanja.pdf>.
- ПрУП:** *Priručnik za upravljanje promenama*,
<http://www.lokalnefinansije.co.rs/documents/ostalo/Prirucnik-Upravljanje-promenama-REL-OF.pdf>, 2019.
- М. Пупин, СП:** Михајло Пупин, *Са паињака до научењака*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Д. Радовић, ЖР:** Dušan Radović, *Ženski razgovori*, Београд: Mascom ЕС/Booking, 7. izd., 2015.
- М. Ракић, И:** Милан Ракић, „Искрена песма”, *Песме*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 17–19, 2009.
- С. Ранковић, Г:** Светолик Ранковић, *Горски цар*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- С. Ранковић, П:** Светолик Ранковић, *Приповетке*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- М. Ратковић, И:** Marija Ratković, *Ispod majice*, Београд: Kontrast izdavaštvo, 2020.
- И. Секулић, КП:** Исидора Секулић, *Кроника паланачког гробља*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- М. Селимовић, Д:** Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*, Подгорица: Октоих, 2007.
- Љ. Симовић, Ч:** Љубомир Симовић, *Чудо у шаргану*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- СрпКор:** Корпус савременог српског језика (*СрпКор*), Група за језичке технологије Универзитета у Београду, <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus>, 2013.
- Б. Станковић, ГМ:** Борисав Станковић, *Газда Младен*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Б. Станковић, И:** Борисав Станковић, *Из старог јеванђеља и стари дани*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.

- Б. Станковић, НК:** Борисав Станковић, *Нечиста крв*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Б. Тирнанић, БП:** Bogdan Tirnanić, *Beograd za početnike*, Beograd: Dereta, 2012.
- Ј. Тишма, Ц:** Јовица Тишма, *Циле, размажено тиле*, Beograd: Laguna, 2020.
- П. Тодоровић, Д:** Пера Тодоровић, *Дневник једног добровољца*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Ж. Требјешанин, П:** Жарко Требјешанин, *Представа о детету у српској култури*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- И. Ћипико, П:** Иво Ћипико, *Приповетке*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Б. Ћопић, ДМТ:** Бранко Ћопић, *Доживљаји мачка Тоше*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Д. Ћосић, К:** Dobrica Ćosić, *Koreni*, Rijeka: ОТОКАР КЕРЏОВАНИ, 1982.
- УНИЦЕФ:** Драгана Коруга, Биљана Лајовић, Мирјана Тркуља (прир.), *Шта је данас било у школи? - приручник за родитеље*, Београд: УНИЦЕФ, 2008.
- М. Црњански, С:** Милош Црњански, *Сеобе*, Београд: Учитељски факултет [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- М. Црњански, С2:** Милош Црњански, *Друга књига Сеоба*, Београд: Учитељски факултет, [Дигитално издање, у оквиру пројекта Антологија српске књижевности <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>>], 2009.
- Б. Шћепановић, И:** Branimir Šćepanović, *Iskupljenje*, Beograd: Bigz, 1993.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдановић 2018:** Милан Ајдановић, „Универбација у српској дневној штампи”, у: Amela Šehović (ur.), *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, zbornik radova sa Osamnaeste međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu riječi Međunarodnog komiteta slavista, Sarajevo: Slavistički komitet, 9–20.
- Барић 1987:** Eugenija Barić, „Мосијски парњаци и њихова употреба”, *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 13, No. 1, Zagreb, 9–18.
- Белај/Куна 2013:** Branimir Belaj, Branko Kuna, „О когнитивним темељима положаја модификатора, детерминатора и квантификатора у именској синтагми”, *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39/2, Zagreb, 311–344.
- Белић 1998:** Александар Белић, *Опита лингвистика*, Изабрана дела Александра Белића, I том 1, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Божих 2018:** Милица Божих, „Граматицке иновације у употреби придева и прилога у језику младих”, *Свет речи*, 45–46, Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 51–53.
- Бугарски 2004:** Наташа Бугарски, „Деадјективна именица као средство номинализације (у публицистичком стилу стандардног српског језика)”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVII / 1–2, Нови Сад, 297–404.
- Бугарски ²2006:** Ranko Bugarski, *Žargon: lingvistička studija*, Beograd: Biblioteka XX век – Krug.
- Васић 2017:** Вера Васић, „Семантичко-деривационом анализом до социокогнитивног концепта (на примерима основних лексема лексичко-семантичке групе 'особа' у српском језику”, у: Рајна Драгићевић (ур.), *Путевима речи*, зборник радова у част Даринки Гортан Премк, Београд: Филолошки факултет, 345–374.
- Вукићевић 1994:** Душанка Вукићевић, „О значењу именичких сложеница”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 37, Нови Сад, 145–149.
- Георгијевић 1953–1954:** Светозар Георгијевић, „Атрибутске синтагме у нашем језику”, *Јужнословенски филолог*, XX књ. 1–4, Београд, 289–306.
- Гортан-Премк 1997:** Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грђић/Николић 2011:** Ana Grgić, Davor Nikolić, „Antonomazija – figura kulturnoga pamćenja”, *Fluminensia*, god. 23, br. 2, Rijeka, 129–142.
- Грицкат 1995:** Ирена Грицкат, „О неким особеностима деминуције”, *Јужнословенски филолог*, LI, Београд, 1–30.
- Грчић Симеуновић 2015:** Larisa Grčić Simeunović, „Prilog metodologiji opisa sintagmi u stručnom diskursu”, *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 41/1, Zagreb, 29–47.

- Драгићевић 2007:** Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић 2008:** Рајна Драгићевић, „О значењској подспецификованости на примеру лексеме *основа*”, *Јужнословенски филолог*, LXIV, Београд, 123–134.
- Драгићевић 2010:** Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Драгићевић 2018:** Рајна Драгићевић, *Српска лексика у прошлости и данас*, Нови Сад: Матица српска.
- Драгићевић 2020:** Рајна Драгићевић, „О неологизмима у српском језику из угла припреме корпуса за израду вишетомног речника савременог српског језика Матице српске”, *Јужнословенски филолог*, LXXVI, св. 1, Београд, 107–121.
- Ђуровић 2004:** Сања Ђуровић, „Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род”, *Наш језик*, XXXV/1–4, Београд, 54–65.
- Ђуровић 2007:** Сања Ђуровић, „О неким спорним примерима за модел комбиноване творбе речи у савременом српском језику”, *Српски језик и друштвена кретања*, зборник радова са научног скупа Српски језик, књижевност и уметност, књ. I, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 205–214.
- Жугић 2018:** Radmila Žugić, „Sinonimija i fonemski dubleti u kategoriji deminutiva u prizrensko-timočkim dijalektima”, *Jezikoslovni zapski*, 24, Ljubljana, 179–192.
- Ивић 1956:** Милка Ивић, „Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала”, *Наш језик*, књ. VII, св. 7–10, Београд, 260–269.
- Ивић 1995:** Milka Ivić, *O zelenom konju (Novi lingvistički ogledi)*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ивић 2005:** Милка Ивић, *О речима*, Београд: XX век.
- Ивић 2010:** Милка Ивић, „Квалификативна улога генитивне именичке форме с предлогом *од*”, *Јужнословенски филолог*, LXVI, Београд, 269–271.
- Јакић 2011:** Милена Јакић, „О типологији декомпонованих конструкција у српском језику”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIV/1, Нови Сад, 151–165.
- Јанић 2013:** Александра Јанић, „Лексикализација именичких деминутива у српскоме језику”, *Philologia Mediana*, Vol. 5, No. V, Ниш, 367–380.
- Јелић 2007:** Маријан Јелић, „Творба етника и ктетика (од ојконима у Војводини)”, *Српски језик*, бр. 12/1–2, год. XII, Београд, 459–468.
- Јовановић 2005:** Владан Јовановић, „Неки аспекти прагматичке употребе деминутивних именица”, *Наш језик*, XXXVI/1–4, Београд, 100–103.
- Јовановић 2007:** Владимир Јовановић, „Ograničenja i produktivnost u tvorbi pridevskih složenica”, *Interkatedarska konferencija anglističkih katedri Niš 2006*, zbornik radova, Niš: Filozofski fakultet, 57–77 [у дигиталном облику доступно на адреси

<https://www.researchgate.net/publication/298791746_Ogranicenja_i_produkktivnost_u_tvorbi_pridevskih_slozenica>].

- Јовановић 2010:** Владан Јовановић, *Деминутивне и аугументативне именице у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Чигоја штампа.
- Јовановић 2012:** Јована Јовановић, „Фигуративне семантичке реализације лексема које означавају географске и атмосферске појаве у српском језику”, *Наш језик*, XLIII/3–4, Београд, 69–87.
- Јовановић 2016:** Јована Јовановић, „Компонента величине као мотиватор погрдног или афирмативног значења лексема којима се именује човек”, у: Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.), *Језичка истраживања: зборник са научне конференције Језик, књижевност, значење*, Ниш: Филозофски факултет, 113–129.
- Јовановић 2018:** Јована Јовановић, *Лексика погрдног значења у именовану човека у српском језику*, необјављена докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду 2018. године.
- Катнић-Бакаршић 1999:** Marina Katnić-Bakaršić, *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Center for Publishing Development Electronic Publishing Program, Prague, Budapest, http://inet1.ffst.hr/_download/repository/Lingvistička_stilistika.pdf.
- Клајн 2002:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Први део, Слагање и префиксација (Прилози граматици српскога језика I), Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Други део, Суфиксација и конверзија (Прилози граматици српскога језика II), Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Клајн ¹²2011:** Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Нови Сад: Прометеј.
- Кликовац 2001:** Душка Кликовац, „О бирократизацији српског језика”, *Наш језик*, XXXIV/1–2, Београд, 85–110.
- Кликовац 2008:** Duška Klikovac, *Jezik i moć: ogledi iz sociolingvistike i stilistike*, Beograd: Biblioteka XX vek – Krug.
- Кликовац 2015:** Душка Кликовац, *Српски језик 3 : за трећи разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Eduka.
- Ковачевић ²2015а:** Милош Ковачевић, *Кроз синтагме и реченице*, Београд: Јасен.
- Ковачевић ⁴2015б:** Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура* (битно допуњено изд.), Београд: Јасен.
- Ковачевић 2018:** Милош Ковачевић, „Стилистика у настави српског језика”, *Књижевност и језик*, LXV, 1–2, Београд, 1–21.
- Ковачевић 2019:** Милош Ковачевић, „Статус атрибутива међу одредбама у словенским језицима”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 48/1, Београд, 5–18.

- Куна 1999:** Branko Kuna, „Norma i posvojni genitiv bez odredbe”, *Jezik*, 47, br. 1, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1–9.
- Куна 2010:** Branko Kuna, „Kvalitativni genitiv u hrvatskome jeziku”, *Lingua Montenegrina*, III, br. 5, Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikovlje „Vojislav P. Nikčević”, 67–79.
- Лалевић 1953:** Миодраг Лалевић, „Обрада промене значења речи”, *Наш језик*, књ. V, св. 1–2, Београд, 65–74.
- Лашкова 2000:** Лили Лашкова, „Конкуренција језичких средстава у српској и бугарској реченици”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1, Београд, 51–57.
- Лашкова 2001:** Лили Лашкова, „Статус и обрада придевских сложеница у српском језику”, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад – Београд: Српска академија наука и уметности – Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 227–231.
- Лепојевић 2018:** Јелена Лепојевић, „Супстантивизација као начин творбе и њени варијетети: пуна и контекстуална”, *Српски језик*, XXIII/1, Београд, 601–623.
- Ломпар 2008:** Весна Ломпар, „Неименована младунчад”, *Свет речи*, 25–26, Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 72–74.
- Ломпар/Антић 2014:** Весна Ломпар, Александра Антић, *Граматика: српски језик и књижевност за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Klett.
- Лутовац 2015:** Тамара Лутовац, „Деминутивни и деминутивни плеоназми као изрази хипокористичности у приповеткама Петра Кочића”, *Липар*, год. XVI, вол. 58, 187–200.
- Марковић 2008:** Ivan Marković, „Hrvatska apozitivna sintagma i sintaksa imena”, *Folia onomastica Croatica*, Zagreb, 119–137.
- Марковић 2016:** Александра Марковић, *Падежи и предлошко-надежне конструкције са квалитативним значењем у савременом српском књижевном језику (семантичко-синтаксичка анализа)*, необјављена докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду 2016. године.
- Маројевић 2005:** Радмило Маројевић, „Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (I)”, [Приказ књиге: Клајн 2002 I], *Српски језик*, серија I, год. X, бр. 10/1–2, Београд, 685–779.
- Мешановић 2004:** Emira Mešanović, „Upotreba sintagmi s posesivnim pridjevom i posesivnim genitivom u bosanskome jeziku (na primjerima književnoumjetničkog stila)”, *Književni jezik*, 22/1–2, 86–109.
- Микић Чолић 2014:** Ana Mikić Čolić, „Tvorba složenica u hrvatskom jeziku”, *Slavica Wratislaviensia*, CLIX, Wrocław, 291–302.
- Милашин 2018:** Горан Милашин, „Универбизација из угла српске дериватологије”, *Јужнословенски филолог*, књ. LXXIV, св. 2, Београд, 199–215.

- Милорадовић 2012:** Софија Милорадовић, *Музички жаргон младих и младежњий музикальни сленг. Компаративни поглед* (Посебна издања, књ. 76), Београд: Етнографски институт САНУ.
- Мразовић/Вукадиновић 2009:** Pavica Mrazović, u saradnji sa Zorom Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance* (drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje), Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Недельков 2012:** Љильана Недельков, „Место вишечланих лексичких јединица у лексикону и граматицима српског језика”, у: Рајна Драгићевић (гл. ур.), *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*: зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта, Београд: Филолошки факултет, 675–688.
- Ненезић 2018:** Sonja Nenezić, „Sintagma i tvorba riječi”, у: Amela Šehović (ur.), *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, zbornik radova sa Osamnaeste Međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu riječi Međunarodnog komiteta slavista, Sarajevo: Slavistički komitet, 290–299.
- Никитовић 2011:** Зорица Никитовић, „Српскословенска сложеница у функцији стилске фигуре”, *Стил*, 10, Београд, 233–243.
- Никитовић 2013:** Зорица Никитовић, „Синтаксички аспекти сложеница у српскословенском језику”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVI/2, Нови Сад, 23–39.
- Никитовић 2014:** Зорица Никитовић, „Стилско-семантички аспекти деривације”, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 62/2, Нови Сад, 527–539.
- Новокмет 2012:** Слободан Новокмет, „Нове речи са суфиксом *-ина* и његовим варијантама у српском језику”, *Наш језик*, XLIII/3–4, Београд, 55–68.
- Оташевић 1997:** Ђорђе Оташевић, „Универбизација”, *Наш језик*, XXXII/1–2, Београд, 52–63.
- Павловић 2016:** Миодраг Павловић, *Читанка за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Klett: Београд.
- Перишић 2019:** Јелена Перишић, „Блискозначне именице *основа* и *темељ* и методе њихове семантичке диференцијације”, *Прилози проучавању језика*, 50, Нови Сад, 85–108.
- Пецо/Станојчић 1972:** Asim Peco, Živojin Stanojčić (redaktori i urednici), *Enciklopedijski leksikon. Mozaik znanja. Tom 1 – Srpskohrvatski jezik*, Beograd: Interpres.
- Пипер и др. 2005:** Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, Београд – Нови Сад : Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер/Клајн 2013:** Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Прањковић 1996:** Ivo Pranjković, „Funkcionalni stilovi i sintaksa”, *Suvremena lingvistika*, 41/42, Zagreb, 519–527.

- Прћић 2011:** Твртко Прћић, „И синтагме и речи: фразне именице у српском језику”, у: Владислава Ружић, Слободан Павловић (ур.), *Лексикологија, ономастика, синтакса*, зборник у част Гордани Вуковић, Нови Сад, 59–70.
- Прћић 2016:** Tvrtko Prčić, *Semantika i pragmatika reči* [Elektronski izvor], 3. elektronsko izd., <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/978-86-6065-356-9.pdf>, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Радева 2018:** Василка Радева, „Универбирането в отношениието му към антиномията текст”, у: Amela Šehović (ур.), *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, zbornik radova sa Osamnaeste međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu riječi Međunarodnog komiteta slavista, Sarajevo: Slavistički komitet, 372–384.
- Радић 2013а:** Јованка Радић, „Доследна ’феминизација’: испољавање свести о равноправности полова или пут у менталну деградацију”, *Филолог*, 8/IV, Бања Лука, 26–36.
- Радић 2013б:** Јованка Радић, „О формацијама са суфиксом *-ица* и антропонимом у основи (дијалектолошки, ономастички, логичко-граматички и ’феминистички’ аспект)”, *Путеви и донети дијалекатске лексикографије*, зборник радова са истоименог међународног научног скупа, Ниш: Филозофски факултет, 43–59.
- Радовановић 1996:** Милорад Радовановић, „Предговор”, у: Милорад Радовановић (редактор), *Српски језик на крају века*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1–16.
- Радовановић 2004а:** Милорад Радовановић, „О појави декомпоновања језичких јединица”, у: *Планирање језика и други списи*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 204–219.
- Радовановић 2004б:** Milorad Radovanović, „Dekompozicija i univerbacija”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVII/1–2, Нови Сад, 43–49.
- Радовић-Тешић 2002:** Милица Радовић-Тешић, *Именице с префиксима у српском језику*, Институт за српски језик САНУ: Београд.
- Редли 2015:** Јелена Редли, *Падежи квалификативног значења у стандардном српском језику*, необјављена докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду 2015. године.
- Ристић 2004:** Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику: теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РСМ:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Загреб, 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI, Српска академија наука и уметности, Београд, 1959–.
- РСЈ 2011:** *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.

- Ружић 2012:** Владислава Ружић, „Рекција и норма”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 41/1, Београд, 103–112.
- Савић и др. 2009:** Svenka Savić, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni (prir.), *Rod i jezik*, Novi Sad: Ženske studije i istraživanja – Futura publikacije.
- Симић/Јовановић 2002:** Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синтакса I. – II.*, Београд: Филолошки факултет.
- Симић 2019:** Радоје Симић, „Напомене о семантици и синтакси композицијских универбалних твореница”, *Српски језик*, XXIV/1, Београд, 409–425.
- Спасић 2017:** Јелена Спасић, „Диференцијалне језичко-стилске карактеристике новинског извештаја”, *Српски језик*, XXII/1, Београд, 609–628.
- Станојчић/Поповић ¹³2011:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српскога језика за I–IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1955:** Михаило Стевановић, „О сложеницама типа ‘народнорепубликанац’ и поводом њих”, *Наш језик*, књ. VI, св. 5–6, Београд, 153–159.
- Стевановић 1958:** Михаило Стевановић, „Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима”, *Јужнословенски филолог*, XXIII/1–4, Београд, 23–34.
- Стевановић 1969:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II* (граматички системи и књижевнојезичка норма), Београд: Научна књига.
- Стевановић ²1970:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I* (граматички системи и књижевнојезичка норма), Београд: Научна књига.
- Стијовић 2009:** Рада Стијовић, *Српски језик. Норма и пракса. Прилози писаној и говорној комуникацији*, Београд: Чигоја штампа.
- Стојановић 1996:** Smiljka Stojanović, *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet.
- Стојановић 2000:** Андреј Стојановић, „Конкуренција језичких средстава у научном стилу српског и руског језика (на синтаксичком нивоу)”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1, Београд, 275–285.
- Стојановић 2012:** Борко Стојановић, „Имена особина (nomina essendi)”, *Годишњак за српски језик*, XXV/12, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 149–170.
- Стојковић 2015:** Јелена Стојковић, „Изведенице суфиксом-ов/-ев у називима течних деривата воћа”, *Радови: часопис за хуманистичке и друштвене науке*, год. 1, бр. 21, <https://doisrpska.nub.rs/index.php/RAD/issue/view/223> [без нумерације].
- Тафра 2018:** Branka Tafra, „Razgraničavanje bliskoznačnosti i istoznačnosti”, u: Diana Stolac (ur.), *Od fonologije do leksikologije, zbornik u čast Mariji Turk*, Rijeka: Filozofski fakultet, 215–230.
- Тодоровић/Манојловић 2015:** Стефан Тодоровић, Нина Манојловић, „У потрази за вршиоцем радње – номинализациони процеси као средство обезличавања у језику

јавне комуникације (администрација и медији)”, у: М. Ковачевић (ред.), *Наука и слобода*, Пале: Филозофски факултет Источно Сарајево, 347–364.

Томић 2019: Горица Томић, „Творбено-семантичка анализа нових сливеница у српском језику”, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, XLIX (2), Приштина, 61–84.

Тошовић 2000: Бранко Тошовић, „Контраверзност језичке конкуренције”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1, Београд, 27–41.

Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

Тошовић 2017: Бранко Тошовић, „Derivacioni internet”, у: Рајна Драгићевић (ур.), *Путевима речи*, зборник радова у част Даринки Гортан Премк, Београд: Филолошки факултет, 375–385.

Ћорић 2008: Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Фатхутдинова 2018: Венера Фатхутдинова, „Стилистическе функције универбов у художественном тексту”, у: Amela Šehović (ур.), *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, zbornik radova sa Osamnaeste međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu riječi Međunarodnog komiteta slavista, Sarajevo: Slavistički komitet, 127–139.

Фекете 1998: Егон Фекете, „Лингвистички ентузијазам (Владимир Недељковић, Језички тренутак)”, *Наш језик*, XXXII/3–4, Београд, 283–288.

Фекете 2005: Егон Фекете, *Језичке доумице: новије и старије*, Београд: Београдска књига.

Фелешко 1995: Казимјеж Фелешко, *Значења и синтакса српскохрватског генитива*, Београд – Нови Сад: Орфелин – Вукова задужбина – Матица српска.

Худачек и др. 2011: Lana Hudaček, Kristian Lewis, Milica Mihaljević, „Pleonazmi u hrvatskome standardnom jeziku”, *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/1, Zagreb, 41–72.

Шарић 2011: Ljiljana Šarić, „Kognitivna lingvistika i sinonimija: teorija i leksikografska praksa”, *Croatica et Slavica Iadertina*, VII/II, Zadar, 305–325.

Шивиц Дулар 1998: Alenka Šivic Dular, „Lingvistička definicija vlastite imenice (na osnovi imeničkih veza u nominativu)”, *Folia onomastica Croatica*, 7, Zagreb, 281–293.

Шипка 2012: Милан Шипка, „О пејоративној употреби етника и етнонима у српском језику”, у: Милош Ковачевић (ур.), *Наука и идентитет*, VI/1, Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 127–135.

Штасни 2007: Гордана Штасни, „Атрибутивне именице (Nomina attributiva) у српском језику”, *Српски језик*, бр. 12/1–2, год. XII, Београд, 469–483.

Штасни 2008: Гордана Штасни, *Творба речи у настави српског језика*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

- Штасни 2010:** Гордана Штасни, „Мотивациони смерови у деривационим процесима”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIII/2, Нови Сад, 89–97.
- Штасни 2011:** Гордана Штасни, „Номинација човека мотивисана позитивним карактерним особинама”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIV/1, Нови Сад, 167–180.
- Штасни 2017:** Гордана Штасни, „Суфиксална синонимија у српском језику”, у: Рајна Драгићевић (ур.), *Путевима речи*, зборник радова у част Даринки Гортан Премк, Београд: Филолошки факултет, 387–398.
- Шуњеварић 2020:** Ђорђе Шуњеварић, „Контекстуална (не)условљеност аугментатива на *-ина (-чина)* са значењем мушких особа”, у: Vesna Lopičić, Biljana Mišić Ilić (ur.), *Jezik, književnost, kontekst*, tematski zbornik radova, Niš : Filozofski fakultet, 183–199.
- Шушањ 2010:** Jelena Šušanj: „Dekomponovanje leksema i birokratizacija jezika na primjerima iz crnogorskih dnevnih novina”, *Lingua Montenegrina*, III, br. 5, Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikovlje „Vojislav P. Nikčević”, 3–46.

Распоред табела у раду

- Табела бр. 1: Универбат и конкурентна именичка синтагма у медицинској терминологији
- Табела бр. 2: Лексичка јединица *лепотан/лепи* 'врло леп мушкарац, мушкарац изразите лепоте' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 3: Лексичка јединица *прљавац/прљави* 'онај који је прљав' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 4: Лексичка јединица *мршавац/мрша/мршави* 'мршав мушкарац, мршавко' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 5: Лексичка јединица *плавуша/платвојка/плава/платвокоса* 'женска особа плаве, тј. светложуте косе' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 6: Лексичка јединица *главоња/главати* '1. а. (обично пеј.) човек с великом главом' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 7: Лексичка јединица *грбавац/грбави* 'грбав човек' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 8: Лексичка јединица *ћелавац/ћелави* 'онај који је ћелав' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 9: Лексичка јединица *цвикераш* '(обично подр.) онај који носи цвикере, наочари' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 10: Лексичка јединица *бедник/беда/бедни* '3. онај који је за презирање, нитков, подлац, неваљалац, пропалица' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 11: Лексичка јединица *агресивац/агресивни* 'агресиван човек' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 12: Лексичка јединица *насилник/насилни* 'онај који чини насиље, који се служи насиљем; напасник, силеција' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 13: Лексичка јединица *плиткоумник/плиткоумни* 'човек плитка ума; плиткоуман човек' (РМС IV: 473) и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 14: Лексичка јединица *злоочник* 'човек злих, урокљивих очију' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 15: Лексичка јединица *пијанац/пијаница/пијани* 'онај који се одаје пијанству, алкохоличар; пијан човек' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 16: Лексичка јединица *комплексаш* 'особа која има комплексе' и конкурентни синтагматски модел

- Табела бр. 17: Лексичка јединица *бездушник/бездушни* 'бездушан човек' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 18: Лексичка јединица *безумник/безумни* 'безуман човек, лудак' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 19: Лексичка јединица *слепац/слепи* '1. слеп човек, односно човек лишен способности вида' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 20: Лексичка јединица *дауновац* 'особа са дауновим синдромом' и конкурентни синтагматски модел
- Табела бр. 21: Лексичка јединица *аутист(а)/аутистични* 'онај који пати од аутизма' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 22: Лексичка јединица *малолетник/малолетни* 'онај који је малолетан, малолетно лице, малолетна особа' и конкурентни синтагматски модел
- Табела бр. 23: Лексичка јединица *маторац/матори* 'разг. и експр. а. човек у поодмаклим годинама, матор, стар човек; одрастао, зрео човек' и конкурентни синтагматски модел
- Табела бр. 24: Лексичка јединица *младић/младац/млади* '1. млад мушкарац, момак' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 25: Лексичка јединица *младеж/млађарија/млади* 'млади нараштај' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 26: Лексичка јединица *старац/старина/стари* '1. стар човек' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 27: Лексичка јединица *тридесетогодишњак* 'човек који има тридесет година' и конкурентни синтагматски модел
- Табела бр. 28: Лексичка јединица *школарац* 'разг. онај који се школује, ђак, ученик неке школе' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 29: Лексичка јединица *хомосексуалац* 'мушкарац сексуално наклоњен другом мушкарацу' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 30: Лексичка јединица *западњак* '2. фиг. а. човек са запада (из Западне Европе)' (РМС II: 179) и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 31: Лексичка јединица *Београђанин* 'становник Београда; онај који је пореклом из Београда' (РСАНУ I: 468) и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 32: Лексичка јединица *Србин* 'припадник народа из групе Јужних Словена, чија већина живи у Србији (у великом броју и у појединим суседним земљама)' и конкурентни синтагматски модели
- Табела бр. 33: Лексичка јединица *кућепазитељ* 'настојник куће, домар, пазикућа' и конкурентни синтагматски модел

Табела бр. 34: Лексичка јединица *књигољубац/књигољубиви* 'онај који воли књиге, библиофил' и конкурентни синтагматски модели

Табела бр. 35: Лексичка јединица *великопоседник* 'а. власник великог пољопривредног имања, великог газдинства' (РСАНУ II: 486) и конкурентни синтагматски модели

Табела бр. 36: Лексичка јединица *основац/основношколац* 'ученик основне школе' и конкурентни синтагматски модели

Табела бр. 37: Лексичка јединица *свињетина/свињско* 'свињско месо' и конкурентни синтагматски модели

Табела бр. 38: Лексичка јединица *шљивовица* 'шљивова ракија, која се добија дестилацијом преврелог кома шљива' и конкурентни синтагматски модели

Табела бр. 39: Лексичка јединица *боровина* 'а. борово дрво (као грађа и гориво)' и конкурентни синтагматски модели

Табела бр. 40: Лексичка јединица *пивара* 'фабрика пива' и конкурентни синтагматски модели

Табела бр. 41: Лексичка јединица *цвећара* 'продавница цвећа' и конкурентни синтагматски модели

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Тања Илић рођена је 1990. године у Пожаревцу. Основно и средње образовање стекла је у Пожаревцу, након чега је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2009. године уписала основне академске студије, а 2014. године и мастер академске студије, које је 2015. године завршила одбраном мастер рада „Српски језик и његове варијанте у упутствима за употребу комерцијалне робе”, пред комисијом у саставу проф. др Првослав Радић (ментор) и проф. др Весна Ломпар. Године 2017. уписала је докторске академске студије на истом факултету (студијски програм – Српски језик).

Од 2014. године ради као наставник српског језика и књижевности у Економско-трговинској школи у Пожаревцу, односно од 2018. године и у Медицинској школи у Пожаревцу.

Објавила је неколико ауторских радова у домаћим часописима.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора _____ Тања Илић _____

Број досијеа _____ 17066/д _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Међуоднос конкурентних лексичких јединица и именичких синтагми у српском језику

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора _____ Тања Илић _____

Број досијеа 17066/д _____

Студијски програм Српски језик _____

Наслов рада:

Међуоднос конкурентних лексичких јединица и именичких синтагми у српском језику

Ментор проф. др Милош Ковачевић, редовни професор _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић” да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Међуоднос конкурентних лексичких јединица и именичких синтагми у српском језику

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. Ауторство. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.